

O. KÄSTAS

PÕRAN DA- ALUSED

O.RÄSTAS

PÖRANDA-
ALUSED

A-24223 IV

EKP KESKKOMITEE PARTEI AJALOO INSTITUUT
NLKP KESKKOMITEE MARKSISMI-LENINISMI
INSTITUUDI FILIAAL

O.RÄSTAS

PÕRANDAALUSED

ÜKS ETAPP EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI
PÕRANDAALUSEST TÖÖST

3KP(E)
R 94

Toimetanud A. Lebbin
Kaanekujundus H. Arrak

2

Tartu Riikliku Üliõue
Raamatukogu
53206

EESSÕNA

Eestimaa Kommunistliku Partei omaaegne juhtiv töötaja Otto Rästas käsitleb raamatus «Põrandaalused» üht väga tähtsat etappi Eesti töölisliikumises. Aastad 1918—1922 olid eesti tööliklassile ja tema Kommunistlikule Parteile heroilise klassivõitluse ajajärguks. Maailma esimese sotsialistliku riigi tekkimine, tema revolutsioonilise mõju kasv, edusammud rahupoliitika ja majanduse alal tekitasid meeletut raevu välismaiste imperialistide, Venemaal võimu kaotanud mõisnike, kapitalistide, kulakute ning nende toapoiste esseeride ja menševike seas. Võitluseks Nõukogude Vabariigiga, tema purustamiseks ühinesid kõik ülalnimetatud kontrerevolutsioonilised jõud interventsiooniks ja kodusõjaks Nõukogude maa vastu.

Esimestena alustasid otsest sõjalist interventsiooni Saksa imperialistid. Kasutades Trotski reetlikkust Bresti rahuläbirääkimistel, tungisid Saksa keiserlikud väed 1918. aasta veebruaris edasi. Esimesed Punakaardi võitlussalgad ja punaväeosad osutasid neile Keila, Vaivara, Pihkva, Narva ja teistes lahingutes kangelaslikku vastupanu. Sellest hoolimata õnnestus Saksa regulaarvägedel, eesti kodanluse ja balti parunite abiga, ajutiselt okupeerida ka Eesti territoorium. Saksa imperialistid kehtestasid Eestis, nagu teistelgi nende poolt okupeeritud aladel, julma okupatsioonirežiimi, milles etendas peaosa Saksa sõjaväeline administratsioon, ustavateks abilisteks kohtadel olid aga balti parunid ja eesti kodanlikud natsionalistid. Kodanlike natsionalistide kõrval abistasid Saksa okupante aktiivselt ka šotsid ja esseerid.

Rasketes tingimustes jätkas Kommunistlik Partei töörahva organiseerimist maa okupatsiooniikkest vabastamiseks ja nõukogude võimu taaskehtestamiseks. Juba 1918. aasta märtsis taastati Tallinna tööliste, kommunistide J. Tipppo, J. Kuppari, J. Alasoo jt. initsiatiivil partei Tallinna Komitee. Kohalejäänud parteitöötajad suutsid õige kiiresti luua üksikuid parteiorganisatsioone (kollek-

tiive) ka Tartus, Narvas ja Põhja-Eesti maaproletariaadi hulgas. 1918. aasta sügiseks oli Eestis juba üle 400-liikmeline illegaalne parteiorganisatsioon. Kommunistlik Partei organiseeris väsimatult tööliste streike ja demonstratsioone ning arendas Saksa okupatsioonivõimude õõnestamiseks sabotaaži. Selles töös etendasid suurt osa eesti bolševike poolt väljaantud lendlehed, ajaleht «Kommunist» ja muu marksistlik kirjandus, mida agaralt kõikjal levitati. «Kommunisti» ja muud bolševistlikku eestikeelset kirjandust trükiti algul Petrogradis ning toimetati illegaalselt Eestisse. 1918. aasta maikuust peale hakkas tööle Tallinna Komitee põrandaalune trükikoda.

Nõukogude Venemaal asuvad VK(b)P eesti sektiioonid osutasid igakülgselt abi parteiorganisatsioonide taastamisele Eestis ja võitlesid Eesti territooriumi Saksa okupantidest vabastamise ning nõukogude võimu taaskehtestamise eest. VK(b)P Eesti Osakondade (Seksiioonide) Keskkomiteesse kuulusid J. Anvelt, H. Pöögelmann, J. Heintuk, A. Jea jt. Vene FSNV Rahvasasjade Rahvakomissariaadi süsteemis loodi Eesti osakonnad, kes samuti tegid suurt tööd Nõukogude Venemaal elavate eestlaste seas.

13.—15. juulini 1918 toimus Moskvas VK(b)P eesti sektiioonide konverents. Seal vastuvõetud resolutsioonis «Eesti iseseisvuse kohta» rõhutati, et «Eesti Nõukogude Vabariik on ainus viis eesti tööliklassi vabastamiseks». Sellest konverentsist võttis osa ka Eesti põrandaaluse parteiorganisatsiooni esindaja. Konverentsi üheks tähtsamaks tulemuseks oli otsus asuda organiseerima Punaarmee eesti väeosi. Lähtudes konverentsi otsusest moodustati Petrogradis Punaarmee Eesti Kütiväe Sõjaväelaste Nõukogu, mille etteotsa valiti J. Sihver. Viimase juhtimisel arenes Punaarmee eesti väeosade loomine kiiresti. 1918. aastal loodi 1. Tallinna, 3. Tartu, Narva ja Viljandi Kommunistlik Kütipolk ning ratsaskadron ja teised vajalikud spetsiaalüksused, kes võtsid tegelikult osa võitlustest interventide ja valgekaartlaste ühendatud jõudude vastu.

15. septembril 1918 toimus Moskvas okupeeritud piirkondade illegaalsete parteiorganisatsioonide esindajate nõupidamine, kus valiti nende töö juhtimiseks Keskbüroo. Oktoobrikuu teisel poolel (19.—23.) kutsuti aga Moskvasse kokku okupeeritud piirkondade parteiorganisatsioonide konverents, millest võttis osa ka Eesti parteiorganisatsiooni esindaja. Oma ettekandes teatas ta, et Eestis on põrandaalused parteiorganisatsioonid peaaegu kõigis linnades ja alevites.

Selle konverentsi otsustel on suur tähtsus, sest neis anti konkreetne võitlusplaan revolutsioonilise liikumise arendamiseks oku-

peeritud piirkondades. Vastavalt konverentsi otsustele eraldus VK(b)P Eesti ala organisatsioon Vene FSNV territooriumil VK(b)P Keskkomitee juures tegutsevast Eesti Osakonnast, hakates tööle Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni nime all.

Rahvahulkade võitlus okupeeritud territooriumidel, nende seas ka Eestis, võttis üha laiemat ulatust. Saksa väejuhatuse oli sunnitud selle vaoshoitmiseks tooma Läänerindelt abijõude, see aga nõrgendas Saksa armeed Läänes. 1918. aasta sügisel õnnestus Inglise, Prantsuse ja Ameerika Ühendriikide vägedel murda Saksa armee vastupanu. 1918. aasta novembris puhkes Saksamaal kodanlik revolutsioon, mis kergendas Nõukogudemaad olukorda. 13. novembril 1918 kuulutas Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee kõik röövelliku Bresti rahulepingu tingimused annulleerituks. See andis uut hoogu okupeeritud piirkondade töörahva võitlusele okupantide ja kodanlike natsionalistide vastu. Nii toimusid Tallinnas ja mujal Eestis 7.—12. novembrini arvukad streigid ja demonstratsioonid. Ka Saksa soldatite hulgas sagesid vastuhakud. Et takistada töörahval nõukogude võimu taastamist Eestis, upitati 11. novembril 1918 saksa püssitääkide abil võimule eesti kodanlus.

Kommunistlik Partei kutsus töörahvast üles võitlusele kodanluse diktatuuri kukutamiseks ja nõukogude vabariigi sisseseadmiseks. 12. novembril tulid Tallinna tööliste demonstratsioonile loosungiga «Maha kodanlik valitsus!» Hoolimata massidemonstratsiooni rahulikust iseloomust lasti käiku eesti kaitseliitlaste ja saksa sandarmite püssitäägid ja kuulipildujad.

Saksamaa kapituleerumisel oli Nõukogudemaad suhtes ka olulisi negatiivseid tagajärgi. Nimelt võimaldas see Inglise, Prantsuse, Ameerika Ühendriikide, Jaapani jt. imperialistidel kasutada oma vägesid Nõukogude vabariigi vastu. Nende poolt väljatöötatud plaanide üheks koostisosaks oli sõjaline interventsioon Baltimaadesse. Otsekohe pärast Bresti lepingu annulleerimist kohustasid nad Saksa vägesid okupeeritud aladele jääma. Lääneriigid kavatsesid muuta Eesti tähtsaks sõjaliseks platsdarmiks Nõukogude Venemaa vastu. Nad tahtsid teha Eesti oma asumaaks. Eesti kodanluse liidrid koos sotsidega toetasid aktiivselt seda poliitikat. Nende ühiste jõudude vastu võitles Eesti töörahvas Kommunistliku Partei juhtimisel mehiselt.

Tähtsaks poliitiliseks sündmuseks olid kommunistide initsiatiivil läbi viidud Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu valimised. Valimiste tulemused näitasid, et töötajad on koondunud kommunistide ümber.

Novembri keskel toimus Kommunistliku Partei Eestimaa kollektiivide-organisatsioonide konverents, kus valiti 5-liikmeline Kesk-

komitee. Kommunistliku Partei Eesti Keskkomiteesse valiti V. Kingissepp, R. Vakmann, M. Likemets, R. Vennikas ja J. Rästas.

Eesti vabastamise juhtimiseks moodustas VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee 15. novembril Eestimaa Ajutise Revolutsioonikomitee, kuhu kuulusid J. Anvelt, H. Pöögelmann, I. Sihver, R. Vakmann, J. Heintuk, A. Jea, E. Teiter, M. Trakmann jt. Eestimaa Ajutine Revolutsioonikomitee määras kindlaks sõjaliste operatsioonide plaani ning pöördus Punaarmee väeosade ja Eesti töörahva poole üleskutsega asuda energiliselt võitlema nõukogude võimu taaskehtestamise eest. «Veeregu lainena meie võim üle maa,» kirjutati üleskutses, «ja kinnitagu meie punast revolutsioonilippu Eesti pinnal.»

19. novembril tuli kokku Tallinna Töölise Saadikute Nõukogu. Nõukogu kuulutas enese kõrgemaks kohapealseks võimuks ning tunnistas oma tegevuse aluseks bolševike partei poliitika. Nõukogu pöördus Nõukogude Venemaa töörahva poole üleskutsega alustada ühiselt võitlust interventide ja kontrrevolutsiooni vastu. Vastuseks sellele üleskutsesele eraldas Nõukogude valitsus mõned väeosad Eesti vabastamiseks.

Hoogsa pealetungiga vabastasid Punaarmee väeosad, kelle eesotsas võitlesid eesti kommunistlikud kütipolnud, 29. novembril Narva. Samal päeval toimus Eestimaa Ajutise Revolutsioonikomitee ja VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee ühine istung, kus otsustati kuulutada Eesti suveräänseks sotsialistlikuks nõukogude vabariigiks Eesti Töörahva Kommuuni nime all. Kommuuni esimeheks määrati J. Anvelt. Vene töörahvas abistas kõigiti Eesti töörahvast tema vabadusvõitluses. Detsembris 1918 tunnustasid Vene FSNV Rahvakomissaride Nõukogu ja Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee Eesti Nõukogude Vabariiki ning otsustasid ühtlasi teda materiaalselt abistada. Eesti töörahvas võttis selle abi tänuga vastu. Eesti Töörahva Kommuuni peamine tähelepanu oli suunatud võitlusele kogu Eesti territooriumi vabastamiseks. Punaarmee kohtas kõikjal Eesti töörahva palavat poolehoidu. Valgete tagalas organiseeriti töötajate ülestõuse. 1919. aasta jaanuarikuu alguseks olid Eesti punased kütipolnud jõudnud juba vabastada peaaegu $\frac{2}{3}$ Eesti territooriumist, olles Tallinnast veel ainult 30—35 kilomeetri kaugusel, Salmistu—Kehra jaama liinil. Eesti kodanlik valitsus seisis katastroofi lävel. Truualamlikult palus ta abi Ameerika ja Inglise imperialistidelt. Ameerikast saadud dollarite eest palgati «vabatahtlikke» valgekaartlasi Soomest, Rootsist ja Taanist. Neid toetas 12. detsembril Tallinna reidile ilmunud inglise eskadader. Inglise sõjalaevade Tallinna all viibimine ei lubanud Kommunistlikul Parteil rahvast üles kutsuda relvastatud võitlusele.

17. detsembril toimus Tallinnas töörahva rahulik demonstratsioon loosungite all «Maha intervendid!» ja «Inglased välja!», kuid see aeti kodanluse poolt relvade abil laiali. Tallinna Nõukogu keelati ära ja rüüstati. Kodanlus ja tema truud teenrid läksid aga veelgi kaugemale. «Maapäeva» kinnisel koosolekul otsustasid nad pöörduda Inglise kolonisaatorite poole palvega, et nad okupeeriksid Eesti ja võtaksid ta oma sõjalise protektoraadi alla.

Eesti kodanlus asus pärast imperialistidelt mitmekülgse abi saamist 6.—7. jaanuaril 1919 vastupealetungile ning 9. jaanuaril läks neil korda Punaarmee rindest läbi murda. 19. jaanuariks olid Punaarmee väeosad sunnitud Narva jõe taha tõmbuma.

Töörahvas avaldas kodanlusele kangelaslikku vastupanu. Üheks eredamaks leheküljeks selles võitluses oli Saaremaa ülestõus 1919. aasta veebruaris. Ülestõusnud saarlastel õnnestus 8. veebruariks valgetest vabastada kogu Muhumaa ja suurem osa Saaremaast. Ülestõusnud hakkasid piirama Kuressaare linna. Kuid mandrilt saadeti kohale kuulipildujate ja automaatpüssidega relvastatud jala- ja ratsaväe karistussalgad, kellel läks korda ülestõus verre uputada. Kaotuse põhjustas asjaolu, et ülestõus toimus ajal, mil revolutsioon mandril oli saanud juba lüüa. Ülestõus toimus stiihiliselt, relvi oli väga vähe ja Kommunistliku Partei organisatsiooni Saaremaal tol ajal ei olnud.

Juuni algul 1919 otsustasid Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu ja VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee kommuuni asutuste tegevuse lõpetada.

Milles seisis Eesti Töörahva Kommuuni lüüasaamise peamine põhjus? See seisis asjaolus, et eesti töörahva vastas seisis rahvusvahelise imperialismi ja eesti kodanluse ühendatud jõud, keda toetasid soome, rootsi ning taani «lihunikud», balti parunid ja vene valgekaartlased. Nõukogude Venemaa oli aga sel ajal piiramisrõngaga ümbritsetud ning pidi oma peatähelepanu pöörama neile rinneteile, kus otsustati kogu nõukogude võimu saatus.

Eestis võitis ajutiselt kodanlik kontrrevolutsioon. Et lülitada kodanlik Eesti välja Nõukogude-vastasest interventsioonist, alustas Eesti töötav rahvas Kommunistliku Partei juhtimisel otsustavat võitlust rahu eest. Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee pöördus 19. juulil 1919 Eesti töörahva poole rahumanifestiga. Rahva võitlust kroonis edu. 2. veebruaril 1920 sõlmiti Tartus Nõukogude Venemaa ja kodanliku Eesti vahel rahuleping, mis oli V. I. Lenini hinnangu järgi väljapaistvaks võiduks imperialismi jõudude üle.

Välismaiste imperialistide toetusel võimule tulnud kodanlus reetis eesti rahva rahvuslikud huvid. Kodanlik Eesti jäi imperia-

listliku süsteemi koostisosaks ja oli sellest sõltuv, muutudes imperialistlike lääneriikide ripatsiks.

Tööraha elu oli kodanlikus Eestis väga raske, sest kodanliku valitsuse poliitika oli nii tööstuse, kaubanduse kui ka põllumajanduse alal oma iseloomult töörahvavastane. Märatses valge terror. Eesti tööraha juht, illegaalne Eestimaa Kommunistlik Partei, oli «lindpriiks» kuulutatud.

Kuid valge terrori märatsemisest hoolimata kasvas revolutsiooniline liikumine hoogsalt.

Töölisklassi revolutsioonilise liikumise veelgi paremaks juhtimiseks, selle tõstmiseks kõrgemale astmele, oli vaja tugevdada Eestimaa parteiorganisatsiooni.

Et võitlustingimused olid muutunud, seisis kommunistide ees ülesanne reorganiseerida Kommunistliku Partei Eesti organisatsioon iseseisvaks Eestimaa Kommunistlikuks Parteiks, kes pidi kuuluma ühe sektsioonina III Internatsionaali.

Selle ülesande viis lõpule 5. novembril 1920 toimunud EKP I kongress, kes fikseeris tegelikult juba 1918. aasta lõpul alanud EKP konstitueerimise. Kongress võttis vastu partei programmilised põhilausead ja põhikirja ning määras kindlaks partei taktika töötajate koondamisel võitlusele parema tuleviku eest. Peaülesandeks seati sealjuures kukutada Eestis kodanlik kord ja taaskehtendada nõukogude võim. Kongress valis 9-liikmelise Keskkomitee, kuhu kuulusid J. Anvelt, V. Kingissepp, J. Kreuks, P. Lepp, M. Likemets, H. Pöögelmann, O. Rästas, J. Rästas ja R. Vakmann, ning 3-liikmelise revisjonikomisjoni. Vastavalt Kominterni struktuurile hakati nüüd parteid nimetama «Eestimaa Kommunistlik Partei (III Internatsionaali Sektsioon)».

Hoolimata politseilistest survevahenditest lõi EKP endale juba 1920. aastal legaalsed toetuspunktid ametiühingute, Riigikogu kommunistliku töölisrühma, legaalse töölisajalehe ja revolutsioonilise noorteorganisatsiooni näol ning juhtis nende kaudu töölisklassi revolutsioonilist liikumist.

Kohkunud revolutsioonilise liikumise hoost, mis avaldus poliitiliste streikide, miitingute ning tööliskoosolekute arvulises kasvus, korraldas kodanlus 1921. aasta veebruaris suure töölisorganisatsioonide rüüstamise. Suleti Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu häälekandja «Rõhutute Hää!», arreteeriti Riigikogu ja omavalitsuste kommunistlike töölisrühmade ning Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatuse liikmeid ja Noorproletaarlaste Ühingu aktiivsemaid tegelasi.

Samal ajal võttis kodanlus töölisklassi klassivõitluse mahasurumiseks kasutusele ka teisi meetodeid, paljudes ettevõtetes seati

sisse 10-tunniline tööpäev, trahvitabelid ja sisekorra määrused. Kuid see valas ainult õli tulle. Kodanluse metsikus süvendas töö-
lisklassi tahet ühiselt välja astuda. Toetudes Kommunistliku Internatsionaali III kongressi otsustele, pidas EKP II kongress (1921. aasta oktoobris) vajalikuks võtta suund töörahva ühisrindede loomisele Eestis. Lähtudes selle kongressi otsustest ja 1921. aasta sügisel Kommunistliku Internatsionaali poolt väljatöötatud ühisrindede teesidest, töötati 1922. aasta jaanuari algul EKP Keskkomitee liikmete ja partei vastutavate organisaatorite illegaalsel nõupidamisel välja Töörahva Ühise Väerinde põhinõudmised Eestis, mis oma iseloomult olid ülddemokraatlikud.

Sama kuu keskel esitas hulk töölisorganisatsioonide Eesti töörahvale üleskutse, mis avaldati Töörahva Ühise Väerinde häälekan-
dja «Tallinna Tööline» proovinumbris. Üleskutses olid formuleeritud Töörahva Ühise Väerinde 12 põhinõudmist.

Lühikese aja jooksul läks EKP-l korda koondada suur osa orga-
niseeritud töölistest töörahva ühisrindesse.

Et väikekodanlike parteide oportunistlikud juhid saboteerisid ühisrinnet, toimus töörahva edasine koondumine ühisrindede plat-
vormi ümber pingelises võitluses nende parteidega. Sotsid ja töö-
erakondlased, keda toetasid mõningad töötavad kihid, tegid suuri sõnu töörahva valitsusest. Seepärast esitas EKP neile parteidele Töörahva Ühise Väerinde platvormil seisvate organisatsioonide kaudu korduvalt ettepaneku hakata 12 nõudmise alusel koos võitlema töörahva valitsuse moodustamise eest. Et sotsid ja töö-
erakondlased nende ettepanekutega ei nõustunud, selles ilmnis nende parteide rahvavaenulik olemus. Töörahva Ühise Väerinde 12 põhinõudmist said seega sotside ja tööerakonna liidrite paljasta-
mise abinõuks. Tulemuseks oli, et reformistid kihutati välja mit-
mest organisatsioonist, kus neil seni oli olnud juhtiv positsioon. Raskes klassivõitluses oportunistlike väikekodanlike parteidega kasvas kommunistide mõju pidevalt.

Üheks töörahva ühisrindede taktika iseärasuseks oli EKP suhtumine Eesti Iseseisvasse Sotsialistlikku Tööliste Parteisse. Oma olemuselt oli see väikekodanlik partei. Kuid võttes arvesse, et temasse oli tulnud töörahva hulgast ka revolutsioonilisi elemente, seadis EKP oma eesmärgiks muuta see partei legaalseks revolutsiooniliseks parteiks. Võitluse tulemusena suurenes pahempoolse voolu mõju EISTP-s veelgi. Murranguliseks kujunes EISTP elus tema III kongress 1922. aasta aprillis, sest tänu revolutsioonilise voolu võidule asuti seejärel võitlema Kommunistliku Internatsionaali resolutsioonide ja Töörahva Ühise Väerinde platvormi praktilise elluviimise eest.

Suurt tähelepanu osutas EKP tööle töölisklassi massiorganisatsioonides, ametiühingutes ning noorte ja naistööliste koondamisele ühingutesse ja töölisspordiseltsidesse. Eriti tähtis samm oli ametiühingute reorganiseerimine tootmisharude järgi.

Üheaegselt töölisorganisatsioonide koondamisega Tööraha Ühise Väerinde platvormi ümber suunas EKP linna- ja maatöölisi revolutsioonilisse võitlusse 12 nõudmise elluviimise eest. Eriti võimaks väljaastumiseks kujunes 1922. aasta 1. mai demonstratsioon Tallinnas.

Peagi tabas aga Eesti töörahvast raske kaotus. Reetmise tõttu õnnestus kodanlusel arreteerida Eesti tööraha armastatud juht, V. I. Lenini ideede eest võitleja V. Kingissepp, kes pärast metsikut piinamist tapeti. Kodanlus rüüstas partei- ja töölisorganisatioone ning sulges töölisajakirjanduse.

V. Kingissepa kaotamine oli Eesti töölisliikumisele raskeks hoobiks.

Kodanlus ja tema käsilased arvasid, et nüüd on kommunism Eestis hävitatud. Kommunismi juured Eestis aga olid palju sügavamal, kui seda arvas kodanlus. «Verekoerad,» kirjutas «Kommunist», «jäksasid küll Viktor Kingissepa ihu ära kägistada, aga tema töö jäi elama... Viktor Kingissepa isik tapeti, kuid kollektiivne Viktor Kingissepp — Eestimaa Kommunistlik Partei — võitleb edasi.»

O. Rästas pühendas oma raamatu «Põrandaalused», mis ilmus Leningradis 1932. aastal, V. Kingissepa kümnendale surma-aastapäevale.

O. Rästas esitab selles raamatus dokumentaalsete materjalide ja revolutsionääride mälestuste põhjal huvitavaid ja väärtuslikke andmeid EKP tollaegsest tegevusest, tema taktikast, võitlusest väikekodanlike parteide vastu jne. Mitmeid originaaldokumente, mida autor raamatus tsiteerib, ei ole veel korda läinud leida.

Juhul, kui autori poolt esitatud tsitaat või dokument on tänapäeval uuesti publitseeritud, on toimetaja lähtunud selle viimast redaktsioonist.

Selleks on kasutatud esmajoones kolme dokumentide kogumikku: Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957; Eesti Tööraha Komm. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1958; Eestimaa Kommunistliku Partei esimene kongress. Dokumente ja materjale, Tallinn, 1960 ning suure V. I. Lenini ja V. Kingissepa töid.

«Põrandaalused» on kirjutatud ajajärgul, mil arenes äge võitlus Palvadre rühmaga. See on paratamatult vajutanud raama-

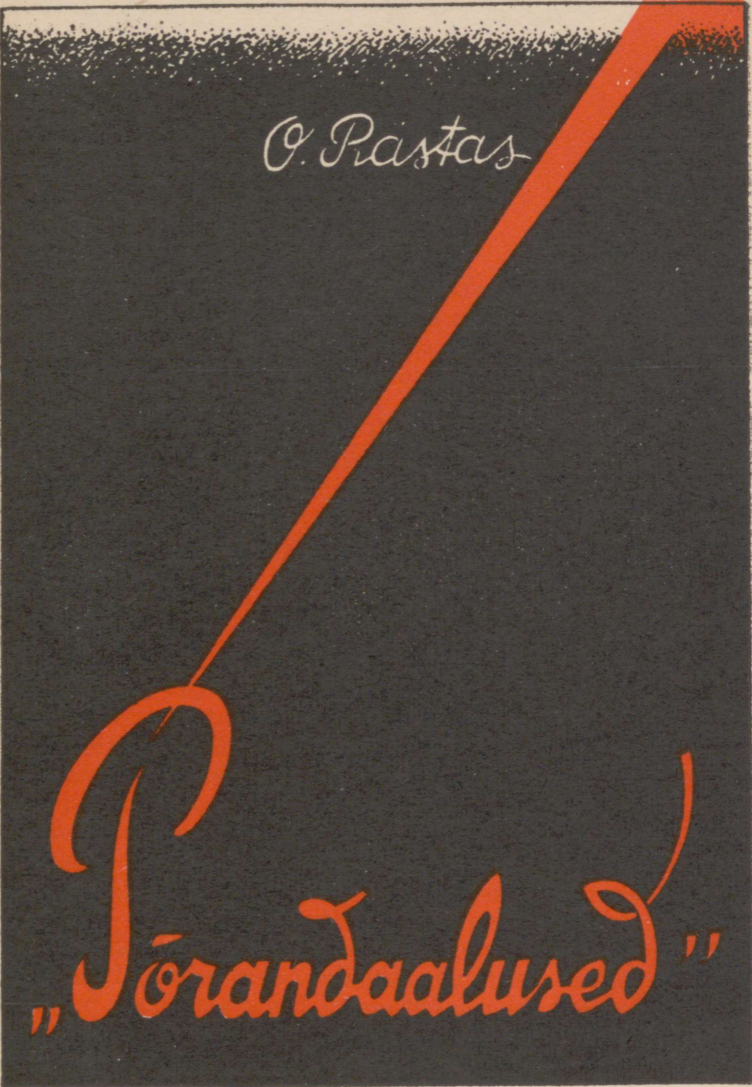
tule oma pitseri. Teos on kohati kirjutatud poleemilises laadis. Eelkõige väljendub see selles, et autor näeb VK(b)P Eesti osakondade juhtivates tegelastes ainult «kontrrevolutsioonilise rahvusdemokratismi» ideoloogia esindajaid. Teose teistkordsel väljaandmisel on toimetaja ülalöeldut arvestanud ning raamatu lõpus asuvates kommentaarides püüdnud neid küsimusi selgitada. Mõnes kohas on koguni tehtud väike kärbe. Toimetaja ei ole muutnud autori stiili ning on võimalikult säilitanud ka toleaeegse keele.

Kõik joonealused märkused, millel puuduvad lõpus initsiaalid O. R., kuuluvad toimetajale.

Märkuste koostamisel, eriti biograafiliste andmete saamiseks, kasutas toimetaja EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiariivi materjale.

Töö käigus abistas toimetajat mitmes küsimuses mainitud instituudi direktori asetäitja arhiivi alal, vana revolutsionäär R. Majak väärtuslike nõuannetega.

A. LEBBIN,
ajalooteaduste kandidaat

O. Pastas

"Pörandaalused"

SAATEKS

Kümme aastat möödub Viktor Kingissepa surmamisest eesti tõusikkodanluse ja sotside poolt. Viktori otsekohene tegevus Eesti härrasriigi põrandaaluses kestis vahetpidamata 1918. aasta sügisest¹ kuni 1922. aasta 3. maini. 3. mail tapeti mõrtsukalikult seltsimees, kes end sellest silmapilgust, kui inimene üldse mõtlema ja iseseisvalt elama hakkab, täielikult pühendas töölikklassi vabastamise ideele ja selle idee teostamise eest võitles vankumatult kuni viimse hingetõmbeni.

Viktoril ei olnud isiklikku elu selle sõna harilikus mõttes. Ta ei olnud ka askeet, kellele võõrad oleksid olnud kõik need tundmused ja «maapealsed asjad», mis «inimestele omased». Ta oli kollektivist ja sellepärast olid kollektiivi huvid ja eesmärgid, kollektivismist tekkinud uued tundmused, uus moraal, uus eetika, talle juhtmõtteks, mille järele ta talitas, mille põhjal ta oma elu ja tegevuse korraldas. Ma ei tea üksikasjalikult, kuidas elas Viktor enne revolutsiooni, tsaariajal, igatahes mitte hästi; ta nägi ja tundis omal nahal kõiki isevalitsuse süsteemi «mõnusid». Kuid eesti «demokraatia» põrandaaluse «mõnud» löid kõik need tsaariaegsed «mõnud» kaugelt üle. Raske on neid üles lugeda ja veel raskem on igale neist sobivat nimetust ja iseloomustust leida. Põrandaalusele tegelasele on need asjad arusaadavad, nagu sõjamehele sõjakoledused ja -raskused. Mustus, haigused, külm, talvised tuisused teed, sügisesed vihmased ilmad, vesised sood ja rabad, märjad jalad ja riided, väsimus, pimedad ööd, rakkus jalad, täid, sügelised ja mitmesugused muud pisielukad jne. jne. — kõike ei saagi üles lugeda. Ja kõik need «mõnud» jätkusid päevast päeva, kuust kuusse ja aastast aastasse; nad tulid vahest kõik korraga, ja põrandaalune

läks vastu kõigile hädaohtudele, kui seda nõudis töö, tulganad kas või kümnekordse jõuga.

Eestimaa Kommunistlik Partei ehitas Viktori juhtimisel oma taktika ja poliitika Venemaa Kommunistliku (enamlaste) * Partei rikkalikele kogemustele. Lenini organisatsioonilised ja taktikalised põhimõtted said parteilise töö, Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ja proletariaadiridade koondamise nurgakiviks. Leninism oli selleks jõuallikaks, millest partei oma tegevuseks alaliselt jõudu amendas pööraselt rasketes valge terrori tingimustes ja tagakiusamise all.

Ei ole võimalik mälestada Viktorit töölisliikumisest lahus. Kirjutada aga töölisliikumisest Eestis kas või sel ajajärgul, mil Viktor sellest osa võttis ja juhtivat osa etendas, see nõuab suurt tööd ja palju aega, mis aga praegu puudub. Seepärast püüdsin käesolevas raamatus mõnda dokumenti abiks võttes jutustada sellest tegevusest, millest ise osa võtsin, kui töötasin Kingissepa juhtimisel. «Põrandaalused» on lühike ülevaade Eesti proletariaadi võitlusest sel ajal, kui juhtivat osa selles etendas Viktor Kingissepp. Kogu ülevaade on kirjutatud igapäevase töö kõrval, nii-öelda «vaheaegadel», ja sellepärast ei saa ta olla täielik. Käsitletud on üldistes joontes ainult neid mõningaid põhiküsimusi, mis sel korral liikumises tähtsamat osa etendasid. Kui see jutustus aitab ka kaasa Viktori paranemise täielikumaks uurimiseks, siis loen oma ülesande täidetuks ja «mälestused» kirjutatuks.

Avaldan siin tänu neile seltsimeestele, endistele põrandaalustele ja teistele eesti töölisliikumise tegelastele, kes mulle oma mälestusi ja märkusi saatsid. Suurt osa saadetud materjalist ei saa praegu teatud põhjustel tarvitada, selle avaldamine peab veel järke ootama, sest enne on tarvis fašistlik kodanlus koos tema agentidega kukutada ja proletariaadi diktatuur maksma panna. Seltsimehi aga palun oma mälestuste kirjutamist jätkata ja neid EKP ajalookomisjonile saata, sest neil on määratu suur ajalooline väärtus.

17. IV 32. a.

O. RÄSTAS

* Et alates 1937. aastast kasutatakse eesti keeles «enamlane» asemel «bolševik», siis on toimetaja edaspidises tekstis seda arvestanud.

I. 1918. — 1919. AASTA

KLASSISÕJA PÄEVILT

Kiiresti lendab aeg. Viisteist aastat möödub Oktoobri-revolutsioonist — suurest pöördest inimsoo ajaloos. Neliteist aastat tagasi elasime kaheksa kuud Saksa imperialismi okupatsiooni surve all ja neliteist aastat tagasi algas eesti tõusikkodanluse jõhker terroriajajärk, mis veel tänapäevani kestab *. 1918. aasta jääb eesti töölisliikumise ajalukku võitlusrikka aastana, mil võideldi nii välise kui ka sisemise kontrrevolutsiooni vastu, nõukogude võimu, proletariaadi diktatuuri eest Eestis.

Keila lahing — sõjariistus tööliste, punakaartlaste vastu panek Saksa imperialismi sõjavägedele; eesti punaste polkude, endiste punakaartlaste pealetungimine Narvale, Saksa imperialismi väeriismete ja eesti valgete tagaajamine Tallinna sihis, punaste polkude jõudmine peaaegu Tallinnani, siis punase sõjaväe tagasitõmbumine, võitlused Tartu, Narva ja Võru pärast, Tallinna proletariaadi võitlused novembris ja detsembris, — niisugune on lühike klassisõja võitluste nimestik 1918. aasta algusest kuni lõpuni.

Võitlused Oktoobrirevolutsiooni võitude eest kestsid Eestis kaks ja pool aastat ning lõppesid sel korral kodanluse võiduga. Kuid iga kaotus ei tähenda veel vaenlase võitu. Kaotusest õpime, kuidas peab võitlema. Neliteist aastat tagasi seisis kapitalistlik maailm katastroofi ees. Ajutiselt suutis kodanlus sotside kaasabil kokkulangemise ära hoida. Tänapäeval aga on kriis palju sügavam. Kapitalistliku maailma alustoad pragunevad.

* 1940. aasta juunipöördega lõppes see ajajärk jäädavalt.

«Läheneb... Iga päev viib meid sellele silmapilgule lähemale, mil kogu Euroopa proletariaat üles tõuseb, keisrite ja kuningate troonid kukerpalli virutab, kapitalistide ja mõisnikkude ning sotsiaaläraandjate parlamendi laiali kihutab, tööliste ja soldatite nõukogud loob, riigivõimu oma kätte võtab. Rahvusvaheline revolutsioon kasvab ja punane Venemaa on tema tuletorniks.»

Nii kirjutas «Kommunist» Saksa okupatsiooni lange-mise eel. Nüüd, 1932. aastal, võime seda öelda veel suu-rema õigusega.² Samal ajal peame aga ka seda toonitama, et kodanlus ei mõtlegi oma võimu vabatahtlikult käest anda. Kapitalism ei kao iseenesest, ei varise kokku ilma töörahva sõjariistus võitluseta.³ Sotsia-listlik Nõukogude Liit on rahvusvahelise proletariaadi ja proletaarse revolutsiooni kants. sellepärast on arusaadav, miks kogu kapitalistlik maailm valmistub Nõukogude Liidu kägistamiseks, interventsiooniks.

Nende lähenevate võitluste valgusel peame vaatama ka minevikus toimunud võitlusi, peame õppima võitma kao-tustest.

Keila lahing ei tulnud juhuslikult. Sõjariistus töölised ei võinud vabatahtlikult võimu sakslastele anda. Ilma vas-tupanuta ei tagane töölisklass oma seisukohtadelt. Saks-lastega peetud võitluse eesmärgiks oli kontrrevolutsiooni tagasilöömine Haapsalu alt. Veebruarikuus sai kokku-põrge möödapääsmatuks. Revolutsiooni jõud olid määratu suured, organiseeritud, sõjariistus jõud olid väikesed. Aga ka vaenlase jõud ei olnud teada. Ei teatud, missugused väeosad liiguvad Tallinna poole, kui palju neid on jne. Väljasaadetud luuresalgad töid väga erinevaid teateid, mille järgi oli raske seisukorra üle otsustada. Oleviste kirik Tallinnas muutus sõjalaagriks. Püssid, sõjamooni, igasugune varustus koguti Oleviste «rahvamajas». Siin peeti koosolekuid, avati vabatahtlike üleskirjutamine saks-lastega vastu võitlemiseks. Vabatahtlikke voolas kokku roh-kesti. Neist vabatahtlikest seatigi kokku väesalk, kes saks-lastele vastu läks. Viktor seisis kogu selle võitluse orga-niseerimise ja juhtimise eesotsas. Sm. Põld, endine tsaari sõjaväe ohvitser, võttis tööliste sõjariistus salga juhtimise enda peale. Salk istus vagunitesse ja sõitis Tallinnast välja. Keilast välja sõites põrkasid punakaartlased kokku sakslaste sõjaväe eelsalgaga. «Võitlus algas,» jutustab punakaartlane Buht, «raudteeliini ääres. Hüppasime va-

gunitest välja, jooksime ahelikku, kuid lagedal väljal niitis meid sakslaste kuulipilduja. Punakaartlased tungisid julgesti peale. Vaenlane oli aga peidus, tema korralik püssituli ja kuulipildujate täristamine andis ainult teada, et ta ei asu väga kaugel. Öhtupoolikul algasid sakslased pealetungi. Meie lahingu kaotus oli otsustatud. Punakaartlased jooksid üksikult metsa või peitsid end saunikute majadesse.»

Keila lahingus kaotasime peale teiste ka sm. Tisleri, Balti puuvillavabriku naistöölise*, punakaartlase, tulise agitaatori ja bolševiku. Kuid see oli ainult võitluse algus. Demokraatlikus Eestis voolas pärast Oktoobrirevolutsiooni, Saksa okupatsiooni ajal ja eriti eesti «demokraatia» esimestel aastatel kümnete, sadade ja tuhandete paremate töörahva poegade veri.⁴ Asutati härrade «rahvavalitsus», mida oli tarvis niisutada töörahva verrega.

Eestis on kasvanud uus inimpõlv, kes teab vähe proletariaadi suurtest võitudest oktoobris, kuid sama vähe teab ta ka eesti «demokraatia» järgnevatest jõledatest veretöödest töörahva kallal. Eesti «demokraatlikus» koolis, kirikus, kõrtsis ja kirjanduses õpetatakse noortele isamaalikke tundeid, nendesse püütakse istutada «isamaa-armastust», rahvuslikku vihavaenu... venelaste vastu, sest «venelased» olevat eestlaste ajaloolised vaenlased. Kuid need, kes täna räägivad venelastest kui «eesti rahva ajaloolisest vaenlastest», olid eile ja on ka täna tegelikult kõige suuremad vene mustasajaliste sõbrad ja vene kodanliku kultuuri, kirjanduse ning majanduse ülistajad. Järelikult seisab asi selles, et eesti kodanlus on valmis vene kodanlusega ükskõik millist lepingut tegema, kuna töörahva Venemaa on kodanlusele «ajalooline vaenlane».

«Rahvavalitsus on ideaalseim valitsemisvorm, ta on tee sotsialismile. Paari aasta pärast astume sotsialistlikke riiki.» Nii kõnelesid sotsid⁵ ja sotsiaal-radikaalid⁶ iga päev.

Kuidas tekkis see «ideaalseim valitsemisvorm»?

«Demokraatia» loomine teostus veristes võitlustes. Me ei kõnele klassisõja väerindel langenuist. «Sisemiste» vaenlastena hävitas kodanluse-sotside blokk tuhandeid tööliklassi liikmeid. Tuttavad, seltsimehed, kaasvõitlejad, kes neil võitlusaastatel proletariaadi väerinnal seisid, on nüüd

* Tegelikult töötas A. Tisler Vene-Balti laevaehitustehases.

kadunud. Jäänud on vaid mälestus nende tööst ja tegevusest. Kuid töörahvas ei unusta oma märtreid, kes on andnud kõik, ka kõige kallima — oma elu.

Eesti töölisliikumise ajalukku on kirjutatud tuhandete revolutsioonikangelaste nimed. Smd. Schüts⁷, Kuppar⁸, Linder⁹, Peterkopp¹⁰, Juku Lääts*, Paula Sahk¹¹, Ludvig Töldsepp¹² ja sajad teised surid metsikutes piinades. «Ristilöödud töörahva nimekiri» Eesti Asutava Kogu valimistel märgib üles need esimesed ohvrid, kes langesid kodanluse ja sotside timukakäe läbi. Seamäe raba, Raadi mõisa kruusaaugud, Tallinna ümbruse liivamäed, Izborski soo, Narva Pimeaed — seal puhkavad proletaarse revolutsiooni soldatid, kelle verrega kodanlus kastis oma demokraatiat. Proletariaat ei unusta oma kangelasi. Au langenutele, needus timukatele!

Kodanlus ei tunne halastust klassivõitluses, ei tunne halastust tööliste vastu. Proletaarne revolutsioon 1917. aastal möödus väikeste ohvritega. Proletariaat, haarates võimu, teostades oma diktatuuri, oli suuremeelne, ta ei maksnud kodanlusele kätte rõhumise ja piinamiste eest. Allpool näeme, et tööliklass jättis oma otsesed vaenlased ka pärast seda vabadusse, kui nad olid avalikult töörahva võimu vastu üles astunud. Kodanlus aga tappis oma demokraatia mesinädalatel ilma põhjusega kümneid ja sadu sel lihtsal põhjusel, et ohvrid olid töölised, sulased, maata-mehed, kelles kodanlus nägi oma verivaenlast.

Dvigateli tööline Schüts mõisteti surma selle eest, et ta oli 1917. a. olnud bolševike partei liige ja teinud tööliste seas organiseerimistööd. Teise töölise, Veidenbaumi kohta tehti järgmine ametlik surmaotsus: «On süüdi Eesti Ajutise Valitsuse kukutamise katses ja vene röövsalkade toetamises ning mõistetakse surma mahalaskmise läbi.» Tööline Veidenbaum olevat katsunud Aiutist Valitsust «kukutada!» Kuid mingeid tõendeid selle kohta ette ei toodud. Sest neid ei olnud.

Üle mää pandi töörahva kallal toime koledaid mõrtsukatöid. Meie partei sai 1919. ja 1920. aastal palju kirju ning dokumente valge terrori kohta pealtnägijatelt või juhuslikult pääsenud seltsimeestelt. Need seltsimehed kirjeldavad kisendavaid pilte valgest terrorist. Toome neist dokumentidest väljavõtteid.

* Temast vaata lähemalt lk. 117.

Sm. Kornak räägib järgmist:

«... Ühes minuga toodi autosse (see oli veoauto) tapmiseks viis meest, surmamõistetud, kellest ma aga ühtegi ei tundnud ega teadnud. Meie istusime autosse, tapjad asusid meie ümber autoäärtele. Sealt sõidutati meid Vene uulitsale nr. 5 maja juurde, kus meile veel üks sõiduauto ohvitseridega seltsis. Meid kästi autosse pikali ehk kummulile heita, et meie ise ei näeks, kuhu meid viiakse. Vargsi nägin, et meie läbi Tatari ja Veerenni uulitsa sõitsime. Kui ma kord veel tahtsin pead kõrgemale tõsta, ähvardas mind üks mõrtsukatest püssiga lüüa ja küsis teistelt timukatelt: «Kas enne surma peksame neid ka või», mille peale teine tasa vastas: «Ah, ära ole nii verejanuline!» Me sõitsime üle suure raudtee. Kui auto seisma jäi, asusid tapjad auto äärde ritta ja meid kästi välja tulla. Nägin, et me ühe järsu, kõrge liivakalda äärel seisime, nähtavasti vist liivakaevamise auk. Niipea kui ma sain autost maha astuda, lasti mõned paugud ja keegi hüüdis laskjate seast: «Kas said maha!» Arvasin, et viies surmamõistetud, kes minu järele autolt maha tuli, kohe jooksmas pistis. Ma tarvitasin seda segadust ja kargasin järsku teiste surmamõistetute kõrvalt eemale. Üks minu kõrval seisvatest mõrtsukatest püüdis minu käest kinni haarata, kuid ma lõin ta käe lahti ja jooksin edasi. Mulle lasti mõni üksik pauk järele, kuid mõne silmapilgu pärast lasti nii tihedalt, et üksikutest paukudest sugugi aru ei saanud. Kuulsin ainult kuulide vingumist enda ümber. Ma jooksin umbes 60—70 sammu edasi, siis libisesin ühte auku ja kukkusin maha. Laskmine jäi harvemaks. Tõusin üles ja hakkasin edasi sammuma, kuni viimati Tselluloosivabriku taha platsile välja jõudsin. Mõrtsukate käest olin seekord pääsenud.»

Räpinas tapeti kohalikke kehvikuid sadade kaupa. Maatamehed võeti kodus kinni, viidi küla servale ja lasti seal maha. Kohtukometitki ei peetud. Kõige noorem kodanluse ohver Räpinas oli kahekuune laps ja kõige vanem 85-aastane rauk — kõik nad olid Ajutisele Valitsusele «kardetavad». 85-aastast vanameest peksti selle eest, et ta kaks poega olevat punased, et neid ei saa kätte. Peale peksmist lasti vanake maha.

Vana-Antsla vallas Saera talus tapeti korruga umbes kuuskümmend inimest. 13 inimest surmati talutoas, ohvrid riisuti enne paljaks, siis lasti automaatpüssidest maha.

Surnukehad jäeti matmata. Kui kommunistlikud väed Vana-Antsla vallutasid, leidsid nad «demokraatia» ohvrid eest ja matsid auga maamulda.

Kiri Virumaalt kirjeldab töörahva liikmete tapmist järgmiselt:

«Enam tuntud teiste seas olid Richard Hommik, maatamees Jakob Saarna, Raat, Haavapuu, kõik maatamehed või sulased.

Tapmiskohal oli veel kaua vereloikusid, peajutükke, pealuukilde. Tuhanded varesed keerlesid selle koha ümber.

Ühel päikesepaistelisel pühapäeval kogunes suur hulk inimesi tapetute hauaküngastele, nende seas ka sõdurid. Mõned omaksed hakkasid haudasid lahti kaevama. Kaevamise juures minestasid mitmed, teised nutsid, paljud vandusid mõrtsukatele kättemaksu. Seekord kaevati välja ainult kaks ohvrit, Hommik ja Saarna. Esimesel oli 8 püssikuhaava, nendest 5 käes, kuulihaav peas, käed olid selja peale kinni seotud, rusikasse pigistatud kätes oli lund ja mulda, saapad ja müts puudusid. Teine surnukeha oli puruksrebitud aluspesus, pea täiesti purustatud, ajud pealuust välja jooksnud, keha püssitikkudega lõhki torgitud.»

Kui punased väed 18. jaanuaril 1919 Narvast lahkusid ja lihunikud¹³ sisse tulid, algas kohe meeletu töörahva veristamine. Kaitseta inimesed rööviti linnaulitsatel paljaks ja lasti siis maha. Suurte rahapungadega inimesed jäeti ellu. Inimesi tiriti ka raekotta, kus neid veelkord rööviti. Punaväelaste ja teiste nõukogu tegelaste kortereid käidi kuus ja seitse korda päevas läbi otsimas. Kõige rohkem aeti taga soome punakaartlasi ja kommuniste, sest sissetungijate seas oli suurel arvul soome lihunikke. Kui soome punaseid tabati, lasti nad jalamaid kohapeal maha. Seda tehti ka naisterahvastega, keda lihunikud enne ära vägistasiid.

«Sõjavangidel lasti raekoja ees tundide viisi külma käes seista ja viidi siis palja jalu jääkülma Hermannini kindlusse. Ühe nais-sõjavangi, Soome Punase Risti õe, viisid soome lihunikud Pimeaeda. Kui vang seal tapjaid härdalt palus, et teda ellu jäetaks, lõi üks soomlastest teda jalaga, mille peale vang maha kukkus, siis lasksid mõrtsukad ta surnuks. 2. Kommunistliku Viljandi Kütipolgu¹⁴ staabi naistelefonisti (20-aastane) vägistasiid soomlased raekojas

ja pool meelemõistuseta olekus saadeti ta Pääsküla vangilaagrisse.»

«Haavatud sõjavange lasti olla kolm ööd ja päeva söömata ja joomata. Kinnisidumata haavad hakkasid mädanema ja haisema. Haavatud, kes valu pärast karjusid, viidi uulitsale ja lasti uulitsarennis maha.»

«Ühel hommikul tuli haavatute juurde üks eesti ohvitser, kes end päris timukana näitas. Ta sõimas kõige hullemaga sõimuga, ajas suust roppust ja sõnnikut välja. Kui karjumisest ja sõimamisest küllalt arvas olevat, käskis vangidel saapad jalast ära võtta ja ajas siis paljajalu uulitsale, et neid Tallinna konvoeerida. Ohvitser kärkis jällegi: «Kuradi koerad, kui ükski teist peaks joosta katsuma, siis lastakse teid koerapoegi maha.» Et see mitte ainult hirmutamiseks ei oleks, siis lastigi üks vang teiste silma all surnuks.»

Valge terrori hingeks oli Tallinnas toleaeagne vabariigi prokurör Jaan Teemant. Kingissepp kirjeldab Jaan Teemandi tegevust «Kommunistis» järgmiselt:

«Vahutava suuga hulkus ta öösiti mööda türmi (Vene uulitsal) ja näägutas surmamõistetuid.

«Kuidas teie nimi on?» Surmakandidaat vastab.

«Ah soo, ma tean!»

Siis hakkab Teemant pärima, kus kommunistide trükikoda on, kus Keskkomitee liikmed. Kordagi ei ole ta niisuguste küsimuste peale vastust saanud. Ja siis on ta hariplikult silmi pööritades kisendanud:

«Mina olen vabariigi prokurör Jaan Teemant! Endine vannutatud advokaat! Välja, lontrus! Viige ta ruttu minust eemale!»

Ja kätega vehkides on ta minema jooksnud. Ka surmamõistetute omastega, iseäranis naistega, käis ta kui koeratega ümber, nende peale kisendades ja neid parastades. Oli verejäänuline mees. Muidugi «seaduslikul alusel».

Jaan Teemant ei olnud sõjaprokurör, vaid «vabariigi prokurör». Kuid see verejäänuline vanamees oli kui tiirane iga surmakandidaadi küljes kinni.

Ta õiendas meie unustamatu seltsimehe Leopold Linderi kallal: «Sa oled tubli mees! Oleksid võinud pöörata, aga nüüd on hilja! Mina nõuan kättemaksmist, sinu päevad on loetud.»

See oli J. Teemant, kes meie ausameelsele sm. Joh. Klaamannile¹⁵ (Kundast) sunnitöö surmanuhtluseks üm-

ber muuta lasi, sest Klaamann oli julgelt seletanud: «Mina olen kommunist, olen ja jään ka selleks, aga öelge, mis tegusid olen ma kui kommunist korda saatnud, mis eest te mind karistada tahate?»

Punase «Dvigateli» vanu kommuniste, sm. Kupparit ja Schütsi noomis Teemant: «Teie olete vanad mehed ja sarnaste rumalatega seotud! Kas ei ole teil häbi! Ei ole tarvis, et seesugused rahvale tüliks elaksid.»

Nii mõistis see aadrilaskja juba igapäevase otsuse ära, enne kui asi kohtusse läks.

Mis eriti sm. Linderisse puutub, siis on kodanlus tema tapmist nii põhjendanud:

«Veri nõuab vere palka! Linderi käsul lasti Jõhvis 1918. aasta veebruaris mitu Rakvere kooliõpilast maha.»¹⁶

Meie teatame, et nimetatud Rakvere kooliõpilased veebruaris 1918. aastal Jõhvis Narva punakaardi komandöri sm. S-i käsul maha lasti ja Linderi käed igasugusest verest hoopis puhtad olid.

Leopold Linder läks surma naeratades ja oma kaaslasi julgustades. Missugused viletsad on tema kõrval need Teemandid ja Strandmanid. Ja siis veel see verejäänuline hammastelaksutamine: oleksid võinud pöörata, aga nüüd on hilja!

Teadke, verekoerad, et aus proletaarlane ennast teile kunagi ei müü. Teie olete neile pakkunud kümneid tuhandeid, et nad teile selle või teise seltsimehe ära annaksid. Aga ütlege, viletsad, kas olete leidnud ühegi, kes oleks valmis olnud Juudaseks hakkama!

Klassivõitluse ägedamatel silmapilkudel ei läinud kodanlusel korda ühtki proletaarlast äraandmisele meelitada.

Kõige hirmsamaid piinu kannatades läksid meie seltsimehed julgesti surma, kuid ei saanud oma klassivendade äraandjaks. Seda aremad ja müüdavamad olid kodanluse ja sotside agendid. On üldiselt teada, et Hellati, Einbundi ja Soomanni nuhid juba põrandaaluse kommunisti nime kuuldes värisid ja kaugelt ringi läksid, et kommunistidega mitte kokku puutuda. 1920. aastal piirasid nuhid meie seltsimehe, ühe aktiivsema tegelase sm. Likemetsa¹⁷ kokkusaamiskohal sisse. Likemets oli täiesti üksi, strateegiliselt väga halvas olukorras (Tartu maantee ja kitsarööpmelise raudtee vahelisel platsil), kuna nuhke oli kogunenud üle 10 mehe. Sm. Likemetsal oli ainult üks tee: nuhkide ridadest läbi murda. Mart ei kaalunud kaua. Ta tõm-

bas taskust parabellumi välja, laskis ühe paugu nuhkide sihis ja tormas siis otse edasi Ülemiste järve suunas. Nuhid jooksid laiali ja hakkasid pärast toibumist hanekarjana Likemetsale järele jooksma. Kuid Mardi jalad olid väledamad. Uulitsarägastikust läbi joostes jõudis ta Ülemiste mäelt Tselluloosivabriku juurest järve äärde ja sealt liivamägedesse. Tulistamist kartes ei julgenud nuhid üle Tartu maantee kommunistile järele joosta. Mõni kuu hiljem seletas tollaegne siseminister Einbund lorikogus* kommunistide arupärimise puhul, et põrandaalused kommunistid kannavad igas taskus revolvril ja «lasevad ilma hoiatamata». Meile, põrandaalustele, oli see anekdoot huvitav, sest Mart Likemetsal oli taskus parabellum, milles oli ainult 4 kuuli ilma mingi tagavarata.

Aasta varem, 1919. aasta talvel, juhtus ühel meie Keskkomitee liikmel teistsugune äpardus. Kopli bulvaril arreterisid sm. Vennikase¹⁸ 1. jaoskonna vanem militsionäär Valtmann, sama jaoskonna ülema abi Evald Niineberg ja keegi Aliide Simson. Nad tundsid Vennikase ära, teadsid, et Ajutine Valitsus kommuniste otsis, ja tundes oma arvulist ülevõimu, tahtsid Vennikase Pagari uulitsale** toimetada. Põgenemine oleks skandaali tõstnud ja sõjaväelasi ligi meelitanud, sellepärast otsustas Vennikas pääsemiseks teist teed tarvitada. Algas kauplemine. Vennikas hakkas julgesti seletama:

«Mis kasu teil sellest on, kui minu Pagari uulitsale viite. Punased tulevad niikuinii pea, ega võim teile ei jää, siis on teie laul lauldud. Ma võin teid toetada, ütelge, palju tahate, et mu minema lasete?»

Pika kauplemise järele lepitakse viimaks kokku 5000 tsaarirubla peale (eesti marku ei tahtnud isegi miilits vastu võtta, kui punaste tulek pealegi nii kindlana näis). Kaup oli koos ja sm. Vennikas ostis enese nuhkide käest 5000 rublaga lahti.

*

1919. aastal olid veretööde otsekohesed täideviijad kodanluse kandvamad jõud. Vana-Antsla vallas, millest ülalpool juttu oli, toimetasid tapmist järgmised «täismehed»:

1. Pöder, Karl — majaperemees.

* Eesti Asutava Kogu ja Riigikogu pilkenimi.

** Seal asus kodanlik kaitsepolitsei.

2. Pöder, Arnold — eelmise poeg.
3. Kütt — Kauksi kooliõpetaja, pärastine kaitseliidu ülema abi.
4. Kask — kaitseliidu ülem.
5. Sööt, Joh. — vallakirjutaja.
6. Lüüs, Karl — vallavanem Vana-Antsias.
7. Peterson, Peeter — taluperemees ja kohtunik.
8. Antsi — taluperemees.
9. Antsi, Jaan — taluperemees, eelmise poeg.
10. Kallion, Jaan — taluperemees.
11. Taagen, Alfred — vallakirjutaja.
12. Karl ja Arnold Reijan.

Kaks viimast olid hiljem valgete väes vabatahtlikena, teenisid soomusrongil kui «kangelased». Peale selle võtsid tapmisest osa vennad Viktor ja Karl Püvi, mõlemad taluperemehed.

Narvas, Tartus, Viljandis, Pärnus, linnas ja maal voolas töörahva veri, tapeti maatamehi, töölisi, sulaseid, kõiki, kellel olid käed rusikas ja krobelised. Tallinnas täitis 1918. aastal ja 1919. aasta algul timukakohuseid «öökullisalk», II eesti skautide rühm.

Need ennenägematud mõrtsukatööd ja vägivallaaktid töörahva kallal pandi toime sel ajajärgul, kui «demokraatia» oma mesinädalaid pidas. Sotsist alates ja Maaliidu¹⁹ sõnnidega lõpetades ülistati ja kiideti demokraatlikku korda kui kõige ideaalsemat, kõrgemat ja pühamat, mis paradiisi maa peale toob. Kui ei oleks olnud sotse, siis oleks tõusikkodanlusel vaja olnud nad välja mõelda, sest sotside eriliseks ülesandeks oligi demokraatiat kiita ja ülistada. Tolleaegne «Sotsialdemokraat»²⁰ kubises läiladest ülistustest, kiitustest ja hoosiannatamisest. V. Kingissepp kõneles põlastusega, mälestades oma viibimist Oinaste paari juures, * kuidas need «sotsialistid» olid olnud kodanliku riigi alusmüüri ehitamisest vasikavaimustuses. «Riigitöölt» koju jõudes jutustas Oinas heameele pärast käsi hõõrudes Viktorile: «Äh, teate, meie, sotsialistid, teeme hiiglasuurt tööd. Riik kasvab nagu muinasjutuline neitsi merevahust!»

«Kas see merevaht pole mitte tööliste veri ja higi?», pistis Viktor jutu vahele. Oinas ei saanud märkusest aru ja jätkas vaimustusega oma juttu sellest, millist kasu

* Selle kohta vt. lähemalt lk. 77.

annab tulevikus «riik» töölistele. Alma Ostra ehk sotside «näkk», nagu Tallinna töölised seda prouakest nimetasid, lubas kahe aasta pärast teostada Eestis sotsialismi. «Demokraatia ise» pidi olema ainult lühike üleminekuajajärk täielikule sotsialistlikule maailmakorrale. Pöörane pettus, vale ja silmakirjalikkus selleks, et tööliklassi vastupanu murda, ta revolutsioonilist meeleolu kodanlusele soovitavasse suunda juhtida ja ta võitlusvaimu halvata.

Tallinna, Narva, Tartu ja teiste linnade töölised teavad, milliseid õudseid päevi, eriti aga öid, 1919. aastal üle elasid tööliste linnaosad ja kehvikute majahütid. Autod olid 1919. aastal Tallinna tänavail veel haruldased külalised. Päeval oli neid harva näha, kuid öösel tungis läbi seinte ja akende tume veoautosumin, signaalkärin. Autodes sõitsid kaitseliitlased, öökullisalga liikmed ja nuhid linna tööliste jahile, kelle kohta kahtlus tekkinud, et nad on kommunistid. Pärnu maantee ääres elavad inimesed kõnelesid veel 1920. aastal neist 1919. aasta uneta öödest, mil autod igal ööl mitu korda Pärnu maanteelt alla sõitsid, salk püssimehi autos, kuna ohvrid olid autopõhja pikali surutud. Iga kord, kui autod mööda kihutasid, kostis neist läbilõikavaid kriiskeid, appikarjeid. Alati ei olnud võimalik sõnadest aru saada. Autost oli tihtigi kuulda hüüdeid: «Meid viiakse mahalaskmisele!» See tungis majadesse, äratas inimesi unest, pani kümnete ja sadade inimeste südamed värisema. Püüti ära arvata, keda nüüd tapmisele viiakse. Sm. Peterkopi piinamisest piiril kinnivõtmisel ja tema Tallinna toomisest teadis laiem töölisringkond, kes oli parteile lähedal. Peterkopil tiriti tangidega kõrvu, teine kõrv kisti peast, nina löödi sisse, kuid ta suust ei suutnud luureosakond ühtegi sõna välja pigistada. Peterkopp ei saanud äraandjaks. Viimases kirjas teatas ta, et teda viiakse varsti mahalaskmisele. Ühel ööl, kõneleb üks selttimees, kihutasid autod mitmel korral lühikeste vaheaegade järele Pärnu maanteelt alla ja jälle tagasi. Sel ööl oli timukatel palju tööd. Kas ohvrite seas ei olnud mitte Peterkopp? Ja peagi selgus, et Peterkopp oligi sel ööl maha lastud...

«Demokraatia» pildus ühe suupoolega ilusaid sõnu, lubadusi, pidutses peatse sotsialismi maksmapanemise vaimustuses, kuna teise suupoolega purskas surmaotsusi töölistele, tina ja nõöriotsi töörahva tapmiseks.

Sotsiaaldemokraat Hellat, selleaegne siseminister, üks Izborski veretöö peakangelastest, saatis kindral Tõnissonile väeliinile järgmise telegrammi:

«Kindral Tõnisson, Vaivara.

Meie esivanematele õpetasid härrasmehed tarkust alt-poolt. Jääme truuks oma tarkade õpetajate võtetele. Meie seame siiski oma poliitika rahvuslisele alusele (üks lause arusaamatu). Loodan, härra kindral, et meie tulevikuski käsikäes sammuda võime.

1. 9. 19. a.

Hellat.»

Selle telegrammi andis Hellat edasi samal päeval, kui saadeti välja 102 ametiühingute kongressi saadikut, kellest 25 Izborskis metsikult tapeti. See oli saatanlikult läbimõeldud plaan. Ja revolutsioonilise liikumise ajaloost teame, et sotsiaaldemokraadid niisuguste tööliste kägistamise saatanlike plaanidega korduvalt on esinenud. Kindral mõistis, mis sots sellega tahtis ütelda, korraldused ei jäänud tulemata. Hellat pani ühe esimese kivi eesti sotsiaaldemokraatia fašiseerimiseks. «Truuks jäädes oma tarkadele õpetajatele» on sotsid töörahva veristamist järjekindlalt jätkanud.

Kuid see telegramm kindral Tõnissonile ei tulnud Hellatilt juhuslikult. Tal oli kõik hästi läbi mõeldud ja plaanitsetud. Oma mälestustes «Tallinna raatuses ja Toompeal» kirjutab see eesti Noske²¹ ja sadist neist põhimõtetest, mille järgi ta talitanud. Seal loeme:

«Juba esimestel meie valitsemise päevadel²² korraldasid töölised demonstratsioone. Siis kaitsesid korda veel saksa sõjaväed. Mõne kuuga olime ise niikaugel. Parajal silmapilgul otsustavalt ülesastumine hoiab ära suurema verevalamise. Kui halemeelsed hinged sellest aru suudaksid saada . . .»

Sotsiaaldemokraat Hellat õpetas kodanlusele, et «halemeelne ei pruugi olla». Novembrist kuni 17. detsembrini ei olnud kodanlus oma võimu peale kindel.²³

«Tallinnasse oodati suure igatsusega inglise laevastikku, nagu Maltsveti valget laeva,» kirjutab Ajutise Valitsuse siseminister A. Peet. «16. detsembril oli meil teateid, et enamlased tahavad 17. detsembril avalikult välja astuda ja pööret toime panna.²⁴ Seisukord oli niivõrd ärev, et mõned valitsuse liikmedki põgenemisele mõtlesid.» «. . . Ministrid ei maganud kodus, vaid elasid ka põranda all,» pajatab Peet edasi.

Hellat tegutses see-eest otsustavalt. Ta kirjutab:

«Töölise väljaastumist 17. dets. jälgisin Raekojast. ²⁵

Nägin rahvast kogunevat Raekoja platsile. Szevszyki juurde* ilmub koolipoisterühm. Töölised tormavad kallale, kostavad paugud, paar meest langeb... Ma soovisin ainult ühte, et nad laskmist ei lõpetaks enne, kui kõik on platsilt kadunud ja rahvas kuhugi ei koguneks. Nii-sugusel silmapilgul halemeelne olla, tähendab oma hukkumist.»

Kolmandat korda kinnitas Hellat, et pole vaja halemeelne olla, kui ta saatis laiali ametiühingute kongressi:

«Otsustasin osa juhtivaid jõude Venemaale saata. Sellele mõttele viis mind okupatsioonivõimude tegevus. Kõnelesin oma kavatsusest kindral Tõnissoniga ja küsisin temalt, kas see võimalik. Kindral arvas seda ilma raskusteta toimetada võivat.»

Nii oli Hellati telegramm Tõnissonile enamalt alustatud kõneluse jätkamine ja kokkuräägitud plaani järgi toimetamine. Kodanlus õppis eesti sotsiaaldemokraatialt, kuidas tuleb «iseseisvuse» alalhoidmiseks töölisliikumist verre uputada. Valge terrori arendamisega, selle metsikuse ja keskaja inkvisitsiooni piinamisviiside kasutamisega andis sots Hellat kodanlusele oma «õppetunni».

* Raekoja väljakul (Vaekojas) asunud lilleäri.

II. NÕUKOGUD TALLINNAS 1918. AASTA LÕPUL

9. JA 19. NOVEMBER TALLINNAS

Nõukogude valitsus oli 1918. aasta veebruaris sunnitud Eestist Saksa imperialismi püssitikkude pealesurumisel taganema.²⁶ Sõjariistus töölised ei suutnud vastu panna saksa kõrgele sõjatehnikale. Keila lahing sakslastega 1918. aastal näitas töölisklassi kangelaslikkust võitluses oma võimu eest, kuid Saksa imperialismi korralikku sõjaväge kinni pidada ja tagasi hoida proletariaat ei suutnud. Proletariaat taganes, et parajal silmapilgul jätkata katkestatud lahingut. See silmapilk lähenes 1918. aasta sügisel ja jõudis kätte Wilhelm Verise²⁷ troonilt tõukamisega. 9. november 1918. aastal andis eesti proletariaadile võimaluse oma võimu uuesti kehtestama asuda.

Eesti kodanlus ja sotsfašistid²⁸ korrutavad oma «mälestustes» «vabadussõja» üle, et Eesti «iseseisvust» olevat tulnud hävitama «vene-hiinlaste» banded ja et «meie olime sunnitud enesekaitseks sõdima». Sellel valel on kaks külge. Esimene — kodanlusel ja sotsidel oli tarvis anda oma verisele terrorile ja kodusõjale, mida peeti soome lihunike abil inglise sõjamoona ning ameerika toiduga, rahvuslik värving, ja sellepärast kujutati punast sõjaväge «hiinlastena», «Anveldi hiinlaste bandena». See vale oli määratud töölistele. Teine vale oli «kaitsesõda», «meie oleme sunnitud sõda pidama». Esiteks, eesti tõusikkodanlus ja sotsfašistid sõdisid Nõukogude Venemaa vastu ühises väerindes Inglise—Prantsuse imperialismi käsikutega, vene valgekaartlastega; teiseks, eesti tõusikkodanlus unistas, kui naeruväärne see ka on, Pihkva, Novgorodi ja Leningradi «Eestile allaheitmisest». Niisugune oli kodanluse «kaitsesõda». Nõukogude tegevuse esimesed jätkajad 1918. aastal olid eesti punakaartlased ja vabatahtlikud, eestla-

sed Leningradis, kes ühinesid kütipolkudega ja tulid organiseeritult Eestisse.

19. novembril 1918. aastal tuli Tallinnas pärast pikemat vaheaega kokku Tööliste Saadikute Nõukogu*. Esimesel koosolekul vastuvõetud resolutsioon märgib:

«Täna, 19. novembril oli Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu esimene koosolek.

Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu tervitab Vene proletariaati kui võimsat ülemaailmlise sotsialistliku revolutsiooni eelväge, kes üle aasta määratu rasketes tingimustes kõige maailma imperialistide vastu võideldes suutis oma vabadust alal hoida ja oma kodanluse üle valitseda.

Eestimaal on ikka veel rasketes tingimustes, mis kaheksa kuud kestnud kodanluse kontrrevolutsiooni piiramata vägivald meile peale sundis, kuna samal ajal okupatsioonikindrali Seckendorfi ja Inglis—Ameerika armust valitsema asunud nõndanimetatud «Eesti demokraatliku vabariigi ajutine valitsus» valmistab meile uusi ahelaid. Neile on ametlikult teatatud, et Saksa okupatsiooniväed Eestimaalt ei lahku enne, kui Inglis—Ameerika imperialistid seda maa sisemise korra järele heaks arvad. Kodanluse valitsuse kõnemehed ja agendid kuulutavad, et Inglise sadamatest uued «rahustajate» salgad varsti Tallinna jõuavad.

Eesti kodanlus andis meid väljamaa vägistajatele ära. Eesti kodanlus astus lähedasse ühendusse Inglis—Ameerika imperialistidega.»

28. novembril langes Narva endiste eesti punakaartlaste, tollaegse Viljandi Kommunistliku Kütipolgu pealetungi tagajärjel. Pealetung algas hommikul, päeva läbi kestis linna pommitamine ja öösel põgenesid Saksa väed linnast. Nõukogude tegevust jätkasid Eestis nende seaduslikud pärijad.

Enne kui peatuda Tallinna nõukogu tegevuse juures, puudutame mõnda sellele eelnevat sündmust.

Eesti kodanluse «kõrgemaks võimuks» oli 1917. aastal nn. «Maapäev». Pärast Oktoobrirevolutsiooni kuulutas Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu Maapäeva laiali saadetuks. Kuid 15. nov. 1917. aastal tuli see isehakanud «Maapäev» jällegi kokku ja võttis vastu otsuse: «Maapäev kuulutab enda Eesti kõrgemaks võimuks.»

* Tallinna TSN valimiste kohta vt. lk. 45—46.

Kuulda saades, et «Maapäev» Toompeal oma koosolekut peab, lõpetasid Tallinna töölised töö varem ja läksid otse vabrikutest Toompeale, et neilt «võimumeestelt» aru nõuda, mis kavatsused on neil töörahva võimu vastu. Kümned tuhanded proletaarlased ja sõjaväelased ruttasid Toompeale, ärevus oli suur, töölised nõudsid selle kurnajatepesa põhjalikku hävitamist ja peameeste arresterimist. Kingissepp oli selle töörahva meelevalduse eesotsas.

Maapäeva laialiajamist kirjeldab Strandmann²⁹ järgmiselt:

«Maapäev tuli kokku looma vormilist alust selleks, et maavalitsus saaks tegutseda kõrgema võimuna. Juba enne lepidi kokku resolutsiooni kohta, nii et koosolek lühike oleks. Oli teada, et töölised tulevad maapäeva «Toompealt alla veeretama». Koosolek oli määratud täpselt kella neljaks ja võttis oma programmi 10 minutiga läbi. Enne kui keegi sai laiali minna, olid tööliste salgad lossi ees ja Sihver³⁰ pidas vene kiriku trepil miitingut. Töölisteparved hakkasid lossi tulema ja nõudma seletust, mis siin kõneldud. Mulle andsid paar inimest nõu mitte nende juurde välja minna. Pärast tuli Kingissepp ise üles ja nõudis, et maapäeva otsused peab rahvale teada antama; ühtlasi tegi Kingissepp mulle ettepaneku välja minna. Vahepeal oli juba trepil mõne vastu vägivalda tarvitatud. Olin sunnitud Kingissepaga trepist alla minema. Minu kallal vägivalda ei tarvitatud. Minuga kaasa tulid Vilms³¹ ja Kuk³². Tulime platsi ette, kus oli üles seatud rood sõjaväge. Siis tegi Kingissepp mulle ettepaneku, et ma koosolekul vastu võetud resolutsioonid ette loeksin. Vastasin, et mul ei ole häält, mis võimaldaks ettelugemist sellele suurele massile. Kingissepp ütles selle peale, et ta loeb resolutsiooni ise ette. Siis ütles aga J. Vilms, et tema tahab resolutsiooni ette lugeda. Toodi mingi tünn või alus. Vilms astus sellele peale ja hakkas lugema . . .»

Vaevalt jõudis Vilms suu lahti teha ja sõnada: «Maapäev kuulutab ennast kõrgemaks võimuks . . .» kui kokkutulnud rahva hulgas tõusis vihamaru. «Maha kontrrevolutsioon, maha tõusikud, või nemad kuulutavad endid «kõrgemaks võimuks»! Maha!» Toompealt alla Peetri platsile* kostis mürisev «maha!» kümnete tuhandete tööliste suust.

* Praegune Võidu väljak.

«Andke nad siia, me neile näitame «kõrgemat võimu!»» kostsid hääled rahva hulgast. Seisukord oli tõsine. Kodanlus heitis väljakutse töölistele, töölised võtsid vaenukinda vastu. Ja kui mõned Maapäeva ninamehed Tallinna tööliste käest pigistada said, siis oli see kõik tühine, võrreldes sellega, mis need kontrrevolutsiooni juhid olid ära teinud. Ainult üks kord võib revolutsiooniline töörahvas oma vaenlaste vastu nii heatahtlik olla.

Maapäevaliikmete Toompealt lahkumine oli väga iseäralik. Osa tõusikkodanluse esindajaid puges kartlikult, pea palitukrae vahel, kui pekstud koerad minema. Neil, keda lähemalt tunti, oli see raskem. Nii sündis Vilmsi, Tõnissoni³³ ja veel paari teise tõusikuga. Jüri Vilms sai kiviga hoobi pähe, Jaan Tõnissonil, kelle pikka kogu Tallinna töölised hästi tundsid, oleks käsi veel halvemini käinud, kui poleks juhtumisi kohale sattunud sm. Kingissepp, kellelt Tõnisson siis «abi» palus. Kingissepa seisukord oli räbal. Ümberringi vihale ärritatud töölised, keda Tõnisson hurjutab ja kaabakateks sõimab, Kingissepal tuleb neid aga rahustada, et töölised seda kodanluse peameest lössi ei lööks.

«Anna ta meile välja, mis sa s... kaitsed,» nurusid töölised Kingissepalt. Pika rüselemise järel, milles Tõnisson kaotas oma sabakuue mõlemad tiivad, jõuab ta viimaks Kingissepa saatel, lõhkikistud kuuega, ühte nõukogude valitsusasutusse.

Teisel päeval ilmus Vilms kinniseotud peaga Tallinna linnavolikogu koosolekule, kus kodanlikud rühmad bolševikele demonstratsiooni tegid ja Vilmsi kui «seltsimeeste ja teie diktatuuri ohvri» peale näitasid. Nüüd hiljem kirjutab Strandmann, et Jüri Vilms käinud peale seda, suur revolver taskus, lubades maha lasta igaühe, kes talle järele julgeb tulla.

15. november sai päevaks, millal eesti tööliklass veeretask suure vaimustusega kivi kodanluse maapäeva hauauksele. Ei leidunud ühtegi inimest, kes oleks uskunud, et kunagi veel tuleb aeg, millal see äbarik surnust üles tõuseb. Välja oleks naerdud igaüks, kes oleks julgenud kuulutada, et töölised aasta hiljem aitavad sama kivi selle maapäeva hauaukse eest ära veeretada. Kuid see sündis siiski.

Tallinna proletaarlastele ja kogu eesti tööliklassile on see sündmus tuntud «Toitluskomitee ülevõtmise» nime all. Milles seisis siin asi?

Saksa okupatsioonivõimud ei lubanud tõusikutel «iseisvusest» mõlgutada. Ja niikaua kuni keegi saksa junkrute võimu püsivuse üle tõsiselt ei kahelnud, kuni väeliihil talle õnn naeratas, ei julgenud kodanlus «iseseisvusest» mõeldagi. Niipea aga kui Saksa imperialism oli kokku varisemas, alustasid ka «Eesti riikluse alusel seisvad parteid» oma tegevust. Püüti sakslastelt välja manguda lubadus, et võimuots antakse eestlaste kätte. Sotsiaaldemokraadid pidasid eelläbirääkimisi saksa staabiga. Valge Eesti kindralstaabi nuhkide pealik Veem kirjutab sellest järgmiselt:

«9. november 1918. aastal, missugune päev üldiselt «Toitluskomitee ülevõtmise» all tuntud, oli eelmise päeva koondustöö vili. Koondustööd alustasid siis tööliste hulgas kõige agaramalt sotsiaaldemokraadid, kelle teeneks on tööliste raekoja ette viimine 8. novembril. Sellega olid eesti sotsiaaldemokraadid tabanud õige momendi. Nii ilmusid loomulikult 9. nov. 1918. aastal sotsialistid O. Sternbeck ja N. Köstner rahvasaatkonna eesotsas linnapealiku ette.»

Tähendab, sotsid olid need, kes Saksa kindralstaabi tagatrepi kaudu Saksa sõjaväeringkondade meeolelu selgitasid, püüdes teada saada, kas sealtpoolt antakse võim eesti kodanlusele. Saadi jaatav vastus tingimusel, et sotsid tulevad avalikult saatkonnaga staabilt luba paluma ja iga hinna eest kõik demonstratsioonid ära hoiavad. Sotsid täitsid selle kokkuvariseva Saksa imperialismi soovi täielikult. Kingissepp kirjutab «Toitluskomitee ülevõtmise» kohta oma raamatus «Iseseisvuse ikke all» järgmist:

«Kodanluse ülesanne oli võimu sakslastelt enesele paluda, enne kui proletaarsete hulkade liikumine matab temal hinge kinni. Kui ei oleks Eestis mitte sotsiaaläraandjaid olnud, oleks Poska³⁴ pidanud sel silmapilgul nad välja mõtlema. Aga kodanluse õnneks ja töörahva õnnetuseks oli eesti sotsiaaldemokraatliku partei silt alles kusa-gil olemas, niisama kui «iseseisvuski» ei olnud koigest veel hoopis ära puretud! Poska juhatas sotsiaaläraandjatele paraja tagatrepi kätte ja need tõid Saksa pealikult loa, et vabrikutöölised tohivad saatkondi valida ning nendesamad pealike palge ette saata oma «soove» ette kandma. Juba selle loa nõudmisega asus Eesti sotsiaaldemokraatlik «töölispartei» kindlasti ja tagasipöörmatult proletariaadi äraandmise teele.»

Kuid sotside äraandmine ei seisnenud mitte ainult «lu-

bapalumises». Sotside programm seisis selles, et tööliste kaudu, tööliste petmise teel seda kätte saada, mida kodanlus omal jõul poleks saanud. Sotsid seletasid esiteks, et tööliste saatkonnad peavad kindralitele ja pealikutele «selgeks tegema», et «niinimetatud Riia maapäev»³⁵ ennast «omavoliliselt seadusandvaks võimuks on kuulutanud» ja sellepärast peab taganema Eesti «seadusliku maapäeva» ees. Teiseks, sotsid soovitasid, et tööliste saatkonnad peavad minema linna varustusvalitsust revideerima ja võtma ta tööliste kontrolli alla selleks, et seal töörahvast õieti varustataks. Mõlemad sotside «nõudmised» olid sotsidele antud Saksa okupatsioonivõimude agentide poolt. Sotsid kandsid need «nõudmised» ette. Okupatsioonivõimud hoidsid laiu rahvahulki poolnäljas, nüüd, võimude põgenemisel, oli tarvis vastutus endä pealt ära veeretada, seega rahvahulkade viha tööliste saatkondade peale juhtida. Eesti maapäeva «seadusandvaks» võimuks kuulutamise vastu ei olnud ka Saksa imperialismi jäänustel midagi, kuivõrd võim nende käest üldse oli ära minemas. Nii pakkusid sotsid end vabatahtlikult Saksa okupatsioonivõimude agentideks ja täitsid nende soovid täielikult. See oli pöörane tööliklassi petmine. Et seda tööliste jõledat petmist kinni katta, nõudsid sotsid nendesamade saatkondade läbi leivanormi suurendamist kuni 1½ naelani päevas, võid ehk rasva vähemalt 1 nael nädalas, 3 naela tangu ja 2 naela peenjahu kuus. «Kommunist» nimetas neid sotside poolt organiseeritud saatkondi «rasvasaatkondadeks». Peale selle nõudsid sotsid oma resolutsioonis veel, et «võõrad väed meie maalt välja viidaks ja meie demokraatlikult valitud omavalitsused, nagu Maapäev, kreisi- ja vallavolikogud jne. kokku kutsutaks ning et terve valitsusvõim ühes toitlusasja korraldamisega nende kätte antaks».

«Võõraste vägede» all mõistsid sotsid sel ajal Saksa okupatsioonivägesid. Sellega tahtsid sotsid oma äraandmist ja Saksa okupatsioonivõimu teenistuses olemist kinni katta, sest vaadake, meie nõuame sakslaste vägede välja viimist. Kuid okupatsiooniväed lahkusid saksa revolutsioonilise töörahva nõudmisel, mitte sotside resolutsiooni mõjul. Niiviisi saherdades kindlustasid sotsid võimu eesti kodanlusele.

«Toitluskomitee vaja üle võtta!» — selle sotside võitlushüüde katte all saadeti korda kõige alatum äraandmine. Sotside aktiivsus oli sel ajal väga suur. Nad püüdsid töö-

liste koosolekutel vabrikutes oma resolutsioone läbi viia ja saatkondade liikmeid valida. Paljudes vabrikutes läks see sotsidel tõesti korda. Dvigateli, Tselluloosi ja suur osa Sadamatehaste töolistest ei võtnud saatkondade valimistest osa. 8. novembril algas kõigis Tallinna vabrikutes poliitiline streik. 9. novembril tulid Tallinna töölised revolutsiooniliste laulude ja loosungitega tänavale. Sotsid ei soovitanud seda, nad tahtsid asju ajada ainult valitud saatkondadega. Kuid töölised panid saatkonnad kolonni etteotsa ja liikusid linnapealiku juurde. Saatkonna eesotsas olid sotsid O. Sternbeck ja N. Köstner. Esialgu ei võtnud linnapealik ega Seckendorff³⁶ saatkonda vastu. Ärevus kasvas tööliste seas ikka suuremaks. Saatkonna teistkordsel ilmumisel tuli linnapealik välja, kõneles Sternbecki ja Köstneriga, manitses neid, et nad rahvast ärrituste ja kardetavate rahutuste eest püüaksid hoida. Sotsid vastasid kohe, et rahvast keegi üles ei ässita ja et sotsiaaldemokraatlik partei on oma lehes töölisi hoiatanud igasuguste väljaastumiste eest, mis asjata verevalamist võivad tuua. Nii kirjeldabki «Sotsiaaldemokraat» ise seda alatut kõhuliroomamist saksa pealiku ees. Järgmistel päevadel suurendasid sotsid veel enam seda töörahva «hoiatamist» igasuguste «vastutamata provokaatorite eest», kes töölisi uulitsale kutsuvad, mis ainult verevalamist võivat põhjustada.

Nikolai Köstner kõneles tööliste saatkondade ees järgmist: «Töölistel tuleb nii või teisiti Ajutise Valitsusega kui võimuga rehkendada, sest ta (Ajutine Valitsus — O. R.) on muuseas leidnud tingimisi tunnistamist liitlaste poolt, kelle okupatsiooni on lähemal ajal oodata («Sotsiaaldemokraat» Nr. 1, 1918. a.)» Inglaste okupatsioon Saksa okupatsiooni asemele. Enne kui Inglise imperialism kohale jõudis, löid Seckendorff, eesti sotside partei ja tõusikodanlus bloki tööliste revolutsiooniliste väljaastumiste vastu. Ja selle bloki vördjana ilmuski 11. novembril Ivan Poska «Manifest» eesti rahvale. Ivan teatas Ajutise Valitsuse nimel, et käesolev üleskutse avaldatakse «komandeeriva kindrali vabahärra von Seckendorfi loaga» ja et Ajutine Valitsus jätkab oma takistatud tegevust täielikus kooskõlas okupatsioonivõimudega.

«Maa ja rahva kaitseks on samme astunud!» kuulutab Poska oma manifestis. Need «sammud» seisid selles, et räägiti Saksa ja Inglise imperialismiga kokku, kuidas kägistada töölisliikumist.

Töölise meeleavaldus 12. novembril 1918. aastal Tallinnas ei sündinud stiihiliselt. Nagu kirjutab «Kommunist», algas Tallinnas 8. novembril uuesti streik, mis esialgu oli majanduslikku laadi ja oli sihitud peaaesjalikult Toitluskomitee vastu, kuid lõpupoole kujunes poliitiliseks. 9. novembril käisid sotsid oma saatkondadega Seckendorfi juures. Kommunistid olid igasuguste saatkondade vastu ja kutsusid töölisi revolutsioonilisele võitlusele. Kui töölise 9. novembri meeleavaldus veel sotslikku ilmet kandis ja lootusi Seckendorfiga läbirääkimistele pani, siis olid need arvamised 12. novembril peaaegu täiesti kadunud. Töölised tulid uulitsale, vaatamata sotside vastutöötamisele ja üleskutsetele «hoida igasugustest meeleavaldustest», mida korraldavad «sissesõitnud agendid» ja mis tingimata «verevalamisele viivad». Töölised tulid tänavale revolutsiooniliste loosungitega: «Maha Ajutine Valitsus! Maha sotsialistid-äraandjad!»

Kontrrevolutsiooni tegelased kirjutavad oma mälestustes, et Kommunistlik Partei tegi töölise keskel lühikese aja jooksul ära suure organiseerimistö. See on õigus. Kommunistliku Partei üheks suuremaks puuduseks oli see, et ta Saksa okupatsiooni ajal tegi vähe organiseerimistö. Saksa revolutsiooni puhkemisel algas kiire organiseerimine, kuid poliitilised sündmused arenesid niivõrd tormiliselt, tööliklassi ette tõusid määratu suured ülesanded, mis nõudsid kindlalt organiseeritud, ühisest keskest juhitud võitlusorganisatsiooni. Kommunistlikul Parteil oli suur poliitiline mõju töölise seas, kuid organisatsiooniline nõrkus oli põhjuseks, miks partei kõiki temale pandud ülesandeid ei jõudnud täita. Kommunistliku Partei organiseerimistö tulemuseks oli see, et töölised ilmusid 12. novembril tänavale. See oli revolutsioonilise taktika võit. Ajutise Valitsuse liikmed seletavad nüüd oma mälestustes, et «kommunistid tahtsid 12. novembril võimu haarata». Allpool toome väljavõtte «Kommunistist», milles selgesti on öeldud, miks töölised tulid tänavale.

Okupatsioonivõimud tundsid, et arenevad revolutsioonisündmused koostöö eesti kodanluse ja sotsidega möödapäasmatuks teevad ja et sakslaste võimu pärandamine eesti kodanlusele on samuti käesoleva silmapilgu klassijõudude vahekorra juures tarvilik. Täites seda Seckendorfi

kokkulepet Poskaga — Ajutise Valitsusega — avaldas Saksa Soldatite Nõukogu teadaande, et ta «saab seni, kui Saksa väed veel siin on, rahu ja korra eest hoolitsema» ja et ta «on otsustanud viimase minutini ei ühelgi tingimusel julgeolekut hädaohtu lasta» (V. Kingissepp, «Iseseisvuse ikke all»). See oli otsekohene ähvardus revolutsiooniliste tööliste aadressil. Ajutine Valitsus trükkis selle teadaande oma ametlikus häälekandjas ära, öeldes sellega, et ta oma võimu Saksa imperialismi püssitikkude najal püsti hoiab. 12. novembril lunastaski saksa ohvitserkond selle lubatud vekslid. Saksa okupatsiooniväed olid 12. novembril ainuke reaalne jõud, kelle peale Ajutine Valitsus tööliste vastu võitlemisel toetus. Eesti kindralstaabi ohvitser Veem kirjutab, et kohe kui tööliste rongkäik Vene turule * ilmus, algas Viru Värava mäelt püssidest ja kuulipildujatest laskmine, lasti seni kuni plats ja uulitsad olid rahvast tühjad. Laskjateks olid Saksa väeosad, seletab Veem. Kuid mitte ainult saksa ohvitserid, vaid ka eesti ohvitserid, kes kevadel Saksa sõjaväkke teenistusse astusid, kirjutab «Kommunist». Kui «Kommunist», sel ajal veel legaalne,³⁷ need sotside ja kodanluse juudateod päevalgele kiskus, siis kirjutab sotside ülemtimukas ning kodanluse kaitseingel K. Ast «Sotsialdemokraadis»:

««Kommunisti» kirjutus on provokatsioon. Ei leidu ühtki inimest Eestis, kes usuks, et Ajutine Valitsus saksa ohvitseride ning sandarmitega kokku mängiks.» («Sotsialdemokraat» nr. 6, 1918. a.)

Nüüd on see kommunistide «provokatsioon» Veemi, Hellati jt. poolt ajalooliselt tõestatud. Asti kirjutus näitab, missuguste alatute võtetega sotside partei juba 1918. aastal kodanlusega tööliste seljataga kokkuleppeid sidus ja avalikult aitas kodanlust puhtaks pesta kuritegudest tööliste vastu. Vastates Astile, kirjutab Kingissepp «Kommunisti» 11. numbris 23. novembril:

«Milles seisab meie provokatsioon?»

Kas selles, et «Kommunist» kirjutab: on kindel, et timukate seas, kes tööliste peale tuld andsid ja nende lipud lõhki käristasid, saksa kodanluse valgekaartlasi ja kevadel Saksa sõjaväkke astunud eesti ohvitseri oli. Või selles, et meie kirjutasime: kui vabahärra von Seckendorff Saksa-

* Nüüdne Keskväljak.

maa revolutsiooni tõttu sunnitud oli oma röövõigustest lahti ütleva ja valitsust eesti kodanlusele üle andma, tahtsid Tallinna töölised rahulikku meelevaldust ja seisukoha selgitamiseks miitingut eesti kodanluse vasturevolutsioonilise Ajutise Valitsuse vastu toime panna.»

Sotside ja kodanluse kokkumäng saksa sandarmitega oli ju niivõrd selge, et selle juures «kahelda» võis ainult tööliklassi äraandja. «Kommunist» kirjutas edasi: «Meie oleme tõesti «provokatsiooni» korda saatnud, kui teatasime: Ajutine Valitsus käsutas saksa ohvitserisid ja sandarmeid. Tõepoolest sündis ümberpöörduvalt. Ajutist Valitsust käsutasid ja tõmbasid nõorist saksa ohvitserid. Mis tegi Ajutine Valitsus ja mis tegid sotsid 12. novembri veretöö puhul? Nad löid oma pitsati sellele veretööle alla, kiitsid ta heaks. Mitte nigelat protestigi ei avaldanud Ajutine Valitsus. Kommunistide vastu alustati peale tungi, «Kommunist» korjati ära, trükikodade omanikud otsustasid «Kommunisti» mitte üheski trükikojas trükkida. Selle peale vastasid Kalla trükikoja³⁸ töölised ja tegid otsuseks laduda ja trükkida «Kommunisti» revolutsioonilisel teel ilma peremehe loata. Kuni Ajutise Valitsuse määruseni «Kommunisti» sulgemise üle trükiti lehte korralikult Kalla trükikojas.»

Kommunistliku (bolševike) Partei Eesti Keskkomitee nägi tööliste 12. novembri meelevalduses ühte astet laiade töörahvahulkade poliitilises mobiliseerimises võitluseks proletariaadi diktatuuri maksmapanemise eest. Üleskutses eesti töölistele kirjutab Keskkomitee:

«12. november oli Tallinnas Vene turul päev, mis jäädava õppetunnina Eesti töölistele muutmatuks jääb. Kui vabaherra von Seckendorff Saksamaa revolutsiooni tõttu sunnitud oli oma röövõigustest lahti ütleva ja valitsust Eesti kodanlusele üle andma, tahtsid Tallinna töölised rahulikku meelevaldust ja seisukoha selgitamiseks miitingut Eesti kodanluse vasturevolutsioonilise ajutise valitsuse vastu toime panna.

Ja kuidas vastas neetud Eesti kodanluse ajutine valitsus meelevalduse peale?

Ta vastas püssitikkude ja kuulipildujatega ning laskis suurtükid uulitsatele üles seada. Seda tehti siis, kui tööliste võrgutaja ja kodanlusele äramüüja «Sotsialdemo-

Kraadi» veergudel trüki-, sõna- ja koosolekute vabadus välja oli kuulutatud.

...Kodanlus... ühines preisi junkrute ja balti parunitega, et tööliste meelevaldus vere ja rauaga maha suruda.

Üle Eesti tööliste surnukehade on kodanlus võimule pääsenud, töölised sammugu võimule üle eesti kodanluse ja balti parunite surnukehade.»

12. november näitas, et töörahval ei ole teist teed oma võimu juurde, kui sõjariistus ülestõusu tee ja kodanluse kukutamine sõjariistadega. Selle ülestõusu organiseerimisele pidi partei rakendama kogu oma jõu.

TALLINNA TÖÖLISTE NÕUKOGU VALIMISED

Niisuguses olukorras algasid Tallinna Tööliste Nõukogu valimised. Enne kui valimiste juurde läheme, peatume lühidalt Tallinna proletariaadi koosseisu juures, vaatame, missugused muudatused sündisid tööliklassi struktuuris ja koosseisus.

Saksa okupatsioon ajas eesti vabrikuproletariaadi laiali ja hävitas kõik suuremad tööstusettevõtted. Eesti tõusikuteriigi tööministeeriumi andmete põhjal oli vabrikute ja töökodade tööliste arvu ülemmäär 1915.—1918. aastani Eestis 51 739. * Kuid 1919. aasta märtsis oli see arv 14 752. Tegelikult oli see arv aga väiksem, sest kindlustustöölised, keda 1917. aastal oli oma 15 tuhat, pildus Saksa okupatsioon täiesti laiali. Kõige rängemalt kannatasid selle laialipildumise all just suured ettevõtted ja need tööstusharud, mille töölised olid kõige aktiivsemad ja revolutsioonilisemad. Metallitööliste arv langes 90,1% võrra, puutööliste arv — 71,4%, kiutööliste arv puuvillatööstuses — 70,8%, villa-, lina- ja kanepitööstuses — 42—43%, paberitööstuses — 63,9% (statistilised andmed V. Kingissepa brošüürist «Iseseisvuse ikke all»). **

Allpool toome tabeli tööliste arvu vähenemisest aastate järele üksikutes tähtsamates tööstusharudes. Käesolevad andmed võimaldavad saada pildi ainult Tallinna tööliklassi seisukorra kohta.

* Tööliste arv oli 1916.—1917. a. veelgi suurem: Tallinnas üksik oli 1917. a. umbes 30 000 tööstustöölis. O. R.

** Samad andmed toob ka «Töö ja Võitlus» nr. 9, 24. VI 1920.

	1917. a.	1918. a. nov. lõpp	1919. a.
1. Põhja-Õhtu (Böckeri) laevatehases	3481	—	69
2. Vene-Balti tehastes	7375	—	383
3. Noblessneris	1257	300	646
4. Dvigatelis	1793	450	619
5. Balti puuvillavabrikus	2150	500	899
6. Tselluloosis	1029	700	600
7. Portus*	6000	1300	1200
8. Voltas	1300	—	22
9. Lutheris	1500	600	300
10. Mayeri keemiavabrikus	450	200	264
11. Krullis	733	270	226
12. Wiegandis (masinaeh.)	679	—	126

1917. aastal oli Tallinnas üle 30 tuhande vabrikutöölise, peale selle ligi 15 tuhat kindlusetöölist ehitustöödel. Novembris 1918. aastal, see on just aasta hiljem, kui sündis Oktoobripööre, ulatus Tallinna vabrikutööliste arv 5000-ni! Kontrrevolutsioon oli proletaarse revolutsiooni eelväesalgaks Eestis — vabrikute ja tehaste proletariaadi — laiali ajanud. Seega oli tugevaim kodanliku diktatuuri vastane nõrgestatud ja võib öelda, et nimelt sel faktil oli eesti kodanluse pukkipääsemise kohta sel korral otsustav tähendus.

«Kord heinatööl, kord kartulivõtmisel; ühed päevatöölisedena mõne väikese kurnaja juures, teised vastu oma paremat tahtmist ja äratundmist pisikese hangeldamisega, nii elatasid nüüd oma viletsaid päevi endised suurtööstuse töölised, võideldes puudusega — igaüks omaette, sagedasti võisteldes ja leivatükki kiskudes oma seltsimehelt, kellega ta eile veel ühiselt ühise vaenlase vastas oli olnud. Kui eile alles üks kõikide eest ja kõik ühe eest väljas olid, siis oli nüüd igaüks igaühe vastu, et enesele küünarnukkidega teed teha leivapalukese juurde. Töölisklassi ühistunne, töörahva kollektiivne mõtlemine ja mõistus oli ühes tööstusega, ühes tööstusliku proletariaadiga kildudeks pudenenud.» (V. Kingissepp, «Iseseisvuse ikke all».)

Missugune seisukord valitses maal, kuhu suur osa töötuid valgus, kuidas kindlustati maata inimesi ja teisi maa-proletaarlast leivaga, selle üle annab pildi sm. Peterkopi päevaraamat. Peterkopp kirjutab Pärnumaalt (Torist): «Kohalikud talupojad toovad väga visalt vilja maata ini-

* Sadamatehastes.

meste jaoks toitluskomiteesse. Siia maani on suure vaevaga saadud 10 naela hinge peale, kes teab, mismoodi edaspidi saab. Talupojad vaatavad maata inimestele vilja andmise peale kui armuanni peale.»

«Venemaa olla vägivallamaa, seda kuuled igalt hallparunilt ja ta käsikult. Kuid vägivallamaa on just siin. Iseäranis töölised saavad seda vägivalda tunda. Hiljuti võeti siin keegi tööline kinni, keda peremehed enamlasteks pidasid, ja peksti vallamajas surnuks.»

Sama sm. Peterkopp kirjutab Häädemeestelt: «Peab Saksa imperialismi lõpliku võidu sisse uskuma, seda nõutakse igahelst. Hiljuti viidi siit kinni keegi noormees, kes selle juures oli kahelnud. Kinniviijad olid eesti hallparunid.» Pärnust: «Toitlusküsimus on Pärnus teravamaks läinud kui teistes linnades. Enne sai korralikult kartuleid, nüüd jäetakse ka nendest ilma. Piima saavad ainult tutavad.»

Ühes majandusliku viletsusega käis käsikäes kõige metsikum terror. Tööliste klassiorganisatsioonid hävitati maani, midagi ei jäetud püsima. Hallparunid maal ja majaperemehed linnades hoolitsesid selle eest, et iga väiksematki organiseerimiskatset juba eos hävitada. Kõige suurem pahe seisis selles, et kogu selle metsiku terrori tõeline klassisisu jäi varju. Kogu majandusliku lagunemise, viletsuse ja terrori kandjateks olid pealtnäha justkui Saksa okupatsioonivõimud. Laiadele hulkadele paistis pealiskaudsel vaatamisel kõigi hädade ja viletsuse põhjus olevat sakslaste r a h v u s l i k u s s u r v e s. Tööraha lähemat vaenlast, Saksa imperialismi käsikut ja tööraha peale kaebajat eesti kodanlust, eesti soost tööraha kurnajat ei olnud nagu nähagi. Seesama eesti soost kurnaja ja tööraha peale kaebaja hädaldas, kirus ka ise sakslasi. Miks? Sellepärast et saksa junkrud ka hallparunite varandusele käpad külge löid ja mitte ainult tööliste riisumisega ei leppinud. Eesti pätsud, strandmanid, martnad jt. «protesteerisid» sellepärast, et nad ise tahtsid vabalt töörahvast kurnata. Päts oli kinni, kuid ta ei jõudnud oodata aega, mil ta röövimise, tööraha kurnamise ja verise terroriga vabahärra von Seckendorfi varju jätab. Tööraha laiad kihid ei aimanud seda tõde, ei näinud selgesti, kuhu tüürib eesti kodanlus, mida ta kätte saada ihkab. Ja sellepärast nähti Maapäeva surnust ülesäratamises, Toitluskomitee ülevõtmises vihatud sakslaste väljalöömist, sest

«ega oma ministrid nii jõledad ole kui võõrad». Nähti demokraatlikku ülevõõbatud kesta, kuid ei aimatud, mil- line sisu on selles kestas. «Sisu» varjasid kesta alla selle- aegsed osavad taskukunstnikud — kodanlased ja sotsid. Saksa okupatsioon ei aidanud eesti tõusikkodanlusel mitte ainult tööstust purustada, tööstusproletariaati laiali pillata, vaid ta aitas ka tumestada proletariaadi klassiteadvust, sest rahvusliku katte all kindlustas kodanlus oma klassi seisukohti. Sama poliitikat ajab eesti fašistlik kodanlus ja sotsiaalfašism veel tänapäe- valgi.

Saksa okupatsioon hävitas ka parteiorganisatsiooni. Tal- linnas oli 1917. aastal üle 10 000 bolševike partei liikme, üle maa aga kasvas see arv vähemalt kahekordseks. Suur osa partei liikmetest läks Eesti okupeerimisel üle piiri Nõukogude Venemaale, teine osa valgus mööda maad laiali, kaotades sideme oma organisatsiooniga. Põranda- aluse organisatsiooni loomiseks tehti tööd osalt ainult Tal- linnas ja seegi töö kuulub sügisesse ajajärku, kui rahvus- vahelised sündmused tegid proletaarse revolutsiooni päevaküsimuseks. 1918. aasta lõpul nõukogude valimiste läbiviimisel selgus parteiorganisatsiooni seis järgmistes suuremates ettevõtetes: Dvigatelis — 40 liiget, Tselluloo- sis — 25, Lutheris — 15, Krullis — 20, Balti puuvilla- vabrikus — 10, Noblessneris — 15, Portus — 40, Maye- ris — 9, autogaraažis — 20, Raudteetöökodades — 50. Siin ei ole arvestatud väikestes töökodades ja asutustes töötavaid partei liikmeid. Nii oli jõudnud Saksa okupa- siooni ja eesti kodanluse rüüstamisele vastu panna ainult bolševike organisatsioon. Kuigi partei oli kaotanud 95% oma liikmetest, loodi Tallinnas põrandaalune organisat- sioon, peeti sidet vabrikutega, kuhu oli jäänud veel mõni- sada töölist.

Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu valimised algasid 12. novembril. Valimisinstruktsioonis öeldakse, et «Tal- linna Tööliste Saadikute Nõukogu on täielik kõikide Tal- linna tööliste esitus nende poliitiliste, majanduslike ja hariduslike huvide kaitsmiseks». Nõukogusse valitakse iga 100 kuni 150 töölise pealt üks esindaja, 150—350 pealt kaks esindajat jne. Iga ametiühing valib omalt poolt ühe esindaja, sotsialistlikud tööliste parteid, s. o. bolševikud, sotsiaaldemokraadid ja esseerid (sotsialistid-revolutsionää- rid) saadavad igaüks 2 saadikut.

Niisuguse demokraatliku instruksiooni järgi valiti Tallinna nõukogusse saadikuid järgmistest ettevõtetest: Dvigatelist, Tselluloosist, Lutherist, Krullist, Balti puuvillavabrikust, Noblessnerist, Portust, Mayerist, autogaraažist, Raudteetöökodadest ning majateenijate jt. organisatsioonide poolt. 19. novembriks oli üldse valitud 58 esindajat, kelle hulgas oli 37 bolševikku, 15 parteitut, 5 sotsi ja 1 esseer. See oli Tallinna proletariaadi vastus sotside provokatsioonile, kommunistide tagakiusamisele. Tallinna töölised valisid 37 kommunisti Töölise Saadikute Nõukogusse, kuna sotsid said töökohtadel ainult kolm saadikut läbi viia (2 saadikut saatsid nad partei poolt). Esseerid³⁹ olid esindatud üheainsa, Bleimanniga, seda parteid ei tuntud tööliste seas.

Esimene nõukogu koosolek peeti ära 19. novembril «Valvaja» ruumides. Valimised ei olnud veel igal pool lõppenud. Esimesel koosolekul olid siiski esindatud kõik suuremad vabrikud. Koosoleku avas Jüri Rästas⁴⁰ lühikesega ülevaatega Saksa okupatsiooni algusest kuni novembrini peetud võitlustest.

Esimene nõukogu koosolek kandis sügavalt poliitilist ilmet. 20. novembril pidi kokku astuma kodanlik Maapäev, mis aasta tagasi Tallinna tööliste poolt laiali aeti ja maha maeti. Kihutustöö, mida sotsid tegid tööliste seas selle koolja ülesäratamiseks, kokkulepe vabahärra Seckendorfi ja eesti kodanluse vahel võimu üleandmise asjus eesti kodanlusele, 9. november, mil töölissaatkonnad sotside eestvedamisel linnapealiku juures käisid ja Maapäeva ainukeseks seadusandlikuks võimuks palusid kinnitada, — kõik see lõi eeltingimused juba likvideeritud Maapäeva uuesti kokkutulemiseks. Nõukogu kuulutas enese kõrgemaks võimuks Tallinnas. Aruande «seisukorra ja Ajutise Valitsuse» üle tegi sm. Kingissepp, kes esines koosolekul oma nime nimetamata. Kingissepp paljastas teravalt Ajutise Valitsuse kontrerevolutsioonilist nägu ja tegusid, ütles, et töörahval midagi ühist ei või olla Ajutise Valitsusega peale võitluse tema vastu ja sellepärast peab töörahvas looma oma nõukogude valitsuse. Kingissepa kõne revolutsioneeris sadu töölisi, kes olid tulnud nõukogu koosolekule. Keegi püüdis Viktorit «paljastada» ja hakkas kõnelema, et ta on seda «osavat kõnelejat» kuulnud bolševike ajal. Selle peale tõusis hallis poolpalitus habemega mees üles ja vastas: «Mina olen Viktor Kingissepp».

Koosolek avaldas Viktorile tormilist poolehoidu, kuni Kingissepp viimaks koosoleku lõpu poole niisama tähelepandamatult «kadus», nagu ta oli tulnud.

Vastuvõetud otsuses on öeldud:

«Eesti kodanliku valitsuse toetumine Inglise imperialistide peale on tegelikult avalik leping eesti töörahva vastu.

Inglise okupatsioon peab Saksa okupatsiooni asemele tulema, kuna Eesti kodanlusel korda ei lähe nn. Eesti Kaitse Liitu nii tugevaks valgekaartlaste organisatsiooniks luua, et kapitalistlik kurnamise kord ja töörahva vere imemise õigus oleksid vankumatud.

Et nn. Eesti Maapäev 20. novembril kokku astub, ei või töörahval ka tänapäev muud seisukohta olla kui mullu. Tallinna töölishulk hävitas selle asutuse poliitiliselt 1917. aasta 15. novembril...

Tallinna Tööliste Saadikute Ajutine Nõukogu kutsub Eesti töörahvast üles Eesti kodanliku Ajutise Valitsuse kui kontrrevolutsioonilise valgekaartlaste valitsuse vastu kõige järjekindlamat võitlust pidama kõikide töörahva võimuses olevate hulgalise revolutsioonilise võitluse abinõudega.

Maha kodanlik valitsus!

Elagu töörahva revolutsioon!

Elagu Eesti Nõukogude Vabariik!»

Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu seisukord oli raske. Ajutine Valitsus toetus Saksa sõjaväeosadele, peale selle oli ta koolipoistest ja ohvitseridest sõjariistus salgad kokku ajanud, keda võis saata tööliste kallale, kes olid täiesti sõjariistadeta. Tallinna nõukogu käsutuses ei olnud mingisuguseid sõjariistus jõude, seega oli tööliste seisukord väga raske, kõnelemata sellest, et Tallinna tööliste hulk ei olnud 1918. aastal nii suur kui 1917. aasta 15. novembril. Kommunistide seisukohaga jäi osaliselt nõusse esseeride esindaja Bleimann, kuna menševik Maasik⁴¹ seletas, et Ajutist Valitsust tulevat niikaua sallida, kuni meil sotsialistlikku valitsust pole.

20. novembril kutsus nõukogu töölisi üles ühepäevasele poliitilisele streigile. 21. novembril astus nõukogu teist korda kokku⁴² ja tegi kokkuvõtte streigi üle. Vastuvõetud resolutsioonis toonitatakse streigi osalist iseloomu. Täielikult streikisid Dvigatel, Tselluloos ja Noblessner, kuna teistes ettevõtetes oli streik osaline. Lutheris ei

olnud streiki, sest tööliste koosolekul võeti vastu sotside resolutsioon, milles nõuti valitsuse «sotsialiseerimist». Streigi vastu töötasid ka sotsialistid-revolutsionärid.

Järgmised nõukogu koosolekud olid pühendatud tööliste majandusliku olukorra ja mitmesuguste jooksvate poliitiliste küsimuste arutamisele.

17. DETSEMBER

Olukord muutus iga päevaga pinevamaks. Tallinna Tööliste Nõukogu seljataga seisis Eesti töörahva rõhuv enamus, samal ajal kui Ajutine Valitsus ei võinud julge olla isegi kodanluse laiemate kihtide toetusele. Ajutine Valitsus toetus esiteks Saksa imperialismi sõjaväe jäänustele, viimaste lahkumisel läks kõik lootus üle Inglise imperialismile. Tallinna töölistel aga puudus sõjariistus jõud, puudus isegi see arvukas vabrikutööliste kaader, mis oli olemas 1917. a. Puudus ka tugev parteiorganisatsioon, kes oleks hästi organiseeritud, laiialdaste sidemetega linnas ja maal. Kodanluse ja sotside tõenduse järgi määranud kommunistid 17. detsembri 1918. aastal riigipöörde läbiviimise päevaks. Mõnelt poolt on süüdistusi kuulda, et miks meie partei 17. detsembril sõjariistus ülestõusu välja ei kuulutanud. Missugune oli seisukord 17. detsembriks, sellest kõnelesime juba eespool. Kodanlusel ei olnud usku oma võidusse, ta elas ainult selles lootuses, et hädast aitab välja inglane. Seda inglaste «abi» tulemise mõtet levitasid sotsid ka tööliste seas. Nagu Ajutise Valitsuse selleaegne siseminister Peet nüüd kirjutab, seisnud 16. detsembril Paldiskis laev auru all, mis pidi põgenevaid ministreid ja teisi kõrgemaid ametnikke väljamaale viima, kui töölistel isamaa pinna «tuliseks» kütavad. Päts, Strandmann jt. ministrid elanud samuti «põranda all» nagu kommunistid, vahetades iga öö kortereid jne. Milleks kutsus meie partei töölisi üles ja milles on 17. detsembri ajalooline tähtsus?

Partei Keskkomitee ütles, et 17. detsember ei olnudki määratud sõjariistus ülestõusuks. Kuidas tekkis üldse 17. detsembri meelevaldus?

Eespool tõime väljavõtte ühe tõusiku «mälestustest», milles öeldakse, et valitsus ja valitsusringkonnad ootasid Inglise laevastikku Tallinna, nagu maltsvetlased valget laeva. 12. detsembril asus Inglise laevastik Tallinna rei-

dil ankrusse ja otsustas seisukorraga «tutvuda». 13. detsembril tuli meie partei Tallinna Komitee nõupidamisele, et seisukohta võtta uue, ähvardava okupatsiooni suhtes. Tallinna Komitee otsustas 17. detsembril välja kuulutada ülelinnalise poliitilise streigi hüüdlause all: «Inglane välja!» Seda poliitilist streiki organiseerisid Tallinna parteiorganisatsioon ja Töölise Saadikute Nõukogu. Partei Keskkomitee ei andnud selleks päevaks otsest direktiivi sõjariistus ülestõusuks. Muidugi ei ütle ega ütelnud partei ka 17. detsembril, et poliitiline streik ei oleks võinud kasvada tööliste sõjariistus vastuhakkamiseks, mis oleks kodanluse kukutamisele viinud. Ümberpöörduvalt, asudes poliitilise streigi etteotsa, sammudes meelevaldajate esimestes ridades, püüdis partei poliitilist streiki arendada ta kõrgema astmeni. Kuid üleskutsumine sõjariistus vastuhakkamisele 17. detsembril oleks olnud avantüristlik samm. Puudus hästi organiseeritud parteiorganisatsioon, puudusid sõjariistus võitlussalgad, kes oleksid võinud kodanluse sõjariistus salkadega võitlusse astuda ja nad purustada. Meie teame nüüd, et see oleks olnud võrdlemisi kerge ülesanne, sest kodanlus oli kabuhirmus. Kuid kodanliku võimu purustamine oleks pidanud sündima varem, mitte alles 17. detsembril, kui Inglise laevastik seisis juba Tallinna sadamas ja oli jõudnud kodanlusega kokku rääkida.

Tallinna tööliklass tuli 17. detsembril tänavale. «Inglane välja!» — see oli populaarne hüüdlause ja selle hüüdlause alla kogunesid Tallinna töölishulgad. Kodanlus püüdis pärast seletada, et 17. detsember oli väikese tööliisalga ülesastumine. See on vale. Kõikide eelmiste nädalate jooksul ei olnud kodanluse kannupoistel, sotsjaludastel, mitte ühelgi rahvamiitingul mingit edu. Kuulus rahvakoosolek 15. novembril «Estonia» kontserdisaalis, mille korraldas Tallinna Töölise Saadikute Nõukogu, lõppes sotsäraandjate täieliku kaotusega: umbes 3000 proletaarlast võtsid ühel häälel vastu sm. Vakmanni⁴³ poolt esitatud resolutsiooni.

«Eesti koalitsiooniline valitsus,» on öeldud selles resolutsioonis, «on täiesti kodanlik valitsus... Eesti töörahva nõukogude vabariigi revolutsiooniliste vägede vastu kodusõda pidades kutsub see valitsus omale Soome ja liitriikide valgekaardi appi, et oma verist diktatuuri maksma panna. Inglismaa jõu abil tahab Eesti tagurlus töörahva

rõhumist jätkata ja Festimaal niisamasuugust verepulma korrata, nagu seda tehti Soomes meie seltsimeestega... Tööliste Saadikute Nõukogu kui ainuke õige töörahva esindus peab viibimata võimu oma kätte võtma.»

Rahvahulkades valitsevatest meeleoludest annab tunnistust veel see asiaolu, et samal koosolekul kellegi poolt ette pandud resolutsioon, mis iseseisvust ja Asutava Kogu kokkukutsumist nõudis, sai hääletamisel kõigest 4—5 häält poolt. 24. novembril korraldasid sotsid Tallinna kommertsikooli* saalis koosoleku, kuhu saadeti sotside «täismehed» Rei, Ast ja Sternbeck, kes aga siiski ei suutnud kokkutulnuid «ohjas» hoida ja koosoleku ilma resolutsiooni vastuvõtmata laiali saatsid. Siis pani seltsimees Koolmeister⁴⁴ «laialilastud» koosolekule bolševistliku resolutsiooni ette, mis ühel häälel vastu võeti. Samasugune lugu juhtus ka esseeride korraldatud miitingul 17. novembril Tallinna Nikolai gümnaasiumi** saalis. Esseere ei tahetud rääkidagi lasta, rõhuva häälteenamusega võeti vastu kommunist Koolmeistri resolutsioon: «Praegune valitsus on ainult suurkodanluse ja kapitalistide esindus ja seega ei või töölised teda mitte usaldada. Ütleme kodanlikule valitsusele: Küllalt töörahva petmisest! Töölised tahavad ise oma saatust juhtida.»

Need kolm miitingut näitavad, et töörahvahulkades oli Ajutise Valitsuse ja sotside poolehoid õige väike. Niisama vähe oli sel valitsusel poolehoidu ka kodanluse enda juures. 27. detsembril kõneles K. Päts hädaldades: «Kuulutati välja vabatahtlikkude mobilisatsioon, kuid see tõi ainult mõne saja peale tuhande. Siis kuulutati välja sunduslik mobilisatsioon, ka see ei andnud esialgu paremaid tagajärgi. Koguti mõni tuhat meest, kui neile aga sõjariistad ja riided kätte anti, siis kadusid neist paljud jäljetult. Miilitsaasutused ja vallavalitsused pole mitte küllalt ustavalt oma kohuseid täitnud sõjapõgenejate kinnipüüdmisel.» («Sotsialdemokraat» nr. 35, 1918. a.)

V. Kingissepp toob oma raamatus «Iseseisvuse ikke all» sots Jansi jutuajamise K. Pätsiga. «Kas teie tõesti mõtlete suure Venemaaga sõdima hakata?» küsinud sots Pätsilt, kui temalt mobilisatsioonikäsu saanud. «Ega me Venemaa vastu ikka saa,» nii heitsid käega kõik, kes punaseid

* Praegu asub neis ruumides Tallinna Merekool.

** Neis ruumides on nüüd Tallinna I Keskkool.

ei tahtnud, aga nende vastu siiski oimugi ei liigutanud. Ajutisel Valitsusel ei olnud «iseseisvuse» esimestel nädalatel peaaegu mingit poolehoidu ega autoriteeti väikekodanlikes kihtides, samuti ka tõusikkodanluse enda ringkondades. Töölisklassi hulgas puudus Ajutisel Valitsusel poolehoid täielikult, nagu seda näitavad suurtel rahvaüliingutel ja tööliste koosolekutel vabrikutes pärast 12. novembrit vastuvõetud resolutsioonid. Objektiivselt olid 1918. a. novembris-detsembris Eestis proletaarrevolutsiooni eeltingimused olemas. Lagunemine kodanluse hulgas oli kõige suurem, tööliste revolutsiooniline meeleolu jõudis oma kõrgpunkti, aktiivsus kasvas. Kuid puudus revolutsiooni subjektiivne faktor, puudus hästi organiseeritud proletariaadi partei, kellel oleks sidemed kõige laialdasemate töörahvahulkadega, kes oleks võinud organiseeritud salkadena hulkade etteotsa astuda ja neid võitlusse viia. Proletariaadil puudus ka vastav sõjaline jõud, mida ülestõusuks tarvis. Saksa okupatsioon purustas parteiorganisatsiooni, kes sammus 1917. aastal proletaarrevolutsiooni esirinnas. Üheksa kümnendikku Tallinna proletariaadist valgus laiali. Kontrerevolutsioon tegi oma töö põhjalikult. Süstemaatiline organiseerimistöö jäi hiljaks. Parteiorganisatsiooni uuesti ülesehitamiseks astuti praktilisi samme kuu-poolteist enne otsustavaid võitlusi. Loomulik, et kuu-poolteise-kahe jooksul ei jõutud seda üles ehitada, mida mitme kuu kestel oli maha lõhutud. Nõnda siis puudus ka ülestõusu tehniline organiseerimine.

Edasi, teiseks puudus ka järjekindel, laiaulatuslik agitatsioon proletaarrevolutsiooni liitlaste võitmiseks. Proletaarrevolutsiooni liitlaste küsimus on talurahvaküsimus ja talurahvaküsimus on jälle maaküsimus. Maaküsimuse juures peatume järgmises peatükis. Kõik andmed, mis meil on tarvitada 1918.—1919. aastal Eestis käinud revolutsioonilise võitluse kohta, näitavad, et selles küsimuses tehti vähe ära peale üldiste artiklite avaldamise. 26. novembri «Kommunist», samuti ka eelmised, ei sea seda küsimust üles konkreetselt, ei käsitle talurahva põlevamaid päevaküsimusi seisukohalt, mida tooks neile revolutsioon, s. o. proletariaadi võit, ja mida tooks tõusikkodanluse võit.

Kolmandaks — koostegevusest kehvtalurahvaga. Kõneldes proletariaadi diktatuurist, proletariaadi juhtivast

osast revolutsioonis, kõnelesime väga vähe talurahva võitluse proletaarsest juhtimisest. Lenini hüüdlause, et proletaarse revolutsiooni ettevalmistamisel ja selle läbi viimisel tuleb proletariaadil koos külakehvikutega, ühes poolproletaarlastega, ühes kõigi kurnatavatega minna kapitalismi vastu, sealjuures ka kulakute ja spekulantide vastu, püüdes erapooletuks teha kesktalupoegi, see hüüdlause, kogu meie partei taktika ja strateegia alus, ei leidnud eesti parteiorganisatsioonides alati täiel määral teostamist. «Sotsialdemokraat» kirjutas 15. novembril 1918. aastal demagoogiliselt, et «eesti töölised ja maatamehed»⁴⁵ teavad väga hästi, et Ajutises Valitsuses kodanlikud tege lased enamuses on, et tööliste ja kodanlike klasside kasud paljudes asjades sügavalt lahku lähevad, kuid veel paremini teavad töölised seda, et balti parunites . . . näeb eesti rahvas oma ühist vaenlast». Ühes teises ajalehe numbris lubavad sotsid maatameestele maad anda, mõisad ära jagada, aidaku aga töölised enne balti parunid maalt välja lüüa.

«Kommunist» vastas «Sotsialdemokraadile»: «Nii otsitakse kodanlastele tuge tööliste poolt. Ühinege kodanlastega — kodanluse vastase hävitamiseks, et pärast sellamal kodanlusel teie eneste kõri pigistamiseks käed vabad oleksid.» Ja edasi kirjutab «Kommunist»: «Töölistel ei ole aga tarvis millegi muu peale toetuda, kui ainult oma i õ u peale. Et parunid ka tööliste vaenlased on, see on ju igale arusaajale (ja ka mitteamusaajale) töölisele päevaselge. Veel päevaselgem on aga see, et organiseeritud kodanlus palju kardetavam vastane on kui käputäis paruneid, kelle seljatagune kuigi tugev ei ole.»

Need kolm ülalmainitud põhipuudust meie partei tegevuses 1918. aastal ei võimaldanud töölisklassil Tallinna kodanlusega võimu pärast võitlusse astuda. Tundes oma puudusi, asus parteiorganisatsioon ülesehitamisele, töölisklassi poliitilisele mobiliseerimisele ja organisatsioonilisele ettevalmistamisele sõjariistus ülestõusuks. Meie partei pole kunagi talitanud kui vandeselts, kes on valmis igasuguse avantüüri peale minema. 17. detsembril ei võinud partei töölisi sõjariistus ülestõusule kutsuda, sest selleks puudus vastav tehniline ettevalmistus, aga paljaste kätega ei saa võitlusse astuda klassivaenlasega, kellel on tarvitada uuemad sõjatehnika abinõud (inglise laevastik, sõjariistad, varustus jne.).

1918. aasta õppetunnid tulevad kanda laiadesse töölis- ja talurahvahulkadesse. Proletariaadi võitlus ja sõjariistus ülestõus seisab Eestis veel ees. Lüüasaamised näitavad meie puudusi ja vigu. Veel selgemini kui varem peame tundma oma vaenlasi ja teadma, kes on meie liitlased. Liitlaste võitmiseks tuleb tööd teha bolševistliku järjekindlusega. Eksitused selles küsimuses peame kõrvaldama. Partei on kõige tähtsam ja peamine sõjariist, mille abil proletariaat võimule tuleb. Me peame looma laialdase parteiorganisatsiooni, parteirakukesed peavad iga vabriku, tehase ja töökoja, iga küla ja maa suuremad tööstused oma mõju ja juhtimise alla võtma. Igal pool tuleb luua parteirakukesed. Ilma tugeva, ühtse raudse distsipliiniga seotud leninliku parteita ei suuda ühegi maa proletariaat võimule pääseda. Kommunistide ülesanne on valmistada teed revolutsioonile, organiseerida revolutsiooni. Ilma sõjariistus võitluseta ei anna kodanlus võimu käest. Ei ole Eesti töörahval vabanemiseks teist teed, kui selle sõjalise jõu purustamine, mille peale on rajatud kodanluse väevõimuvalitsus. Kelm ja äraandja on see, kes töölistele tuleb jutlustama, et nad valitsevaks klassiks tõuseks, kasutades ainuüksi «demokraatlikku» valimisseadust ja loobudes püüetest vägivalda kukutada vägivallaga! (V. Kingissepp, «Iseseisvuse ikke all»),⁴⁶

III. PARTEI KODUSÕJAS

TALLINNA ORGANISATSION

Saksa okupatsiooni ajal ei olnud partei juhtivatest tege-
lastest ühtegi seltsimeest alaliselt Eestimaal. Elavamaks
muutus tegevus 1918. aasta sügisel ühenduses revolutsioon-
nilise liikumise tõusuga Saksamaal. Partei häälekandja
«Kommunist», mida suvel põranda all trükiti, hakkas
novembrikuus Tallinnas avalikult ilmuma. Trükivabadus
oli «demokraatlikus» riigis muidugi täielik — ainult mitte
kommunistlikule ajakirjandusele. «Kommunist» sattus
esimesest numbrist alates tagakiusamise alla. Ajalehte
kinni panna kodanlus ei julgenud, selle asemel organisee-
riti üksikute numbrite ära korjamist... salaja, mitteamet-
likult. Kaitseliitlased korjasid lehemüüjatelt lehe ära, ei
lubanud seda müüa. Kuid see aitas vähe, «Kommunist»
saadeti otse vabrikutesse, lehemüüjate kätte müügile anti
seda piiratud arvul. Siis otsustasid trükikodade omanikud
«Kommunisti» trükkimisest ja ladumisest oma trükikoda-
des lahti ütelda. Ka see ei viinud eesmärgile, sest Kalla
trükikoja töölised otsustasid oma koosolekul laduda «Kom-
munisti» ilma peremehe loata ja trükkida väljaspool
järjekorda. Selle otsuse avaldasid nad «Kommunisti» esi-
mesel leheküljel. Tallinna töölisklass võitles ka teiste abi-
nõudega oma trükisõna vabaduse eest. Iga «Kommunisti»
numbri ära korjamise puhul saatsid töölised vabrikutest
saatkondi ministrihärja juurde aru pärima, miks demo-
kraatlikus riigis tööliste ajakirjandust taga kiusatakse.
Sama küsimust arutasid töölised ka oma koosolekutel.
Minister vabandas tööliste ees ja seletas, et ära korjamine
on sündinud «arusaamatuse» tagajärjel ja ametniku või
politsei omavoli tõttu, lubas aga edaspidi niisuguste oma-
voliliste ära korjamiste ja trükivabaduse rikkumise ära-
hoidmiseks abinõud tarvitusele võtta. «Kommunist» pal-

jastas järjekindlalt Ajutise Valitsuse kontrrevolutsioonilist tegevust, kutsudes töölisi kodanluse kukutamisele.

Suurt tähelepanu pööras «Kommunist» rahvusvahelise revolutsiooni küsimuste käsitlemisele. Kuid sisemiste klassijõudude vahekorra hindamine ei leidnud küllalt konkreetset väljendust, näiteks niisugustes küsimustes nagu proletariaadi võitlusülesanded käesolevas olukorras — mida tuleb Eesti töölistel, maaproletariaadil ja talurahva kehviklikel kihtidel teha okupatsiooni langemisel.

1918. aasta 24. oktoobri «Kommunistis» leiame Eesti Kommunistliku Partei Tallinna Komitee üleskutse «Eestimaa töörahvale», milles kutsutakse valmis olema, et «igal silmapilgul meie purustatud kommunistlikku valitsust uuesti üles ehitada. Olge valmis igal silmapilgul sõjariistus meie sisemiste rõhujate vastu ühiselt ja organiseeritult välja astuma!»

16. novembril avaldab «Kommunist» artikli «Meie ülesanded», kus on öeldud, et «eraldi ka meile — eesti töörahvale — jõuab kätte silmapilk, kus meie jällegi valitsemise oma kätte võtame. Otsustav silmapilk on käes, kus meie peame kas eesti «iseseisvuslaste» tagurliku võimuga leppima või peame oma diktatuuri maksma panema». Loo-sungina seatakse üles: «Meie toetame ainult revolutsioonilist klassivõitlust proletariaadi diktatuuri eest! Meie tunnistame ainult töörahva nõukogude kommunistlikku valitsust! Elagu Eesti Töörahva Kommuun!»

Juhtivatest tegelastest tulid Tallinna sm. R. Vakmann (oktoobris), V. Kingissepp (novembri algul), M. Likemets, J. Rästas ja R. Vennikas (septembris-oktoobris). Samal ajal või pisut hiljem tulid Tallinna ka J. Palvadre ja A. Koni⁴⁷, kes aga tegevusest õige vähe osa võtsid, liikumisest eemale hoidsid ja juba 1919. a. algul mõlemad üle rindeliini Nõukogude Venemaale tagasi tõttasid.

Kõik juhtivad tegelased elasid Tallinnas poollegaalselt. Novembris ja detsembri esimesel poolel ei olnud Ajutisel Valitsusel veel julgust hakata kommuniste avalikult vangistama. Ajutisel Valitsusel ei olnud ka erilist nuhkide-aparaati kommunistide püüdmiseks. Eesti kindralstaabi luureosakonna ülema abi Veem kirjutab oma mälestustes selle aja kohta, et kommunistide püüdmine kuulunud kindralstaabi luureosakonna ülesannete hulka, kusjuures kommuniste harilikult kvalifitseeriti kui «spioone». Pagari uulits — luureosakonna asupaik — on eesti valge ter-

rori ajalukku kirjutatud kõige verisema ja metsikuma leheküljena: kõige hirksamad piinamised saadeti korda seal.

Nuhk Veem ei saa oma «mälestustes» läbi ilma Kommunistliku Partei peale valetamiseta. Veem seletab, et meie partei Keskkomitee olevat olnud Saksa okupatsioonivägede luureosakonnaga ühenduses, intrigeerinud Bleimanni grupiga ja keegi «omaaegne Portu komitee esimees M.», kes olnud ka Tallinna Komitee liige ja hiljem Keskkomitee liige, olnud sideks ja ühendusepidajaks Saksa luureosakonnas. Veem ütleb edasi, et see olnudki kommunistide kaotuse põhjuseks 1918. a. Muidugi on Kommunistliku Partei ühendusesolemine Saksa luureosakonnaga, samuti kui «Keskkomitee liige M.» nuhkide harilik provokatsioon, nagu oli provokatsioon 1917. a. kodanluse jutt Lenini ja kõigi bolševike Saksa militarismi teenistuses olemisest. Mingisugust «Keskkomitee liiget M-i», «omaaegset Portu komitee liiget» ei ole Kommunistlikus Parteis olnud, veel vähem Keskkomitees või Tallinna Komitees. Mis puutub võitluse Bleimanni grupiga, siis ei pidanud partei mingit rühmadevahelist võitlust, vaid algas juba novembris võitlust endiste sotsialistide-revolutsionääride vastu, kes hakkasid ennast ette valmistama eesti kodanluse iseseisvuse vetesse sõiduks. Selle võitluse juures peatume allpool pikemalt. Nimetame siin muu seas, et sama Veem oli sots Hellati parem käsi Izborski veretöö organiseerimisel. Veem seadis kokku ametiühingute tegevlaste nimekirja *, keda on vaja välja saata ja kes neist on kõige «kardetavamad» demokraatiale. Veem pani sellesse nimekirja ka Villem Maasiku, kuna Hellat sellega täiesti nõusse jäi ja oma partei liikmete ees parteivenna väljasaatmist ning kahjulikkust põhjendas. Hellati volitusel saatis Veem arreteerituid kuni Izborskini ja andis edasi Hellati salajased käsud, keda vaja maha lüüa, keda tule all üle piiri saata.

Kommunistide püügi aparaadi lõi sots Hellat, kaitsepolitsei⁴⁸ isaks on «demokraatlikus» Eestis Eesti Sotsiaaldemokraatlik Töölise Partei.

Nii oli algul, novembris ja detsembri esimesel poolel kommunistidel teatud määral vabadsus. «Demokraatia» ei julgenud veel sirutada oma küüsi kommunistide järele. Meie seltsimehed käisid tööliste miitingutel, vabrikutes

* Jutt on Eestimaa ametiühingute I kongressi delegaatidest.

töölise koosolekutel, esinesid kõnedega, kuid oma «ausveissi» (selleaegne dokument) politseisse möllima ei läinud. Need olid esimesed õppetunnid põranda alla mineku ettevalmistamisel, millal kasutati lühikest poollegaalset aega selleks, et laiaulatuslikku poliitilist kihutustööd teha. Ja niipalju kui aega ning võimalusi jätkus, organiseeriti miitinguid, rahvakoosolekuid, tööliste koosolekuid vabrikutes, seltsimajades jne. Üks suurem rahvakoosolek, millest üle 3000 inimese osa võttis, peeti 15. novembril 1918. a. «Estonia» kontserdisaalis. Hellat lausub selle koosoleku kohta, et ta oli saali tulles «ära ehmunud»: sm. Vennikas juhatanud koosolekut, andnud sõna, kellele tahtnud, Vakmann pidanud «demagoogilist» kõnet ja kogu koosolek «kütetud kuumaks», sotsidele pole tahtnud sõna anda. Sel koosolekul otsustas Hellat, et «nigel on see riigimees», kes valitsemisel «halemeelsust üles näitab». Ta leidis, et seniajani on valitsus valesti talitanud, kui ta on lootnud sõnadega kommunistide vastu võidelda. Ja tõesti, kaua need «demokraatlikud» vabadused ei kestnud. Hellat tegi kodanlusele «selgeks», et halemeelsusega valitseda ei saa. Peale 17. detsembrit avaldas kindral Põdder⁴⁹ oma esimese päevakäsu:

1) Igasugused koosolekud, ka kinnised, keelan ära.

2) Palun kõiki, kes oma elu kalliks peavad, mitte ilma asjata avalikkudel platsidel salkades liikuda.

3) Keelan ära Tallinna uulitsatel igasugused kiriklikud rongkäigud, matustest osavõtjate kogunemise salkadena avalikkudel paikadel ja surnuaedadel.

4) Igasugused lubamatud rahva kogunemised matuste või muude kiriklike talituste näol käsen kõige valjemate abinõudega laiali ajada ja osavõtjad kohtu kätte anda, kes otsused selsamal päeval peab tegema.

Kindral alles õppis päevakäske kirjutama. Esimene tuli küll nigel ja «kiriklik» välja, kuid selle eest töötas väljakohus kiiresti. Otsused tehti tõesti «selsamal päeval». Nii-sugune oli kodanluse vastus tööliste 17. detsembri meelevaldusele. Inglise laevastik, sõjamoona ja naelsterlingid puhusid kodanlusele elu sisse. Kodanlus asus pealetungile.

16. detsembri õhtul tahtis vabariigi prokurör Teemant «Valvaja» ruumides Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu koosoleku ajal nõukogu liikmed kinni võtta, peasi — koosolekult tabada Kingisseppa ja teisi tegelasi. Kuid

Teemant ei leidnud enam koosolekut eest. Nüüd süüdistab Veem Teemanti saamatuses, sest tema teada olnud kõik juhtivad tegelased nõukogu koosolekul, kuna aga Teemant rohkem kisa teinud kui tegusid, siis poetanud Vennikas ja teised end aknast välja. Võime Veemi rahustada: koosolekut ei peetudki, Täidesaatev Komitee otsustas kõik nõukogu liikmed 17. detsembri meeleavalduse organiseerimiseks tööle panna, selle asemel et koosolekuid pidada.

18. detsembril 1918 suleti Tallinna Töölise Saadikute Nõukogu, ta tegevus lõpetati täielikult... «kuni sõjaseaduse lõpuni». Sellest ajast peale algab pöörahe klaperjaht kommunistide peale. Valge terror astus täielikult jõusse.

24. detsembri üleskutses kirjutab Kommunistliku Partei Tallinna Komitee:

«17. detsembril paljastas Eesti Ajutine Valitsus oma näo täiesti. Töölise rahuliku meeleavalduse peale vastas ta tulekahjuga. 12. novembril oli Ivan Poska sunnitud veel ühe võõraid vägesid, Saksa okupatsioonivõimused, tööliste mahasurumiseks tarvitama. Nüüd aga võis eesti kodanlus juba omaenese organiseeritud salku meie vastu saata.

17. detsembril selgus eesti töörahvale lõplikult see vale ja provokatsioon, mida eesti sotsiaaldemokraadid pärast 12. novembri süüdistusi Tallinna töölise kohta levitasid, kui need töörahva otsesed äraandjad Kommunistlikku Parteid verevalamisele õhutamises süüdistasid ja kui eesti kodanlus püüdis ennast puhtaks pesta kodusõja organiseerimisest töörahva vastu.

Tallinna proletariaat mäletagu seda päeva. 17. detsember on verine eesti lihunikudekaardi päev eesti töörahva rõhujate ajaloos.

Ärgu täitku ükski aus inimene eesti tagurluse käske. Ärgu toetagu ükski töörahva liige rõhujate valitsust.

Elagu klassisõda lihunikudekaardi vastu!»

Lagunemine valitsusringkondades kestis endiselt edasi. Esimene mobilisatsioon, mille Ajutine Valitsus ette võttis, läks nurja. Sotsid organiseerisid abipalumissaatkonna soome lihunikude peamehe Mannerheimi juurde.

«See abiotsimine soome valgekaartlastelt,» kirjutab Kommunistliku Partei Keskkomitee oma 30. detsembri üleskutses, «see ministrite meeleheitlik rõhumispoliitika, see kavatsus Tallinna proletariaati surmata, see surma-

pataljonide organiseerimine jne., kõik see on valitsuse viimane hingetõmbus.

Seltsimehed! Lõpp tuleb sellele valitsusele. Lõpu teeme talle meie, töörahvas. Kadugu siis see röövlite paradiis Eestimaalt jäädavalt.»

Kodanlus ja sotsid palusid soome lihunikke appi tõesti «viimase hingetõmbuse» silmapilgul. Soome abi viibimine oleks «röövlite paradiisi» Eestimaalt jäädavalt ära pühkinud, s. o. töörahva ülestõus ja sõjariistus tööliste pealetung Narva poolt Tallinna peale oleks ühisel jõul kontr-revolutsioonilise Ajutise Valitsuse kukutanud.

Soome abi tuli. Puss ja verekaapp käes hulkusid need lihunikud ümber ja tapsid kõiki, kellel töörahva krobelised käed.

V. Kingissepa juhtimisel ja osavõtul jätkas meie partei organiseerimistööd. Lühikese aja jooksul suutis partei korda seada põrandaaluse tehnika, arvuliselt ja väärtuseliselt kasvas ka parteiorganisatsioon. Sm. Kingissepp pühendas kogu oma jõu ja organiseerimisande kahele peasjale: esiteks, põrandaaluse tehnika loomisele — trükikoja asutamisele, ja teiseks — raudse distsipliini ja konspiratsiooniga seotud parteirakukeste loomisele vabrikutes, sellele et nad jääksid kättesaamatuks «demokraatia» nuhkidele ja sotsidele, kuid et nad alati seisaksid tööliste poliitilise ja majandusliku võitluse eesotsas. Ja vaatamata pöörasele terrorile, väljakohtutele, mis vahetpidamata töötasid, organiseeris meie partei 1919. aastal tööliste majanduslikku võitlust, viis töölised tänavale 1. mail, sidus kõige raskemates klassisõja tingimustes illegaalse töö legaalse tööga ja näitas, et proletariaadi partei suudab igasugustes tingimustes töölisliikumise esirinnas sammuda. Viktor kui revolutsionäär väljendas ennast sealjuures kõige selgemini. Põrandaaluses töös on trükisõnal — lendlehel — määratu suur tähtsus. Põrandaalune lendleht, üleskutse, brošüür on süngetel reaktsiooniaastatel ja revolutsiooni raskematel silmapilkudel tööliste parim agitaator ja parteiorganisaator. «Võib päevas üks kord süüa või üle päeva ennast toita, kuid ilma trükikojata ei saa põranda all elada,» seda kordas Viktor tihti, kui trükitehnikal juhtus «kitsas koht» ette tulema. Mis aga puutub üldse «toitmisse», siis tuli 1919. aastal sõna tõsisel mõttes «üle päeva ennast toita», kuid trükikoda töötas korrallikult. Sm. K., kellel olid mingisugused sidemed Toitlus-

komiteega, tõi iga päev pōrandaaluste jaoks leivatšekke välja. Kui juhtus päevi, kus see ei õnnestunud, siis tuli järgmist õnnelikku päeva oodata.

Meie partei lendlehed ja üleskutsed leidsid tööliste juures kõige tulisemat vastuvõttu. Suurem osa kõigist partei pōrandaalustest kirjanduslikest väljaannetest oli sm. Kingissepa kirjutatud. Ta lõikav stiil, tabavad võrdlused, elav keel ja kaasakiskuv väljendusviis tegid lendlehed huvitavateks. Töölised ja kogu töörahvas ootas meie lendlehti, neist ammutati uut jõudu ja julgust võitlusteks. Kuid tõusikud ja sotsid tundsid nende ilmumisel loomalikku hirmu. Kommunistide paljastavad lendlehed ja üleskutsed olid kardetavad vaenlased. Kodanluse ühine viha kommunistide vastu avaldus sots K. Asti ülesastumises Asutavas Kogus 1. juulil 1919. aastal. See vabatahtlik nuuskur teatas lihunikukodekodus, et «Töö Hääle» (ametiühingute häälekanaja 1919. aastal) artiklid on kirjutatud Viktor Kingissepa poolt kord «Ingeri», kord mõne teise varjunime all. Astil oli sellestki veel vähe, ta teatas edasi, et «meie Asutavas Kogus on mees (ei näe teda küll praegu), kes ise oma käega kirju on parandanud, mida V. Kingissepa kirjutanud, neid trükikotta saatnud». Ja kui Asutava Kogu lihunikud irvitades küsisid, et kes see on, siis vastas nuuskur Ast: ««Töö Hääle» tolleaegne tegelik toimetaja. Mina ei ole mitte provokaator, ei ka mitte mõne kolmanda asutuse liige (s. o. nuuskur vana tsaariaja mõiste järele — O. R.) ja sellepärast ei hakka ma nime nimetama.»

Kes oli «tolleaegne» «Töö Hääle» tegelik toimetaja, seda teadis iga lihunik Asutavas Kogus. Jutt oli J. Kärnerist⁵⁰, keda Ast pōrandaalustega läbikäimises süüdistas.

Sm. Kingissepp andis sotside provokaatoritele selle eest valusa kõrvalopsu.

«Tsaari ajal,» kirjutas Kingissepp lendlehes, «oli Vene maal (ja ka meil) hulk ajalehti, kuukirju ja muid väljaandeid, mis sotsiaaldemokraatliku partei pahema ja parema tiiva, enamlaste kui ka vähemlaste juhtide ja sulemeeste kirjatöid avaldasid. Kirjutasid ja panid nimed kirjutustele alla — Lenin, Zinovjev⁵¹, Kamenev⁵², Trotski⁵³, Plehhanov⁵⁴, Dan⁵⁵. Ja kui Riigivolikogus arutati arupärimisi tööliste kirjanduse tagakiusamise üle, siis ei tulnud isegi Puriškevits (mustasajaliste peamees —

O. R.) kunagi välja põhjendusega, et «Pravdat» on vaja taga kiusata sellepärast, et seal Lenin, Zinovjev jt. kirjutavad. Mis aga siis Puriškevitšile ei kõlvanud, see kõlab nüüd sots Astile küll. Ajad ja vahekorrad muutuvad!»

Asti tegu oli närune, provokaatorlik. Klassisõda hävitas endised tõekspidamised. Ast ja tema kaaslased olid kodanlusega ühte kasvamas. Asti ülesastumises väljendus see kodanluse viha, mida nad kommunistide vastu tundsid.

«Kommunist» ja partei lendlehed jätkasid kodanlikesotslikku bloki paljastamist. Igavesti mäletab eesti töörahvas seda nurjatut äraandmist, mida «iseseisvuse» viigi-puulehega katta püüti.

Kodanluse majanduslik ja poliitiline seisukord läks ikka raskemaks, soomlased ja rootslased tulid kodanlusele küll appi, sõjaliin nihkus Tallinna alt kaugemale, kuid selle eest tõmbus pingule majanduslik front. Tööstus oli seisma jäämas, mingisuguse majandusliku tegevuse korraldamisest ei saanud kodusõja tingimustes olla juttugi. Töölised aga olid selleks «käärivaks elemendiks», kes kodanlusele rahu ei andnud. Kommunistlik Partei kutsus üles streigile, levitades vastuhakkamise seemet tööliste seas. Ajutine Valitsus töötas «pühalikult» töölistele kindlustada streigivabaduse, 8-tunnilise tööpäeva, inimväärilise ülalpidamise. Sotsid pidid seisukorra päästma. Need juudasid loopisid lahkel käel töölistele ja maatöörahvale igasuguseid lubadusi, mis pidid teostuma siis, kui Asutav Kogu kokku tuleb, Asutav Kogu pidi töörahvale paradiisi maa peale tooma. Kommunistlik Partei paljastas halastamatult seda sotside äraandmist ja pettust, kuid sotsidel oli siiski edu mitte ainult maatöörahva juures, vaid ka linnades. See edu väljendus selles, et Asutava Kogu valimistel said sotsid üle 150 tuhande hääle, mille hulgas oli väga suur protsent tööliste hääli.

Missugune oli meie partei seisukoht Asutava Kogu valimistel?

Kommunistlik Partei kutsus töörahvast üles valimisi boikoteerima. Oli see õige taktika? Mis pidi Kommunistlik Partei tegema klassisõja tingimustes, kas valimistest osa võtma või neid boikoteerima?

«Mitte Asutavasse Kogusse minna lobisema, vaid, püss käes, punase lipu alla võitlema — see on meie tee, see on töörahva võitlusviis käesoleval ajal. Üles sõjariistus võit-

lusele punasel väerinnal. Üles ennastsalgava võitluse jätkamisele valgete seljataga!»

Nii kirjutas Keskkomitee oma üleskutses valijatele. Teist seisukohta ei võinud parteil olla. Kui kodanlus ühe osa tööliste vastu sõjariistus võitlust pidas, siis oleks see olnud kõige alatum klassivendade äraandmine, kui tööliised väeliini seljataga kodanliku kurnamiskogu valimistest osa oleksid võtnud, selle asemel et võitlusele kutsuda. Kommunistlik Partei tegi õieti, et ta valimisi boikoteeris. Keskkomitee seadis Asutava Kogu valimistel üles «ristilöödud töörahva nimekirja», kuhu olid paigutatud 120 proletaarlase nimed, keda kodanlus ja sotsid olid jõudnud juba surnuks piinata. Partei kutsus proletaarlasti hääletama sellele nimekirjale.

«Kommunistlik Partei ei lähe Asutavasse Kogusse. Kommunistlik Partei jääb ühes töörahvaga lahinguväljale.»

Sm. Kingissepp kirjutab oma brošüüris «Iseseisvuse ikke all» neist meeleoludest, mis vähem arenenud tööliiringkondades valitsesid: «Kui meie valimiste boikotile üles kutsusime, siis öeldi: parem pool muna, kui tühi kest! Kui meie valimistele ei lähe, siis tuleb Asutav Kogu liiga must.» See oli klassivaenlase agendi sotsi poolt kõrva sosistatud arvamine. See valearvamine oli sügavale töörahva ridadesse pugunud. 1919. aasta aprillis valitses veel töörahva seas laialdaselt ebauusk, et valimisedelid, nende üleslugemine ja arvu protsent võib klassijõudude vahelkordi ära määrata. See ebauusk oli sotside võidu põhjuseks Asutava Kogu valimistel. Töörahvahulkadel oli tarvis oma kogemuste abil selgusele jõuda, et sotside poliitika ja taktika on äraandlik, et valimisedeliga kodanlusest võimu ja vabadusi ei saa.

«Asutav Kogu on tarvis laiali ajada, vastasel korral saab töörahvas ära antud!» hüüdis «Kommunist» oma esimeses pärast valimisi ilmunud numbris. 1. mail 1919. aastal kirjutab «Kommunist» valimiste kohta:

«Et Asutav Kogu valitud võis saada, et Asutav Kogu kokku võib tulla, see tähendab, et kodanlus Eestis on alles võimul ja töörahva revolutsioon Eestimaa pinna alles veel võitlema ja võitma peab.

Kui jaanuari algul tubli pool Eesti pinnast töörahva võimuses oli, siis tähendas see meie sõjaline võit ja valgete lüüasaamine ühtlasi nende poliitilist lüüasaamist ja

Asutava Kogu valimised lükati määramata aja peale edasi. Ja vastupidi: valgete sõjaline võit oli ühtlasi nende poliitiliseks võiduks ja Asutava Kogu valimised said teoks. Sellepärast ei või — vaadeldes valimiste tagajärgi — meil tekkidagi küsimust, kas nad on kodanlusele või sotsialistidele võidu andnud.

Asutava Kogu valimisteks oli Eesti töörahvas ahelais ja talle oli põhjalikult aadrit lastud. Sõjariistus vastuhakkamise teel valgete seljataga ei saanud ta neid valimisi takistada ja sellega kodanlusele keelata oma võimu kindlustamist. Töölisklassile jäi üle boikott.»

Miks ei jõudnud valimiste boikoteerimine neid valimisi luhta ajada? «Kommunist» vastab selle peale:

«Sellepärast, et töölishulgad ennast küllalt tugevatena ei tundnud sõjariistus vastuhakkamiseks ja, teiseks, usu kaotanud olid, et «punased tulevad».)»

Partei poolt kuulutatud valimiste boikoteerimise hüüdlause sisuks oli võitlus demokraatlike pettelootustega. Silmapilgu ülesanne seisis selles, et seada laiade töörahvahulkade ees otsekohe üles küsimus: kes Eestis olevatest ühiskondlikest võitlevatest jõududest lähemal ajal pidi võitma — kas proletariaat või kodanlus; kas sõjariistade jõul proletariaadi diktatuurile, töörahva võimule, või demokraatliku sildi all ennast ära müüa kurnajatebandele. Partei tõstis valimiste boikoti sellele põhimõttelisele kõrgusele. Kuid Kommunistliku Partei agitatsioonivõimalused olid kitsad. Partei agitatsioonikirjandus ei sattunud igale poole. Kodanluse sõjaline lüüasaamine valimiste eel ja ajal oleks kindlustanud valimiste luhtamineku ja oleks loonud töörahvale pinna sõjariistus vastuhakkamiseks. Kuid sündis teisiti. See aitas kasvatada ka sotside poolt töörahvasse istutatud ebausku valimiste vajalikkuses ja viis rahva valimiskastide juurde. Töörahvale lubati maad, leiba, vabadust, töötati ta paari aasta pärast sotsialistlikku ühiskonda viia. Need sotside gaasipommid uimastasid suure osa töörahvast.

Meie lendlehed ja valimisüleskutsed ei ulatunud üle maa. «Ristilöödud töörahva nimekirja» saime trükkida ainult 21 tuhandes eksemplaris. Kuid üheks suuremaks puuduseks meie valimisagitatsioonis oli see, et partei üleskutsed ja lendlehed ei paljastanud täiel määral sotside töörahvapetmise poliitikat, eeskätt sotside maaküsimuse lahendamise kava, kuna teisest küljest partei ise kinni

pidas mõisate ja mõisataoliste suurtalude ühismajapidamisteks ülevõtmise hüüdlausest, mispärast sotside «mõisate jagamise» programm väikekodanlikele kihtidele vastuvõetavam paistis olevat ning nende seas rohkem pinda leidis.

21. mail 1919. aastal pühitses Kommunistliku Partei trükikoda oma juubelit «Kommunist» nr. 3 (16) ilmumise-ga. Kuni 21. maini oli meie trükikoda Eesti demokraatlikus vabariigis trükkinud proletaarlaste jaoks 100 000 eksemplari pörandaaluseid väljaandeid. «Kommunist» nr. 3 kirjutab sel puhul: «Meie trükikoja juubel ei ole mitte ainult meie partei kodune juubel, vaid kogu võitleva eesti proletariaadi püha. Meie lendlehed, üleskutsed ja «Kommunist» on teejuhiks olnud eesti töörahvale tema revolutsioonilises klassivõitluses.»

Viktori juhtimisel kulutas partei määratu palju energiat ja jõudu trükikoja organiseerimiseks. Sel ajal kui verises terrorimõllus ükski vaba sõna tööliste kõrvu ei ulatunud, olid meie lendlehed ja üleskutsed suurte veristamiste puhul ainukesed protestihääled, mis sotside ning kodanluse tegusid paljastasid. «Paraku,» ütleb Kingissepp ühes artiklis, «pidime ainult protestiga leppima ja proletariaati aktiivsele võitlusele üles kutsuda ei võinud.»

Meie lendlehtede ja üleskutsete mõju tuleb mõõta tööliste aktiivsuse kasvamisega võitluses oma kurnajate vastu. Tööliste olukord muutus «iseseisvas» vabariigis üha viletsamaks. Elukallidus kerkis, tõusikute ja spekulantide isu kasvas. Valitsus oli kümne kuu jooksul poolteist miljardit marka suurtükkidest ja püssidest õhku lasknud — kapitalistliku kurnamise alalhoidmiseks ja kindlustamiseks Eestis. Need väljaminekud taheti töörahva kurnamisega tagasi saada.

Esimene suurem streik puhkes Tallinnas maikuu 1919. aastal — Asutava Kogu mesinädalatel. Töölised nõudsid palgakõrgendust. Kodanlusele ja sotsidele tuli see streik ootamatult ja väga raske silmapilgul. Väeliinil ei olnud olukord kõige parem, meeoleu sõjaväes sõjavastane. Valitsus koos sotsidega leidis hariliku abinõu streigi summutamiseks. Streik tehti «poliitiliseks». Kuid et sõna «poliitiline» veel küllalt streiki ei mustanud, sellepärast mõeldi välja 4 miljoni marga saamise provokatsioon — Venemaalt rahasaamise lugu. «Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu saanud Venemaalt 4 miljonit marka streigi toe-

tamiseks ja Eesti iseseisvuse kukutamiseks.» «Poo risti!» kisendati sel puhul «Sotsialdemokraadist» kuni põllumeeste «Maaliiduni». Muidugi oli streik tõesti «poliitiline» ja niisugusel streigil ei võinud olla vabadust «demokraatlikus» Eestis. Kesknõukogu liikmed ja kõik, kes streigile lähedal seisid, arreteeriti, streigivabadusest, millest paar nädalat tagasi Asutavas Kogus suuri tolmupilvi üles puhuti, oli järele jäänud vaid paberilipakas. Arreteerimiste tõeline põhjus seisis püüdes ajada nurja tööliste streik, sest Kesknõukogu asus streigi juhtimise etteotsa ja kutsus töölisi streigile. Kuid lõpuks ei leidnud isegi Pagari tänava inkvisiitorid 4 miljoni saamise tõendamiseks ühtegi fakti. Vabariigi prokurör tõstis Kesknõukogu liikmete vastu süüdistuse ainult «riigivastases kihutustöös». Sellega olid sotside ja kodanluse provokatsioonil jalad alt löödud ka «kroonu» enese poolt.

Teine streik puhkes 1919. aastal. Siis valetas kodanlus teise põhimõtte alusel: tarvis streik likvideerida vägivaldselt. Ja hakatigi likvideerima. Vangistati hulk streikivaid töölisi, ametiühingute tegelasi. Teisel päeval pärast hulgalisi arreteerimisi teatas lodjaadmiral Pitka⁵⁶ oma käsus: «Tööle mitte hakkamise korral saavad arreteerimised edasi kestma.» Töölisi püüti kodus kinni ja sunniti püsside vahel tööle, streikijaid mobiliseeriti sõjaväkke ja saadeti väeliinile, sõjaväge ässitati streikijate vastu. Pagari uulitsal seati kokku erilisi musti nimekirju tööliste kohta, keda arvele tuleb võtta kui «kahtlasi» ja edaspidi töölt üldse kõrvaldada. Siis kõneldi ka sellest, missugustes tööstusharudes töölistel üldse streikimiseõigus võib olla. «Ja peame tunnistama,» kirjutab «Kommunist» novembris, «Tallinn ei ole nii visa streiki näinud kui see! Aga siiski murdsid kodanliku valitsuse vägivaldabinõud selle streigi, mida nälg ise juhtis, nagu seda ametiühingute juhatuste ühine koosolek 19. novembril nii õieti ja tabavalt ütles. Kodanliku valitsuse vägivald murdis streigi ja sellest järgneb: töölistes võidavad ainult murdes kodanliku vägivaldavalitsuse!»

«See ei ole mitte klassivõitlus, vaid langetõbi — klassivõitluse armetu langemine,» kirjutab «Sotsialdemokraat» Tallinna tööliste streigi kohta. Muidugi seepärast, et «langetõbisega» võib ju teha kõik mis tarvis, nende jaoks ei ole üldse mingit seadust. Nii talitasid ka sotsid ja kodanlus. Kuid see «langetõbine» tööliklass pani 1919. aastal

«Sotsialdemokraadi» boikoti alla, mille tagajärjel «Sotsialdemokraadi» lugejate arv langes 23 000-lt 8000-le ja 1921. aastal uinus see sotsliku mustasaja hääletoru «tellijate puudusel» igavesele unele. Sm. Kingissepp kirjutas «Sotsialdemokraadi» kinnijäämise puhul «Kommunistis»:

«Sa langesid võitluses kodanluse eest!

Kollase õiena puhkesid Sa Puhkide pungast.

Vaba, iseseisev, rippumatu ja demokraatlik Eesti on elupuuks töölisklassile! Need olid sinu esimesed sõnad.

Töörahas kannatab sedavõrd majanduslise kitsikuse all, et ta meie lehte osta ei jaks! Need olid sinu viimased sõnad.

Minnes manalasse jätsid Sa maha tööraha — kerjusena, kodanluse — miljonärina.

Sinu õitseaeg oli siis, kui eesti töölisklass oli tühjaks jooksnud verest valge hirmuvalitseja tapakirve all...

... Nüüd ripud Sa oksas! Sa ei langenud mitte kodanliku siseministri või kohtuniku käe läbi. Sa langesid võitluses kodanluse eest! Sind hävitas tööraha põlgus. Töörahas võib oma suuremat kõlbelist võitu pühitseda!...

Puhka häbis, juudaste hääletoru!

Tööliste needus kostku Su elavate toimetajate kõrvu!»

Juulikuus 1919. aastal, arvesse võttes üksikute tööstusharude streikide sagedast nurjumist vangistamiste ja terrori tagajärjel, seadis «Kommunisti» lendleht nr. 5 üles hüüdlause: ühtegi streiki ei tohi enam tulla, kui ta pole ülelinnaline. See nõuab korraldust ja aega. Novembris puhkeski lahti ülelinnaline streik.

«Kuid,» kirjutab sama «Kommunisti» lendleht, «tööliste võitlus peab vahetpidamata edasi kestma. Kui makstakse ainult 50—60 protsenti sellest palgast, mida töölised nõuavad, siis on loomulik ja väga õiglane, et töölised poole palga eest ka ainult poole tööd teevad. Itaalia streik ja sabotaaž on need abinõud, millega võidelda tuleb, kuni üldine streik tõsiselt lahti läheb.»

Peab ütlema, et itaalia streik ja sabotaaž kodusõja aastatel kodanlusele palju peavalu tegid. Sõjatellimuste täitmist viivitati ja venitati niipalju kui võimalik.

Parteiorganisatsioonid aga kasvasid. Streigid suurendasid parteiorganisatsioone, tegid neist tugevad võitlusorganid. Parteirakuke kogus endale selles võitluses kogemusi, kuidas vaja streiki juhtida, kuidas streigimurdjate vastu võidelda. Eriti suure töö tegid meie parteirakukesed

sotsidevastases võitluses. See näitab kõigile oportunistidele ja nende kaasajooksikutele, et tööliklassi organisatsioonid kasvavad võitluses, tugevnevad ja muutuvad niisugusteks tõelisteks töölisorganisatsioonideks, nagu nad peavad olema.

«4-miljoni» provokatsiooni puhul arreteriti kõik Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu liikmed. Ametiühingute juhatused tulid kokku ja otsustasid: meie uusi esindajaid Kesknõukogusse ei vali, seltsimehed täidavad tühimised oma kohuseid. Sotsid, kes seda arreterimist tahtsid kasutada oma meeste sissepoetamiseks Kesknõukogusse, löödi otsustavalt tagasi. Samasugust sotside «istutamist» ametiühingulisse liikumisse katsus läbi viia Izoborski kangelane Hellat, kuid kukkus samuti haledalt läbi. Sotsid aeti peaaegu viimaseni Tallinna Kesknõukogust välja. Proua Ostra-Oinas pidas kõige kauemini vastu. Vaatamata sellele, et töölised teda ei sallinud, käis ta kui luupainaja Kesknõukogu koosolekul. 1920. aastal tehti aga kord prouakese meel niivõrd mõruks, et ta pärast harilikku silmadevesistamist (nutt oli Ostra-Oina üks tugevamatest külgedest) hüsteerikasse langes ega ilmunud pärast seda enam töölistajaks. * Töölised naljatasid pärast seda, et «nii kaugele», s. o. hüsteerikani, oleks pidanud Alma ammu viima.

KLASSISÕDA JA VÕITLUS INTERVENTSIOONI VASTU

Kodanlus ja sotsfašistid korrutavad pikki lugusid oma «vabadussõjast» ja võitlusest «iseseisvuse» eest, püüdes «vabadussõja» kultust teha «isamaa-armastuse ja kaitsemise ideaaliks». Tundes oma ideevaesust ja ideaalide ahtrust, tahab kodanlus 1918.—1919. aasta klassisõjast noorsoole ammutada vaimustust, julgust, kasvatada neis heroismi eelolevateks võitlusteks töörahvaga.

Kelle vastu pidas kodanlus sõda? Oma töörahva vastu, töörahvavõimu vastu üldse, eriti Nõukogude Venemaa vastu. Kelle väevõimu alt ta püüdis «vabaneda» seda sõda «vabadussõjaks» nimetades? Töörahva valitsuse alt. Tähendab, kodanlus pidas klassisõda, sest klassisõda on kõige teravam klassivõitluse vorm, kus majanduslikud ja poliitilised kokkupõrked ning lahingud kordudes, laienedes,

* See asus tol ajal Suur-Karja 18.

terava kuju võttes, arenevad sõjariistus võitluseks kahe klassi vahel. Niisuguseks sõjariistus võitluseks kujunes klassivõitlus eesti proletariaadi ja kodanluse vahel. Kodanlus asus proletariaadi võimu hävitamisele rahvusvahelise imperialismi toetusel.

Sõja klassilisest iseloomust annavad kõige paremat tunnistust eesti tõusikute endi poolt ettetoodud faktid. On üldiselt teada, et eesti kodanlus rajas oma «iseseisvuse» peamiselt Inglise imperialismi jõule. K. Päts, kirjutab Laidoner oma mälestustes, saatnud tema, Laidoneri, Balti merel liikuva Inglise laevastiku ülemjuhataja juurde abi paluma. Päts kõnelnud Laidonerile, et Inglise laevastiku Tallinna toomine oleks ainus tee päästa eesti rahvast (s. o. kodanlust) bolševismi «üleujutamisest». Laidoner täitis täpselt Pätsi ülesande ja teeb nüüd kokkuvõtte.

«Kui Inglise laevastik ei oleks 1918. aasta detsembris tulnud Tallinna, oleks meie maa ja rahva saatus küll sootuks teisiti kujunenud.»

Õigus, Eestimaa poliitiline ja majanduslik arenemine oleks läinud sotsialistlikku, mitte kapitalistlikku teed mööda ja nüüd ei oleks olnud Eestis iga teine tööline tööta, töörahvas poleks elanud piirita viletsuses, vaid oleks suure Nõukogude Liidu rahvaste majanduslikus ja kultuurilises elus sammunud nende esirinnas.

Teiseks klassisõja tunnusmärgiks on see, et eesti kodanlik-sõtslik blokki pidas sõda ainukese tööliste- ja talurahvariigi — Nõukogude Venemaa — vastu, püüdes vene valgekaartlaste ja mõisnike juhtimisel Venemaal tööliste valitsust kukutada.

Kui maha arvata see, et liitlased Eestit 1919. aastal ei tunnustanud, kirjutab Eesti demokraatia «diplomaat» Piip, siis «oleme saanud kõik, mida saada oleks võinud tegeliku toetusena tunnustamise korral (Briti laevastik, sõjariistade abi, rahva toit, kõiksugu varustus, isegi ameeriklastelt)». ⁵⁷ Nagu teada, valitseb kapitalistliku ühiskonna kaubakäibes põhimõte: raha eest saab kaupa, kauba eest raha. Missugust «kaupa» pakkus eesti kodanlus inglise kapitalistidele või missuguse «rahaga» maksis ta Inglise laevastiku eest jne.? Suurtükilihaga, sellega et eesti kodanlus Inglise imperialistide huvides töörahva Nõukogude Venemaa vastu sõtta viis selleks, et seal (Nõukogude Venemaal) uuesti kapitalivõimu maksma panna. Nii-

sugune oli eesti kodanluse «vabadussõda» «iseseisvuse» eest.

Olukord läks aga kodusõja aastatel Eestis äärmiselt raskeks. Nähtavasti ei jõudnud Inglismaalt lubatud «rahva toit», millest kirjutab Piip, mitte töörahvani, vaid kadus kurnajate ja nende kannupoiste kõhtudesse. Töölisklass kääris. Meeleolu, kirjutab Laidoner, oli aprillis sõjaväes väga räbal, rahupatsill olla sõjaväe distsipliini nahka pistnud. Aprillist 1919. a. algabki Eesti kodanluse rahuotsimine. Kuid rahu ei mindud otsima mitte Nõukogude Venemaa valitsuselt, vaid ... oma peremeestelt, kas need l u b a v a d rahu teha.

«Lihavõtte eel,» kirjutab sama «diplomaat» Piip, «aprilli keskel 1919. aastal Pariisis olles sain pika telegrammi Seljamaalt ja Astilt palvega sondeerida, kuidas vaataksid liitlased, eriti inglased, meie eraldirahu peale ja kuidas mõjuks see meie tulevastele suhetele liitlastega.»

«Kodus» oli Seljamaadel ja Astidel tõesti vesi ahjus. Majanduslik elu läks iga päevaga kriitilisemaks, elukallidus tõusis, spekulatsioon ajas lopsakaid õisi, töölisklassi ja kogu töörahva hulgas kasvas revolutsiooniline meeleolu. Ei aidanud ka see, et diviisiülem Puskar Tartus ja Võrus omamoodi seletas demokraatlikke vabadusi. See kindraliks tehtud tsaariaegne kapral kirjutas oma päevakäsus:

«Keelan ära Tartu ja Võru linnas ja maakonnas kõik-sugused koosolekud peale omavalitsuse asutuste ametnik-kude koosolekute.

Selle käsu mittetäitjad saavad karistatud kuni surmanuhtluseni.»

Eks ole tõesti lühike ja selge tunnistus uuest korrast, õiglusest ja vabadusest, millest kirjutati põhiseaduses. Tallinn ja teised linnad ei olnud sellepoolest erandid, ka mujal ilmusid sarnased päevakäsud. Kuid ikkagi tuli hakata rahu peale mõtlema.

Sellises olukorras hakkasid Seljamaa ja Ast kodanluse rahuapostliteks. Töölisklassi pealesürumisel ja nõudmisel oli kodanlus sunnitud minema rahuläbirääkimistele. Nad läksid, tundes suurt hirmu, «kuidas vaatavad liitlased, eriti inglased, meie eraldirahu peale».

Ja kuidas nad tõepoolest «vaatasid»?

«Teie ei pea oma jõudu üle hindama.» See oli liitlaste poolt diplomaatiline ja kahemõtteline vastus. See tähen-

das: lootke nende peale, kellel on jõudu. «Blokaadi alla meid rahu puhul ei panda,» jutustab Piip edasi, «kuid toetus jääb loomulikult ära. Moraalne blokaad oleks möödapääsmatu kõigi isolatsiooni tagajärgedega, mis tähendaks meid enamlaste heatuju alla anda.»

«Toetus jääb loomulikult ära» ... sellel lausel, nagu edaspidi näeme, oli otsustav tähendus. Eesti kodanlus ei teinud enne rahu, kui inglased talle seda lubasid ja kui lubati ka toetuse andmist jätkata.

Kuid see vastus ei olnud liitlaste poolt ainuke. Nad juhatasid eesti «diplomaadid» vene valgekaartlaste juurde küsima, kas ka need lubavad Eestil rahu teha. Piip kurdab, et «venelased nõudsid meilt, meie aidaku neid Peterburi ära võtta ja demokraatlik valitsus sisse seada», siis võib rahu peale mõelda. «Mõni päev hiljem, vaatamata protestimemorandumile, mille hommikul vara Lloyd George'ile⁵⁸ andsime, tunnistati Koltšak Venemaa ülemvalitsejaks,» kirjutab Piip. Ja nüüd rippus kõik ära vene valgetest. Peremeheks tulevasel valgel Venemaal loeti liitlaste poolt Koltšakki ja endisi tsaari õukondlasi. Eesti kodanlus oli ainult tööriistaks. Vene valged lubasid pärast Peterburi äravõtmist «kaaluda», missugust valitsusvormi Eestile anda. Rahutegemise jutud lõpetati sellepärast vene kontrevolutsiooniliste kindralite ja kapitalistide pealekäämisel, kes ei olnud veel kaotanud lootust Venemaad tagasi võita.

Kuidas eesti tõusikud ja sotsid vene valgetega sahkerdasid, sellest informeeris meid ka Hans Kruus⁵⁹ 1919. aastal. Kruus kirjutas Kingissepale, et Asutava Kogu väliskomisjonis on avalikuks tehtud: «Hra Pusta on 1 miljon franki aruanneteta ära kulutanud, kuna rida materjale tõendavad tema ühendust vene valgete tegelastega üsna kahtlases valguses.» Juhtivat osa, nagu teada, mängisid valitsuses sel ajal sotsid. Sotsidelt ja kodanluselt nõudis «liitlane», Inglise imperialism, et nad vene valged Peterburis võimule aitaksid.

Nüüd teame, et eesti kodanlus täitis selle liitlaste soovi ja tahtis aidata vene kontrevolutsioonil Petrogradi ära võtta, täitis ka muid liitlaste ja vene kindralite nõudmisi. See ei ole eesti kodanluse ja sotside süü, et sõjakäik Petrogradi peale ei õnnestunud. Sellejuures ei ole ülearune meelde tuletada, et Asutavas Kogus olid enamusparteideks sotsid ja tööerakondlased, kellest ka valitsus moodustati.

Niiviisi täitsid sotsid valitsuses olles selle rahvusvahelise kontrrevolutsiooni soovi, võtsid osa Nõukogude Venemaa kägistamisest ja müüsid teadlikult töörahvast vene valgekaartlastele.

Alles siis, kui juba kõik liitlaste lootused Nõukogude Venemaad kukutada sel korral nurja olid läinud, alles siis, kui valgete ja Inglise-Prantsuse imperialismi väeosad kõigil väerinnetel puruks olid löödud, anti Eesti valitsusele luba rahu teha.⁶⁰ Ajalugu on kinnitanud, et eesti kodanlus ja sotsid seisid rahvusvahelise imperialismi teenistuses ja seisavad veel tänapäev, et nad sõnakuulelikult kõik täitsid, mis neile ette pandi ja mis neile nüüdki, uue interventsiooni ettevalmistamisel, ette pannakse. Kuid kas tähendab see, et eesti kodanlus selles sõjas ise mingit algatavat osa ei etendanud? Muidugi mitte. Juba eespool toodud materjalist näeme selgesti, et eesti kodanlus ei tegutsenud mitte ainult rahvusvahelise imperialismi käsikuna, vaid ajas ka iseseisvalt oma kurnamispoliitikat. Kodusõda ehk nn. «vabadussõda» oli 1918. a. eesti kodanlusele niisama tarvilik nagu Inglise-Ameerika sõjamoos ja heeringad. Eesti kodanlus sõdis oma olemasolu eest, sõjariistus võitles ta töörahva vastu selleks, et oma võimu kindlustada, et endale kätte saada «õigust» eesti töölisklassi kurnamiseks. Selle eesmärgi poole rühkides olid eesti kodanlusel ja sotsidel selles sõjas ka oma imperialistlikud huvid ja püüded. «Admiral» Pitka «strateegiline plaan» Kroonlinn ja mõned mereäärsed kindlustused oma alla võtta oli sihitud eesti kodanluse imperialistlike püüete realiseerimisele. Vallates Kroonlinna ja mereäärsed kindlused, tahtsid pisikesed mereröövlid vene valgekaartlastele kui suurtele maanteeröövlitele rusikat näidata, neilt välja kaubelda Ingerimaa ning osa Pihkva ja Novgorodi kubermangust, mis oleks «iseseisva Eesti» külge liidetud. Selle «strateegilise plaani» üle võib muiata, võib seda jampsimiseks pidada, kuid eesti kodanluse südamesoove ei tohi alahinnata. «Eesti rahva vabastamisest» Pihkva ja Novgorodi kubermangus kõneldi 1918. ja 1919. aastal tihti, sellest kõneldakse isegi veel praegu. 1931. aastal astus Tartus avalikus kohas üles keegi «sõjapooldaja». Kõneleja nõudis viibimatut «sõjakuulutamist». Kellele? Muidugi mitte kapitalistlikule Euroopale, vaid NSV Liidule. Sõja õigustamiseks tõi see «sõjajumal» ette: Eestis valitseb tööpuudus, majanduses kriis, Eesti peab oma arenemis-

baasi kindlustama, eestlased peavad endid laiutama, eesti rahvas peab elama.

Eesti kodanluse «avaliku arvamise» kohus, kus seda sõjakihutustöö omapärast võtet arutati, mõistis nii kõneleja kui sõjale kutsumise õigeaks.

Sellest näeme, et mitte ainult Jaapani kindralid ja mõisnikud-kapitalistid ei plaanitsenud Nõukogude Liidu maa-alade vallutamist kuni Uraali mäeseljäandikuni, vaid niisuguseid «vallutamisplaane» hauvad ja haudusid juba varem värskeltküpsenud eesti soost kindralid — mõisnikud ja parisnikud. Viimaste südamesoovid ulatusid küll ainult Novgorodini. Kuid üks süües kasva isu.

Me näeme praegu igas Eestimaa nurgas kodanluse palavikutaolist sõjariistupanemist. Peale suurejoonelise lennuväljade ja sõjamoonaabaaside organiseerimise, tehnika uuendamise ja täiendamise tehakse erilise agarusega tööd just nn. moraalseks sõjariistupanemiseks. Provokatsioon, Nõukogude Liidu mustamine, rahva ülesässitamine tema vastu, valeteadete levitamine Nõukogude riigi sotsialistliku ehitustöö võitude üle jne., jne., need on kõik üksikud lülid tervest sõjale ässitamise ahelast, mida üksteise otsa laob kodanlik ja sotslik valitsus oma imperialistliku poliitika õigustamiseks.

Eesti kodanlus täitis 1918.—1919. aastal interventsiooni-sõjas rahvusvahelise imperialismi käske; ka nüüd, uue interventsioonisõja ettevalmistamisel täidab ta neid käske sõnakuulelikult. Kuid samal ajal võitles ja võitleb ta ka edaspidi oma võimu laiendamise eest, silmas pidades eesmärki, et iga võim on seda tugevam, mida laiem on ta maa-ala ja arvurikkam «alamate» hulk. Imperialism kui kapitalismi põhiomaduste otsekohene jätkamine, kapitalismi kõrgem aste, ei ole omane mitte ainult suurriikidele, vaid ka põialmaadele. Iga kurnaja unistab oma «kapitalismi kõrgemast» astmest ja püüab sellele vastavat pinda luua. Seda eesti kodanluse kurnamispoliitikat, ta majanduslikku ja poliitilist sisu on vaja paljastada eriti nüüd, uue Nõukogude Liidu vastu sihitud interventsioonisõja lävel.

Kodanlik ja sotslik ajakirjandus valetasid 1919. aastal punastamata, et «Eesti vabariik võitleb ainult oma olemasolu eest ja oleks iga silmapilk valmis rahu tegema, kui vaenlane meid rahule jätaks» («Vaba Maa» 10. juulist).

Samal ajal peame otsustavalt purustama selle legendi, millest kõnelevad eesti rahvusdemokraadid J. Palvadrega eesotsas, et Eesti on Inglise «asumaa». Palvadre Eesti asumaa teooria ei ole midagi muud kui katse eesti kodanlust «punaseks» võõbata, teda «revolutsiooniliseks» teha. Sest kui Eesti on asumaa, siis võib asumaa kodanlus ka oma kurnaja-peremehe vastu välja astuda, sest metropoli ja asumaa vahel on paratamatud niisugused vastuolud, mis kokkupõrgetele viivad. Sellest järgneb, et ka eesti kodanlus võib veel revolutsioonilist osa etendada! Kui nii, siis peame ütlema, et eesti sotsidel ja kodanlusel on õigus, kui nad tõendavad, et nad mingit interventsionisõda NSV Liidu vastu ei kavatse. Niisugustele järeldustele viib rahvusdemokratismi teooria praktikas.

V. Kingissepp, vastates kodanliku ja sotsliku ajakirjanduse vale peale, kirjutas «Kommunisti» lendlehes 21. juulil 1919. aastal:

«Kelmide valitsus teab, et Koltšak iseseisvast Eestist kuuldagi ei taha, et Eesti küsimus on Venemaa kodune küsimus ja et liitriigid ei nõua Koltšakilt rohkem kui töotust, et ta Eesti kubermangule mingisuguse omavalitsuse annab.»

Kui «Kommunist» seda kirjutas, siis oli kodanlusel teada kõik, mis tal oodata on Inglise imperialismilt ja vene valgekaartlastelt. Sotsid ja tööerakondlased, kes moodustasid sel ajal valitsuse, valetasid teadlikult, sest juulikuus oli neil teada, et Eesti ei sõdi «oma olemasolu eest», vaid selleks, et vene valgetele Petrogradi kätte võita. Eesti valitsusel oli teada ka see, et sõjategevus kohe seisma jääb, kui Eesti valitsus nõus on rahu üle läbirääkimistesse astuma. V. Kingissepa läbirääkimised Oinase juures ja Béla Kuni⁶¹ ettepanek Pariisi kaudu, millest kõneleb Piip, andsid Eesti valitsusele selleks täieliku tagatise. Kuid rahu ei tahtnud valgekaartlased, ei tahtnud liitlased, kuidas tohtis teda «tahta» siis eesti tõusiklus!

Kommunistlik Partei pidas algusest peale võitlust interventsiiooni vastu. 19. juulil avaldas meie partei Keskkomitee manifesti ja alustas otsest ning avalikku võitlust rahu eest. Kuidas seadis partei üles selle küsimuse? Partei asus kodanluse telgitaguste paljastamisele rahu küsimuses, näitas, et töörahvas ei tohi ennast petta lasta kodanluse loobast, nagu tahaks Asutav Kogu, s. o. kodanlikud erakonnad ja sotsiaaldemokraatlik partei tõesti ja tõsiselt rahu.

Kodanlus ja sotsid on tänini ainult seda tahtnud, mida ülemaailmse kontrrevolutsiooni staap Pariisis ja ülemlihunik Mannerheim Helsingis neid tahta on käskinud. Partei toonitas, et ainult töörahva revolutsiooniline võitlus interventsiooni vastu ja rahu eest võib kodanlust sundida rahutegemisele. Järelikult oli meie partei võitlus rahu eest ühtlasi võitlus interventsiooni vastu ja Eesti töörahva võimu maksmapanemise eest. Meie võitlus rahu eest ei tähenda seega mitte kokkulepet kodanlusega, vaid järjekindla klassivõitluse jätkamist teistel positsioonidel.

«Kui kodanlik valitsus rahu teeks, siis oleks sellel meie partei taktika kohta see ainus, aga kaugeleulatuv tagajärg, et meie Eesti töörahvast kodanliku valitsuse kukutamisele kutsume ilma välise sõjariistus jõu kaasabita. Teiste sõnadega: Eesti töörahva klassivõitlus peab sisemiselt, orgaaniliselt arenema revolutsioonini ja — kodanluse vastupanu korral — klassisõjani.»

Järgmine «Kommunisti» lendleht, lendleht nr. 7, on tervelt pühendatud võitlusele rahu eest punase Venemaaga. «Rahu tuleb teha vastu Asutava Kogu tahtmist. Rahu tuleb teha revolutsioonilisel teel. Tuleb kukutada see Asutav Kogu ja see valitsus, kes ei tee rahu punase Venemaaga.»

Samas numbris annab Keskkomitee parteiorganisatsioonidele direktiive selle kohta, mis iga partei liige ja poolehoidja on kohustatud tegema: 1) agitatsioonitööd rahu heaks, 2) otsima sidemeid sõduritega ja neile selgeks tegema meie partei seisukoha rahuküsimuses, 3) parteikollektiivile edasi andma sidemed niisuguse sõduriga, kes on kommunist või ausalt hoiab meie poole.

Et agitatsioon sõjaväes lagunemist ja sõja tõsiseid eesmärke paljastas, seda tunnistab peale kodanluse metsiku terrori ka see, et inglased omalt poolt samuti püüdsid kommunistide agitatsioonil «jalad alt ära lüüa». 30. augustil pidi kokku astuma Eestimaa ametiühingute I kongress. Et kongress rahuküsimusest mööda ei lähe, seda teadis kodanlus väga hästi. Kodanlus ei jõudnud seda takistada. Appi tuli jällegi inglane.

28. augustil kutsus Inglise saatkonna vastutav ametnik (konsul) Bosanquet Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu esimehe sm. Annuse⁶² enda juurde ja pani viimasele «sõbralikult» ette: «Kesknõukogu, kelle mõju all on tööliste rõhuv enamus, organiseerigu asi niiviisi, et töölised

kukutaksid praeguse valitsuse ja võtaksid siis võimu oma kätte. Tööliste seas on rahulolematust praeguse valitsuse vastu suur ja sellepärast ei tee suuri raskusi valitsust kukutada, kuna inglise valitsusel selle vastu midagi ei ole ja ta pealegi uut valitsust toetada lubab.»

Ettepanek oli rumal ja ta provokaatorlik iseloom käega katsutav. Kuid töörahva timukate arvates oli see «hästi läbimõeldud» plaan. Provokaator Bosanqueti «mürtsu» järele pidi Strandmani⁶³ valitsus töörahva veristamisele asuma ja sealjuures näitama, et rahujutud on ainult bolševike «agentide» huvides tehtud. See katse läks aga nurja. Härrad arvasid, et töölisklassi esindajate poliitiline tase on niisama madal kui «tema majesteedi» Inglise valitsuse ametnikkudel. Ametiühingute kongress paljastas selle alatu provokatsiooni ja nõudis mister Bosanqueti väljasaatmist Eestist.

Kongressil pidas meie sm. Joh. Allik esimesena tulise sõjavastase kõne, nõudes kontrrevolutsioonilise sõja lõpetamist ja rahutegemist punase Venemaaga. Selle järele tungisid sõjariistus sandarmid saali ja nõudsid sõja ja rahu küsimuse päevakorrast äravõtmist. Parajasti astus üles sm. Hammer, kes sandarmite keelust hoolimata samuti pidas hoogsa kõne sõja vastu. Resolutsioon sõja ja rahu üle võeti vastu sandarmite saalisoleku ajal, kui kongress oli juba «seaduse nimel» kinnipanduks kuulutatud. Saalist väljaminekul arreteeriti kõik saadikud.

«Maha sõda! Maha verekoerad! Maha sotsid!» — nende hüüete ja Internatsionaali helidega lõpetati see ajalooline kongress toore vägivalla sunnil.

Kommunistliku Partei Eesti Keskkomiteed, eriti aga sm. Kingisseppa on pärast Izborskit süüdistatud selles, et Keskkomitee olevat oma «järelmõtlematu» taktikaga I ametiühingute kongressi laialiajamise välja kutsunud, et Keskkomitee ja I kongressi juhtivate tegelaste vahel olevat olnud lahkuminekuid, viimaseid olevat sunnitud kongressil läbi viima Keskkomitee juhtnööre. See on alatu laim nende meie paremate seltsimeeste peale, kes langesid Izborskis ja kes olid tõelised revolutsionäärid, olles teadlikud selles, et klassisõja möllus vaenlase laagris rahu nõuda, minna interventsiiooni vastu, tähendab saada kuulutatud «riigi äraandjaks». Seltsimehed läksid teadlikult sellele teele, Keskkomiteel ega Kingissepal isiklikult ei olnud kellegagi mitte mingisuguseid lahkuminekuid. Kõik

korraldused ja kogu taktika oli nende seltsimeestega koos välja töötatud ja ühel meelal vastu võetud. Kes vastu pidist tõendada püüab, see võltsib ajaloolisi fakte. Kongressi juhtivad tegelased olid tõelised revolutsionäärid, kellelgi pole õigust neid oportunistis süüdistada.

12. juunil 1920. aastal kirjutas Kingissepp I ametiühingute kongressi laialiajamise ja nende süüdistuste kohta VK(b)P Keskkomiteele kirja, milles ta muuseas kõneleb:

«I ametiühingute kongress, tunnistades eesti ametiühingulises liikumises omaks III Internatsionaali juhtnöörid, võttis ühel häälel vastu resolutsiooni, milles nõutakse viibimatut rahutegemist Nõukogude Venemaaga. Selle eest aeti kongress laiali, 76 saadikut saadeti Nõukogude Venemaale «kommunismi otsima», kuna 26 seltsimeest⁶⁴ Izborskis metsikult tapeti. Kongressi otsused said kõigi ausate töötajate võitlusloosungiteks, kuna kõige pöörasem poripildumine ja provokatsioon ametiühingute vastu said sotside ning kodanluse erialaks. Timukatele annetatakse «vabaduse rist», ja meie — isegi mulgutagused iseseisvad sotsialistid — naelutame tapjad häbiposti. Kuulus Fontanka⁶⁵ aga nimetab «isehakanud Eesti Keskkomiteed» süüdlaseks ametiühingute kongressi laialiajamises ja veriste tagakiusamiste väljakutsumises. Keskkomitee olevat teinud «vea», sundides kongressile peale resolutsiooni, mis saanud surve põhjuseks. Armulikud seltsimehed Fontanka äärest nimetavad seda «taktikaliseks veaks». Mind ei huvita sugugi kogu selle agitatsiooni subjektiivne külg, mis tehakse Fontanka poolt nii hõlma alt kotimeeste viisil. Objektiivselt teevad need pimestatud seltsimehed seal sedasama, mis menševikud ja teised kodanluse agendid *ex officio* siin.»

Praegu, kus me uue interventsioonihädaoahu ees seisame ja kus kommunistidel ning kõigil revolutsioonilistel töölistel tuleb juba nüüd endale selgesti aru anda, kuidas välja astuda klassisõjas, peame kindlasti ütleva: I ametiühingute kongressi saadikud, meie unustamatud seltsimehed, kes langesid Izborskis, talitasid kui revolutsionäärid ja iga tööline peab kodusõjas julgelt, kartmata avaldama oma seisukoha. Rahu nõudmine oli siis töölisklassi huvides kui üks abinõu võitluses interventsiooni vastu. Kui kodanlus nüüd sõjariista tõstab Nõukogude Liidu vastu, siis tähendab see, et ta alustab sõda kogu töörah-

vaga ka omal maal. Selle sõja peame muutma klassi-
sõjaks, et hävitada kodanlus ühes ta valitsemisüsteemi-
miga. Sellele peab tulevikus iga kommunist kutsuma iga
töölist ja kogu töörahvast. Ajalugu on tõendanud, et me
1919. aastal õieti tegime, kui ametiühingute kongressi
resolutsioonis ütlesime: kodanlus müüb meid ja peab sõda
tööraha võimu hävitamiseks. Maha interventsioon! Maha
niisugune sõda! See oli õige selles olukorras.

Kui tsaariajal Tallinna linnavalitsuse «pirukas» eesti
kodanlusele suhu kukkus, siis lömitasid linnaisad ja tei-
sed maa «kandvad jõud» iga kubeneri ja politseimeistri
ees ning isegi linnavahist möödaminekul oli «rahvamees-
tel» ja «seltskonnategelastel» truualamlik nõksatus põl-
vis, sest kellest olenes pirukanäginine, sellele pidi ka
kummardama. Nüüd niinimetatud iseseisvuse päevadel
suurenes see maoliroomamise kultuur sajakordselt. Ees-
pool toodud faktid näitavad, et Eesti «diplomaadid» ron-
nisid kui selgrootud roomajad imperialismi tagatreppi-
dele toetust manguma ja uueks töörahva kaagitamiseks
ülesandeid saama. Töörahal tuleb valvel olla, sest eesti
kodanlus katsub veel kord töörahvast imperialismile müüa
suurtükilihana.

Eespool oli juttu V. Kingissepa rahukäigust sotside mi-
nistri Oinase juurde 1919. aastal. Mis tegi sm. Kingissepp
Oinase juures ja missugusest rahust oli tal juttu selle
sotside liidriga?

V. Kingissepp kirjutab (vaata «Iseseisvuse ikke all»):
«Mul oli A. Oinasega juttu sellest, et need parteid, kes
Asutava Kogu valimistel enamusparteideks ja seega ka
valitsusparteideks olid saamas, mitteametliku saatkonna
(parteide, aga mitte valitsuse poolt), läkitaksid Nõukogude
Venemaale rahu üle läbi rääkima.» Missuguseid parteisid
sellega mõeldi? Sotside parteid ja tööerakonda. Niisuguse
saatkonnaga lubas ka Kingissepp Nõukogude Venemaale
kaasa minna, «et Nõukogude valitsusele avaldada Eesti
kommunistide seisukoht rahu asjus — ainult niisugustel
oludel olin mina valmis üle piiri minema», lõpetab Kingis-
sepp. Sellega ei talitanud sm. Kingissepp mitte kui Nõu-
kogude Venemaa esindaja, vaid kui Eestimaa Kommu-
nistliku Partei juhtiv tegelane. Sotsid, kes esiteks selle
ettevõttega kaasa lubasid tulla, muutsid kohe oma takti-
kat, kui said teada, et liitlased on rahu vastu. Seljamaa

ja Asti telegramm Piibule Pariisi aprillikuu keskpaigas iseloomustas sotside meeoleolu. Revolutsiooniline liikumine ajas neile hirmu peale, sundis neid rahu püüdma. Sellele järgnes peagi raadio teel Béla Kuni, Ungari töörahva-vabariigi välisasjade rahvakomissari ettepanek rahu asjus.⁶⁶ Piip hakkas «pinda sondeerima» liitlaste ja vene valgekaartlaste juures. Nende rahuarmastust me eespool juba valgustasime. Sotsid said Asutavas Kogus enamusparteiks ja ühtlasi ka valitsevaks parteiks. Teades liitlaste ja valgekaartlaste kui Venemaa ja ühtlasi ka Eestimaa «pärisperemeeste» seisukohta rahu asjus, kadus sotsidel korraga himu rahust rääkida. Veel enam, sotside valitsus sai kõige pöörasema terrori õhutajaks kõigi vastu, kes rahu eest võitlesid.

EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI LOOMINE

Kuni Saksa okupatsioonini oli meie partei Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei lahutamatu osa, niisama nagu Eestimaa oli üks paljudest väikerahvaste rajoonidest Nõukogude Venemaal, kus majandus- ja kultuurielu arenes rahvuslike iseärasuste kohaselt. Meie parteiorganisatsioon kisti vägivaldselt lahti VK(b)P küljest. See lahtikiskumine sündis terava klassisõja möllus. Eestimaa proletariaat nagu meie naabermaadegi proletariaat kaotas võitluse selleaegsete klassijõudude vahekorra tagajärjel. Proletariaadi jõudu ei jätkunud selleks, et revolutsiooni saavutusi läänepoolsetes piirkondades alal hoida. Tähtsam ülesanne seisis selles, et alal hoida tervikut. Ja tervik — Nõukogude Venemaa — on nüüd hiiglajõuks kasvanud, on muutunud kogu maailma proletariaadi vabastamisvõitluse eelväeks, proletaarse revolutsiooni peakantsiks.

Meie partei kujunemisele esimestel «iseseisva» Eesti aastatel tagasi vaadates peame mõnelgi puhul imestama, kuidas tuli lahinguid pidada lihtsate, kõigile arusaadavate organisatsiooniliste küsimuste üle.

Kas Eestis, kus valitseb kodanlik diktatuur, proletaariaadil on tarvis oma Kommunistlikku Parteid või aitab sellest küllalt, et Nõukogude Venemaal on ... kommunistid-eestlased, kes koonduvad VK(b)P juures asuva eesti sektsioonide keskuse ümber. See keskus peabki olema Eesti proletariaadi võitlusorganisatsiooniks ja kodanluse

kukutamise organiseerijaks.⁶⁷ Küsimuse selline ülesseadmine paistab metsikuna, aga ometi seati ta niisugusena üles.

Meie häda seisis Eestimaa 1918.—1919. aastal selles, et Kommunistlik Partei ei jõudnud oma kongressi kokku kutsuda ja oma juhtivaid organeid valida. Aga selle «häda» põhjuseks oli asjaolu, et eesti «demokraatia» ajas algusest peale Kommunistliku Partei sügavale põranda alla, kus ta tegutses, seistes kogu aeg proletariaadi sõjariistus võitluse eesotsas, olles selle sõjariistus võitluse juht ja õhutaja. Kodusõja tingimustes ei olnud kerge ülesanne kongressi kokku kutsuda. Katsed, mis sellel alal tehti, ei andnud tagajärgi rüüstamiste tõttu, mille alla tihti langesid töölisorganisatsioonid ja meie partei. Sellepärast ei saa kongressi edasilükkamist parteile süüks panna. Isegi Keskkomiteed ei nimetanud meie «Eestimaa Kommunistliku Partei» Keskkomiteeks, vaid «Kommunistliku Partei Eesti Keskkomiteeks», millega rõhutasime seda, et pidasime kommunistidena võitlust kodanliku diktatuuri vastu, lõime kommunistidena vastava keskuse, kuni Eestimaa Kommunistliku Partei organisatsioon oma kongressil valib täisõigusliku Keskkomitee. Ei Komintern, ei VK(b)P Keskkomitee ega partei esimene kongress ole selleaegset organisatsioonilist ehitust kunagi ekslikuks tunnistanud.

Üks osa kommunistidest-eestlastest Nõukogude Venemaal seisis teisel vaatekohal. Vastutavad parteiliikmed, seistes VK(b)P Keskkomitee juures asuva Eesti propaganda- ja agitatsiooniosakonna eesotsas, leidsid, et Eestile kui endisele Venemaa osale ei ole vaja oma Kommunistlikku Parteid, vaid eesti tööliste klassivõitluse juhtimine peab kuuluma VK(b)P Keskkomitee juures asuvale Eesti propaganda- ja agitatsiooniosakonnale.⁶⁸ Seesugune otsus tehti ka 1919. aasta lõpul eesti osakondade konverentsil Nõukogude Venemaal. Selle konverentsi otsuse põhjal tuli Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee esindus Nõukogude Venes likvideerida ja kogu töölisliikumise juhtimine «üle anda» konverentsil valitud «Eesti Osakondade Keskkomiteele».

Need otsused ei tähendanud ju sisuliselt midagi muud kui Eesti töölishulkade võitluse organiseerimise tähtsuse alahindamist. Leninliku partei organiseerimistöö põhialused ja tsentraliseeritud juhtimise mõte pöörati Eesti sekt-

sioonide Keskbüroos pea peale. Nõukogude võimu asutuste evakueerimine Tallinnast ja kogu Eestist Saksa okupatsiooni sunnil ei võinud ju tähendada, et Eestist ka klassivõitlus «evakueeriti», et töölisklassi võitlusvõime okupatsiooniga igavesti hävitati. Töölisklassi võitluse ja organiseerimise tähtsuse alahindamine oli seega ka revolutsiooni liikumapanevate jõudude vale hindamine ja Eesti töölisklassi jõusse mitteuskumine. Kes ütleb, et Eesti tööliste klassivõitlust ei ole vaja kohapeal juhtida, et Eesti tööliste organiseerimiseks ei ole vaja töötada, see ütleb, et Eestis niisuguseid jõude ei ole, kellele partei võiks tugineda ja oma võitlust rajada. Sellest teoreetilisest valearvamusest järgnesid sektsioonide Keskbüroo teised vead: esiteks, et Eesti proletariaat ei suuda «omal jõul» võimu võtta; teiseks, Eestimaa Kommunistlik Partei on «natsionalistlik», et ta tahab oma parteile programmi, iseseisvust jne.; kolmandaks, EKP on «separatistlik», sest ta tahab vennasliitu luua Eesti Nõukogude Vabariigi ja Venemaa Nõukogude Vabariigi vahel. Kõigi nende vigade põhiluseks oli seisukorra vale hinnang 1918.—1919. aastal, samuti ka pärast Tartu rahu 1920. aastal. Eesti rahvusliku vabariigi loomine oli ümberlükkamatu fakt ja see «fakt» sai selle tõttu teoks, et kodanlusel läks korda uimastada laiade töörahvakihtide arusaamist rahvusliku leitsakuga, neid arvamisele viia, et «oma vabariik» neile kõik hea kätte annab.

Kodanlus kasutas rahvuslike tunnete õhutamiseks väga osavasti seda asjaolu, et vabariiki nimetati «Kubermanguks», kuna Eesti Sektsioonide Keskbüroo seda hinnata ei osanud, vaid samuti asus seisukohale, et selles «Kubermangus» töötada tähendab «natsionalismi» ja «separatismi» üles näidata. 1920. aasta märtsikuus kõnelesime selle küsimuse üle Viktoriga kusagil Tallinna lähedal talu lakas. Viktor naeris algul nn. «Fontanka» otsuste üle, kuid siis võttis ta need seltsimehed terava arvustuse alla. Samal päeval kirjutas Viktor Eesti Keskkomitee poolt pikema kirja eesti sektsioonide konverentsile, mis pidi kokku astuma 17. aprillil 1920. aastal.

Selles kirjas teatasime muuseas, et me näeme Venemaa büroos Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee lahutamatu osa, sellepärast ei või me Venemaa büroo likvideerimist arutada ja otsustada lahus Eesti Keskkomitee enese likvideerimise küsimusest. Viimane küsimus on aga üldse

põhiküsimuseks Eesti tööliste klassivõitluses. Venemaa bürood ei asutanud me mitte selleks, et ta Moika⁶⁹ äärest «juhiks» tööliste klassivõitlust Eestis, vaid Venemaa büroo on sidemeks meie ja välismaailma vahel. Ühtegi poliitilist resolutsiooni, juhtnööri ega muud sellesarnast ei ole ta meile ega eesti töölisklassile ette kirjutatud.

Edasi, meie vastu tuuakse argument, et Eesti Keskkomitee ei olevat ühelgi kongressil valitud ja sellepärast olevat ainuüksi VK(b)P Eesti osakondade keskusel kui valitud asutusel seaduspärane volitus kodanliku diktatuuri kukutamiseks Eestis.

Eesti töörahva lüüasaamise üks tagajärgedest on see, et Kommunistlik Partei ei saanud 1919. aasta jooksul kongressi kokku kutsuda. Otsustasime augustikuus kongressi organiseerimisele asuda, kuid seal tuli ametiühingute kongressi laialiajamine, 76 liikme väljasaatmine ja 25 mahalaskmine; selle kannul tuli veel hulk vangistamisi, veel mõnigi veretöö, kõik need laastasid partei ridu nii, et ei jätkunud vastutavaid parteiseltsimehi, keda oleks võinud panna kongressi organiseerima.

Separatismis süüdistamise kohta kirjutas Viktor: ««Loosung» Eesti Nõukogude Vabariik ei ole mitte separatism, vaid selle tõsiasja väljendamine, et Jaan Tõnisson Eestis sm. Leniniga vennasliitu ei loo. Kui selles loosungis ei ole juttu föderatsioonist Nõukogude Venemaaga, siis nimelt sellepärast, et keegi ei tea, missugusel arenguastmel proletariaat Eestis võimu võtab. Kui see sünnib niisugusel arenguastmel, mil eesti töölisklass on lõplikult vabanenud rahvuslikest eelarvamustest, misjaoks siis föderatsioon? Vennasliit kui loosung ei seo meid föderatsiooni mõttes, ei pane meile ka kohustust teostada tsentralismi, kui rahvusvahelised suhted või jälle Eesti proletariaadi arenemisaste seda teostamist keelaksid.»

Siin annab Viktor vastuse Eesti Sektsioonide Keskbüroole põhimõtteliste küsimuste üle eesti tööliikumises.⁷⁰ See vastus puudutab vaid peavigu, mida eesti sektsioonide selleaegne juhatus oma töös tegi. Meie puuduseks tuleb lugeda seda, et peale küsimuse üldist käsitlemist mõnes kirjas ja paaris üleskutses eestlastele-kommunistidele Nõukogude Liidus, me ei tõstnud seda küsimust sel ajal küllalt põhimõttelisele kõrgusele, ei näidanud nende vigade iseloomu, kust nad on pärit ja kuhu nad viivad. Lükates ümber «Fontanka» organisatsioonilise töö vor-

mi — eesti töölisliikumise juhtimine koondada Fontanka kaldale — avaldasime Keskkomitee nimel kindlalt usku, et konverents teeb otsustavalt lõpu demoralisatsiooni külvamisele eesti kommunistide ridades Nõukogude Venemaal. «Meie kutsume teid, proletaarlased, tagasi võitleva Eesti proletariaadi ridadesse! Tulge tööle, asuge klassivõitluse juhtimise juurde Eestimaal pinnal!» Selline oli partei seisukoht ja sellest välja minnes tegi Keskkomitee seltsimeestele Ikmeltile, Isakule jt. ettepaneku, et nad Eestimaale põrandaalusele tööle tuleksid. Ükski nimetatud seltsimeestest ei võtnud seda ettepanekut vastu. Ei ole tähtis siinkohal neid motiive korrata, mis Eesti Sektsioonide Keskkomitee poolt sel puhul ette toodi, küllalt on juba sellest, kui toonitada, et siis, kui seltsimeestele võimalikuks tehti ennast täielikult eesti töölisliikumisele pühendada, nad arvasid paremaks sellest lahti öelda.

Viktorile paistis «fontankism» juba siis parempoolse kallakuna Kommunistlikus Parteis, ja kuulda saades, et kommunist Vöölmann Fontankaga «ühes lööb», kujunes see arvamine juba tõekspidamiseks.⁷¹ Pineva põrandaaluse töö tõttu Eestis, mis kõik aja ära võttis, ei saanud ajakirjanduses «Fontanka» lahkarvamisi tarvilikult valgustada, pealegi ei olnud «Fontankal» Eesti töölisliikumises mingit mõju, mis oleks küsimuse laiema käsitamise meie poolt hädavajalikuks teinud. Meie arvates pidid küsimuse põhimõttelist osa käsitlema eesti kommunistid Nõukogude Venemaal, kes olid asjaga rohkem kursis.

Eestimaal Kommunistliku Partei I kongress astus kokku 5. novembril 1920. aastal Tallinnas. Kongress kujundas lõplikult partei ja otsustas selle vastavalt Kommunistliku Internatsionaali põhikirjale nimetada «Eestimaal Kommunistlikuks Parteiks (Kommunistliku Internatsionaali sektsiooniks)».

Kongress kiitis täiesti õigeks Keskkomitee senise poliitilise ja organisatsioonilise tegevuse. Ülalkirjeldatud vahetõrgete kohta «Fontankaga» kohustas kongress Keskkomiteed välja andma erilise üleskutse kommunistidele-eestlastele ja kutsuma kõiki ühisele tööle, tegema lõpu sellele jõudude killustamise poliitikale. Niihästi kirja kui ka üleskutse kirjutas sm. Kingissepp.

Parteiorganisatsioonide seisukord Eestimaal oli 1920. a. suvel Kominterni II kongressi ajajärgul järgmine: maal oli 24 kollektiivi 240 liikmega, peale selle organisatsioonid

Tallinnas, Narvas, Tartus, Valgas, Viljandis ja Pärnus. Liikmete arv linnades kokku 450. Linnade organisatsioonide liikmetest oli 20% arreteeritud. Üldse oli registreeritud partei liikmeid 690.⁷² Kongressil olid esindatud organisatsioonid Tallinnast, Narvast, Viljandist ja vastavatest maakondadest, Tartu, Valga ja Pärnu ei saanud aga sügiseste sissekukkumiste tõttu oma esindajaid õigeaks ajaks valida.

Esimene kongress pani kindla aluse EKP-le. Kongressil vastuvõetud resolutsioonid partei ülesannete ja organiseerimistöö kohta, programmilised põhilused ja partei põhikiri said üldisteks juhtnöörideks partei edaspidises võitluses töörahva vabastamiseks kodanluse valgest terrorist. Viktor Kingissepa kui organisaatori ja tööliklassi juhi osa on EKP loomises määratu suur — Viktor oli EKP aluse panija.

Samal kongressil vastuvõetud resolutsioonis Kominterni II kongressi aruande kohta on öeldud:

«1. Kommunistliku Internatsionaali kongressi otsused omaks võtta.

2. Partei Kommunistliku Internatsionaali statuudile vastavalt nimetada: Eestimaa Kommunistlikuks Parteiks (Kommunistliku Internatsionaali sektsiooniks).

3. Tunnistada, et Venemaa Kommunistlikust Parteist lahusoleva Eestimaa Kommunistliku Partei olemasolu on tingitud sellest, et Eesti tööliklass rõhutatud klass on ja tema partei — EKP lindprii on samal ajal, kui Venemaa töörahvas valitsev klass on ja VK(b)P — valitsev partei, samal ajal, kui meie alles «oma» kodanliku valitsuse ja korra kukutamise võitlust peame. Võidurikas töörahva revolutsioon ühendab EKP uuesti VK(b)P-ga ka organisatsiooniliselt.

4. Kuna Eesti töörahvas on eluliselt huvitatud nõukogude võimu püsimisest Venemaal ja kuna Eesti juba geograafiliselt on lähtekohaks igasugustele kontrevolutsioonilistele sepitsustele Punase Piiteri vastu, siis tahab EKP — kuuludes Kommunistlikku Internatsionaali — ühtaegu kõige lähemas ühenduses võidelda VK(b)P-ga.»

Selle otsusega oli antud vastus kõigile endise Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee ja nüüdse Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee vastu «natsionalismis» ja «separatismis» esitatud süüdistustele. Ajalugu võib nüüd ainult konstateerida esijoones seesuguste süüdistata-

jate poliitilise tasapinna m a d a l u s t, sest nad ei suutnud saada aru leninismi algmõistetest.

Esimene EKP kongress tegi kokkuvõtte parteilise töö kogemustest kodusõja aastatel ja märkis üles uued tähised võitluseks «rahuaja» tingimustes. Algas legaalsete võimaluste ärakasutamine niisuguses demokraatlikus vabariigis, kus revolutsioonilist liikumist veriselt taga kiusati ja proletariaadi partei pidi tegutsema sügaval põranda all. Selles töös — legaalsete võitlusvõimaluste ärakasutamises demokraatia tingimustes — on sm. Kingissepal suured teened.

IV. MAAKÜSIMUS

Eesti Asutava Kogu poolt vastuvõetud ja 25. oktoobril 1919. aastal maksvaks kuulutatud maaseadus võõrandas rüütli- ja kirikumõisad⁷³ ühes kõigi nende päralt oleva ja kõlbuliku põllumajandusliku inventariga. Selle seaduse järgi ei käi inventar võõrandamise alla, kui ta omanik ei ole rüütlimõisa omanik ja kui ta mõisat on pidanud rendilepingu põhjal, mis on tehtud enne 1918. aasta 11. novembrit või kui inventar on kirikumõisate ja muude maapidajate oma. Seadus jätab võõrandamata kõik need mõisad, mis ei ole rüütlimõisad (s. o. kodanluse eraomandus); võõrandamise alla ei käi suurtalud, kui need ka rüütlimõisatest suuremad oleksid. Seega on see seadus erändita aadli vastu sihitud ja hoidub piinliku hoolega kodanliku maa eraomandusõiguse külge puutumast.

Võõrandatavad maad ja inventar «lähevad üle Eesti Vabariigi omanduseks» ja antakse: a) põllumajapidamiseks põliselt (pärandatavalt) tarvitada väikemaapidamistena «ühe perekonna ja kahe hobuse töönormi suuruses», b) kõiksugustele ametlikele ja eraasutustele ning artellidele «ühisharimiseks», c) lühikeseks ajaks üksikutele isikutele rendile. Samuti annab seadus riigile õiguse «maid enese kätte pidamiseks jätta».

Võõrandatava maa eest tasu maksmine jäeti 1919. aastal lahtiseks, inventari eest aga maksti tasu, kusjuures elava inventari hindamisel võeti aluseks 1914. aasta turuhinnad, eluta inventari hinna aluseks aga selleaegne hind, mil inventar võõrandati. Nüüd, peale kodusõja-aastaid, on küsimus ka maa osas otsustatud: parunitele makstakse võõrandatud mõisate eest tasu. Kodanluse eraomanduse põhimõtte ja «õiglustunne» ei luba maad tasuta võõrandada.

Maaseaduse «tegelik maksmapanek» ja sel puhul «õigus korraldavaid määrusi anda» jäeti vabariigi valitsuse hoolde. Kuidas valitsus maaseadust «tegelikult» teostas, seda iseloomustab juba see fakt, et paremad osad mõisatest läksid hallparunite ja teiste «vabadussõja kangelaste» kätte, et suur osa kehvemaid asunikke on oma kohad juba oksjonihäärmari all kaotanud, sest parunitele tasumaksmine kogu oma raskusega on veeretatud kehvema töörahva turjale.

Maaseaduse kokkuklappimisel hoobeldi suure suuga, et «meie murrame eesti rahva vaenlaste — parunite — selgroo», «meie hävitame rüütlite orjakantsi», «kadugu mõisapäridused, me jagame mõisad tervelt ära» jne. Need olid sotside ja tööerakonna hüüdlauseteks Asutava Kogu valimistel. Kuid mis sellest tuli? Kõik need suured töötused, millest kõneldi ja mis sotsid päevakangelasteks tegid, ei ulatunud maaseaduse paberile kirjutamisest kaugemale.

Küsitakse, mis sündis tööpoolest parunite mõisate võõrandamisega Eestis? Kuivõrd murti parunite «selgroog» ja kuivõrd aitas maaseadus eesti tõusikute, s. o. kodanluse võimu kindlustada?

Maaseaduse teostamine on selle peale juba vastanud. Maaseadus oli just mõeldud eesti kodanluse, eesti rahvusliku kapitalismi kindlustamiseks. Eestis natsionaliseeriti rüütli- ja kirikumõisad. Mis kodanlus sellega tahtis saavutada?

«Natsionaliseerimise majanduslik tähtsus,» kirjutab Lenin 1908. aastal, «ei seisa hoopiski selles, kus teda igal sammul otsitakse. Tema tähtsus seisab mitte võitluses kodanlike suhete vastu (natsionaliseerimine on kõige järjekindlam kodanlik abinõu, nagu juba ammu näitas Marx) vaid võitluses pärisorjuslike suhete vastu. Keskaegse maavalduse kirevus pidurdab majanduslikku arenemist, seisuslikud raamid segavad kaubakäivet, vana maavalduse ja uue majanduse mittevastavus tekitab teravaid vastuolusid... Natsionaliseerimine pühib täielikult minema kõik keskaegsed suhted põllumajanduses, hävitab kõik kunstlikud vaheseinad maa suhtes, teeb maa tõeliselt vabaks — kelle jaoks? kas iga kodaniku jaoks? Ei midagi sellesarnast... Maa muutub vabaks — p e r e m e h e jaoks, selle jaoks, kes tõesti tahab ja suudab teda harida nii, nagu seda nõuavad üldse majanduse ja eriti maailmaturu tänapäeva

tingimused. Natsionaliseerimine kiirendaks pärisorjuse surma ja puhtkodanliku farmimajanduse arenemist...» (V. I. Lenin, Teosed, 15. kd., lk. 118).

See, millest Lenin rääkis 1908. aastal, teostati Eestis 1919. aastal kodanluse poolt sotside kaasabil täielikult. Parunite suurmajapidamine, nende ainuõigus maa üle, suure osa talurahva sõltuvus mõisnikest ei olnud eesti kodanluse arenemise huvides. Natsionaliseerimine oli tarvis läbi viia, et vabastada maa «kunstlikest vaheseintest», et maad võiks harida see, kes suudab seda nii teha, «nagu seda nõuavad käesoleva aja majanduse tingimused üldse ja maailmaturu tingimused eriti». Eestis läks ja koondub maa nende kätte, kes «võivad nii maad harida», nagu seda nõuavad eesti kodanluse majanduslikud huvid. Maa koondub pankade ja jõukate talunikkude kätte, maaseadus vabastas kapitalismi neist tõketest, mis teda takistasid vabalt Eestis talitامast. Nii on lugu parunite «selgroo murdmisega» Eestis. Sotside kiidulaulud maaseadusele, lubadused, et töörahvas saab maad, et igaüks võib «oma maalapil» saada «peremeheks», olid vale, pettus, töörahva äraandmine, maaseaduse tõeliste eesmärkide varjamine. Seda sotside tööliste äraandmist ja töörahva petmist paljastas Kommunistlik Partei Eestis järjekindlalt.

Missugune oli meie partei Keskkomitee seisukoht maaküsimuses, missuguse programmi seadsime vastukaaluks kodanlikule maaseadusele?

Selle peale leiame vastuse, kui vaatame maaküsimuse lahendamist Eestis alates 1917. aastast. Maatameeste konverents Tallinnas detsembrikuus 1917. aastal võttis maaküsimuse kohta Eestis vastu järgmise otsuse:

«1) et suurmaad, nimelt era-, kroonu-, kiriku- ja asutuste maad viibimata ilma tasuta võetaks töörahva kätte. Linnamõisad jäävad linnavalitsuste, rüütelkonnamõisad ülemaalse töörahva nõukogu kätte, muud nimetatud suuremad maad valla töörahva nõukogu valitsemise alla;

2) et mõisate töörahva kätte üleminek Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogude juhtnõõride ja otsuste järele sünniks;

3) et mõisaid, kus praegu suurmajapidamine on olemas, mitte ära ei tükeldataks, vaid seda majapidamist edasi jätkataks. Väikemaapidajatele tuleb mõisasüdametest eemal-

seisivatest maadest, niisama ka suurtalukohtadest maad juurde anda, kui selleks tarvidust. Valla tööraha nõukogud peavad selles sihis eelkavad välja töötama ja need maakonna tööraha nõukogudele kinnitamiseks ette panema.»

Nõukogud ei jõudnud veel selle otsuse täitmiseks samme astuda⁷⁴, kui Saksa okupatsioon 1918. aasta veebruaris nõukogud hävitas. 1918. aasta lõpul sai see otsus Eesti Tööraha Kommuuni maaprogrammiks, mille teostamisele asuti Eesti selles osas, kus nõukogude võim valitses.⁷⁵ Eestimaa Kommunistlik Partei võttis 1920. aastal oma kongressil vastu «programmilised põhilauseid», milles öeldakse: «Otsekohe tulevad seniste omanikkude või pidajate käest ära võtta ja tööraha ühismaapidamisteks muuta kõik mõisad, karjamõisad ja mõisataolised üksikud või ühendatud suurtalud». 1920. aasta detsembris seadis EKP Keskkomitee üles hüüdlauseid: «Mõisate jagamine seisma! Mõisad ja mõisataolised suurtalud tööliste kontrolli alla!»

Niisugune oli kõige lühemalt kokkuvõetuna maaküsimuse otsustamine Eestis Kommunistliku Partei poolt.

Bolševikel ei ole olnud kaht arvamist selle üle, et suurmajapidamine on põllumajanduses ainuke mõeldav vorm nagu suurtootmine tööstuses. Küsimus seisab aga selles, kuidas üleminek suurmajapidamisele kunagi võib sündida, missugustes poliitilistes vahekordades ja millises ühenduses kodanluse kukutamiselega tuleb käsitada mõisate, karjamõisate ja mõisataoliste suurtalude jaotamist talurahvale.

1917. aastal oli meil Eestis vaja lõpule viia kodanlik-demokraatlik revolutsioon ja lahendada need ülesanded, mida kodanlik revolutsioon lahendada ei suutnud. Sellepärast oleks pidanud otse mõisatest mõisatöölisele, saunikutele ja kehvikutele maad andma, jättes suurmajapidamisteks eeskujulikud mõisad. Eestimaa proletariaadile oli vaja oma võitude kindlustamiseks liitlast, keda ta võis leida ainult neis kehvitalurahva kihtides, kes eluliselt olid huvitatud revolutsiooni lõpuleviimisest. Venemaa proletariaat — me olime 1917. aastal Venemaa osa — kukutas oma kodanluse, liitus kehvitalurahva kihtidega, tõmmates endaga kaasa poolproletaarlased ja kõik kurnatud, läks nendega üheskoos kapitalismi vastu, aga ühtlasi ka küla-kurnajate, spekulantide ja marodööride vastu. Keskmik-

talupoeg ei astunud proletariaadi vastu, ta tehti selles võitluses erapooletuks, sest proletaarne revolutsioon hävitas mõisnike seisuse, kes ka teda kurnas, hävitas rendimaksu, kustutas maavõlad jne. Sellega lahendas proletaarne revolutsioon muu seas ka demokraatliku revolutsiooni ülesanded, mida kodanlik-demokraatlik revolutsioon lõpule ei suutnud viia. Oktoobrirevolutsioon viis demokraatliku revolutsiooni Venemaal lõpule, lahendas maaküsimuse, hävitas keskaja jäänused ja seisuslikud eesõigused, mida ei teinud Veebruarirevolutsioon. See demokraatliku revolutsiooni lõpuleviimine ei sündinud ühekordse aktiga. Selleks kulus 1918. aasta. Volga—Uraalis, kus oli võimul valge admiral Koltšak — 1919. aasta ja Ukrainas isegi 1919.—1920. aasta, pärast Denikini purustamist. Marx rääkis talurahvasõdade ühendamisest proletaarse revolutsiooniga, mis viib võidule proletariaadi. See proletariaadi ja talurahva võitlus ühendati Venemaal 1917.—1919. aastal, selle tagajärjeks oli kapitalismi kukutamine ja proletariaadi diktatuuri maksmapanemine.

Eestis ei jõudnud proletariaat 1917. aastal oma võimu veel kindlustada, kui Saksa militarism selle purustas ja mõni aeg hiljem kodanluse uuesti võimule aitas. Nii tuli eesti proletariaadil 1918.—1919. aastal uuesti kodanluse kukutamisele asuda, et oma poolelijäänud tööd lõpule viia. Võitluse võidurikkaks lõpetamiseks oli aga samuti tarvis luua kindel liit kehvtalurahvaga, muuta keskmiktalupoeg erapooletuks, et kodanlus ei saaks teda tarvitada abijõuna proletariaadi vastu. See aga tähendas, et maaküsimus oli vaja lahendada nii, et see vastaks kohaliku kehvik- ja keskmiktalurahva huvidele. Meie loosung mõisate ja suur- talude muutmisest ühismajapidamisteks ei vastanud talurahva selle osa soovidele (suurtalunikudest, kulakutest rääkimata), sest ta oli «oma maalapi» mõttega läbi im- bunud ja ootas maad juurde. Maa andmine talurahvale, mõisate jagamine seisis 1918.—1919. aastal veel teravamalt partei ees. Mõisad oleks tarvis olnud ära jagada. Kodan- lus kasutas meie viga osavalt, lubas jagada mõisad ära, anda maa neile, kes seda harivad, aidaku talurahvas ainult «iseseisvus maksma panna».

Nii oli meie maaprogramm revolutsiooni liikumapanevate jõudude valesti hindamise tagajärg, mis ei võimaldanud parteil muuta talurahva kehviklikke kihte proleta-

riaadi liitlasteks ja keskmikke erapooletuteks. Harilikult kõneldakse, et eesti talupoeg ei sarnane vene talupojaga, mõistes selle «mittesarnanemise» all esiteks seda, et eesti talupoeg olewat «kultuursem», teiseks tema talumajapidamine kandvat enam kapitalistlikku iseloomu ja sellepärast olewat Eestis kihistus teistsugune. (Nende ridade kirjutaja avaldas 1924. aastal «Krestjanski Internatsionalis» artikli, kus ta muuseas tegi selle vea, et iseloomustas valesti eesti talurahva kihistust. Kehvik «kadus ära».) Sellest põhi-veast proletaarsete revolutsiooni iseloomu ja ta liikumapa-nevate jõudude hindamisel 1917., 1919. ja 1920. aastal järgnesid kõik teised vead, mis EKP tegi maaküsi-muses.

Nõukogude Liidu maapoliitika kogemused näitavad, kui-das tuleb toimida Kommunistlikul Parteil. ÜK(b)P ei olnud üldise maajagamise vastu, võites sel teel enda poole proletariaadi diktatuuri toetamiseks laiad väiketalurahva kihid, tehes nad aktiivseteks revolutsiooni toetajateks, kuna keskmikele antud majanduslikud hüved õhutasid neid kontrrevolutsioonivastases võitluses erapooletuks jääma. Rahvusvaheline proletariaat, kellel on oma kodan-luse kukutamine ees, peab Nõukogude Liidult õppima, kui-das proletaarsetele revolutsioonile liitlasi võita. Ka meil jä-reldub sellest, et partei ei tohi maaküsimuses üldiselt olla suurmaapidamiste ja mõisataoliste suurtalude jagamise vastu. Me peame tegema kõige laialdasemat agitatsiooni partei hüüdlause te selgitamiseks maaküsimuses; peame ümber lükkama kodanluse ja sotside vale, et proletaarsete revolutsiooni võidu korral kogu talurahvas vägisi «kommuunasse» aetakse; peame seletama, et Kommu-nistlik Partei kedagi ei sunni ühismajapidamisse astuma, vaid see võib sündida täiesti vabatahtlikult. Proletari-aadi partei jätab igaühe enda otsustada, kas ta tahab oma maalapi peal üksi elada või maad harida ühiselt ja uuemate põllutööriistadega, oma elujärge sel teel parandades. Nõukogude Liidu kolhooside töö pare-mused ja põllusaagi pidev kasv, võrreldes üksikmaja-pidamisega, näitab, missugust teed põllumajandus töö-rahvariigis läheb ja peab minema oma parema tuleviku poole.

Rasketes kodusõja tingimustes õppis ka meie klassi-vaenlane manööverdama. Kuid rüütlimõisate võõranda-mine ei olnud mitte kodanluse manööver või «osav võte»,

nagu mõned seda maaseadust püüavad seletada. Rüütli-
mõisate võõrandamine oli kodanliku klassipoliitika teos-
tamine eriti kodanluse enda huvides. Selle poliitika teos-
tamise andis kodanlus sotside ja tööerakondlaste kätte,
nende parteide kätte, kes oma radikaalsusega, eriti esi-
mene oma sotsiaaldemokraatliku mineviku tõttu, laialdaste
hulkade usaldust ekspluateerisid. Sotsid tegid sellest ko-
danluse poliitikast töörahva äraandmise abinõu, ja maa
«jagamise» hüüdlause all, lubadusega iga maatameest, väi-
ketalupidajat, sulast jt. teha «kahehobusekoha omani-
kuks», ainult aidaku nad bolševikud, «Anvelti hiinlased»
maalt välja ajada, kes kõiki «kommuunasse» tahavad top-
pida, viisid sotsid töörahva sõtta kodanluse võimu kind-
lustamiseks. Sotsid lubasid, tööerakondlased vandusid, et
nad «murravad eesti rahva ajaloolise vaenlase selgroo»
igavesti. Kodanlusel ei olnud muud tarviski. Kui ei oleks
sotse olnud, eesti tõusik oleks pidanud nad välja mõtlema.
Kuid töörahva õnnetuseks oli Eestis paarkümmend sots-
likku juudast, kes endale «partei» tegid ja kodanluse tee-
nistusse astusid. Mõisate jagamise vastu ei olnud kodan-
lusel midagi — see jagamine oli just kodanluse klassihuvi-
des. Mõisate jagamisest ja lubadustest, et maa töörahvale
antakse, olenes kodanluse klassisõja «võidurikkale» lõpule
viimine. Meie partei näitas, et kodanliku valitsuse juures,
kapitalistlikes vahekordades on asjatu igasugune katse
maaseadust töölikklassi kasuks «seletada» ja maad kätte-
saadavaks teha, olgu see artellide, riikliku toetuse või
muul teel. Partei väljaannetes paljastasime järjekindlalt
ja teravalt parempoolsete isesotside artellijante ja maasea-
duse «seletamisi» töörahva «kasuks». Hüüdlause «Mõisate
jagamine seisma!» tekkis meil ühelt poolt selle tõttu, et
sotside ja parempoolsete isesotside maaseaduse töörahva
«kasuks seletamisele» vastu seada uut agitatsioonilist ja
taktikalist hüüdlause, teiselt poolt, maaseaduse «teosta-
mine», mõisasüdamete jagamine kindralitele, talukohtade
andmine hallparunite poegadele, viisid töölisel mõnes
vallas selleni, et nad andsid allkirju endiste «mõisahär-
rade» palvekirjadele, et mõis jääks jagamata või üle võt-
mata. «Mõisate jagamine seisma!» See loosung pidi nii
endistele mõisatöölisele, maatameestele kui ka väikema-
pidajatele vastuvõetav olema, kellele maa jagamisel mi-
dagi näppu ei sattunud. Nii valmis mõisate jagamise seis-
majätmise hüüdlause.

Niisuguse hüüdlause ülesseadmisel tegime taktikalise ja põhimõttelise vea. Kodanlus muidugi töörahvale maad ei anna, ei «jaga maad» töörahvale. Kuid kodanlikule maa-jagamise poliitikale oleks meie partei pidanud vastu seadma oma maaprogrammi, kava selle kohta, kuidas lahendab proletaarne revolutsioon maaküsimuse. Meie kirjutasime aga «Kommunistis» nr. 1:

«Milles on maaseaduse peakurjus? Selles, et ta mõisaid tükeldab ja jagab. Sellest järgneb, et tööliste partei peab tükeldamise vastu järjekindlalt ja visalt võitlema.»

Oma programmi, maaküsimuse proletaarse revolutsiooni poolt lahendamise tee näitasime järgmiselt:

«Ainult niisugune programm ja niisugune taktika, mis töörahva varanduseta kihi, tööliklassi tuludele vastab, vastab ka kogu töörahva tuludele. Ainult ühismaapidamine Eesti Töörahva Nõukogude Vabariigis ja ainult töörahva revolutsioon vastavad kogu töörahva huvidele maaküsimuses.»

Kodanlus lubas mõisaid jagada, jagas juba, meie selle vastu pakkusime ühismaapidamist. See oli taktikaliselt suur viga, sest ühismaapidamise programmi mõisteti väga suure hulga kehvikute ja keskmike poolt kui «kommunasse» ajamist, millest sotslik ja kodanlik ajakirjandus iga päev hirmulugusid korrutasid, näiteid tuues Nõukogude Venemaalt, kus talurahvast vägisi kommuunidesse aetavat. Sellepärast ei võinud loosungid ühismaapidamisest, samuti ka mõisate jagamise seismajätmisest kehvikute ja keskmike mobiliseerimiseks kaasa aidata, kuivõrd osa neist, samuti osa maatameestest, saunikutest, «oma maalapi» saamise lootust siiski veel ei olnud kaotanud. Maaseaduse peakurjus ei seisnud mitte mõisate tükeldamises ja jagamises, vaid peakurjus seisis kodanlikus valitsuses, kes tööliklassi alatut äraandmist sotside poolt kasutas ning osavalt oma klassipoliitikat teostas ja maatööraha kurnamisele asus. Mõisate jagamine oli üks kodanliku valitsuse programmi osa, mille täitmisest ta oli huvitatud. Et talurahva kehvemad kihid kodanluselt maad ei saa, seda ei tahtnud 1920. aastal veel uskuda. Väikeomanik või saunik, kes eluaja selle mõttega elanud, sellest und näinud, et ta kord «oma maalapi» omanikuks saab, kes selleks sukasääres raha hoidis, see ei jõua ilma mitmekordse välusa õppetunnita aru saada, et kui see «oma

maalapp» ühel või teisel juhtumisel talle saab, siis ta ometi veel «haljale oksale» ei pääse, vaid kapital neelab ta ikkagi ära.

Nõukogude Liidus on maa riigi omandus. Maaga sahkerdamine ei ole siin võimalik, maa pealt ei võeta renti, mis on nii koormav kapitalistlikes maades. Nõukogude Liidus ei ole tarvis maad osta, maad võib harida see, kes tahab. Sellepärast ei ripu talupoeg kinni «oma maalapi» küljes ja tal on palju kergem kolhoosi astuda. Sellega on ka seletatavad suured edusammud kollektiviseerimise alal NSV Liidus.

Eraomandiõiguse kaotamine maale proletaarses revolutsioonis kergendab talurahva üleminekut ühismajapidamise juurde, võtab ära selle aluspõhja, millele tugines ja tugineb väikemaapidamine. Kuid ka siin ei sünni pööre maarahva seas ühel hoobil. Sellepärast jääb proletariaadi suuremaks taktikaliseks küsimuseks proletariaadile liitlaste võitmise küsimus. Vaatamata sellele, et Eestis mõisad suuremalt osalt on jagatud, tuleb Kommunistlikul Parteil selgesti ütelda, et mõisatalused suurtalud ja mõisasüdamed talurahva kehvematele kihtidele ära jagatakse, et proletaarne võim kedagi vägisi «kommuunasse» ei aja. Eesti talupoeg õpib juba nüüd tundma kõiki neid raskusi, mis talle toob «oma maalapike». See näitab talle, et ükski kodanlik valitsus ei anna kunagi maad töötavale talurahvale, vaid needib maaseaduse kaudu sajad ja tuhanded talupojad spekulantide, sahkerdajate ja pangahärrade vankri külge, jagades maad ainult kodanluse enda huvides. Ainult tööliste ja talurahva valitsus on suuteline lahendama maaküsimuse Eestis töörahva huvides. Kuid paljud ei saa veel sellest aru. Kodanlus püüab meie vigu, mis tehti maaküsimuses 1918.—1919. aastal, kasutada oma huvides ja näidata, et kommunistid ajavat talupojad «vägisi kommuunasse». Sellepärast peamegi bolševistliku julgusega oma vigu arvustama, et tulevases klassisõjas kodanlusel ja sotsidel teist korda võimalik ei oleks laiu töörahvahulki oma variserlike sõnadega petta.⁷⁶ Eesti töörahvas peab selgesti teadma, et Kommunistlik Partei ei mõtlegi ühismajapidamist vägisi maksma panna ja et proletaarne revolutsioon Eestis maa talurahvale kasutada annab niisugusel viisil, kuidas talurahvas ise heaks arvab. Muidugi ei tohi meie unustada, et Nõukogude Liidu kogemused kollektiviseerimise alal, üleminek masinate tarvi-

tamisele põllumajanduses, ka Eesti talurahvale teed näitab, kuidas põllutööd on võimalik kergemaks teha ja põlusaaki tõsta. Nõukogude Liidus oli talupoeg 13 aastat «omal maalapil», kus ta «järele mõtles», nagu Engels ütleb, kas on parem ühismajapidamine, kus tal on tarvitada põllutöomasinad, või kükitada «omal maalapil». Lõpuks valis ta ometi ühismajapidamise. Meie 1920. aasta teine hüüdlause — «Mõisad ja mõisatalised suurtalud tööliste kontrolli alla!» — ei vastanud samuti olukorra ülesannetele. Tööliskontroll on revolutsiooniline loosung. See loosung eeldab revolutsioonilist ajajärku, mil proletariaat võimuhaaramise ees seisab. Kas oli Eestis 1920. aastal niisugune olukord? Punaste vägede pealetung Poolas ja revolutsiooniline seisukord Itaalias löid rahvusvaheliselt revolutsioonilise olukorra, kuid Eestis ei olnud siiski niisuguseid tingimusi, et proletariaat oleks võimu võtmise ees seisnud. Sellepärast ei mobiliseerinud see loosung ka maatöörahvast linnatöölise võitluse ümber, ei leidnud veel teed talurahva laiaesse kihtidesse, sest puudus pind selle loosungi teostamiseks.

Muidugi ei tähenda need arvustavad märkused seda, nagu ei oleks Kommunistlik Partei talurahva seas tööd teinud, veel vähem seda, et partei alahindas tööd talurahva keskel. EKP-l olid laialdased maaorganisatsioonid, kollektiivid külades. Meie partei mõju all olid täielikult maatöölise ühingud. Juba 1920. aastal purustasime nendes sotside mõju ja aasta hiljem, s. o. 1921. aastal, pärisotside vähemate vendade isesotside mõju, kes oma artelliideega täiesti põhja kõrbesid ja maatöölise poolehoiu kaotasid. Meie partei Keskkomitee korraldas linna- ning maatöölise võitluskogemuste edasiandmist teineteisele, pidas võitlust meeoleu vastu, mis sagedasti paljudes kollektiivides üles kerkis ja selles avaldus, et keskmikke hallparunitega ühte kampa heideti ja nad nii töölisklassi pärisvaenlasteks arvati. Me ei unustanud silmapilgukski seda, et proletariaadi revolutsiooni liitlane Eestis on väikemaapidaja, kuna selleks, et keskmikku proletariaadi võitluses erapooletuks teha, tuleb kõik abinõud tarvitusele võtta. Seejuures aga unustasime ühe suurema küsimuse, nimelt selle, kuidas suhtuvad väiketalunik ja keskmik meie põhi- loosungisse maaküsimuses — ühismaapidamisse. Igatahes näitavad meie klassivõitluse õppetunnid, et mõisate ja

mõisataoliste suurtalude jagamine talurahvale peab meil olema taktikaline küsimus, mille lahendamist peab juhtima otstarbekohasus,

V. KONSPIRATSIOON

ÜLDMÄRKUSED

Konspiratsiooni vormid, tema taktika seadis üles Lenin, kui ta asus proletariaadi revolutsioonilise partei organiseerimisele. Piiritu truudus töölisklassi võitlusele ja eesmärkidele — see on konspiratsiooni põhialuseks. Pärast Kingissepa tapmist kirjutasid kodanluse poliitika- ja sulemehed selle mõrtsukatöö õigustamiseks, et Kingissepp olnud «fanaatik», kes otsinud «põranda alt närvikõditavaid üleelamusi», sest ta oleks võinud «paremini elada ja vastutava töö peal olla». Kõige vastutavam kõigist töödest on Kommunistliku Partei töö. Töölisklassi tegelasele pole omane «portfellijanu», kui mõni kannatab selle «janu» all, siis on ta selle omandanud kodanluselt. Viktor oli vaba neist puudustest. Ta oli ühte kasvanud töölisklassiga, ta oli piiritult truu töölisklassi üritusele. Konspiratsiooni põhialused, kirjutab Lenin oma töös «Millisest pärandist me loobume», pärandasime suurtelt revolutsionääridelt, kes tsarismiga kartmatut võitlust pidasid, kes löid endale salajase, ühise idee läbi seotud organisatsiooni ja selle kaudu püüdsid oma eesmärkide poole. Bolševism ei omandanud neilt revolutsionääridelt nende võitluse põhimõtteid, ei vorme ega taktikat. Marksism sai bolševistliku konspiratsiooni sisuks, nagu ta sai kogu revolutsioonilise töölisklassi maailmavaateks.

Konspiratsiooni ei saa lahutada revolutsioonilisest klasiivõitlusest kapitalistlikes maades, kus kommunistlikud parteid võitlust peavad kodanliku diktatuuri vastu ja revolutsiooni organiseerivad selle diktatuuri kukutamiseks. Konspiratsioon ei ole sellepärast maksev mitte ainult nende parteide ja niisuguste töövormide kohta, mis kannavad sügavalt salajast iseloomu, mis maksva olukorra tõttu on sügavale põranda alla aetud. Konspiratsioon on

tarvis maksma panna kõikides revolutsioonilistes töölisklassi organisatsioonides. Proletariaat peab oma strateegiat ja kavatsusi oma klassivaenlase eest salajas hoidma, et vaenlane enneaegu tema plaanidest teada ei saaks. Iga töölisorganisatsioon peab otsustama, missuguses küsimuses, milliseid plaane tuleb seni salajas hoida, kuni seda nõuavad proletariaadi klassihuvid. Konspiratsioonikunst seisab selles, et parteilisest tööst teisele, kellele seda ei ole tarvis teada, mitte midagi ei räägita. Konspiratsiooni suurim vaenlane, provokatsiooni parim taimelava, nuhkimise või salateadete edasiandmise raadio-aparaat on üksteisele «uudiste jutustamine», pläramine, nagu rahvakeeles öeldakse.

* Meil, põrandaalustel, tuli salakorterites, iseäranis korterite perenaistega suuri lahinguid pidada teemal, miks me neile midagi ei räägi, mida teeme, kuidas teeme ja kes teeb.

«Kas sa siis mind ei usalda?» küsis üks perenaine minult haavatud enesetundega, kui talle püüdsin selgeks teha, et niisugustest asjadest ei või kellelegi rääkida.

«Miks ma sind ei usalda, kui siin peatun, nädalate ja kuude kaupa siin elan. Mis ütleksid sa siis, kui lähaksin teise kohta ja seal kõneleksin, et eile olin X juures, homme olen Y juures jne. Kas sa oleksid sellega rahul?»

«Ei, et minu juures käid, meie korterit tarvitad, sellest mitte sõna, mitte kellelegi,» hoiatas perenaine.

«Olen täiesti nõus, et kellelegi ei tohi sellest rääkida, aga siis ole sina ka sellega nõus, et me oma tööst selles mõttes, kes seda teevad, kuidas seda tehakse, samuti kellelegi rääkida ei või.»

Selle asemel et konspiratiivkorteris «parteiudiseid» jutustada, tegime me seal vastavat poliitilist kasvatustööd Kommunistliku Partei eesmärkide, taktika ja edusammude üle meil ning teistes maades. Oma partei konspiratsiooni hakkasime koguma üksikute terade viisi. Igaühe kogemused, olgu eitavad või jaatavad (rohkem oli küll eitavaid), ühendati, arvati kollektiivsete väärtuste kogusse, kus neist arendati ühine süsteem, konspiratsiooni algreegliid. Peaülesanne seisis selles, et kasutada kõiki ja tööd anda igaühele, samal ajal hoida kogu liikumist parteilise juhtimise all, mitte väevõimu või sunniga, vaid autoriteedi, energia, suuremate kogemuste ja oskusega. Neist kogemustest, mis olid Viktoril ja teistel tegelastel tsaari-

aegsest konspiratiivsest tööst, ei oleks «demokraatliku» vabariigi tingimustes kuigi kauaks jätkunud. Vanu kogemusi rikastasime uute õppetundidega «demokraatia» põranda alt. Konspiratsiooni põhialuste väljatöötamises on sm. Kingissepal kommunistlikus liikumises Eestis määratu suured teened. V. Kingissepp oli üks neist esimestest ja üldse vähestest põrandaalustest tegelastest, kes iga sündmuse põrandaaluses elus — olgu see sissekukkumine, äpardus kokkusaamisel, sidepidamisel või kahtlase inimese silmapiirile ilmumisel — uurimisele võttis ja saadud järeldusi tarvitas konspiratsiooni süvendamiseks. Konspiratsiooni vormid ja meetodid muutuvad iga kuu, kõnelemata aastatest. Seda, mis 1924. aastal oli hea, ei kõlba kopeerida 1928. aastal. Asi seisab ainult selles, kuidas keegi oskab endist pärandust kasutada vana, õige süsteemi süvendamiseks. Ka kõige väiksem juhtum, näiteks põrandaaluse sidepidaja või korteriperemehe «vinditamine», ei tohi jääda tähele panemata ega vastavate järeldusteta. Ainult see järjekindel, süstemaatiline töö, väikeste ja suurte asjade ülesmärkimine, sallimatus ja bolševistlik põlgus konspiratsiooni rikkumiste vastu, õigel ajal kiirete kaitseabinõude tarvituselevõtmine jne. võimaldas Viktoril ja teistel põrandaalustel tegelastel mitmed pikad aastad vahetpidamata, pidevalt põranda all töötada.

Kes on harjunud suuremates mastaapides elama, kellele 120 000 elanikuga linn paistab ainult provintsilinnana, suurlinna alevina, sellele on arusaamatu, kuidas võib kommunist 3—5 aastat põranda all elada niisuguses linnas, kus teda pealegi tuntakse, otsitakse ja ta siiski sisse ei kuku. Arusaamatu oli paljudele, kuidas võis Kingissepp üle 3 aasta elada Eestis, kus tingimused olid nii rasked ja terror metsik. Ja seni kui Viktor oma konspiratsioonimäärustest kinni pidas, kuni ta vastuvaidlemata ka ise täitis seda, mille täitmist ta teistelt nõudis, ei olnud Viktoril mingit äpardust, ükski nuhk ei saanud ta jälile.

Missugused olid need Viktori määrused?

Nimetame siin ainult mõne tähtsama. 1) Iga tegelane peab olema bolševik selle sõna täielikus mõttes, s. o. tal peab olema piiritu truudus töölisklassi asjale, bolševistlik leppimatus ja viha igasuguste kallakute vastu, leninlikust liinist kinnipidamine, poliitiline ja isiklik ausus niihästi poliitilises tegevuses kui ka isiklikus läbikäimises,

2) Iga tegelane peab olema ettevaatlik, see tähendab, et ta ei pea kunagi asjata riskeerima oma julguse näitamiseks, aga mitte kunagi ka ühestki ülesandest ära ütleva, olgu see ka kõige suurema hädaohuga seotud. Tee kõik hästi läbikaalutud plaani järgi, ära lükka midagi edasi, tee siis, kui ülesande täitmine on vajalik, kuid ole ettevaatlik, ära talita räpakalt.

3) Iga parteitegelane peab nuhkide vastu enne sissekukkumist võitlema. See tähendab, et iga väiksema kahtluse tekkimisel peab tarvitusele võtma vastavad kaitseabinõud, mis sind ennast ja parteiorganisatsiooni nuhkide eest isoleerivad. Juhtub sidepidajaga mingi äpardus, pead kohe ennast hädaohu eest isoleerima; langeb korter kahtluse alla või on see kahtlase sidepidajaga seotud, pead viibimata korteri isoleerima, ta maha jätma. Põrandaaluse tegelase kõige suuremad vaenlased on tema lohakus, hoolimatus, ükskõiksus ja tähelepanematus.

4) Kaastöölise valikus, kes põrandaaluse töö ja organisatsiooniga peavad olema seotud, ole ettevaatlik, kaaluv. Kunagi ei tohi ühelegi inimesele usaldada rohkem kui ainult seda, mis tal oma osa täitmiseks on tarvis teada. Uudishimulikkus on kahtluse ja sissekukkumiste vanaema.

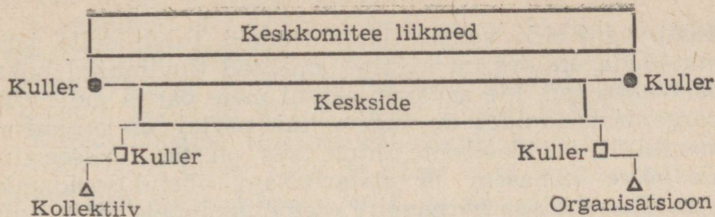
Neid nelja põhipunkti arendades võiks välja töötada terve kogu konspiratsiooni algreegleid. EKP Keskkomitee on seda juba teinud.

SIDE

«Side» mõiste on põrandaaluses töös väga laialdane. Side all tuleb mõista ühendusepidamist parteiorganisatsioonide vahel, side tähendab parteilaste kokkusaamiste organiseerimist, mis nuhkide ja kodanluse agentide eest peab olema varjatud; side tähendab kirjade ja kirjanduse edasiandmist, levitamist, teadetekogumist parteitegevuse üle jne. Side on põrandaaluses tegevuses üks pealülidest, mille korrapärasusest, süsteemist ja meetodist oleneb kogu illegaalne töö ja tegelaste käekäik.

Bolševike partei rikkad kogemused tsaariajast annavad suurepäraseid õppetunde, kuidas illegaalset tööd tuleb korraldada. Me alustasime oma illegaalse töö süvendamist, kohandamist kodanlik-demokraatlikele tingimustele tsaariaegse illegaalse töö kogemuste kasutamise, nende pai-

gutamisega uutesse tingimustesse. Mulle jäi elavalt meelde esimene jutuajaminine Viktoriga põranda all. V. Kingissepp tutvustas mind «demokraatliku paradiisi põrandaalusega» ja nende viisidega, kuidas Purri-Hellati (Purri oli selleaegne kaitsepolitsei ülema abi) agendid kommuniste püüavad. Ta kõneles järgmist: Purril on iga põrandaaluse-kommunisti jaoks kuul valmis, selles seisab tsaariaegse ja «demokraatia» põrandaaluse esimene ja tuntavam vahe. Ja siit järgneb, et peame tegutsema teistsuguste meetoditega, meie organisatsiooni varjamine peab sündima palju hoolsamini kui enne. 1919. aastal läbi elanud kommunistide peale peetud klaperjahte ja kodanluse poolt lindpriiks kuulutamisi teadis iga parteitegelane, et põrandaalusele ei määrata sunnitööd, vaid teda ootab kuul. Selle järgi seadsime ka oma konspiratsiooni ja seepärast nõuame oma tegelastelt absoluutset konspiratsiooni pidamist, raudset distsipliini. Parteitegelane võib põranda all elada aastaid ja kümneid ilma suurema vaevata, kui ta seal midagi ei tee. Sellega kaotab ta aga tegelase näo. See, kes tahab tööd teha, peab endale looma side töölisorganisatsioonidega, põrandaaluste tegelastega. Side omas sellepärast kõige tähtsamat kohta kogu põrandaaluses töös. Viktor töötas kaua sidevõrgu ja -süsteemi loomise kallal. Palju vorme sai proovitud ja praktilises töös kujunes viimaks välja kindel süsteem, mis väljendas endas kogu töölisliikumise arenemist, Kommunistliku Partei mõju kasvu massilistes töölisorganisatsioonides. Põrandaalustevaheline side ja side ots, mis ulatus legaalsete töölisorganisatsioonideni, sai nii korraldatud, et kirjade ja teadete andmine ei sündinud mitte kunagi otsekohe käest kätte, s. o. põrandaaluselt tegelaselt vastutavale tegelasele töölisorganisatsioonis või parteikollektiivi organisaatorile. Kui põrandaalune viimasega osalt otseselt kokku puutub, siis ei tohi seda ette tulla legaalse organisatsiooni tegelasega. Side organiseerimise küsimus oli meil alaliseks arutusaaineks, sealjuures ei võtnud me arvesse mitte ainult sissekukkumise kogemusi, vaid ka igapäevaste kokkusaamiste, vahejuhtumite ja distsipliinirikumiste õppetunde. Sm. Kingissepp avaldas sidevõrgu loomises ja selle mitmelüliliseks muutmises alati kõige suuremat algatust ja leidlikkust. Mitmelüliline side, selle sisemine korraldus ja distsipliin on Viktori poolt välja töötatud ja ette pandud. See side kujunes peajoontes järgmise skeemi järgi:

Nagu sellest skeemist näha, seisis ja peab side korralduse põhimõtte alati seisma selles, et partei juhtivaid organeid ja tegelasi hoida igasuguste juhuslikkude ja nuhkide poolt organiseeritud sissekukkumiste eest. Illegaalse tegelase isoleerimine nuhkide eest tähendab kogu parteiorganisatsiooni isoleerimist provokaatorite ja ärandjate eest. Võitlus provokaatorite vastu ei seisa mitte ainult selles, et neid paljastada, et töölishulki provokatsiooni vastu mobiliseerida; võitlus provokaatorite ja provokatsiooni vastu algab kindla distsiplineeritud organisatsiooni loomisega, missuguse ettevõtte üheks peatingimuseks on oma sidevõrgu asutamine. Kui mõni vahelüli või ka keskside sai kuidagiviisi kompromiteeritud, siis «likvideerisime» niisuguse side viibimata, s. o. eraldasime ta üldisest võrgust. Niisuguseid «likvideerimisi» võtsime ette ka sel korral, kui tekkis väike kahtlus sidekulleri «puhtuses» (mitte alati tema isiku, vaid teda ümbritseva olukorra suhtes). Hoolimatus võib niisugusel korral lõppeda kõige halvemini. Igaüks meist patustas selle määruse vastu. Kõige rohkem sai selle eest Viktorilt noomitusi Mart Likemets, kes ei tahtnud «vanaeitade jutte» arvesse võtta ja neist järeldusi teha. Tõepoolest tehakse põranda all sagedasti väga palju «vanaeitade jutte», antakse edasi lihtsalt kuulujutte, pahemal juhtumil keelepeksu. Muidugi ei tohi põrandaalune neist juttudest kohe organisatsioonilisi järeldusi teha, vaid ta peab ise uurima, veel järele kuulama ja alles siis otsustama. Põranda all ei või aga ükski fakt tegelase kõrvust mööda minna ja ära kaduda. Kahjulik on ka paanika ja täielik ümbruse mitteusaldamine, need omadused teevad tegelase teovõimetuks ja desorganiseerivad ta tööd. Hoolimatus, lohakus, ükskõiksus hädaohtude vastu on parempoolne kalak illegaalses töös ja kujutab endast peahädaohtu põrandaalusele tegevusele.

Muidugi ei saa side alati olla keskendatud (ülaltoodud

näide), vaid side vorme ja meetodeid tuleb selle järgi korraldada, kuidas on kohane, millised tingimused kohapeal valitsevad. Me arvame, et kui meie partei mõju töölisorganisatsioonides on tugev, kui partei on organisatsiooniliselt ja ideeliselt ühtne, siis on tsentraliseeritud side kõige kohasem ja otstarbekam ühendusepidamise vorm. Kus me aga nõrgavõitu oleme, kus meie mõju kuigi kaugele ei ulatu, seal on otstarbekam side detsentraliseerida, s. o. iga «liin» lahus hoida. Üldse on see sidevorm parem niisuguses olukorras, kus võitlus provokatsiooni vastu nõuab suuri jõupingutusi. Detsentraliseeritud side takistab paremini provokatsiooni levimist. Kui neis tingimustes üks sidekuller näib kahtlane olevat või on nuhid ta jälile saanud, siis eraldatakse kahtlane lüli viibimata liinist, uus astub kohe asemele ja liin käib endiselt. Juhumil, kui keskus on tõesti tähelepanelik, iga kahtluse uurimisele võtab ja vastavad järeldused teeb, on nuhki del raske organisatsioonile ligi pääseda. Niiviisi oli meie konspiratsioon alalises «muutumise» seisukorras, see, mis täna oli hea, sai homme kõlbmatuks. Ühest vastuolust teise, ühelt astmelt teisele, kõrgemale astmele arenes konspiratsioon.

TRANSPORTEERIMINE, KOKKUSAAMISED

Inimeste transporteerimine on põrandaalustes tingimustes üks raskematest ülesannetest. Mingit kindlat süsteemi on sellel alal raske leida. Kõik oleneb tingimustest, olukorrast, mis sel korral on piiril või mujal, kust «transport» liikuma hakkab. Toon lühidalt ära oma ületulemise «protseduuri» nende vahejuhtumitega, mis ette tulid.

Side anti meile Tartu ja Tallinna, kuid ühtlasi hoia-tati: «Kindlasti ei tea, kas neid sidesid tarvitada saate.» Läksime tee. Üle piiri jõudsim e õnnelikult, mitte sellepärast, et kõik oli nii ette korraldatud, vaid seetõttu, et me läksime ise ilma tagasi vaatamata, julgelt. Teejuht jättis meid umbes 4—5 kilomeetrit piirist eemal maha, ainult näitas käega: «Minge selles sihis, seal on tee vaba.»

Läksime. Sihti muutsime natuke, sest kättenäidatud sihis ei olnud võimalik kaldast üles ronida, kuid tee oli tõesti «vaba». Poetasime endid kiiresti üle sitke mudase välja külavahelisele tee. Umbes sada sammu meist eemal ilmusid mäenõlva tagant korraga nähtavale 5 rat-

sanikku. «Oi, kurat,» lausus seltsimees, «minut hiljem, ja me oleksime lõksus olnud.»

Ratsanikud olid piirivalvurid, kes tegid oma järjekordset ringsõitu. Jätkasime rahulikult oma teed küla poole, ratsanikest me ei teinud väljagi, mis vististi ka neid rahustas, sest nad sõitsid meist kiiresti mööda.

Külast läksime niisama rahulikult läbi, koerad ainult saatsid meid talust tallu ja edasi kuni suure maanteeeni. Nüüd tuli võtta kurss otse T. poole, mis oli meie reisi esialgseks eesmärgiks. Tutvusime kaardiga ja leidsime end õigel teel olevat. Oli varajane kevad, päike veeres metsa taha, õhtune pimedus puges metsast maanteele ning väljadele ja peagi ei näinud inimese kogu paarikümne sammu peale. Korruga paistavad kaugelt kiirgavad valgusekuulid, kuulduv tume sumin ja müdin.

«Autod sõidavad vastu,» sõnab seltsimees, «tuleb kõrvale hoida, mine tea, kes sõidab.»

Nii tegimegi. Kiiresti jooksimine teest natuke eemal olevasse kraavi, lasksime kõhuli ja jäime autode möödasõitu ootama. Autod kihutavad mööda. Esimeses istub 3 sõjaväelast ja kolm naisterahvast, teises 3 erariides meest ja kaks naisterahvast.

«Piirivalvurid ja kohalikud hallparunid,» seletab kaaslane. «Väga hea, et kõrvale hoidsime. Käisid T-s lakkuemas, nüüd torud täis, norivad tüli igauhega.»

T-sse jõudsimine teise päeva õhtul. Oli pühapäev, ilusa ilma tõttu jalutas rohkesti inimesi linnast väljatuleval teel. Meie välimus ei vastanud küll linna noorhärradele, kuid keegi ei pööranud meile tähelepanu, jalutasime rahulikult linna. Määratud korterisse jõudsimine ilma mingi vahejuhtumita. Väikeses kingsepatoas tuli esimest korda tutvuda kõigi nende illegaalse töö tingimustega, mida pärast maitsesin mitme aasta jooksul. Võrreldes nüüdseid tingimusi nende tingimustega, mis olid pöranda all tsaariajal, leidsin, et vahe on määratu suur. Vabariik on kommunistide vastu sada korda karmim kui oli tsarism.

Paaripäevase peatumise järele tuli T-st kirjake teatega, et tee on lahti ja võib sisse sõita. Sain uue aadressi, ühtlasi ka saatja sm. T., kellega algasime sõitu. Jaamas ja jaamaesisel platsil, samuti rongis, askeldas määratu palju rahvast. Reisijateks ja «rahvaks» üldse olid rõhuvast enamuses sõdurid. Rahu oli alles mõne päeva eest alla kirjutatud, sõdurid sõitsid, kes koju, kes oma väeosadesse demo-

bilisatsioonikäsku ootama. Ma ei olnud kunagi eesti keeles niisugust sõimu ja ropendamist kuulnud kui seekord. Tsaariajal sõimasid ja ropendasid nii ainult sandarmid ja poliitiliste vangide saatjad (konvoid). Kus paar-kolm sõdurit koos oli, sealt kostis pöörane ropendamine. Naisterahvaste möödumisel tegid sõdurid kõige inetumaid märkusi ja ettepanekuid. Mind huvitas, missugusest väeosast need sõdurid on. Jutuajamisel ütlesid nad, et suur osa neist on soomusrongi «kangelased». Siis oli see mõistetav. Soomusevõtmine oli nende peale oma pitsati vajutanud. Alles kolm päeva tagasi olin Nõukogude Liidus, sõitsin ka punaväelaste seltsis, kuid need olid hoopis teistsugused sõjaväelased. Ropendamist ei kuulnud, üldse valitses distsipliin ja teadlik suhtumine kõigisse küsimustesse. Siin aga oli hoopis teine ilme. Et see jutuajamine mulle suurt lusti ei valmistanud, siis pugessin ülemisele lavale ja magasin rahulikult kuni Tallinnani.

Tallinn võttis meid rõõmsalt vastu. Märtsikuu päikese paistel, mis näojooned nähtavale tõi, oli mul natuke piinlik käia. Minnes läbi Sikupilli * ja Kadrioru Politseiaia ** suunas, arvasin iga sammu peal nägevat tuttavaid. Linna rajoon oli ju tuntud ja tuttavaid ka palju. Sm. X. korterisse jõudes puhastasime end «reisitolmust», sm. T. läks uue korteri asjus maad kuulama, sest sellesse korterisse, kuhu sõidult tulime, ei pidanud me kohaseks kauemaks peatama jääda. Öhtul jalutasimegi teise, kindlamasse konspiratiivkorterisse. Algas päris pörandaaluse elu Eesti «demokraatlikus vabariigis».

Teisel või kolmandal päeval läksin Viktoriga kokkusäämisele. Ruttasin läbi Tallinna tänavaterägastiku, üle Kaarli kiriku surnuaia linna servale. Viktor ootas kuskil raudteeputka juures ja sealt alustasime koos matka maale, Keskkomitee koosolekule.

Niisama raske on tegelaste transporteerimine pöranda alt üle piiri. 1921. aastal asutasime ülesaatmise punkti Narva jõe lähedale. Üksik koht metsas, juurdeminek hästi varjatud, üleminek Narva jõest samuti kerge, kõik see tegi punkti väga meeldivaks. Keskkomitee liikmetel Vakmannil ja Jüri Rästasel oli tarvis kiiresti üle piiri minna. Vakmann otsustas esimesena uut punkti proovida, kuigi

* Linnaosa Lasnamäe ümbruses.

** Pioneeride Väljaku suunas.

me harilikult juhtivaid tegelasi uue punkti kaudu ei saanud, oletades, et vana, juba tarvitatud punkt on kindlam. Seekord ei peetud sellest reeglist kinni ja Vakmann ning J. Rästas läksid teele. Üleminek toimus kõigiti õnnelikult. Järgmine transport koosnes seltsimeestest Hammerist⁷⁷ (Izborskis tapetud Hammeri vend, Asutava Kogu sotside rühmast revolutsiooniliste väljaastumiste pärast välja heidetud), Tiitsenist⁷⁸ ja Emmarist. (Viimane oli põrandaluse trükikoja trükitöoline, pääses aasta tagasi Sakus asuva trükikoja sissekukkumisel nuhkide küüsisist seetõttu, et avas revolvrüst tule, peletas nuhid eemale ja põgenes niiviisi kuulirahe all ööpimedusse.) Punktile lähenedes märkasid seltsimehed kahtlasi inimesi, ja enne kui nad jõudsid asja üle aru pidada, piirati nad sisse ja nõuti allaandmist. Sõjariist oli ainult Emmaril, kes ei kaotanud külma verd, vaid avas revolvrüst tule. Ümberpiiratuil ei läinud korda põgeneda. Emmar sai kõhust raskesti haavata ja kõik võeti kinni. Seltsimees Emmar suri 10 päeva pärast Narva haigemajas, ilma et oleks meelemärkusele tulnud. Ta suutis nuhkidele ainult ühe lause ütelda: «Kommunist olen ja kommunistina suren!»

Selle sissekukkumise lähemal järeleuurimisel selgus, et punkt oli algusest peale nuhkide kätte sattunud. Vakmann ja J. Rästas lasti läbi, arvati, et need kui «esimesed minejad» on «väikesed mehed», kes «suurematele» tee «lahti ajavad», s. o. järele proovivad. Nuhid aga eksisid.

Sellest näeme, et transporteerimispunktid vajavad erilist valvet ja kontrolli, enne kui neid võib tarvitada. Iga punkt, mis teatud aja tegevuseta seisab, või üldse iga punkt, mille üle kontroll puudub, on tarvitamiseks kahtlane. Niisuguse punkti tarvitamine on riskantsem kui uue, seni tundmatu punkti kasutamine. Niisuguses punktis võib alati sattuda nuhkide otsa. Praktikast teame juhtumeid, kus kaitsepolitsei aastate jooksul ülesaatmispunkti oma käes pidas, süstemaatiliselt kõik läbiminejad üles märkis, nende seisukoha ja ametiga täpselt tuttavaks sai, kuid siiski kedagi kinni ei võtnud. Veel enam. Värvanud ühe meie vastutava tegelase ja toonud ta autos piirini, käskis kaitsepolitsei sel tegelasel rääkida, et ülesaatmispunkt on «väga hea ja ustav». Niiviisi püüti selle punkti kaudu lõksu meelitada mõnda juhtivat tegelast, kes nuhkide teada Eestis pidi käima või keda Eestisse pidi viidama ja kes sealt jälle tagasi pidi ilmuma. Siit võib iga meie tege-

lane järeldada, missuguse tähelepanelikkusega ja erilise valvelolekuga peab kontrollima ülekäimispunkte. Ettevaatus ja eriline meetod punktide kasutamisel on sellel alal peaasjad.

Teine tähtis ja väga keeruline ülesanne põrandaaluses töös on kokkusaamised, nende organiseerimine. Kokkusaamised peavad sündima nii, et nuhid jälile ei saa ega näe, kes põrandaalusega «trehvab». Ka siin tarvitame alguses lihtsat meetodit: lasksime tegelase välja kutsuda, andsime talle teada, kus tänavanurgal oodatakse, kui ta aga ootajat ei tundnud, siis tõi sama seltsimees, kes talle teate viis, ta ootaja juurde. See meetod näitas varsti oma kõlbmatust.

Esiteks side, keda legaalse tegelase järele saadeti, leidis, et see teda kompromiteerib, saadakse teada, et tema kommunistidega ühendust peab, mis võib viia sissekukkumisele. Teiseks, avalik tegelane või kollektiivi organisator vabrikust võis niisuguse meetodi juures kergesti endaga salanuhi kaasa tuua ja sedaviisi põrandaaluse tegelase politseile tuntavaks teha. Selle meetodi heitsime varsti kõrvale. Oli ka niisuguseid tegelasi, kes sideme kaudu saatsid kirja: «On palju tähtsaid asju rääkida, tule viibimata Töölistemajasse, ootan sind seal päeval kell 2, tuba 3.»

Nii oli algul, kui tegelased olid alles vilumata ja nuhid saamatud. Nuhkide saamatuse üle saime palju naerda. Kuni Kingissepa sissekukkumiseni, s. o. äraandja Linkhorsti ülestunnistusteni, ei teadnud kaitsepolitsei, kuidas me põranda all töötame ja elame. Sellepärast ei viinud sagedasti isegi täiesti vilumatult korraldatud kokkusaamised sissekukkumistele, sest nuhid ei tundnud meie meetodeid. Linkhorsti äraandmise tagajärjel tuli meil ümber korraldada kogu side- ja kokkusaamiste süsteem. Iga side, kes sisse kukkus, kui palju ta teadis ja palju ära rääkis, oli meile hoiatuseks ja juhatas, missugust lüli tuleb muuta, missuguses osas süsteemi uuendada.

Sidekulleri kokkusaamist ja tegevust pidasime täpselt silmas. Igal vastutaval tegelasel oli teada, missugused kokkusaamised tema sidel täna ees seisavad. Juhtus sidel mõni äpardus või takistus, tundsimine seda mõne tunni järel, kui side kohale ei ilmunud. Kord jäi Viktori sidekuller ära kauemaks, kui see plaani ja kokkuräägitud aja järgi pidi olema. Olin sel päeval Viktori juures. Meil olid mõned teated selle üle, et keskside on osalt kompromi-

teeritud, kuid kahtluse tõepärasust ei jõutud veel järele kuulata ja sellepärast töötas keskside edasi. Kuid side hiljaksjäämine tõstis üles küsimuse, kas selle tõttu midagi ei ole juhtunud. Arutasime seisukorda ja otsustasime oma asukoha viibimata maha jätta. Panime asjad kokku, laskisime kirjutusmasina ja muud asjad ära peita, et «pesa» puhas välja näeks. Just siis ilmus side.

«Mis on juhtunud? Miks jäid hiljaks?»

Nähes meie ettevalmistusi ja saades aru, et meil tõsine nõu oli lahkuda, seletas sidepidaja rahulikult naeratades:

«Ma sain kõigiga kokku, sain «spravka» keskside kohta, kõik on korras, mingit hädaohtu ei ole ja sellepärast kasutasin ilusat ilma ning olin natuke kauem vabas õhus, noppisin maasikaid ja nii viibisingi natuke aega.»

Kingissepp ohkas, tõmbas kopsu õhku täis ja lausus:

«Või viibis natuke aega! Tervelt kolm tundi jäi hiljaks.»

Lugu tegi meile pärast lõbu ja teised jutustasid seda anekdoodina edasi, aga konspiratsiooni seisukohalt vaadatuna oli Kingissepa etteheide täiesti õige.

Tegelaste omavahelised kokkusaamised ja kontakt töölistega etendavad pörandaaluses töös väga tähtsat osa. Igal illegaalsel tegelasel, kes praktilise tööga seotud, tuleb iga päev keskmiselt 3—4 kokkusaamist «maha käia». See «käimine» vajab aga hästi läbimõeldud plaani, kuidas inimesi välja kutsuda, kuidas ja kus nendega kokku saada, juttu ajada, jne. Suur osa poliitilisi, organisatsioonilisi ja muid küsimusi otsustatakse just neil omavahelistel kokkusaamistel. Kuni 95% organiseerimistööst tehakse pöranda all «püstijalu» — roobastel. Suur osa kollektiivide koosolekutest peetakse ära suve- ja sügiskuudel kuskil metsas, kraavikaldal või lagendikul, vahetades sagedasti 3—4 korda oma istumiskohti, et igasugustest kahtlastest ollustest vabaks jääda. Niiviisi tegime «roobastel» partei organiseerimistööd, korraldasime tööliste võitlusridu. Kogu selle tegevuse juures pidasime silmas üht peatingimust: inimeste väljakutsumine pidi sündima nii, et väljakutsutavale seltsimehele ei öeldud, kuhu tal tuleb minna, vaid teda viidi, kuhu tarvis. Sidesüsteem pidi kindlustama, et nuhid kellegi jälile ei saa.

Seepärast paistis sm. Riismanni⁷⁹ sidepidamise süsteem mulle jämeda veana, elementaarse konspiratsioonimääruste rikkumisena, mille ohvriks ta ka langes.

Milles seisib Riismanni viga?

Selles, et ta näruse isesotsi, poliitilise kelmi Abramsoni oma sidekulleri kaudu välja kutsus, talle kokkusaamiskoha määras, kuhu Abramson ka otsekohe sõitis kui lõbusale jalutuskäigule. Riismanni sidekuller, nagu pärast selgus, oli provokaator. Kuid niisugune kokkusaamismetod, kus väljakutsutavale luuakse põrandaalusega otseühendus, viib ka siis katastroofile, kui mingisugust äraandmist ei ole. Abramsoni-taoline kehkenpüks ei pea seda kunagi oma saladuseks, et ta põrandaalusega «trehvama» läheb. Ta räägib sellest oma «paremale sõbrale», see jälle oma sõbrale jne. Sellega luuakse sissekukkumise võimalus ilma ühegi äraandmiseta.

Kuidas tuleb põrandaaluseid kokkusaamisi korraldada?

Viktoril oli selliste kokkusaamiste korraldamiseks oma meetod, mis sai kõigile põrandaalustele seaduseks. Toon siin lühidalt ära Kingissepa kokkusaamise Hans Kruusiga (tolleaegse isesotsiga).

Hans Kruusil oli 1920. aastal tõsine nõu Kominterni pääseda. Ta püüdis kõigiti kommunistidele meele järgi olla, tunnistas isegi 21 Kominterni vastuvõtutingimust omaks, kuigi ta neid ei täitnud. Hans Kruusi ja Freibergiga oli meil 1920. aastal palju tegemist. Nad olid pealekäivad inimesed; mida rohkem neid «Kommunistis» ja lendlehtedes sai arvustatud, nende üle irvitatud, seda rohkem nad oma kirjades väitsid, et nad «just nii mõtlevadki» nagu meie, et kogu nende arvustamine meie poolt tulevat «arusaamatusest». Ja edasi, mida rohkem nad isiklikes kirjades vandusid truudust revolutsioonile, seda vähem tegid nad revolutsioonilist tööd. Kruus tahtis ammugi Kingissepaga kokku saada. Viimaks otsustasimegi niisuguse kokkusaamise korraldada. Viktor töötas välja plaani. Plaani teostamine algas sellega, et Kruusile saadeti Ristiisa (Viktori varjunimi) poolt pisike sedelike, milles teda paluti «teeklaasi juurde», Kruus tulgu sinna, kuhu teda viiakse. Kruus sai selle teate ootamatult, ta oli vist parajasti teel Lindeni kohvikusse* ja püüdis vabandada, et ta täna ei saa, kas ei võiks seda teha «homme». Vastus oli lühike: «Täna, praegu, või mitte kunagi!» Siis andis Kruus enese kommunistlike käskjalgade võimusesse.

Esiteks viidi Kruus kuhugi tööliskorterisse, pärast lühiajalist istumist tuli sinna teine «tundmatu», käskis

* Asus Narva maantee alguses.

Kruusi endaga kaasa tulla ja läks toast välja. Tehes tänavatel mitmesuguseid keerdkäike, jõudsid nad tööliste linnajakku, seal ilmus nagu maa alt korraga kolmas «tundmatu», võttis Kruusi saatja käest «üle» ja jätkas reisi edasi, jällegi «tuure» tehes, kuni viimaks jõuti linnaseruale. Seal seisis ees neljas «tundmatu», kes saatjaga paar sõna vahetas ja siis Kruusiga edasi hakkas minema, kuna eelmine saatja maha jäi. Kruus kurtis juba kolmandale saatjale: «Oh, oleksin ma teadnud, et tee on niisugune, ei oleks täna tulnudki.» Neljanda saatjaga püüdis Kruus jällegi juttu ajada, kuid sai vastuseks ainult ühesilbilisi sõnu. Missugused sõnaahtrad on need kommunistid! Jutt ei hargnenud. Kruus oli väsinud, palitu märg, mudaplekketäis, püksiviigid veninud välja.

«Seltsimees, kui kaugele me läheme?»

«Veel natuke maad,» kõlas tume vastus.

Linn oli seljataga, märg heinamaa jalge all, kraavid vett täis, mingit teerada ees polnud. Saatja oli endiselt sõnaaher. Imelik paistis see mees Kruusile. Võhmib teine edasi, küür seljas, sonilott peas, pikad vurrud allapoole sorgus, säärsaapad jalas, seljas midagi palitutaolist, mille varrukaotsad narmendavad. Saatja toppis piipu, süütas selle siis põlema ja trügis ikka edasi. Viimaks peatus ühe heinakuhja juures, tegi ettepaneku seisma jääda. Saatja käis ümber heinakuhja, vaatas ööpimedusse ja tuli siis tagasi.

«Istuge, puhkame jalgu.»

«Kas sm. Kingissepp tuleb siia?» küsis Kruus arglikult.

«Mina olen Kingissepp,» vastas saatja.

Kruusi imestus ei olnud väike. Kingissepp tegi heinakuhja äärde kaks istekohta ja alustas jutuajamist «mõningate poliitiliste küsimuste» üle.

Sellest kokkusaamisest ja jutuajamisest pärast kõneldes naeris Viktor Kruusi «õlitatud frisuuri» ja viigitatud pükse. «Salongihärra, aga heinakuhja ääres poliitikat ajades on kohmetu nagu külapoiss!»

Niisuguse kokkusaamise jälile ei saa nuhk ega provoakaator. Isegi siis, kui esimene side on kahtlane ja endaga kahtlasi tüüpe kaasa toob, jätab teine side kahtlased maha, kuna kolmas puhastab tee täiesti ja neljandal ei ole enam mingit hädaohtu. Kui aga esimene side märkab, et talle järele tullakse, teda valvatakse, siis peab ta tuure tehes kaasatoodava seltsimehe tagasi saatma ja ise parteilise sidega kokkusaamise muretsema. Ainult niiviisi kaitse-

sime me partei juhtivaid tegelasi ja parteiorganisatsiooni. Selle süsteemi juures on sissekukkumine peaaegu võimatu, vähemalt nuhid ja provokaatorid ei saa kokkusaamiste jälile.

Raskem on korraldada suuremaid, massilisi kokkusaamisi — koosolekuid. Inimeste väljatoomise süsteem oli analoogiline eespooltoodud näitele, ainult selle vahega, et ühe inimese asemel võtab saatja kaasa kaks, äärmisel juhtumil kolm inimest, annab nad üle teisele, kes nad kindlaks määratud marsruudi järgi edasi viib kolmanda juurde või kuni lõppeesmärgini. Paljude legaalsete seltsimeeste järele valvati tugevasti ja neid oli raske kokkusaamistele või koosolekutele tuua. Kuid ka sellest on väljapääsutee. Me suurendasime «lülide» (s. o. saatjate) arvu, millest valvealuse läbi lasksime. Iga «lüli» talitas oma plaani järgi, vedas nuhki, kes oli seltsimeest valvama pandud, seni ninapidi, kuni ta jäljed kaotas. Nii tõime paljudelgi kordadel «valvealuse» just nuhkide nina alt ära. Niisugune nuhkide ninapidivedamine ja narrimine sünnitas väga suurt lõbu. See oli üks põrandaaluse «romantika» ligitõmbavamatest külgedest, mis aetas noored tegelased silm silma vastu selle hädaohuga, mille vastu nad võitlesid, kasvatas neis selle võitluse kaudu julgust ja manööverdamisoskust, kinnitas neis konspiratsiooni põhimäärusi ning näitas, kuidas ühel või teisel juhtumil tuleb talitada.

Sm. V-s kirjutab oma mälestustes, kuidas Viktor teda õpetas nuhke «silmadega püüdma»: «Kui tunned, et keegi sind jälgib, siis ära kunagi tagasi vaata. Tahad oma ümbrust kontrollida, siis pööra ennast nii, et poolringis kõik võid näha, kuid kelleski kahtlust ei ärata.» Sm. Lõvi*, endine põrandaalune, kirjutab sellest, kuidas ta Viktorilt mehise noomituse sai:

«Mul oli umbes paarkümmend konspiratiivkorterit, millede aadresse näis olevat raske meeles pidada. Kirjutasin seepärast kõik salakorteri aadressid oma taskuraamatusse. Kingissepp oli sellest teada saanud ja kord, kui temaga koos olin, küsis minult: «Lõvi, palju sul konspiratiivkortereid on?» Ma võtsin ruttu taskuraamatu välja ja hakkasin lugema, kus üks või teine asub. Seda Viktor ootaski. Ta võttis raamatu oma kätte, vaatas minu üleskirjutusi ja andis siis mulle niisuguse peapesu, missugust

* H. Rebase (1885—1938) varjunimi.

ma ei varem ega hiljem üheltki seltsimehelt pole saanud. Ta oli kole tige.»

Lõvil tuli peale selle muidugi oma taskuraamatust lahkuda ja kõik aadressid meeles pidada. Sellised konspiratsioonirikumised olid alguses väga suured. Isegi sm. Vakmann saatis detsembris 1918. aastal Vennikasele kirja, mis mingit kahtlust ei jätnud selle üle, kus kohas ta asub. Vakmann kutsus Vennikast kesknädalal, 4. detsembril kell 4 õhtul Marienbergi mäele* (nn. Suhkrumäele) kokkusaamisele ja lisas juurde märkuse, et seal (Marienbergi ümbruses) on ka Viktor Kingissepp. Kiri sattus kaitsepolitsei kätte umbes aasta pärast või hiljem. Nuhkide pealik Veem toob selle oma mälestustes ära. Oleks niisugune kiri «õigel ajal» Pagari uulitsa meeste kätte sattunud, oleks terve Piritä läbi puistatud, et Vakmanni ja Viktorit kätte saada. Kirjas ei tohi kunagi mingit märki olla sellest, kus rajoonis elad, ja veel vähem võib kirjas nimetada seda, ükskõik kui ustava inimesega kirju ka saadetakse, kuhu kohta kedagi kokkusaamisele kutsutakse. Seda ütelda tähendab kaitsepolitsei endale kaela tuua. Nuhkidel ei ole tarviski teada muud kui seda, kus sa teatud kellaajal oled, kirja saadab ta sulle lahkesti edasi, et oma «saaki» suurendada.

Tihti tuli revideerida ka pörandaaluste tegelaste taskuid, kust mõnikord kompromiteerivat materjali leidsime. Legaalsele tegelastele sai samuti antud kategooriline käsk, mitte mingisugust materjali, mis meie partei tegevusse puutub, enda juures pidada. Kuid sellele vaatamata juhtus tõsine äpardus. Riigikogu liige sm. Allikso, kes vististi oli kindel oma «deputaadipuutumatusel», arvas, et tema korter on kõige kindlam paik kommunistlike dokumentide ja kirjavahetuse varjamiseks. Sm. Allikso kogus nagu mõni vana kirglik markide kollekttsionäär kõik sm. Viktori ja teiste pörandaaluste kirjad kindlas järjekorras numbrite alla ühisesse kaustikusse, pidas seda kaustikut toas kummuti peal ning lisas iga päev värsked kirju ja juhtnöore sinna juurde. Kommunistliku töölisrühma esinemised kodanlikus lorikogus ning revolutsioonilise liikumise elavnemine Tallinnas ja üle Eesti kutsusid välja kodanluse vastupealetungi. Kodanlus valmistus töölisorganisatsioonide rüüstamiseks. See «vaim» hukus

* Maarjamäele.

juba ammu ringi kodanlikes lehtedes ning sotside ja teiste ülesastumistes Riigikogus. Allikso seda ei märganud. Vähemalt ei avaldanud see kodanluse rüüstamispropaganda mingit mõju tema kommunistide kirjade kogumise meeolule. Korraga algasid linnas arreteerimised, kaitsepolitsei «leidis» muidugi «palju materjali», mis pidi tõendama töölisorganisatsioonide sidet kommunistidega. See oli nagu harilikult ikka luiskamine, kuid kust kaitsepolitsei tõesti palju leidis, see oli Riigikogu liikme Allikso korter. See oli tõesti saak, mille sarnast nuhid pole kunagi hiljem saanud.

Viktor kirjutas selle sissekukkumise puhul: «Ajaloolise faktina jääb nüüd Eesti töölisliikumisse see, et Riigikogu töölisrühma esimees sm. Allikso on kolleksionäär, kuid töölisklassi õnnetuseks ei korjanud ta mitte postmarke või neitsite sukapaelu, vaid EKP Poliitbüroo ja KK liikmete kirju... Einbund⁸⁰ sai selle kolleksiooni selle tõttu kätte, et Riigikogu töölisrühmas valitses isevärki ideeline vool, kes pidas oma isikut absoluutselt puutumatuks.»

Et «legaalset» kommunismi rüüstama hakatakse, see oli juba enne Allikso arhiivi leidmist teada. Seati kokku nimekirju, keda arreteerida, nuhid käisid mööda linna ringi majast majja, uurides, kus keegi asub, kuidas sisse pääseb jne. Me võtsime seda kõike arvesse, hoiatasime, kuid ühe osa legaalsete tegelaste seas valitses tõesti arvamine, et ega kodanlus «meid ei julge puudutada». Ja sellest ka hoolimatus konspiratsiooni vastu. Allikso teguviis õpetas kõigile, kuidas ükski legaalne tegelane ei tohi talitada, illegaalsest rääkimata. Niisugune dokumentide leidmine oli parteile ta revolutsioonilises tegevuses väga suureks hoobiks. Klassivaenlane sai tuttavaks proletariaadi staabi saladustega ja seisukorra hinnanguga. Võib arvata, kuivõrd see raskendas võitlust.

KORTERID JA SISSEKUKKUMISED

Kommunistid ei ole Tallinnas korteripuudust tundnud. Meie «korteribüroo» töötas vahetpidamata. Muidugi ei ole korterite muretsemine põranda all kunagi sündinud mingisuguse tsentraliseeritud organi kaudu. Selles küsimuses on alati maksnud kõige suurem «detsentralisatsioon». Meie korteripoliitika kannatas kuni 1922. aastani ühe suurema puuduse all ja nimelt: põrandaalune aktiiv teadis 90%

olemasolevatest korteritest, samuti seda, missuguses korteris keegi elab. See tegi 1922. aastal Kingissepa sissekukkumise ajal seisukorra iseäranis raskeks. Meie sattusime pärast Kingissepa sissekukkumist sõna tõsisel mõttes «lageda taeva alla». Linkhorst teadis peaaegu kõiki kortereid, kus me elasime ja kus käisime. Et meid neist korteritest esimesel ja teisel ööl ei tabatud, see tuleb panna nuhkide saamatuse arvele. Järgmisel päeval, kui kuulsime Kingissepa sissekukkumisest, tegime sellest kohe vastavad järeldused. Läksin 5. mail kell 11 hommikul oma konspiratiivkorterist välja, tegin «pesa puhtaks». Arutasin, kuhu minna. Päikesepaisteline kevadine ilm, hele valgus, inimest võib tunda poole versta tagant. Teadsin, et Linkhorst nuhkide saatel ringi hulgub. Otsustasime kuhugi sisse minna, et seal õhtuni olla ja järele mõelda, kuhu veel peatama võib jääda. Niipea kui ukse lahti tegin, tuli perenaine erutatult vastu ja seletas: «Minge kohe, alles paar tundi tagasi läksid nuhid meilt ära, otsisid teid.» Keerasime ümber ja läksime jälle tänavale. Siis juba sõitsime otse linnast välja metsa, otsustasime, et teiste korteritega on sama lugu. Niisuguse olukorrani viis see, et meie salakorterid olid teada kõigile, nii et ühe põrandaaluse sissekukkumine ja tema äraandlikkus hävitas ka kõik korterid.

Tuli hakata täiesti otsast peale. Sikupilli, Kassisaba*, Poriküla** linnajao korterid, kus alates 1918. a. elasime ja kus kerge oli uusi leida, kadusid kõik. Kõigile tuli kriips peale tõmmata. Ka neid kortereid, kus kaitsepolitsei ei olnud käinud, kuid missuguseid Linkhorst teadis, või mis mõne teise korteriga ühenduses olid, otsustasime mitte tarvitada. Oletasime, et niisugused korterid jäeti söödaks. Uued korterid jaotasime tegelaste vahel hoopis teise põhimõtte järgi: igaühel oli oma korterite grupp, mida peale tema keegi ei teadnud. Ühiseks tarvitamiseks olid ainult mõned üksikud, kuid ka nende «ühiskorterite» tarvitamine oli eriliselt korraldatud. Kortेरimuretsemise juures oli peaasjaks korteriomaniiku ustavus, ta meelekindlus ja truudus tööliklassile. 1920. aastal oli mul kuskil Kalamaja kandis korter, mida olukorra ja sisseseade poolest võis hinnata üle keskmise. Elasin seal umbes kaks nädalat ja kuulsin iga päev pererahva tähtsamat jutuainet: «Kui raha oleks, küll me siis teeksime, siis võiks kõik

* Paldiski maantee, Mitšurini ja Raudtee tänava rajoonis.

** Praeguse Kiire tänava rajoonis.

teha.» Et raha eest võib «kõik teha», siis võis ju ka kommunisti ära anda, ja ma otsustasin korteri maha jätta. Raha eest meie kedagi ei osta. Seda «rahanorimise» meeleolu pidasime väga teraselt silmas, sest niisuguste inimeste peale ei või loota. Õnneks oli neid väga vähe, kes seda rahanorimisehaigust põdesid.

Sm. Kingissepa konspiratsiooni üks põhialustest seisis selles, et iga sissekukkumine tuleb kõige üksikasjalisema uurimise alla võtta, sissekukkumise põhjused välja selgitada ja viibimata igast sissekukkumisest vastavad järeldused teha, s. o. kõigi kompromiteeritud ja kahtlaste sidemetega, inimestega, korteriga läbikäimine lõpetada. Seda konspiratsiooni algnõudmist tuleb tingimata täita. Rida sissekukkumisi partei ajaloos ja eriti viimastel aastatel tõendavad seda, et kui kahtlaste inimeste ja korteritega sidemeid ei lõpetata, kui abinõusid tarvitusele ei võeta, siis on sissekukkumised ja provokaatorite sissepugemised möödapääsematud.

Esimene suurem sissekukkumine pärast sõda oli Tallinnas 1920. aasta kevadel Israeli tänavas*. Esimene mai lähenes. Tallinna Komitee astus kokku, et arutada 1. mai pühitsemise kava. Koosoleku kokkukutsumisel ja pidamisel rikuti konspiratsiooni algnõudeid. Koosoleku kohale tulid kõik osavõtjad ise, s. o. kõigile oli antud aadress. Koosolek avati, aga ei pandud välja valvet, kes hädaohu korral oleks võinud märku anda. Koosolekut peeti «erajutuajamise» sildi all ja see teadmine rahustas kõiki. Muidugi oli suure hulga inimeste ilma plaanita kokkuvoolamine kahtlane ja pidi teiste majainimeste tähelepanu äratama. Äraandmine oleks võinud ka majaperemehe poolt tulla. Israeli tänava koosolekut ei antud siiski majainimeste poolt üles, vaid äraandja oli provokaator Tammerik. See äraandmine sai teoks eespool nimetatud põhjuste tõttu. Sellest sissekukkumisest tuli «35 kommunisti» protsess 1920. aasta suvel. Protsessi peategelased G. Kreuks⁸¹ ja V. Bogdanov⁸² mõisteti surma mahalaskmise läbi, pärast vahetati nad Nõukogude Venemaale.

Järgmine protsess oli 1921. aastal Tartus — «50 kommunisti protsess»; samal 1921. aastal oli Tallinnas suurem poliitiline protsess, mis on tuntud «115 kommunisti protsessi» nime all**. Tartu sissekukkumine tuli äraandmise

* Praeguse Keskturu kandis.

** See protsess toimus 19.—27. maini 1922. aastal.

kaudu. Sel ajal tegutses Tartus provokaator Brandenburg, parteiorganisatsiooni äraandjaks said ka Grauberg ja veel mitu teist. See oli Tartus esimene suurem poliitiline protsess. «115 kommunisti protsessil» Tallinnas olid kõik kohtualused töölised — linnavolikogu liikmed, Riigikogu kommunistliku töölisrühma liikmed, maakonna- ja vallanõukogude töölissaadikud. See oli esimene poliitiline protsess, kus töölisorganisatsioonid revolutsioonilise liini ja töö eest tegelikult vastutusele võeti. Töölisliikumine pugenes alles põranda alt välja, hakkas legaalselt tegutsema, «demokraatlikke vabadusi maitsema», kui kodanlus hoolitses selle eest, et need vabadused oleksid «magusad».

Kõik need kuni 1921. aastani toimunud protsessid möödusid poliitiliselt töölisklassi alalise aktiivsuse ja revolutsioniseerumise saatel. Töölisorganisatsioonide rüüstamised suurendasid kommunistide mõju. Arreteeritute asemele astusid uued, uute tegelaste aktiiv kasvas. Märgime siin töölise ülesastumist 1920. a. «35 kommunisti protsessi» puhul, kui Tallinna töölised protestiks kommunistide kohtu alla andmise pärast kuulutasid välja ühepäevase streigi. Sm. Kingissepp kirjutab ühes kirjas selle streigi kohta:

«Meie streik oli neile (Kruusi partei meestele. — O. R.) kõrvalopsuks. Kruus oli just õhtul enne seda oma partei koosolekul lausunud: «Meie leht ei ole streigist midagi kirjutanud ja põrandaaluste omad jõuavad väheste kätte!» Aga meie ei mõtelnudki lendlehte teha. Seltsimehed räägivad, see olnud imelik streik: sõnalausumata pandud pintsakud selga, tehtud väravad lahti ja — mindud. Kohutuhoo ees olnud säärane intsident: keegi vanamees heitnud kápuli ja pööranud oma tagumiku pritsimeeste poole: «Kastke, ma pole juba mõnda aega saunas käinud.» Rahvale meeldinud see trikk üliväga ja pritsimehed saanud hulga komplimente.»

Meie parteikollektiivide suusõnalisest agitatsioonist oli küllalt, et 30. juunil 1920. aastal kogu Tallinna vabrikuid ja trükikodasid ühepäevasele poliitilisele streigile kutsuda. Streik oli täielik.

TRÜKIKODA, SELLE ORGANISEERIMINE JA HOIDMINE

Trükikoda ja trükitehnika, ka kõige elementaarsem, on üks Kommunistliku Partei tähtsamaid võitlusvahendeid. Ilma trükikojata, ilma tehnikata on partei jõuetu. Kes-

komitee seadis sellepärast üheks oma suuremaks ja tähtsamaks ülesandeks trükikoja organiseerimise, selle konspireerimise ja vahetpidamatu tegevuse kindlustamise. Trükikoja organiseerimise ja konspireerimise küsimused otsustas Viktor. Üldse kujunes meil praktiliselt trükikoja suhtes niisugune taktika, et selle küsimuse arutamine ei kuulunud Keskkomitee alla. Keskkomitee määras ühe oma liikmetest, kes oli Keskkomitee ees täielikult vastutav trükikoja eest. See seltsimees pidas nõu, kellega tarvis, kuid mitte kedagi ei pühendanud ta trükikoja üksikasjadesse. Et trükikoja jälgimine nuhkide poolt oli kõige suurem, siis pidi ka konspiratsioon seal olema kõige valjem. Trükikoja tööline ei teinud mingisugust muud tööd, ei käinud kellegagi läbi, tema olemasolust teadsid üks või kaks tegelast. Trükikoda on põranda all nagu mõni iisraelirahva «püham paik», kuhu ainult ülempreester võib minna kord aastas. Trükikotta ja trükikoja ligi ei lastud kedagi peale kindlaksmääratud inimeste, kelle arv 3—5 ulatas, kelle aususe eest võis vastutada, kes ei olnud seotud välismaailmaga. Paljudel kordadel piirati seda arvu veelgi, olenevalt sellest, missuguses kohas ja millises olukorras tuli tegutseda.

Luureosakonna ülema abi nuhk Veem kirjutab oma mälestustes, et valitsus oli neile ülesandeks teinud maksu mis maksab 1919. aasta augusti lõpul kokkutuleva esimese ametiühingute kongressi puhul kommunistide trükikoda «üles leida». Sellele antud määratu suur tähtsus. Kongress möödus, meie trükikoda jäi tabamata, nuhid autasust ilma.

1919. aastal oli nuhkidel mõnesugune kahtlus ühe kui teise töölise kohta, kes nende teada kommunistide trükikojas tööd pidi tegema. Kindlaks teha seda ei suudetud. Üks meie trükikoja esimestest töölistest sm. Kr-s⁸³ langes ka niisuguse kahtluse alla. Seltsimees märkas seda ja jäi eemale, jäljed kadusid jällegi. Kr-s ei töötanud täiesti põranda all ja, nagu Viktor tähendas, pole ta ise seda soovinud. Ta tuli vist 1919. aastal Nõukogude Venemaale, jättes nuhid trükikoda otsima.

Teine trükikoja tööline, üks meie aktiivsematest tegelastest trükikojas ja töölisliikumises, unustamatu sm. Peterkopp, võeti 1919. aastal Koporje juures piirist üleminekul Pitka meeste poolt kinni. Eespool rääkisime juba, kuidas sm. Peterkoppi piinati, et teda trükikoja äraandmisele

sundida. Sm. Peterkoppi suust ei saanud nuhid mitte ühtegi sõna. Jälle vähenesid nuhkide lootused trükikoda tabada.

1919. aastal asus meie trükikoda Tallinnas Lilleküla linnaosas. Trükikojas töötas peale Peterkoppi noor sm. A. Lääts. «Juku», nagu Läätsi põranda all kutsuti, kukkus 1919. aasta sügisel täiesti juhuslikult sisse. Ühel järjekordsel läbiotsimisel Lillekülas sattusid nuhid ja politsei ta jälile. «Juku» paistis neile olevat kahtlane. Noormees peeti kinni just selle maja ees, kus trükikoda asus, kuid kuhu «Juku» sisse ei läinud, et nuhke ninapidi vedada. Politsei ei taibanud midagi. Pagari tänavas hakati Läätsi piinama, kas ta ei tea, kus kommunistide trükikoda asub. Jukut piinati metsikult. Et piinadest pääseda, katsus ta teise korra aknast välja hüpata, kuid tõmmati timukate poolt tagasi. See andis piinamistele veel rohkem hoogu. «Juku» Lääts piinati surnuks, kuid ta ei kõnelnud mitte midagi, trükikoja saladuse viis ta endaga kaasa. Ainult mõni aeg hiljem, Lilleküla teistkordsel läbiotsimisel, leidsid nuhid trükikoja. See trükikoda seati esiteks üles Pagari tänavas ja anti pärast kaitsepolitseile. Selles trükikojas on trükitud kõik nuhkide poolt väljalastud «lendlehed», milledes nad Kingissepa ja Vakmanni allkirjadega teatavad, et Kommunistlik Partei end likvideerib jne., jne. Need lendlehed olid niivõrd armetult kokku seatud, et nuhkide eeslikõrvad sealt välja vahtisid, mis isegi «Vaba Maad» sundis kirjutama: see lendleht kannab otse provokatsiooni märki otsa ees. Prokurör või sõjaväetsensor las kis selle sõnumi «Vaba Maa» laost välja raiuda — maailm ei pidanud teadma, et isegi töörahva kägistajad oma kaitseinglite jutte ei usu.

Algus uuesti trükikoja asutamine. Alguses «koguti» trükikoda Nõmmele kellegi N. juurde. Peagi muretseti Tallinna lähedale üksik koht ja kogu sisseseade toimetati sinna. See koht oli Saku ümbruses. Saku trükikoda töötas kuni 1920. aasta septembrini. 9. septembril juhtus raske õnnetus. Mingisuguse pimedada juhuse tõttu, vargapoiste tagaajamisel, sai politsei haisu ninasse ja piiras maja ümber. Trükikoja likvideerimisest kirjutab ärapääsenud trükitööline sm. Emmar (kes aasta hiljem piirist ülemine misel surma sai) järgmist:

«Kohutav pilt, mida pidin üle elama. Öösel kella 2—3 vahel põrutati uksele ja selle avamisel tungiti otse tuppa.

Kuid et toas sel korral olid võõrad, siis asusime meie kahekesi toa peal. Ka pööningule tungiti kohe, et kõiki arreterida... tungiti meile kallale. Ma avasin revolvrüst tule pealetungijate sihis, kes mulle kõige lähemal paistsid olevat. Üks kukkus maha, nüüd algas päris tulevahetus. Nuhid taganesid majast välja, jätkates laskmist puude ja kaitsete tagant. Meilt nõuti, et laskmise lõpetaksime (laskis ainult Emmar, kuna teisel, sm. Sahkil, revolvrüst ei olnud. — O. R.) Otsustasime pimeduse varjus põgeneda. Tegime luugi lahti ja hüppasime alla. Pauliine Sakh pani kohe metsa suunas jooksma, kuid teda tabas kuulirahe, mina sain kukkudes põrutada, revolver kukkus käest, hakkasin seda otsima. Kuulsin nuhkide poolt: «Kaks raiska maas!» Et nad tükil ajal ligi ei julgenud tulla, siis tarvitasin ma seda juhust, roomasin kõhuli metsani, seal tõusin püsti ja panin jooksu. Mulle lasti küll järele, kuid kuulid ei tabanud. Siiski olin põrutusest poolvigane, peitsin enese metsa ära, olin seal 36 tundi, sest põgenesin aluspesus ja sellepärast võisin liikuda ainult öösiti.»

See oli teine suurem kaotus, kus ei hävinud mitte ainult trükitehnika, vaid ka ennastsalgav ja julge trükikoja tööline Pauliine Sakh.

Trükikoda oli jälle nuhkide käes. Uue trükikoja organiseerimine algas kohe, teisel päeval, kui sõnum Saku trükikoja sissekukkumisest meieni jõudis. Kogusime kõik kokku, mis veel järel oli, uue koha leidsime peagi ja panime trükikojale uue aluse. Viktor pani kogu oma energia liikvele, et muretseda küllaldaselt tehnikat, millest jätkuks kahe trükikoja jaoks: üks töötaks, teine oleks tagavaraks.

1921. aasta algul lõpetati kahe trükikoja fundamentaalne varustamine. Siin peab nimetama veel seda, et tehnilise sisseseade pooltest pidid uued trükikojad olema «tehnikaviimane sõna». Tallinna väiketöökodad valasid meie trükikodadele trükivaltse, mitmesuguseid tinapomme ja teisi tarbeasju. Keegi leiutaja (nime olen unustanud) soovitas meile tema poolt spetsiaalselt põrandaaluse trükikoja jaoks projekteeritud trükikoja «rotatsiooni». See oli niisugune masin, mis ise paberi alla tõmbas ja paraja suuruse lõikas, kuna «masinameistril» tuli ainult vändata, teine tööline võttis pressi alt tulevaid «Kommuniste» või lendlehti vastu. Masin oli vastuvõetav, raskusi tegi ainult osade valmistamine ja nende proovimine. Kõik need

raskused oleks ületatavad olnud, kui mitte 1922. aastal Kingissepa sissekukkumisega jõud ja tähelepanu ei oleks tulnud muudele küsimustele pühendada. Kuid väga tähtsa trükitehnilise uuenduse viisime läbi 1921. aastal. Keskkomitee trükikoda hakkas «Kommunisti» ladusid valama matriitsivormides ja valatud stereotüübid saadeti rajoonide ja maakondade trükikodadesse, kus «Kommunist» valmis trükiti. See tehniline uuendus hõlbustas väga meie väljaannete transportimist. Sadade ja tuhandete eksemplaride edasitoimetamine teistesse linnadesse ja maakondadesse oli suurte raskustega seotud. Nüüd aga saadeti vormilt väikesed, seepärast hõlpsasti varjatavad stereotüübid maakondadesse ja linnadesse, kus «Kommunist» «käsi-pressil» valmis trükiti. Mass toodi tagasi ümbervalatult, mis jälle uuesti Keskkomitee trükikojas ringkäiku lasti. Tehniliselt oli sel süsteemil veel palju puudusi. Üheks suuremaks raskuseks oli trükimasina või pressi tehniline puudulikkus ja vananemine. Selle tõttu tulid väljaanded sagedasti tumedamad, mis lugemist raskendas. Nende puuduste kõrvaldamine nõudis ainult aega, tehniliselt oli see täiesti võimalik. Kuid põrandaalused tingimused ja olukord paneb ka «tehnika arenemisele» oma piirid ja pitsati otsaette.

Kuni 1. maini 1922. aastal töötasid meie trükikojad vahetpidamata. Ja ainult närune äraandja võis sellele tööle hoobi anda. Veel aasta-poolteist ilma sissekukkumiseta töötamist, ning me oleksime oma trükiasjanduses terve rea uuendusi ja täiendusi läbi viinud. Kingissepa sissekukkumisega sattus ka meie parem trükikoda nuhkide kätte.

1932. aastal seletas nuhk Kapsta kommunistide protsessi puhul, et kommunistidel pole pärast Kingissepa sissekukkumist enam trükikoda olnudki, kõik lendlehed ja «Kommunistid» toodud Venemaalt. See on nuhkide harilik jutt. Sama Kapsta tunnistas enne Kingissepa tapmist, et «kihuskirjandus» tuuakse «võõramaalt». Uue trükikoja panime käima pärast Kingissepa sissekukkumist juba juuni-kuus, s. o. kaks kuud pärast katastroofi. Nii on Eestis alati tegutsenud trükikoda, mõned lühikesed vaheajad välja arvatud.

Trükikoja töös on veel suure tähtsusega tema varustamine paberiga. Kui väljaanded ilmuvad tihti ja mitmetuhandelises tiraažis, siis nõuab see suurt ja järjekindlat

paberi juurdevoolu trükikotta, kuhu rohkeid tagavarasid peita ei saa. Paberi muretsemine põrandaalusele trükikojale on seepärast keeruline küsimus. Väiksel määral «kaenlas välja tuua» ei suuda kuigi palju, pealegi võib see alaline «tassimine» kahtlust äratada. Kui «kaenlas toomine» on mõeldav väikeste operatsioonide juures, siis peab suuremate, paljutiraažiliste väljaannetega käima kaasas ka «varustusaparaadi» loomine. Enne 1922. aastat tellis «Kommunisti» talitus endale paberi otse Türi paberivabrikust. 1921. aasta kevadel saatis vabrik meile terve vagunitäie paberit. Muidugi ei tulnud see «Kommunisti» aadressil, vaid ainult «Kommunisti» jaoks. Ärimees, kes operatsiooni ajas, ostis vaguni paberit välja, võttis Tallinna Sadamavaksalis vastu, andis siin «Kommunisti» esindajale edasi, viimane palkas terve rea voorimehi, ladus paberi voorimeestele ja viis lattu.

Selle operatsiooni käigust jutustas «Kommunisti» ärijuht lõbusa loo. Narva maanteel, kus on elav liikumine, paneb voorimeesterea tänavast ülesõitmine kogu liikumise seisma. Politsei ja mõned härrasmehed vihastavad seesuguse korrarikkumise üle, kiruvad, käsivad voorimehed seisma jätta, küsitakse, kes nad on ja kuhu sõidavad.

Voorimehed istuvad paberikoorma otsas, keerutavad piitsa, vannuvad ja karjuvad: «Eest ära! Eks teie näe, et see on paber, viime «Kommunisti» trükikotta!» Voorimehed muidugi ei aimanudki, et see tõesti on «Kommunisti» paber. Inimesed naeravad, politseinik keerutab vuntsi ja voorimehed sõidavad lõbusalt naerdes üle Narva maantee Riesenkampfi uulitsale* ja sealt edasi lattu.»

Olgu tähendatud, et see paber ka edaspidi justkui «Kommunisti» pitsatit kandis. Kui me 1922. aasta algul otsustasime osa sellest paberist ära müüa, sest et tagavara oli liiga suur ja «Kommunist» hakkas teises formaadis ilmuma, tegi Viktor paberiga varustajale ettepaneku, katsetada ära müüa. Usaldusmees tegigi nii. Võttis paberiproovi kaasa ja pakkus kaupa ühele kirjastusärile müüa. Ärimees vaatab proovi, uurib formaati, kutsus siis meie usaldusmehe kõrvale ja sosistab: «Minule see formaat ei kõlba, aga kommunistidel on just niisugune leht. Katsu neile maha müüa!»

* Nüüdne Jaan Tompi tänav.

Võitlus provokatsiooniga on klassivõitluse lahutamatu osa. Nuhk on kodanluse palgaline agent, oma klassivendade kaagitaja; salanuhk on hunt lambanahas, kes sinu ees teeskleb head seltsimeest, iga jutuajamist pealt kuulab ja sellest siis nuhkidepolitseisse teada annab; provokaator tõukab töölisele salaja seljatagant pussi kehasse, hävitab ära töölisorganisatsioonid, vajutades juudasuudluse revolutsionääri palgele. Võitlus provokatsiooni vastu ei tähenda mitte ainult nuhkide või provokaatorite paljastamist. Provokatsiooniga võidelda tähendab paljastada kodanlik-demokraatlikku valitsemissüsteemi, kodanluse klassipoliitikat ja kasvatada töölishulkades selle võitluse kaudu põlgust ning viha provokatsiooni, kodanliku korra ja valitsemissüsteemi vastu. Niisugusele poliitilisele tasapinnale tõstis partei võitluse provokatsiooni vastu kodusõja ja sellele järgnevatel «rahuaja» aastatel. Viktor kasvatas oma artiklite ja lendlehtedega bolševistlikku viha ja põlgust provokatsiooni vastu. Hoolimata metsikust terrorist ja piinamistest kodusõja aastatel, oli 1918.—1924. aastani võrdlemisi vähe provokaatoreid. Ametiühingutes tegutsev provokaator Varfolomejev⁸⁴ oli ainuke rohkem tuntud tegelane, kes kodanluse mõrda jooksis. Pärastised provokaatorid, nagu Mints, ohvitser Paas ja Tammerik Tallinnas, Patlepp Valgas, Grauberg jt. olid väikesed agendid, keda püüti töölisliikumise ridadesse poetada. «Kommunist» paljastas sagedasti provokaatoreid, kutsus töölisi provokaatoreid oma ridadest välja heitma, neid kui inimsoo jäänuseid põlgama.

Provokaatorite sissepoetamise meetodid olid mitmesugused. Kõige enam tarvitatav meetod oli provokaatorite värbamine tööliklassi keskel. Toon väljavõtte kellegi Vinkeli kirjast Keskkomiteele, kus ta jutustab, kuidas teda provokaatoriks värvati.

«30. jaanuaril 1920. aastal algas ülekuulamine. Küsiti, kuidas kollektiivi protokoll minu taskusse sattus. Andsin neile säherduse seletuse, et see oli 1919. aastal, kui ma kroonut läksin teenima, kroonuteenistuses sain tuttavaks Jõeääriga, temalt saingi protokollid... Siis puhusin saladele jälle edasi, mis Jõeäär mind käskis teha, et ta käskis mind kollektiivi koosolekule minna, mis pidi olema 15. veebruaril Paldiski maantee ümbruses. Nuhk viis mind

niikaugale, et lubasin neile oma abi Jõeääre kinnivõtmi-
seks ja hakkasin provokaatoriks, et nende käest pääseda.»

Saanud Vinkelilt nõusoleku, hakkab ülekuulaja nuhk
teda õpetama:

«Vaata, kui teil korda läheb Kingissepa tabada, siis
saate kohe, kas või täna, kui üles annate, kus Kingissepp
asub, 200 tuhat marka ja trükikoja eest 50 tuhat ning iga
kollektiivi eest 5 tuhat marka.»

Edasi õpetab nuhk Vinkelit, kuidas kommuniste püüda:

«Kui te tahate linnakomiteed kinni püüda, siis hüpake
kohe, kui koosolek lõpeb, voorimehele, sõitke minu juurde,
sest igast linnakomitee koosolekust võtab osa kas Kingis-
sepp või Vakmann, Vakmann tihedamini, Kingissepp har-
vemini. Kuna nad mõlemad jäävad pärast koosolekut tund
või rohkem veel juttu ajama, siis jõuame kindlasti neid
tabada.»

Vinkel tahtis ülekuulamisele nuhki «sisse vedada» ja en-
nast kaitsta, kuid sattus just nuhkide võrku. Oma «segase
jutuga» rääkis ta enese «sisse» ja siis ei leidunud muud
väljapääsuteed, kui pidi ettepaneku vastu võtma ja pro-
vokaatoriks hakkama. Vinkel ei teadnud ei linnakomitee
ega ka Kingissepa asukohta. Kui aga Vinkeli arreteerimine
ja vahi alt vabastamine sai Keskkomiteele teatavaks, siis
tegime kohe korralduse Vinkel parteiorganisatsioonist
täielikult eraldada, arvestades seda, et Vinkel võis mõne-
suguse luiskamise peale minna ja laskis enese sisse vedada.

Vinkeli lugu näitab, missuguste võtetega nuhid endale
agente otsivad ja kuidas nad neid leiavad. Vinkeli viisi on
sagedasti talitanud ja talitavad veelgi mõned araverelised
ja vähearenenud tegelased. Nuhid on viimastel aastatel
just selliste meetoditega poetanud provokaatoreid partei
lähedale ja parteiorganisatsioonidesse. Keegi X., kes oli
põrandaaluse tööga ainult kaudselt seotud, kutsuti 1930.
aastal kaitsepolitseisse, temaga «kõneldi» tundi 4—5, siis
lasti lahti, teine kord kutsuti jälle ja peeti «nõu». Seda
tehti seni, kuni ta andis nõusoleku «teateid tuua». See-
järel sõitis noormees Nõukogude Liitu, püüdis siin asja
nii korraldada, et ta tagasi saadetakse, kui see aga korda
ei läinud ja keegi talle selles asjas vastu ei tulnud, siis
katsus ta ise minema putkata. Ja viimaks tunnistas ta, et
teda kaitsepolitseis «värvatud», tema tahtnud nuhke
«ninapidi vedada», lubanud sellepärast «teateid tuua»,
kuid «ega ma loll ole, et tööliste äraandjaks hakkan», lõ-

petas noormees. Paarile teisele noormehele, keda samuti «värvati», lubati iga teate eest 100 kuni 200 marka anda. «Kui aga midagi tähtsat on, siis maksame rohkem,» lisanud nuhk juurde. Paljud arvavad lihtsameelselt, et mida rohkem kaitsepolitseis rääkida ja igasuguseid konkse välja mõelda, seda kergem on lahti saada. Lobisemisega võib end küll «lahi rääkida», kuid ennast ka töölisliikumise ridadest «välja lobiseda», provokaatorite nimekirja jõuda. Kindel proletaarlane ei lähe kunagi selle peale, et lobisemisega kaitsepolitseid «tüssata». Klassivaenlase staa-bis ei saa naiivsusega ausaks jääda. Parteilistest asjadest ei saa luisates ja valetades mööda minna. Nuhk püüab igatühte sõnapealt. Provokaatorite värbamine algab kaitsepolitseis ülekuulamisel. See «töö» ei õnnestunud nuhkidel kuigi edukalt kuni 1925. aastani. Nuhid olid oma taktikas saamatud ja tegelased ei lasknud end sisse vedada. Seltsimehed oskasid ennast ülekuulamisel hästi üleval pidada, nad ei seadnud endale ülesandeks nuhkidele muinaslugusid rääkida, vaid andsid iga küsimuse peale lühikesed ühesilbilised vastused: ei tea; ei ole sellest kuulnud; kui teate, mis te siis minult küsite! Sagedasti tehti kaitsepolitseis ka nii, et ülekuulaja seletas tõsiselt ja näitas isegi protokollile ette, et ta kaasvõitleja olevat kõik ära andnud, tema peale rääkinud, salgamine ei aitavat enam midagi! Kes sellest nuhkide kriukast aru ei saanud, see sattus õnge ja hakkas enda päästmiseks rääkima, et teda on vastu ta tahtmist tööle tõmmatud või et ta töötab «häda sunnil» jne. Seda oligi kaitsepolitseile tarvis. Selle abil sai ta teiste revolutsionääride jälile, kuna rääkijale tehti ettepanek nuhkide teenistusse hakata, sest see, mis ta rääkis, olevat juba äraandmine. Niiviisi «veetakse sisse» noori, vilumaid tegelasi, ja nende läbi kukub kogu organisatsioon nuhkide kätte. See nõuabki, et nuhkide- ja provokatsioonivastases võitluses oleksid poliitiline agitatsioon ja organisatsioonilised järeldused lahutamatu seotud. Kes organisatsioonilisi järeldusi ei tee, ennast provokatsiooni vastu ei kaitse kahtlastest ollustest lahutamisega, see langeb paratamatult nuhkide kätte.

Osavamateks provokaatoriteks olid aastatel 1920—1923 Brandeburg Tartus ja Barlo (Kreuksi⁸⁵ äraandja) Tallinnas. Nad tungisid sügavale parteiorganisatsiooni ja tegid palju kahju. Sagedasti hoiatati meid provokaatorite eest, anti märku, et mehed on meie jälil. Keegi «vabameelne»

eesti kirjanik teatas kord, et kaitsepolitsei olevat «Kingissepa jälil» ja soovitas seepärast «abinõusid tarvitusele võtta». Kui selle kirja saime, vaatasime kõik «Kingissepa jäljed» järele, mis ta iganes kuskile oli «maha jätnud», uurisime ja kaalusime, kust hädaoht võiks ähvardada. Mitte kuskil ei leidunud «kahtlasi jälgi». Kingissepp ei andnud ise sellele hoiatusele mingit väärtust, kuid välja minnes konspiratsiooni algnõudest, et iga hoiatust, olgu see teinekord ka alusetu, tuleb arvesse võtta, vaatasime hoolega läbi kõik sised ja korterid, kas kuskil mõni lüli «mäda» ei ole.

Kingissepa püüdmiseks oli tööle pandud kogu nuhkide masinavärk. Oma saamatuse varjamiseks luuletasid nad sagedasti igasuguseid muinaslugusid, mis siis ka Keskkomiteele edasi anti. V. Kingissepa otsimisest kõneleb ka nuhk Veem ja väidab, et luureosakond olnud Kingissepa jälil, kui ta Oinaste paari juures käis «rahujutte» ajamas, ainult V. Kingissepp saanud asjast natuke varem haisu ninasse ja põgenenud. See on kõik tühi hooplemine. Mitte kunagi ei teadnud nuhid Viktori asukohta, ei teadnud sedagi, kus ta käis ja kuidas käis.

Kuidas sündis Viktori käik Oinaste paari juurde? Viktor käis Oinaste juures umbes 3—4 korda, peatus nende juures ainult ühe öö ja läks siis jälle oma teed. Maad kuulamas, kas võib tulla, käis sm. L. T-o, kellele Alma Ostrat kätte näitas, kuhu Viktor võib tulla, ja andis talle toavõtme, et Kingissepp helistamata sisse pääseks. Mõnikord saatis Viktorit ka sm. V., kes enne seda käis vaatamas, kas «õhk puhas». Muidugi ei käinud Viktor Oinase juures sellepärast, et tal oleks olnud korteripuudus. Viktoril oli tarvis välja selgitada sotside seisukohta rahuküsimuses, pidades silmas seda, et sotsid tõusevad Asutava Kogu valimistel valitsevaks parteiks. Jutuajamine Oinaste juures, kõneleb sm. T., keerles parteide ja poliitilise võitluse ümber. Neis vaidlustes või jutuajamistes näitas Viktor alati põlgusega seda kuristikku, kuhu on langenud ja langevad sotsid. Teades, et eesti «demokraatia» on Viktoris endale leidnud vihaseima vaenlase, töölisklass aga parima organisaatori, agitaatori ja sotside paljastaja, püüab Alma Ostra Viktorit Eestist «välja saata». Revolutsionäärile otsekohe ütelda, et sõida ära, valitsus annab sulle kuuli, kui kätte saab, Alma ei julgenud. Alma Ostra katsus seda teha sm. L. T. kaudu. Kui sm. T. jälle Oinase juurde

tuleb, hakkab Alma T-le «näitama», et Viktoril on kardetav Eestis elada ja et ta peaks ära sõitma. Nemed, Oina-
sed, võimaldaksid talle ärasõidu Venemaale Soome kaudu.
Sm. T-o andis Ostra vagad soovid Viktorile edasi. Viktor
sülitanud paar korda, tõmmanud näppudega läbi habeme
ja ütelnud seepeale: «Mine, ütle Alma Ostrale, et ta võiks
ise Venemaale sõita ja me aitame ta otsekohe üle piiri, ei
ole tal tarvis sõita Soome kaudu ringi.» Ühenduses sellega
viis T-o ka toavõtme ära ja nii lõppes sotsipaari «külas-
tamine».

VI. LEGAALSETE VÕIMALUSTE KASUTAMINE

PÕRANDA ALT — PÕRANDA PEALE

«Rumalad olid, et ei osanud sõja lõppemisel põranda peale tulla,» rääkinud kommunist Vöölmann Moskvast, kui eesti kodanlus meie parteile esimese avaliku protsessi korraldas («35 kommunisti protsess»).

Viktor ei unustanud neid kommunisti sõnu kunagi. Ta kõneles neist partei kirjanduslikes väljaannetes, paljastas nende sõnade liberaalset sisu. Sm. Soans astus I Riigikogu esimesel koosolekul kommunistliku töölisrühma nimel üles ja nõudis sõjaseaduse ärakaotamist, kõneles metsikust terrorist, mille ohvriks langevad kümned ja sajad töölised. K. Päts hüüdis kõnelejale vahele: «Muutke oma taktikat!»

«Muutke oma taktikat,» selles peitus ka kommunist Vöölmanni märkuse «ei osanud põranda peale tulla» sisu. Sest sildi riputamine meie kollektiivi, linnakomitee või Keskkomitee uksele: «siin asub Kommunistlik Partei» pidi tingimata kaasa tooma ka partei taktika muutmise, muutma ta suhtumist kodanlikusse riigisse, terrorisse, demokraatiasse. Kommunistlikult Parteilt nõuti seega Eesti «iseseisvuse» tunnustamist. Samal koosolekul, kus Soans sõjaseaduse lõpetamist nõudis, hüüti kõnelejale vahele: «Tunnistage iseseisvust.» See oli poliitiliselt kirjaoskamatu nõudmine, kuid mõnelt kindral Sootsilt ei võigi suurt kirjaoskust nõuda. Soans vastas Sootsi ja Pätsi vahelehüüetele: «Teil ei ole tarvis Eesti iseseisvust, vaid sõjaseadust. Sellega olen lõpetanud.» Kommunistlik Partei ei muutnud oma taktikat, ei riputanud oma silti välja. Partei jätkas Kominterni otsuste ja revolutsioonilise klassivõitluse teooria alusel võitlust, mille eesmärk seisis selles, «et praktiliste võitlusülesannete — osaliste nõudmiste ülesseadmise ja osaliste võitluste teel, mis proletariaadi pakit-

sevate elunõuete rahuldamisele sihitud, proletariaati kiskuda võitlusse kodanluse väevõimuvalitsuse vastu, võites laiade proletaarsete hulkade poolehoidu Kommunistlikule Parteile, samal ajal aga proletariaadi klassiteadlikku eelväge valmis hoida otsustavaks võitluseks kodanliku korra vastu seks puhuks, kui maailma kodanlus Eesti härrasriigi sõtta käsutaks Venemaa Nõukogude Vabariigi vastu.

EKP võitleb proletariaadi elunõuete eest, arvesse võttes ainuüksi töörahva hulkade viletsuse suurst, aga mitte mõisnikkude, hallparunite ja kapitalistide majanduse elujõudu ning härrasriigi rahaasjanduse seisukorda, olgu see töötatööliste abianndmine, tööliste palgaolude parandamine, 8-tunnilise tööpäeva, korteri või leivahinna küsimus» (EKP II kongressi resolutsioonist).

EKP II kongressi⁸⁶ otsuste peasisu seisiski selles, et illegaalne partei, olles töölisliikumise selgroog, kasutab kõige suuremal määral ära «legaalsed võimalused», juhib proletariaadi revolutsioonilist võitlust ja viib tööliklassi võitlusse proletariaadi diktatuuri eest.

Muidugi ei jäänud meie pöranda alla mitte jonnist pärast. Legaalsetes demokraatia tingimustes tegutsemiseks ei olnud parteil mingit võimalust, kui ta ei tahtnud muutuda isesotside teiseks väljaandeks. Taktika muutmisele võis kutsuda ainult oportunist. Partei legaliseerimine olemasolevates valge terrori tingimustes oli absoluutselt võimatu. Meil ei tulnud seda mõtet kunagi pähe, ei seatud seda küsimust arutusele. Tarvis oli ainult neid organisatsioonide, mis tööliklassil veel järele olid jäänud, revolutsioonilise klassivõitluse teele juhtida; tarvis oli tugevaks teha Kommunistliku Partei kollektiivid, partei mõju organisatsiooniliselt kindlustada, kuivõrd organisatsiooniline mõju oli maha jäämas poliitilisest mõjust. Tööliste organisatsioonidest olid eeskätt ametiühingud, tööliste kultuurhariduslikud asutused ja vabrikute vanematenõukogud aladeks, kus parteil seisis ees lai tööpõld. Legaalsete võimaluste kasutamine ei olnud meie parteile mingisugune uus, tundmatu ülesanne. Tallinna tööliklass mäletavad, kuidas Kommunistlik Partei end metsikus kodusõja möllus ametiühingutes maksma pani.⁸⁷ Selle küsimuse juures ei pruugi meil lähemalt peatuda. Vaatleme mõnda legaalse töö kogemust, mis meie partei paljude aastate jooksul on omanud.

Ametiühingud, vabrikute vanemate nõukogud ja töö-

liste majanduslik ning poliitiline võitlus olid legaalse töö peasisuks. Eesti kodanluse majandus kiratses oma esimesest elupäevast alates. Tööstus, kaotanud oma loomuliku turu — Venemaa, ei saanud jalgu alla ka pärast seda, kui Nõukogude Venemaalt saadi rahulepingu põhjal 15 miljonit kuldrubla «iseseisvuseraha». 1921. aasta algul teatas tööstusminister lorikogus, et Eesti tööstusel ei saa teist turgu ja tellijat olla kui Nõukogude Venemaa, sest Eesti tööstus ei jõua Lääne-Euroopaga võistelda. Käsikäes tööstuse kriisiga läheb tagurpidi ka põllumajandus. Talirukis, kirjutab sm. Kingissepp, andis 1900.—1909. aastal ha pealt väikemajapidamistes 68 puuda saaki, suurmajapidamistes 76 puuda, kuna 1920. a. said samad majapidamised ainult 42 puuda. Kaerasaak oli vastavalt 52 ja 60 puuda, 1920. a. aga ainult 33 puuda. Odrasaak ha pealt langes 62—68 puudalt 31 puudale 1920. aastal. Suurmajapidamiste jagamine surus põllumajanduse taseme veel enam alla. Eesti on kuulus «kartulivabariik». Kartulisaak oli 1909. aastal 45 786 500 puuda, kuid «kartulivabariigi» ajajärgul 1920. aastal ainult 24 641 700 puuda. Teravilja kogusaak (rukis, oder, kaer) langes 26,7 miljonilt puudalt 1909. aastal kuni 10,2 miljoni puudani 1920. aastal. Eesti veab teravilja sisse, et toita linnu ja sõjaväge.

Üldmajanduslikud tingimused vajutasid oma pitsati ka töölisliikumisele. Ametiühinguline liikumine arenes majandusliku kriisi tingimustes järjekindla, iga päev suureneva terrori olukorras. Kommunistlik Partei ei ole vandeselts ega mõni jakobiinlaste klubi, kus ainult kitsa ringi huvides töötatakse. Olles põranda all, politsei poolt leidmatu, tegutses Kommunistlik Partei hulkades, meie tegevus ulatus kaugele põranda peale. Eesti sotside Noske — siseminister Hellat — kinnitas esimest ametiühingute kongressi laiali ajades, et ametiühingute kesknõukogu peab edaspidi töötama demokraatiaga käsikäes, s. o. ta peab olema sotslik. Kuid 1920. aastal aeti sotsid minema igalt poolt, isegi Maatöölise Ühingute Liidu juhtkonna hulgast. Kommunistlik Partei oli ainuke, kes terrorist ja kommunistide füüsilisest hävitamisest hoolimata kõikumatult seisis tööliste klassivõitluse väerinde esimestes ridades.

1920. aasta suve- ja iseäranis sügiskuud olid ärevad ja pinevad. Sõja-aastatel toideti laiu hulki suurte lubadustega, demokraatlike õhupirukatega. Sõda lõppes, jõudis kätte aeg antud vekslite lunastamiseks. Nüüd aga selgus,

et kõik väljaantud vekslid on võltsitud, ilusad lubadused olid tehtud töörahva petmiseks. Restoranides ja kohyikutes kees elu, tõusik pidutses; nagu seened pärast vihma tekkisid uued ettevõtted, aktsiaseltsid, ärid. Kes Tallinna ja Tartu elu 1920.—1921. aastal tähele pani, see teab, et need olid tõusikute prassimiseaastad. Kirjandus oli selle ühiskonna eluavalduse peegel. Juba nn. «vabadussõja» aastatel tekkis Eestis eriline erootika ja kiimaluse õhutamise kunst. Marie Under, Visnapuu, Barbarus⁸⁸ jt. laulsid kiimalusele, nende luuletused olid pühendatud ihule ja ihadele. «Pitsivaht», millest laulis Under, ja «himurad silmad», millest kirjutas sots Ast, olid tõusiku ülemlauludeks, tema kõrgemaks kunstiks, mis vastas ta hingeelule ja ümbrusele.

Ela silmapilgule! Sots Ast-Rumor aga õpetas tõusikutele tõsisemat «kunsti». Ta «Tuled sügis-öös», «Valge naine» ja teised teosed juhivad «vaimlise täiuse poole». Ta kirjutas «demokraatia» üle, et «inimene ei ole mitte kodujänes ja inimkonna ideaaliks ei või mitte kodujänesee ideaal — signemine — olla, vaid vaimlise täiuse poole sammumine». Oma töös «Tuled sügis-öös» näitas Ast, mida see «täiuse poole sammumine» peab tähendama.

«... Suudlesin teda kaelast, õlgadest, iseäranis kaela lähedalt kõrvalehe juurest. Kiskusin kleidihaagid selja tagant lahti ning püüdsin kätt põue toppida.

Haiget teed! kisendas ta naeru sekka.

Viskles nagu hull sohval, püüdes vastu panna.

Naeratasime üksteisele suure õnne eelmaitsmisel.

... Kirg langes nagu raske palavik, muljudes iga meelega pealaele. Oigamine tungis huultele, süda pidi tühjaks nõrguma.

«Ei jaksa enam!» sosistas Aino oigamisi.»

Kõik need Underi, Visnapuu, Ast-Rumori «puht-kunstilised» tööd on kirjutatud kõige pöörasematel terrori ja töörahva veristamise aastatel. Lauludega pitsivahust, himuratest silmadest jne. lauldi maha töörahva viletsus, püüti «sigitada kõdistavat lugemist neile, kellele töölisi kurnates ja kroonut varastades rasv liiga tegemas oli» (Kingissepp).

Ühel pool küllus, prassimine, varade kogumine üksikute kätte, teisel pool põhjatu viletsus, nälgimine, haigus, tööpuuduse kasvamine — niisugune oli seisukord Eestis 1920. aastal, kui meie partei hakkas töötama «rahuaja» tingimustes.

Juba suvine Tallinna tööliste üldstreik «35 kommunisti protsessi» puhul oli kodanlusele hoiatuseks, et töölised võitlust endise visadusega ja järjekindlusega jätkavad. Sügisepoole valmis uus streik. Augustikuu puhkes vabrikutes ja tehastes lahti üldstreik. Töölised nõudsid 296-margalist päevatasu, ettevõtjad sundisid 48 marga eest orjama. Streik kanti üle ka raudteele. Raudteelaste Liidu juhatuse esimeheks oli sel ajal isesots Eilmann. Ta sahkerdas streigi juba enne lahtipuhkemist maha, ütles streigi toetamisest lahti. Raudteelaste streigi juhtimine läks Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kätte. Augusti lõpu poole kuulutati välja raudteelaste üldstreik. See oli üks põnevamatest silmapilkudest eesti kodanluse ajaloos. Et streik teoks saab, seda valitsusringkonnad ei uskunud. Esimesel streigipäeval ei läinud ükski rong määratud ajal välja. Alles siis, kui valitsus Tallinnas kutsus välja Kalevi maleva polgud ja soomusrongi ning igale masinistile kaks «kalevlast» püssidega vedurile pani, hakkas esimene rong liikuma.

Mäletan, see oli esimesel streigipäeval. Me töömeeste osa kokkusaamisi linnast välja enam linna servale. Päeval käisime lähemates raudteejaamades, teenistujad olid üksmeelselt streigi poolt. Ja tõesti ei tulnud streigipäeval keegi teenistusse. Tulime õhtul videvikus Mart Likemetsaga mööda raudteeliini linna poole. Korraga kostab eemalt läheneva veduri mürin.

«Kuule, rong tuleb, hilinemisega, aga ikkagi panid rongi liikuma,» kõneleb Mart.

Ma ei saanud veel midagi vastata, kui järsku meie ette kerkis midagi róngitaolist ja püssitikkude mets. Hüppasime teelt kõrvale, platvormilt hüüti: «Seiske!» Meist sõitis mööda dresiin, umbes 15—20 soomusronglast peal.

Meil ei olnud mingit tahtmist nendega lähemalt tutvuda ja seepärast hüppasime sõna lausumata raudtee kõrval olevasse kraavi. Mart pani jooksuma piki raudteekraavi, mina pöördusin võsastikku, sattusin aga neljarealise okasraataia otsa. Ronisin sellest kuidagiviisi üle, dresiinilt aga avati püssituli. Kuulen kuulide vingumist, kuulidest lahtikistud puuksad lendavad mulle näkku, märkan, et olen verine, riided lõhki kärjastatud. Jooksen veel edasi, peagi kukun maha, joosta enam ei jõua. Püssilaskmine kestab edasi. Viimaks jääb kõik vait, katsun oma konte. Näivad olevat terved, aga üles tõusta on raske. Rooman siis lähem-

masse laia sarapuupõõsasse, surun enese vastu maad ja püüan siin olukorda ette kujutada. Revolvrit enda juurest ei leia. Püksid, taskud ja pintsak lõhki kärjastatud. Revolver maha kukkunud. Ühest taskust leian tagavara-padrunid, see on kõik, mis järele on jäänud. Võsastik aga piiratakse ümber. Kuulen komandot: «Kõik põõsad läbi otsida!» Algabki «läbiotsimine». Paar sõdurit torgivad püssitääkidega kõik põõsad läbi ja nii jõuab järg ka minu põõsani. Kõrvalolev põõsas torgitakse hoolega läbi. Otsustan mitte häält teha, kui tääk kehasse peaks tungima. Ootan, inimeste liikumist ei näe, kuulen ainult, et sammud ja hääled minust eemalduvad. Jälle kerkib lootus pääsemisele. Komando kõlab minust mitte väga kaugel, käsutatakse sõdurid dresiinile, sellele järgneb sosinal käsk, millest ma aru ei saa.

Dresiini mürin läheb ikka kaugemale, ootan veel natuke ja hakkab siis põõsast välja roomama. Keegi vilistab, esiteks lühike, siis pikem vile. Tahan juba vastata, arvates, et vilistab Mart, kuid peatun: võib-olla vilistavad maha-jäetud sõdurid, et mind püüda. Kuulan veel, vaikus ümberingi. Rooman jälle edasi. Teist korda vile, kuid nüüd liigun juba kiiremini ja jõuan peagi välja põllu äärde, kust sammun otseteed lähema metsa poole.

Mart oli aga raudteevallilt alla hüpanud ja teerada mööda linna poole jooksnud. Ööpimeduses ei näinud talle keegi järele joosta, mõni kuul oli vingudes mööda lennanud, peatuli oli nähtavasti sihitud võsastikku, kuhu arvati meid peituvat. Okastraataiast läbihüppamisel olin mõned haavad saanud, kuid kuulid olid ka minu jätnud puutumata. Kokkusaamine nurjus, sest jäin ligi kaks tundi hiljaks, pealegi olin kaltsus, lõhkikistud riietega, milles ennast inimestele näidata ei võinud.

Üldstreik suruti valitsuse poolt maha. Raudteelaste Liidu juhatus arreteriti, streigist osavõtjad ja selle juhtijad anti väljakohtu kätte, 61 raudteelast saadeti üle piiri Nõukogude Venemaale. Valitsus viis Riigikogu kaudu läbi seaduseelnõu, mille järgi raudtee- ja posti-telegraafi teenistujatele ja töölistele streikimine ära keelati — riigiteenijatel ei olewat luba streikida.⁸⁹ Nii kohitseti värskest vastuvõetud põhiseadust, milles kõigile töölistele pühalikult «streigivabadust» lubati. Streik lõppes tööliste kaotusega.

Kuid see kaotus ei viinud kedagi meeleheitele. Vastupidi, veel suurema energiaga asuti tööle. Tallinna Ameti-

ametiühingulises liikumises meie partei üldiste direktiivide järgi ja andis 1920. aastal Tallinnas sotslusele surmava hoobi. Organiseerimiskuud ja -nädalad, millest eespool oli juttu, muutusid suurteks poliitilisteks hoogtöödeks, tööliklassi poliitiliseks mobiliseerimiseks. Saavutunud sellel alal suuri edusamme Tallinnas, viis kesknõukogu need linnatöölise organiseerimise meetodid ka maatöölise hulka. Maakondades korraldati maa- ja metsatöölise, popside ja saunikute ühiseid nõupidamisi, valiti maakondlikke keskusi ja laialdase selgitustöö tagajärjel ei pääsenud, s. o. ei valitud sinna ühtegi tuntud sotsi, maha arvatud mõned üksikud isesotsid. Maatöölise organisatsioonid läksid pahempoolsete revolutsiooniliste töölise kätte. Meie partei liikmeid oli juhtivates asutustes õige vähe, kuid partei autoriteet oli niivõrd suur, et meie ettepanekud igal pool ühel häälel vastu võeti. Pahempoolsed töölised, kes oma maailmavaate poolest seni veel kaugeltki kommunistid ei olnud, muutusid Kommunistliku Partei kindlateks abelisteks ja kaasvõitlejateks. Nii hakkas uus kaader kasvama, poliitiliselt ja organisatsiooniliselt arenema. 1922. aasta lõpul ja 1923. aastal tulid need kaadrid juba teatud kogemustega klassivõitluse väerindele. Partei kasvas ka arvuliselt ja omaduste poolest.

Teine tähtsam osa legaalseste võimaluste kasutamise alal kuulub tööliisrühmadele Riigikogus, linna- ja vallavolikogudes. Välja minnes Kommunistliku Internatsionaali II kongressi otsustest revolutsioonilise parlamentarismi kohta, kasutas meie partei täies ulatuses kodanliku parlamendi kõnetooli ja saadikute liikumisvabadust selleks, et laiade tööliisrühmade seas teha poliitilist ja organisatsioonilist tööd. I Riigikogu valimistel kutsus Eestimaa Kommunistlik Partei töörahvast üles toetama valimistel Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirju. Need nimekirjad ei olnud kommunistide nimekirjad, kuid nad olid siiski niisugused, et meie partei võis neis ülesseatud kandidaate usaldada, tööliklassi äraandmise teele nad ei läinud. Paljud neist tegi kodanluse terror ja tagakiusamine pärast kommunistideks: nad õppisid võitlema ja muutusid kindlateks kommunistideks — bolševikeks. Maakondades, kus Tallinna ametiühingud oma nimekirja üles ei saanud seada, kutsus partei töörahvast demonstratiivselt kodanliku korra vastu hääletama ja soovitas lasta valimiskasti sedelikesi kommunistide hüüdlausestega⁹¹. Valimisagitatsioon

sai töörahva hulkade poliitilise mobiliseerimise hoogtööks kodanliku korra ja valitsemissüsteemi vastu. See oli tähtis sõjariist, mida partei ei võinud kasutamata jätta. Hoolimata kõigist takistustest ja terrorist, mida töölistele valimiseelse kihutustöö ajal ja valimiste läbiviimisel avaldati, sai Tallinna kesknõukogu nimekiri üle 25 tuhande hääle ja viis Riigikokku 5 saadikut.

Tööliste esimesed saadikud kodanlikus lori kogus olid töölised Johannes Allikso, Jaan Santa, Joh. Vanja, Johan Soans ja Jaan Reinberg⁹². Neli esimest olid Tallinna töölised, viimane maatöeline (Harjumaalt). Nad ei olnud kõne- ega kirjamehed. Härrasmehed vaatasid neile kui imeloomadele. Täiesti ootamatult kodanlusele kuulutasid tööliste saadikud end esimesel Riigikogu koosolekul kommunistlikuks töölisrühmaks. Tõusikuile tuli see kui välg selgest taevast: Kommunistlik Partei on keelatud, tagaotsitav, kuid siin «kommunistlik töölisrühm». Seda eesti tööliste ja Kommunistliku Partei võitu märkis ka Kommunistliku Internatsionaali Täidesaatev Komitee, saates rühmale järgmise telegrammi:

«Kommunistliku Internatsionaali Täidesaatev Komitee tervitab vennalikult Eestimaa revolutsioonilisi töölisi ja nende kommunistlikku töölisrühma.

Kommunistlik liikumine on suure moraalse võidu saanud niisugusel maal, kus valge terrori abiga kodanlik kildkond valitseb, mida ka kollased sotsiaaldemokraadid toetavad.

K. I. Täidesaatev Komitee.»

See sündmus tõi teatud ajajärgu eesti töölisliikumisse. Partei sai uue võimaluse ja uue tee revolutsioonilise võitluse süvendamiseks ja hulkade poliitiliseks kasvatamiseks, tööliklassi organiseerimiseks. Kommunistliku rühma saadikud lugesid oma kõned paberitelt maha. Kodanlus irvitas, tundis tööliste sõnakehvusest suurt lõbu, katsus kõike, mis töölised rääkisid, naeruvääristada. Kuid tõusikud ja nende toapoisid eksisid. Tööliklass ja Kommunistlik Partei irvitas kodanluse kometitegemise üle. Eespool juba nimetasime, et nuhkide kätte sattus riigikoguliikme Allikso korteris rikkalik kirjavahetus. Need olid suurelt osalt V. Kingissepa kirjad ja tema poolt valmistatud kõned kavades Riigikogus ettelugemiseks. Kingissepp pani kogu oma energia, ande ja teravmeelsuse tööle, kirjutusmasin laskis vahetpidamata Viktori näppude alt välja

juhiseid, kõnesid ja näpunäiteid, kuidas on vaja üles astuda, missuguse küsimuse juures teravalt vastata, üleolevalt oma seisukohti deklareerida või põlglikult kõnelda. Tõeliselt oli V. Kingissepp kõige aktiivsem kodanliku lorigogu tegelane, keda kõik kuulsid, kelle trotsivast, põlglikust toonist kodanlased ja nende sabarakud haavusid, kuid keda nad ei näinud ega saanud kätte. Kodanluse «kandvad jõud» — ministrid ja teised — ei võinud arvatagi, et Kingissepp Juudi surnuaia* vahi toakese aknast näeb, millal ja kuidas riigikoguliikmed Nõmmele kupeldama sõidavad, kuid järgmisel päeval kuulevad nad oma prassimistest Riigikogu kõnetoolist kommunistlikelt saadikutelt.

See, mis sündis Toompeal, sündis vähemal kujul raeõojas, teiste linnade volikogudes ja demokraatlike asutuste esindustes. Igale poole ulatusid Kingissepa kõned. Masin löi mitmes eksemplaris, sidekuller kandis laiali. Töö käis täie hooga. Lumepall oli veerema pandud, ta suurenes, ta käik kiirenes.

Igale kommunistile ja klassiteadlikule töölisele oli kodanlik parlament ainult kohaks, kust kodanlust ja ta kannupoisse paljastada, töölistes kapitalistliku süsteemi ja sotside kui äraandjate vastu viha kasvatada. Revolutsioonilistele töölistele ei olnud Riigikogu mitte seadusandlikuks asutuseks, vaid nende orjastamise, proletariaadi kurramise «seadustajaks». Töölisrühmad I ja II Riigikogus said oma ülesannetest hästi aru ja püüdsid selle järele ka tegutseda. Töölise saadik vaatas üleolevalt kodanluse seadusandluse ja seadusandjate peale. Ühtki seaduseelnõu ei esitanud töölisrühm eesmärgiga, et see peaks Riigikogu enamuse poolt vastuvõtmist leidma, sest niisugune «õnn» võis tabada ainult seadust, mis oli sihitud tööliste v a s t u. Töölisrühm ütles oma deklaratsioonis: «Riigikogu töölisrühm ei või lubada ühtegi penni valitsusele, millel Riigikogu usaldus ei puudu, sest meie ei taha töölisklassi peale veeretada neid tinakuule, mis valitseval klassil on, tappe meie klassivendi Izborskis jne.» — «Kommunistlik töölisrühm tahab ennast ka sõja ja kaitseseisukorra küsimustes mitte vähem eraldada Riigikogu enamusest, sest eesti kodanlik riik ei alusta ühtegi sõda, mis ei oleks sõda töörahva vastu.» Sellest üldisest põhimõttest läks töölis-

* Asus praeguse Rahumäe surnuaia vastas.

rühm välja ka mitmesuguste seaduseelnõude esitamisel. Kommunistlik töölisrühm oli «sõbralikus» vahekorras isesotside rühmaga. Kodanlus püüdis tihti seletada, et iseseisvate sotsialistide rühma ja kommunistide vahel ei ole mingit vahet. See oli öeldud prügi silmapuistamiseks. Vahe oli nii suur, et ühiste esinemiste juures ei jõutud kokkuleppele, sest isesotsid nõudsid põhimõttelisi järeleandmisi. Seaduseelnõude esitamisel püüdsid isesotsid kinni pidada mingisugusest soliidsest, hästi hulga paragrahvidega kokkuseatud seaduseelnõust. Kuid kommunistliku rühma seaduseelnõud olid väga lühikesed. Näitena toome sõjaseaduse ärakaotamise seaduseelnõu:

«Kommunistliku töölisrühma ettepanek Riigikogule sõjaseaduse ärakaotamise asjus.

Kommunistlik rühm paneb Riigikogule ette otsustada:

§ 1. Sõjaseaduse maksvus on lõpetatud.

§ 2. See otsus pannakse maksma telegraafi teel.»⁹³

Ettepanek amnestia asjus seisis koos viiest paragrahvist, milles nähakse ette, et süüdimõistetud vabastatakse ja uurimise all olevad poliitilised süüteod viibimata lõpetatakse. Neljas paragrahv ütleb: «Need otsused ei ole maksavad endiste rüütlimõisate omanikkude ja pidajate kohta.» Viies: «Nendel otsustel on edasilükkamatu iseloom, nad pannakse maksma telegraafi teel.»

Mitte ainult kodanlus, vaid ka isesotsid, kõnelemata sotsidest, nägid neis kommunistliku töölisrühma seaduseelnõudes «mittetõsiseid ettepanekuid». Nende arvates pidi iga seaduseelnõu sisaldama hulga täpseid paragrahve, kus kõik ära seletatakse ja ette nähakse. Kuid revolutsiooniline võitlus ei tunnista neid paragrahviriikaid seadusi. Oktoobrirevolutsioon kuulutas välja sõja lõpetamise dekreedid, siis maaseaduse dekreedid jne., mis olid lühikesed, mõnepunktilised. Tööliklassile on tähtis sisu, mitte vorm või paragrahvide rohkus, kus kõik on ette nähtud. Ka kõige paremini kokkuseatud seadus ei ole kodanlusele vastuvõetav, kui selle eesmärgiks on vabaduse andmine töölistele. Kodanlus hääletas irvitades maha kõik kommunistliku rühma seaduseelnõud, kuid töölisel võtsid nad vastu. See oligi meie seaduseelnõude esitamise eesmärk.

Legaalse töö üheks tähtsamaks vormiks, tema edasikandjaks on ajakirjandus. 11. novembril 1920. aastal ilmus Tallinnas «Rõhutute Hääle» esimene number. See oli mitu kuud kestnud raske võitluse tagajärg. Umbes poolteist

aastat enne seda, s. o. 1919. aasta juunis, pandi kinni «Töö Hääl» ja vaheaja kestel ei ilmunud ühtki avalikku tööliste ajalehte.

«Rõhutute Hääl» tegi ära määratu suure töö eesti kodanluse ja sotside kurnamise ja äraandmise paljastamiseks. «Rõhutute Hääl» ilmus kodanliku diktatuuri demokraatlike illusioonide päevil. Kui ametiühingute tegelased käisid siseminister Einbundi juures ajakirja luba küsimas, siis seletanud Einbund töölistele, et meil Eestis maksab täielik trükivabadus. Temal, ministrihärral, ei olewat midagi selle vastu, kui ametiühingud oma häälekandjat tahavad välja anda. «Kuid miks niisugune nimi — «Rõhutute Hääl»! Tuleb välja, et mina, minister, olen justkui teie rõhuja!» Töölised vaikisid, jäid ministriga nõusse, et minister kurnajaid esindab, kuid nime nad ei muutnud, ja Einbund andis ajakirja ilmumiseks loa. Kui Kingissepp kuulis seda Einbundi «soovi», naeris ta ministri narrust. Kingissepp iseloomustas Einbundi kui kehkenpüksi, vaimselt tühja karjeristi, kes Rahvaerakonnast seepärast välja karanud, et Maaliidus võib paremat karjääri teha.

Juba Asutavas Kogus õpetasid kodanlus ja sots Hellat töölisi: «Võtke võim valimisedeliga, seaduses ettenähtud korras, ja keegi ei ütle teile midagi halba.»

Selle loosungi võltsi ja valet paljastas «Rõhutute Hääl». «Mitte valimiskastide sisu ei tule uurida,» kirjutas Kingissepp «Rõhutute Hääl», «vaid rahvusvahelist seisukorda, töölisliikumise arenemist Eestimaal, Soomes jm. Misjaoks siis valimistele minna? Selleks, et klassivaenlaste peastaapi tungida ja Riigikogu aknast välja töörahvahulkadele kõnelda tõtt.»

Järgnevatel linna-, maakonna- ja vallavalitsuste valimistel kasutas partei samuti kõiki neid vabadusi ja võimalusi, mida kodanlik demokraatia annab. Tallinna linnavolikogusse viisid ametiühingud oma kommunistlike tööliste nimekirjadega 28 saadikut, s. o. 28% kõigist kohtadest. Teistes linnades oli see protsent väiksem, kuid peaaegu igal pool loodi revolutsioonilised töölisrühmad⁹⁴. «Tööliisaadikud kontrolli alla,» kirjutas «Rõhutute Hääl». Deputaati kui tööliklassi esindajat ei saadeta mitte selleks kurnajate esinduskogusse, et seal toole soojendada, vaid maksimaalselt oma õigusi kasutades teeb ta kõige suuremal määral organiseerimistööd väljaspool parlamenti ja istub vähem Toompeal. Et tööliste esindajad seda täi-

daksid, oligi vaja tööliste kontrolli oma esindajate üle. Tööliste esindajad, s. o. pärisproletaarlased, töötasid heameelega tööliste organiseerimise alal, kuid väga vastumeelselt tegid ja teevad seda intelligendid, kes tööliste nimekirja kaudu parlamenti pääsevad.

Ja korraga — ühenduses ametiühingute II kongressi kokkukutsumisega⁹⁵ — hakatakse kõnelema kommunistide poolt kavatsetavast «riigipöördest». Sellest kõnelevad kodanlikud ja sotslikud ajalehed, töölissaadikute kõnede ajal tehakse vastavaid vahelehiudeid. Kodanlusel on valmimas töölisorganisatsioonide pogromm. Kaitseliidule jagatakse välja sõjariistu, nuhid käivad paljudes majades, pikad «kahtlaste» nimekirjad kaasas, neid täiendatakse uute tööliste nimedega, kes on arreteerimisele määratud. Kõik tundemärgid näitasid, et 1921. aasta kevadel või suvel pidi korduma järjekordne suurem töölisorganisatsioonide rüüstamine. Põranda all tunneme seisukorra pimevaks muutumist. Omalt poolt võtame tarvitusele mitmed kaitseabinõud, hoiatame, keda vaja, valmistame ette, et lööki vastu võtta organiseeritult, sest hoobi tagasiandmine tuleb jätta edaspidiseks. Kuid ka kodanluse seisukord muutub raskemaks. Nende viimane lootus olid sotsid, kuid see ei täitunud. Sotsidel ei olnud kuigi suurt mõju töölisorganisatsioonides, nad peksti järjekindlalt tööliühingute juhtimise juurest minema. Kodanlusel kaob viimane lootus ametiühinguid oma poliitika tööriistaks muuta. «Sotsialdemokraat» mustab pahempoolseid ametiühinguid, tembeldab neid «kommunistide pesadeks», kutsub rüüstamisele, «vastutamatute» tegelaste kõrvaldamisele. Töölisel kuulutavad «Sotsialdemokraadi» boikoti alla. Ja 15. aprillil paneb «Sotsialdemokraat» tööliste boikoti tagajärjel oma silmad igavesti kinni.⁹⁶ Sotside ajalooline uhkus läheb kõige kurja teed manalasse, sureb tööliste põlguse all.

16. aprillil 1921. aastal arreteeritakse sm. Raudsepp, Riigikogu kommunistliku töölisrühma sekretär. Raudsepp «kaob» Tallinnast, kaitsepolitsei ei anna mingisuguseid teateid tema kohta. Viimati saame teate, et Raudsepp on viidud Rakvere vangimajja, kus teda olevat piinatud, et temalt teada saada Kingissepa elukohta. Kuid ükski piinamine ei suutnud Raudseppa panna rääkima seda, millest ta midagi ei teadnud. Raudsepp ei teadnud tõesti mitte ühegi põrandaaluse korterit. Raudsepaga oli ühes veel sm. Trumann⁹⁷, kes samuti oli tulnud Ameerikast. Sain

nendega paar korda kokku tänaval ja ühe korra kuskil korteris. Kingissepp minu teada neid ei näinudki või nägi korra tänaval. «Vaba Maa» kui nuhkidele lähedal olev ajaleht on paar korda märkinud, et Raudsepp pidavat kuskil maal elama, teda ei olla mitte surnuks piinatud, nagu kommunistid kõnelevad. See võib ju tõsi olla*, kuid sealjuures on kindel, et kaitsepolitsei ülema abi Purri lootis Raudsepa arreteerimisega Kingissepa jälile saada, milles ta aga raskesti eksis — meie konspiratsioon tõmbas sellest kriipsu läbi.

Pärast Raudsepa arreteerimist algab massiline tööliste kinnivõtmine. Arreteeritakse kõik Tallinna linnavolikogu liikmed ja Ametiühingute Kesknõukogu nimekirjade Riigikogu liikmete kandidaadid. Noorproletaarlaste Ühing⁹⁸ pannakse kinni, juhatuse liikmed (Mirring⁹⁹, Sommerling¹⁰⁰ jt.) arreteeritakse, samuti arreteeritakse ka suurem osa Pärnu ja Narva linnavolikogude töölisrühma volinikke. Tehakse katseid ka pöranda alla tungida, kuid see ei õnnestu. Riigikogu kommunistliku töölisrühma liikmed jäetakse esialgu vabaks, aga nende elukorterid otsitakse läbi.

See oli kodanluse esimene suurem vastupealetung tööliisklassile, vastuseks Kommunistliku Partei taktikale kasutada kõiki legaalseid võimalusi. «Niiviisi löödi kodanluse poolt tagasi eesti proletariaadi julge Kommunistliku Internatsionaali lipu all väljatungimine,» kirjutab sm. Kingissepp aruandes Kominterni III kongressile. Ühes teises kirjas teatame, et «järele on jäänud ainult pörandaalused organisatsioonid». See võib viia arvamisele, et meie sel ajal legaalsete võimaluste kasutamisest tahtsime loobuda. See ei ole õige. Andes järelemõtlematult niisuguse vildaku vormeli, ei katkestanud me silmapilgukski legaalsete organisatsioonide ülesehitamistööd. Ametiühingute juhatused olid täiesti rüüstatud, juhtivad tegelased pokri pistetud, kuid juba sügisel kees ametiühingutes uuesti võitlus, asuti uue jõuga tööle. Legaalsete võimaluste kasutamise üks nähtavamatest tagajärgedest oli, et töölisliikumise kaadrid kasvasid, tegelaste aktiiv suurenes arvuliselt ja omaduste poolest. Siit on arusaadav, missugune määratu suur tähtsus on sellel, kui proletariaadi illegaalne partei-

* Et Raudsepp politseis surnuks piinati, on nüüd dokumentaalselt tõestatud.

liikumise peaju ja selgroog oma tegevuse seob legaalse revolutsioonilise liikumisega, kasutades kõiki legaalseid töövõimalusi, mida annab kodanlik demokraatia. Sektantlus, põrandaaluse tegevuse eelistamine legaalsuse kasutamisele ei võimalda parteil mõjutada tööliste massilist liikumist ja kasvatada töölisliikumise tegelasi.

Meie tulime «põranda alt põranda peale», ainult mitte nii, nagu seda soovitas kommunist Vöölmann, vaid nii, nagu õpetab Lenin. Pärast rüüstamist oli tihtigi õudne, nagu pärast lahingut. Põranda all sundis see tegutsema veel suurema energiaga, «põrandapealseid» aga kutsus iga rüüstamine uutele tegudele, endiste tegelaste asendamisele, et mitte oma klassiseisukohti käest anda. Nii sündis see iga suurema rüüstamise järel kuni 1925. aastani. Tööraha ühise väerinna loosung 1921. aasta lõpul ja 1922. aasta algul tõmbas meie partei mõju alla laialdased töörahvahulgad linnas ja maal. Ühisväerinde peanõudmised puudutasid tööliste majandusliku ja poliitilise võitluse igapäevaseid küsimusi, elulisi nõudmisi, sellepärast koondasid need nõudmised enda ümber laialdased tööraha hulgad.

VÕITLUS ISESEISVATE SOTSIALISTIDEGA

«Eestimaa tööliklassi parteidest võib nimetada Iseseisvat Sotsialistlikku Parteid ja Kommunistlikku Parteid, kuid fašistlik terror sotside aktiivsel osavõtul ei võimaldanud isesotside parteil hulgaliseks proletariaadiparteiks muutuda ja valjult klassiliini võtta»

(J. Palvadre, käsikiri «Fašism v Estonii» 1931. a.).

Kas on Eesti Iseseisev Sotsialistlik Tööliste Partei ehk lühendatult «isesotsid» kunagi olnud niisugune tööliklassi partei, keda kodanluse terrori surve oleks takistanud muutumast massiliseks proletariaadi parteiks?

Kes vähegi eesti töölisliikumise ajalugu tunneb, see teab, et «iseseisvad sotsialistid» pole kodanlusele kunagi liiga teinud ja neile pole ka keelatud töölisi organiseerida, vaid kodanlus on seda neile soovitanud, tihti nende saamatust sellel alal neile ette heites.

See on teadlik partei ja kogu eesti revolutsioonilise liikumise ajaloo võltsimine, kui iseseisvate sotsialistide par-

teid kujutatakse mingisuguse «proletaarse parteina» pärast seda, kui tema juhid on avalikult üle jooksnud sotsfašistide leeri. EKP ideoloogiline ja organisatsiooniline võitlus EISTP vastu algas selle partei sünnimisest peale. Kingissepp juhtis ja pidas seda võitlust järjekindla bolševistliku taktika alusel. Kingissepa kiri «Edasi» toimetusele 1920. aastal iseseisvate sotsialistide üle andis selge ja kujuka pildi selle «proletaarse partei» ja tema juhtide poliitilisest ja ühiskondlikust näost. Kommunist Palvadrel oli see kiri väga hästi teada, seekord vabandada «informatsiooni puudusega» või ebaõige informatsiooniga ei ole mingit põhjust. Teada on ka see, et EISTP kongressil (1922. aasta kevadel*) sündis lõhe, kus parempoolsed isesotsid vähemusse jäid, parteist välja astusid või pahempoolsete poolt välja heideti. Kõigi nende faktide ignoreerimine on eesti revolutsioonilise liikumise võltsimine, selle bolševistlikult leppimatu ja sõjaka revolutsioonilise taktika kinnimätsimine, mis oli EKP võitluse aluseks pahempoolsete sotside ja oportunistlike olluste vastu!

Kuidas tekkis EISTP?

Ta tekkis kolmest-neljast sotside parteist ärajooksnud «pahempoolsest sotsist» (Gotlieb Ast jt.) ja tosinast endisest sotsialistist-revolutsionäärist. Et oma päritolu ajaloos jäädvustada, otsustas selle «partei» esimene kongress** oma loosungiteks võtta «Võitluses omandad sa õiguse», «Kõigi maade töölised, ühinege». Niiviisi on eesti iseseisvatele sotsialistidele pahempoolse sotsiaaldemokraatia silt ajalooliselt külge kleebitud, nende sotsiaalne päritolu ulatub sotsiaaldemokraatia kännuni. Kas võib ajaloolane seda unustada!

Küsi Tallinna töelistelt, kes 1919.—1922. aasta tööliikumisest osa võtsid, mis nad arvavad isesotside parteist. Teie saate otsekohe vastuse: «See oli «Musta Kassi» noorhärade partei.»

Tallinna, Tartu ja Pärnu revolutsioonilised töölised pidasid järjekindlat võitlust isesotside Kruusi, Piiskari, Freibergi, «revolutsioonilise» Gustavsoni jt. vastu, paljastasid nende sotslikke tegusid, mis alati lahku läksid revolutsioonilistest sõnakõlksudest. See oli «poeetide» partei. Kommunistlik Partei ei vaadelnud isesotse kui fotograaf

* Mõeldud on EISTP III kongressi.

** See kongress toimus 1920. aasta aprillis.

nende seisakus või olevas koosseisus. Meid huvitas selle partei arenemine või õigemini — arendamine. Viimane oli peaasi, sest olles sügaval põranda all, pidi Kommunistlik Partei looma endale legaalseid töötamisvõimalusi. Ühes kirjas väljendab Viktor seda järgmiselt: «Küsimus on nimelt selles, missuguste meetoditega ISP * revolutsiooniliste elementide käsi vabaks teha. Aga see on ka ühtlasi legaalseste võimaluste kasutamise taktika küsimus. Miks hoiab ISP keskkomitee nii kramplikult Kruusi kuuesabast kinni? Talle tundub see päästerõngana, mis ISP-d legaalsuse vee peal hoiab. ISP puhastamine peab sündima mitte operatiivsel teel (meie ultimatiivide põhjal), vaid orgaanilisel teel: ISP-s eneses peab hakkama organiseeritud opositsioon paendliste latvade vastu, mis need tipud ära murab, kes kommunistlikku vilja ei kanna.»

Meie «sõprus» isesotsidega algas juba 1919. aastal. Asutavas Kogus tegid kruusid ja piiskarid punaseid sõnu, rääkisid arglikult tööliklassi ülesannetest, kodanluse survest jne. Meie partei oli aga tagakiusatavana sügaval põranda all. Meil puudus «aken» klassivaenlase laagrisse, kuid informatsiooni saada oli tingimata tarvis. Isesotsid, sel ajal veel sotsialistid-revolutsionärid, andsid selleks mõningaid lootusi. Nii tekkis esmalt side, väikesed vastastikused informatsioonid ja meie poolt ülesanded. Oma põrandaalustes väljaannetes hakkasime nende «revolutsionääride» tegevust arvustama, lähemast minevikust meelde tuletama, kuidas nad ühe või teise küsimuse juures on esinenud. Põhiküsimusteks olid sõjaküsimus, Eesti nõukogude valitsuse ja selle valitsuse eest võitlemise probleem. Muidugi kandsid meie informatsioonid üldist laadi, sündisid kirja teel, suurt akent me isesotside kaudu klassivaenlase laagrisse ei löönud, kuid pisike «õhuauk» oli ikkagi, ja põranda all tähendab ka see väga palju.

Viktori iseloomulikkudeks joonteks olid pilkav toon ja kihvtised märkused. Sagedasti tegi see «toon» jutuajamisel paljusid seltsimehi närviliseks, iseäranis neid, kes Viktorile mõne asja pärast ei meeldinud. Kingissepa pilkamisobjektiks sai see, kes valetas, hooples ja püüdis tekitada jonnitüli. Iseäranis valusalt said Viktori pilkeid ja mürgiseid märkusi kuulda isesotsid. Siin oli pilge sihitud painduvate tegelaste oportunistlike vaadete vastu. Kingissepa

* ISP all mõeldakse EISTP-d.

pilkes väljendus see bolševistlik leppimatus, mis peab olema iga kommunisti esimeseks omaduseks ja mis teeb kommunisti tõeliseks kommunistiks.

See oli 1920. aasta juulikuus, olin Viktori juures tema «lossis», Lagedi Juhani aidas¹⁰¹. Lugesime isesotside liidri Hans Kruusi vastust V. Kingissepale ajakirjas «Töö ja Võitlus». Kruus püüdis Kingissepa arvustusest «Kommunisti» lendlehes nr. 16 vingerdades mööda hiilida. «Kommunisti» lendleht küsib, miks sotsialistid-revolutsionäärid 1918. aastal proletariaadi eest varjasid seda, kui kodanlus otsustas Inglise laevastiku appi kutsuda eesti proletariaati kägistama. Kruus oli sel ajal Maapäeva liige ja võttis sellest koosolekust osa. Kruus kirjutab sõna-sõnalt: «Sotsialistid-revolutsionäärid ei kandnud seda, mida nad teadsid, avalikkuse ette, sest et tolelaegses olukorras ei olnud neil selleks mingit abinõu.» Väga «kohane» vastus 1920. aastal, kui kruuslased Kominterni ukse taga sisselaskmist mangusid.

Saime parajasti posti. Peale muu oli selles postipaunas ka komplekt «Edasi» numbroid Leningradist (VK(b)P Eesti sektsiooni häälekandja). Tutvunud posti sisuga, hakkasime lugema ka «Edasit». Korruga puhkeb Viktor pilkavalt naerma, viskab «Edasi» käest nurka ja paneb piibu suitsema.

Tähendab, pidi olema midagi, mis Viktori vihastas. Võtan lehe ja loen: «... Töölised löövad Tallinnas kodanlusega lahinguid: hüüdsõnaks olla nõukogude asutamine; küsimus on, kas suudavad iseseisvad sotsialistid sõnadest tegudeni minna.»

«Väga huvitav artikkel, võib-olla on teistes numbrites ka midagi sensatsioonilist,» ütlen Viktorile.

«Muidugi on,» vastab Viktor, ««Edasis» nr. 145 kirjutab sama Palvadre, et iseseisvate sotsialistide partei olla «ajutiselt tööliklassi avalikuks juhiks jäänud».»

See oli tõesti sensatsiooniline sõnum: lahingud Tallinnas, iseseisvad sotsialistid «ajutiselt tööliklassi avalikud juhid». Mis võis kommunist J. Palvadret niisugusele isesotside ülistamisele ajada, millest isesotsid ise vist undki ei näinud? Kas informatsiooni puudumine? Ei või olla, keegi ei usu seda. Ka kõige suurem teadmatus ja Eesti asjade mittetundmine ei õigusta — noh, lihtsalt pole kommunistile näo järele — tuua niisuguseid sõnumeid teise maa tööliikumise kohta. Mis siis Palvadret niisuguse seisukor-

rani viis? Kas «hingesugulus» isesotsidega? Nähtavasti küll ja ainult, sest niisuguseid teateid lugedes pidi ju igaühel iseenesest tekkima arvamine: kuni Eestis ei ole Kommunistlikku Parteid, senikaua on isesotsidki head küll. Mis oli «ajaloolasel» Palvadrel asja sellega, et Eestimaa Kommunistlik Partei isesotside vastu ägedat võitlust pidas, neid kui pahempoolseid sotse iseloomustas, nende sotsiaalvariserlikku nägu ja tegu iga sammu peal paljastas. Seda tegid kommunistid «kiuste», nagu isesotsid ka seletasid. Nii näitas kommunist Palvadre teadlikult nõrgestada Kommunistliku Partei võitlust sotsluse ja parempoolsete vastu. Viktor oli niisuguste võtete üle väga vihane, ta nimetas neid poliitiliste uulitsapoiste võteteks. Kingissepp kirjutas «Kommunisti» toimetuse nimel «Edasi» toimetusele pika kirja, milles ta isesotside poliitilise näo üksikasjaliselt paljaks kooris ja näitas, mis partei see on.

Kingissepp kirjutab oma saadetises muuseas:

««Edasi» 148. numbris kirjutab sm. J. Palvadre: tööliised löövad kodanlusega lahinguid: hüüdsõnaks olla nõukogude asutamine: küsimus olla, kas suudavad iseseisvad sotsialistid «sõnadest tegudeni» minna. See ei ole mitte üksnes selle tagajärjel nii kirjutatud, et toimetusel on valesõnumid «lahingute» kohta. See näitab, et «Edasi» toimetuse ettekujutus iseseisvate sotside parteist tõeludele ei vasta.»

Missugustest lahingutest oli «Edasis» juttu? 30. juunil mõisteti Tallinnas 35 kommunisti üle sõjaringkonnakohtus kohut. Sel päeval streikisid kõik Tallinna vabrikud, ajalehed ei ilmunud, tuhanded inimesed kogunesid kohtuhoone ette. Kutsuti välja kogu pealinna politsei, kuid rahvamurdu tagasi suruda ei jõutud. Toodi välja aurupritsid, peeti vee abil lahinguid. Nähtavasti «muutus» Palvadrel auruprits kuulipritsiks ja sellest see kisa tuligi. Isesotsid aga ei ole selles «lahingus» teips mitte süüdlased: nad ei teadnudki sellest. Nõukogude loosungist olid nad aga veel kaugemal¹⁰². Seda isesotside osa valgustab Kingissepp kirjas:

«30. juuni streigi eelõhtul oli isesotside partei Tallinna organisatsiooni peakoosolek, millest ligi 25 poeti, linna-
pirukameest ja kantseleiametnikku osa võttis. Seal ütles H. Kruus, et mingisugusest streigist 35 kommunisti protsessi puhul juttugi olla ei võivat, sest nende häälekandja ei olevat streigist sõnakestki lausunud, kommunistide lend-

lehte aga ei loetavat küllalt laiades massides. Streik oli aga siiski, kuid muidugi mitte isesotside süü läbi, nemad ei teinud streigi heaks midagi, selles oli neil täieline õigus.» Kingissepp kirjutab edasi: «Kodanlikud lehed veeretavad iga revolutsioonilise otsuse, mis töölised teevad, isesotside kaela. Sellel on kahesugune tähendus: 1) kodanlusel on vaja patuoinast, kes talle kättesaadav oleks, 2) kodanlusel on vaja surnuks vaikida, et töölised Kommunistliku Partei mõju all seisavad. Kas on «Edasil» mingi surnuksvaikimise vajadus?»

Nagu ikka, oli ka see Viktori kiri terav, sapine, mis aga selleaegsele «Edasi» toimetajale või toimetusele ei meeldinud. Toimetuse nimel vastas «Kommunistile» P. Peterson¹⁰³. Tema vastus oli vihane, kuigi oli arusaamatu, miks Peterson vihastas. Oma vastuses kirjutab Peterson muuseas järgmiselt:

«Ekslik on väide, et kommunistid on Eestis ametlikud tööliste juhid. Kommunistid ei saa sarnased olla. Kommunistid on töölisklassi eelvägi, kes tegelikult viivad töölisklassi tööliste diktatuurini.»

Oma poliitiliselt kirjaoskamatu väite «tõenduseks» kutsub ta Marxi appi, kes olla Haagi kongressil 1872. aastal ütelnud, et kommunistid ei või olla töölisklassi ametlikud juhid. Meile oli niisugune «tööliste diktatuur» ja see Marx, kes kommuniste ei tunnista, uudiseks, kuid põrandaalne töö ei lubanud Petersoni-Palvadrega selle üle kirjavahetusse astuda. Aega oli nii vähe, Nõukogude Venemaal aga palju häid ja paremaid marksiste, kellelt Petersonid võisid õppida. Viktor lubas «Edasi» toimetuse vastuse klaasi alla panna, kui ta põranda alt välja tuleb.

Kuidas arenesid meie vahekorrad isesotsidega?

Isesotsid püüdsid meie parteile ikka lähemala tükki. Nende «revolutsioonilisus» paisus. Kasvasid ka meie nõudmised ja pealekäimised. Kruus, Joonas ja Freiberg kuulusid endid proletariaadi diktatuuri «põhimõttelisteks poolehoidjateks». 1920. aastal kuulutas EISTP I kongress oma manifestis, et «proletariaadi diktatuuri maksma panna ei saa igal kellaajal, ruttu üks-kaks-kolm». See «üks-kaks-kolm» sai lentsõnaks isesotside iseloomustamiseks. Naljutamiseks andis see palju materjali. Esimesele kongressile järgnesid Keskkomitee seletused ja täiendused, milledest kõige tähtsam oli revolutsiooni «paratamatu paratamatus» ja selle revolutsiooni «paratamatuse» propageerimine.

1920. aastal hakkasid isesotside juhid oma partei taktika põhimõtteid kokku seadma ja neid avaldama. Nende juures peatume allpool. Sotsialistide-revolutsionääride minevikuvigu arvustades ütles Kruus, et esseerid ei olla küllalt selgelt väljendanud oma seisukohta sõjaküsimuses. Nad olla kirjutanud, et see sõda on «eesti kodanliku riigi sõda eesti-vene kommunistidega». Kruusi-Joonase sõnaraamatus ei tuntud siis veel sõna «kodusõda». Arvustades oma tegevust 1919. aastal ütles Kruus, et «see (sõda — *O. R.*) ei olnud sisuliselt mingi rahvuslik sõda... see kandis klassisõja tundemärke». Natuke aega hiljem vastas Kruus kommunistide pealekäämisele hooplevalt: «Meie oleme alati ütelnud, et see oli kodusõda.»

See oli luiskamine. Kunagi pole isesotsid sõjast selgesti, ilma vahemärkusteta kirjutanud.

1920. aasta maikuus kirjutas Hans Kruus Kingissepale oma «seisukohtade üle». Toon siin mõned väljavõtted neist kirjadest:

1) «Kogu kodanlikus maailmas jõuab proletariaat iga silmapilguga selgemale arusaamisele, et kapitalismi viletsusest teda võib päästa ainult töörahva kätte võimu võtmine, mis võimalikult rutem peab sündima.»

2) «Sellele äratundmisele peab ka eesti proletariaat jõudma» (Kruusi arvates ei olnud eesti proletariaat veel seesugusele arusaamisele jõudnud. — *O. R.*)

3) «Revolutsiooni vastu tuleb hakata valmistama.»

4) «See asjaolu, kas proletariaadi diktatuuri homme või ülehomme hakkame teostama, ei tohi täna tööliklassi kokkuleppele ajada kodanlusega.» (Sellega tahtis Kruus ütelda, et nad on igasuguse kokkuleppe vastu, arvates, et see toonitus on «väga revolutsiooniline» — *O. R.*)

Edasi püüdis Kruus oma kirjades Kingisseppa uskuma panna, et «meie» ja «nende» vahel mingit vahet ei ole. 1920. aasta suvel saime tihti Kruusilt kirjakesi ja seletusi ühe või teise küsimuse üle. Alati, kui «Kommunistis» või lendlehes isesotside üle arvustus ilmus, saime mõne päeva pärast kirja, milles püüti «Kommunisti» väiteid ümber lükata või mõista anda, et niisuguseid küsimusi võib «omavahel» õiendada, ei maksa neid alati «suure kella» külge riputada. Kuid Viktor naerab, silitab habet ja lausub, et isesotsid tahavad temaga «lehmakaupa» teha! Jälle ilmus uus artikkel, terav, piitsutav, paljastav. Seekord puudutas küsimus isesotside minevikku — esseeride tege-

vust. Kruus kirjutab selle peale Viktorile, et «esseeride iseloomustust peab suurel määral põhjendatuks, samuti ka osaliselt ISP kohta käivat... kuid,» seletab Kruus edasi, need eksitused ja vead ei juhtunud mitte sellepärast, et nemad või endised esseerid olid sarnased patused. «Sellise taktika motiivideks on meil olnud just sotsiaalpedagoogilised järeldaalumised. Meie senine esialgne «udusus» on meile samalaadiliseks «prohodnaja kasarma'ks» meie endi seisukohalt, nagu teie meie asutust üldse kommunistide seisukohalt peate.» See tähendab: vead tulevad sellest, et nad on isesotsid, ja isesotsid on nad sellepärast, et nad teevad vigu. «Puht sotsiaalpedagoogilised järeldaalumised sunnivad seda tegema.»

Iseseisvate sotsialistide partei arenes Kommunistliku Partei arvustuse mõjul. Muidugi ei piirdunud meie ainult arvustusega; s. o. poliitilise mõjutamisega. Organisatsiooniliselt püüdsime kõigepealt oma seisukohti kindlustada Tallinna organisatsioonis. Paarikümne revolutsioonilise töölise saatmine Kruusi parteisse pani selle partei käärima. Kruus sai sellest hoogu, et töölised tema parteisse tulevad, ja nüüd algas päris tõsiselt Kominterni astumise «hoogtöö».

20. märtsil 1921. aastal adresseeritakse EKP Keskkomiteele EISTP KK kiri, mis kannab pealkirja:

Seisukohad EISTP ja EKP ühinemise küsimuses

Selles dokumendis kirjutatakse muuseas: «EISTP KK leiab, et EISTP ja EKP vahel ei ole mingisuguseid ideelisi ega põhimõttelisi lahkuminekuid. EISTP on järjekindlalt pidanud kommunistlikku joont. ... Kominterni vastuvõtmise tingimuste 21 punkti on põhimõtteliselt vastuvõetavad, kui üles ei seata mingisuguseid erinõudmisi.» Ja oma «järjekindla» kommunistliku joone pidamiseks kirjutab isesotside Keskkomitee järgmises punktis: «EISTP KK leiab, et sotsialistliku tööliste revolutsiooni paratamatuse propageerimine laiades massides on tarvilik.»

Põrandaaluse töö kohta kirjutatakse: «Põrandaalune töö peab olema täienduseks põrandapealsele. Vähe sellest, kui tekiksid kommunistlikud rühmad Riigikogus, omavalitsusasutustes ja ametiühingutes: tingimata tarvilik on, et partei kui niisugune oleks legaalne, et võimudel võimalik ei oleks ainuüksi parteisse kuulumise pärast vastutusele võtta...»

Lugesime kollektiivselt seda kirja, mis kõigile suurt lõbu ja nalja sünnitas. Viktor teatab, et nüüd jätkub materjali mitme «Kommunisti» kirjutamiseks. Kõige huvitavam oli aga see, et lõpus panid isesotsid meile ette järgmise «konkreetselt» plaani: meie kutsugu parteide ühine kongress kokku, EISTP registreerib ennast seaduslikult Kommunistliku Partei nime all, kui see aga on võimatu, siis ehk katsub praegune EKP ise oma põhikirja registreerida!

Kommunistliku Partei põhikirja registreerimist soovitada meie demokraatia juures ja teha seda tõsiselt, selleks peab soovitaja olema küll suur «sotsialist»! Isesotside poolt oli see aga tõsiselt võetud, sest nad ütlesid samas kirjas, et «masside organiseerimine ja propaganda arendamine on võimalik ainult legaalses vormides, kuna nendest legaalsetest vormidest loobumine vabatahtlikult oleks kuritegu». Et selle «kuriteo» eest hoida, soovitasid nad EKP «registreerida» demokraatlikus ametiasutuses.

Tõsiselt ei saanud meie seda kirja ja tehtud ettepanekuid võtta. Muuseas, «ühinemise ettepanek» tuli meile täiesti ootamatult. Meie saime sellest nii aru, et isesotsidel on tarvis Kominterni astumiseks kommunistide toetust, ja sellepärast soovivad nad meiega «registreerima» minna. Me ei vastanud selle kirja peale «ametlikult» midagi. Jätkasime endiselt isesotside tegevuse teravat arvustamist «Kommunistis» ja «Kommunisti» lendlehes, nõudsimenendelt sõnade asemel kas või kõige väiksemaidki revolutsioonilisi tegusid. Viktor seadis kokku üksteistkümme nõudmist, mida isesotsidel tuli täita, kui nad tahtsid kommunistlikud olla. Avaldasime need «Kommunisti» lendlehes. Nende nõudmiste täitmisest olenes, kas EISTP võib ennast revolutsiooniliseks parteiks nimetada ja kas ta võib kaasatundjana Kominterni kuuluda. Selle järele ilmus «Kommunist», mis täielikult oli pühendatud iseseisvate sotside paljastamisele.

Meie ei kahelnud selle juures, et EISTP on valmis iga kommunistlikku otsust vastu võtma, kui see otsus otses karistusseaduse paragrahvi alla ei käi. EISTP kongress võttis pimedast peast 21 Kominterni vastuvõtmise punkti «omaks», sest referendil ei olevat aega olnud neid eesti keelde tõlkida ja sellepärast jutustas ta 21 nõudmist «oma sõnadega» ära. 21 nõudmise täitmisega oli niisamasugune lugu. Kongress lubas neid täita «võimalust» mööda, kui

mingeid «erinõudmisi» ette ei panda. EKP üksteistküm-
mend nõudmist ei olnud erinõudmised, need olid Komin-
terni vastuvõtutingimuste järeldused «Eesti oludes». 1921.
aasta maikuus kirjutas Viktor Venemaa Büroole isesotside
kohta:

«Kas on veel jõledamat 21 punkti profaneerimist kui
1. mai isesotside retsepti järel Tartus. Meil on nüüd selle
kohta üksikasjalised andmed. Tartu Ametiühingute Kes-
kõukogu komisjonis, mis 1. maid korraldas, lükati sotside
ja isesotside häältega tagasi 11 loosungit, mis revolutsioon-
iliste tööliste poolt ette pandi. Põhjendati: need loosun-
gid kutsuksid välja uulitsavõitlused! Otsustati, et minnakse
välja ainult ametlike ametiühingute lippudega. Isesotsid
pidid minema oma parteilipuga, millel pealkiri «Elagu 3.
Internatsionaal!». Politsei poolt oli keelatud «3. Internat-
sionaaliga» välja tulla ja seepärast õmblesid isesotside rät-
sepap «3» kinni. Kui rongkäik Raadi mõisa kruusaaukude
poole liikus, hakkasid töölised «Internatsionaali» laulma,
kuid muusikakoor pistis isesotside käsul sellest üle pori-
laste marssi mängima. Niisugune oli selle partei «revolut-
sioonilisus».»

1920. aasta lõpust aprilli lõpuni 1921. aastal oli olukord
Eestis isesotsidele soodne ja ahvatlev. 1921. aasta algul
tekkis kommunistlik tööliste riigikogurühm, linnavolikoo-
gude valimistel võitsid revolutsioonilised töölised. Igasu-
guste oportunistide, eriti aga isesotside seas kasvasid «le-
gaalse kommunismi» illusioonid, kujutleti, et kommunism
Eestis on «peaaegu» lubatud. Sõnades muutusid isesotsid
väga «revolutsiooniliseks», nad kõnelesid proletaarse revo-
lutsiooni «paratamatust paratamatusest», proletariaadi
diktatuurist, mis ka «paratamatult» tulevat... saja aasta
pärast. Selle isevärki «pahempoolsuse», sisult aga täiesti
sotsiaaldemokraatliku voolu vastu töölisliikumises tuli
meie parteil otsustavalt võidelda. Aprilli teisel poolel algas
kommunistliku liikumise «likvideerimine». Riigikogu kom-
munistliku töölisrühma kõrvaldamine, nende kandidaatide
arreteerimine pani isesotside püksid sõeluma ja paiskas
nad paremale poole, viis nad meist kaugemale ja Pätsile
lähemale. Meie pidime pärast rüüstamist oma aktiivsust
veel enam tõstma, hulki tegevusele õhutama ja sellepärast
väga teraselt ning kriitiliselt isesotside tegevuse peale
vaatama. «Sest praegu on otsustavalt tähtis just iga põõsa
tagant vastupanekut teha Pätsi ülbusele ja niiviisi maha

võidelda seda pettumust ja apaatiat, mis peale pogromme tööliste ridades maad võtta ähvardavad.» kirjutas Viktor maikuus 1921. aastal. Isesotsidel oli see aga ümberpöör-
dult: nad andsid Pätsile kontsessiooni, vähendasid oma «revolutsioonituld», kutsusid «mõistlikule» tööle. Isesot-
side ja kõigi oportunistide taktikat iseloomustab kõige pa-
remini esimeste käitumine 1920. aastal augustikuu streigi
ajal. EISTP astus streigivõitlusest diplomaatiliselt kō r-
v a l e, selle asemel et tööliste esirinnas minna ja töölis-
tega ühes võidelda. Töölismajast võeti kinni igaüks, keda
nuhid vähegi streigi juhtivaks jõuks pidasid. Töölisi toi-
metati trellide taha. Hans Kruus ja teised olid sel ajal
Asutava Kogu liikmed, «puutumatud» isikud. Oma aja-
lehes tegid nad revolutsioonist kisa, kuid streigist hoidsid
end 100 kilomeetri kaugusel. Nad ei esinenud ühelgi strei-
kijate koosolekul. Nad elasid oma eraelu ja aitasid streiki
sellega alla suruda, et käsi püksitaskus hoidsid ja neid
töölistele abistavalt ei ulatanud. Kui aga streik oli maha
surutud, siis võtsid need mehed käed püksitaskust välja,
tegid Asutavas Kogus härrade ees paar «revolutsioonilist»
käeliigutust: pärisid valitsuselt aru! Kuid Toompealt alla
tulid nad endiselt tummadena ja avasid oma suud ainult
kohvikutes söömiseks ja joomiseks.

1921. aasta juulis astus kokku Kommunistliku Internat-
sionaali III kongress. Isesotsid valmistusid kongressiks.
Meie partei arvustas EISTP-d oma väljaannetes järjekind-
lalt ja armutult. Eriti terav oli see arvustus 1921. aastal,
enne Kominterni kongressi. Kuna kruusid ise arvasid, et
EISTP ja EKP vahel mingisuguseid ideelisi ja põhimõtte-
lisi lahkuminekuid ei ole, siis sõitsid nad ka Moskvasse
selles teadmises, et neid kahel käel vastu võetakse. Eesti
valitsus andis Kruusile ja Bleimannile väga lahkesti välis-
passid, Bleimann sõitis Kominterni kongressile koguni
eesti diplomaatide kõigi mugavustega erivagunis.

Meie saatsime järelepärimise EISTP Keskkomiteele, kes
vastas, et neil ei olevat teada, millise välispassiga Blei-
mann Moskvasse sõitis ja kas on õige «Kaja» sõnum selle
kohta, et Bleimann saanud sõiduks välisministeeriumi kul-
leripassi. Piiskar lubas «järele kuulata ja siis vastata».

Vastus jäi tulemata. Meile oli ka selleta selge, et Blei-
mann, keda süüdistati «riigiäraandmises» («Lennuki» ära-
viimise plaanis), võis sõiduloo saada ainult selle tingimu-
sega, kui ta lubas midagi vastutasuks. Vastutasu pidi

olema mõni poliitiline kohustus, mille Bleimann või ta partei enda peale võttis. Sellest teatasime ka Moskvasse Kominterni Täidesaatvasse Komiteesse.

Moskvas pidasid Kruus ja Bleimann nõu EKP delegatsiooniga¹⁰⁴. Päevakorras seisis EKP 11 punkti arutamine. Esimesel koosolekul jõutakse läbi arutada ainult kolm punkti. Kruus loeb ette esimese punkti, milles nõutakse, et EISTP avaldaks kindla seisukoha Eesti isamaa kaitsmise küsimuses. Kruus teatab, et esimese poole kohta, s. o. võõra abi suhtes eesti töörahvale proletaarse välisriigi poolt asuvad nad jaataval seisukohal, kuna teine pool, s. o. sotsialistide-revolutsionääride passiivse taktika hukkamõistmine olevat juba teostatud. Teine punkt nõuab, et EISTP ilma märkusteta kaitseks Venemaa Nõukogude vabariiki ja punast terrorit. Bleimann teatab, et nad ei olevat punast terrorit ja selle vajaduse mõtet küllalt sügavalt selgitanud, lubavad seda aga edaspidi teha. Kolmanda punkti kohta teatab Kruus, et kui nad on kõnelnud ülemaailmse revolutsiooni «paratamatusest», siis ei ole nad sellega tahtnud proletaarset revolutsiooni Eestis mitte seada Lääne-Euroopa sotsialistliku revolutsiooni sabasse, vaid seda «paratamatust» on tarvitatud «tähtsa agitatsiooni abinõuna». Selle peale astub aga Bleimann üles ja teatab, et eesti tööliklass ei suuda revolutsiooni Eestis «ilma välise abita» läbi viia. See seisukoht on olnud pahempoolsete sotside ja oportunistide tarvitavam ratsu, kui on olnud vaja põhjendada oma oportunistlikku taktikat, kodanlusele allavandumise poliitikat. Sama seisukohta pooldas ka Palvadre.

Need olid osalised, moka otsast väljakukkunud tunnistused, mis Kruus ja Bleimann olid sunnitud Nõukogude Venemaal tegema. Kuid samal ajal püüdsid nad Kominterni kõige jämedamalt tüsata. Kruus esitas Kominterni Täidesaatvale Komiteele EISTP kongressil* vastuvõetud resolutsiooni poliitilise silmapilgu kohta. Tallinnas vastuvõetud resolutsioonis öeldakse isesotside partei kohta... «kes valmis oleks iga silmapilk võitluse astuma kodanluse iga pealetungi vastu...» Sama resolutsiooni nimetatud koht «tõlgiti» Kominterni jaoks ümber järgmiselt: «Которая во всякое время была бы способна дать отпор наступлениям буржуазии и готова была бы сама перейти

* Jutt on EISTP II kongressist.

в наступление против ее...». See, mis juurde tõlgitud, oli määratud Kominterni petmiseks, et viimane usuks EISTP «väga revolutsioonilist» seisukohta. Ent see number ei läinud läbi. See oli tõesti kommunistide «süü», et nad selle võltsimise paljastasid ja EISTP selle tõttu Kominterni ukse tagant tagasi saadeti. Sm-d Pöögelmann¹⁰⁵ ja Anvelt¹⁰⁶ tutvustasid Kominterni üksikasjaliselt EISTP tegevusega, nende artiklitega, mis isesotsid olid avaldanud revolutsiooni ja klassivõitluse taktika kohta. Komintern soovitas EISTP-le ennast veel tegevuses näidata, sõnadest tegudeni minna.

Kruus sõitis Moskvast tühjalt tagasi. Kodus oli aga selle aja sees, kui pealik võõrsil käis, sündinud ebameeldivaid asju. EISTP-l oli 1921. aastal liikmeid: Tallinnas 70 ümber, Narvas 50, Tartus 50—60, Viljandis 10—15, Pärnus ühes maakonnaga 60—70, Rakveres 20, Saaremaal 30, Paides 20 ja peale selle mõned organisatsioonid maal, kus liikmete arv ulatus 3—5. 1921. aasta lõpu poole hakkas Tallinna organisatsioon kasvama, ühes sellega kasvas ka vastasrind Keskkomitee ja kogu EISTP «tuntud liidrite» vastu. Tallinna organisatsioon oli selle vastasrinna keskuks. Siit puges opositsiooni pisielukas EISTP Keskkomiteesse ja niimoodi algaski isesotside «seesmine revolutsioniseerumine». Iseenesest oli arusaadav, et see «seesmine revolutsioniseerumine» Kruusile, Piiskarile jt. sugugi ei meeldinud. Kruus tuli Moskvast tagasi, kodused asjad olid segi paisatud, Kominterni ukсед sisseastumiseks kinni. Ometi lootis «kogu partei», et Kruus on see mees, kes partei Kominterni viib. Kruusil ei jäänud üle muud nõu kui «puhkusele» küsida. Keskkomitee enamus tuli Kruusi soovile vastu, andis talle neli kuud puhkust ja jäi nõusse, et Kruus kirjutab puhkuse ajal Kominterni III kongressi üle kirjaliku aruande. Kirjaliku aruandega sündis skandaalne lugu. Seni kui Kruus seda kirjutas, läks osa Keskkomiteest vastasrinna poole üle ja kirjalik aruanne kuulutati nõrgaks, poliitiliselt kõlbmatuks dokumendiks. Peale selle kõneldi Tallinnas veel Kruusi teisest ettevõttest, seekord õnnelikust: Kruus tutvunud ühe daamiga ja tulevane äi soovitanud väimehel poliitikast loobuda ning teaduslikule tööle anduda. EISTP Keskkomitees, kus neist Kruusi «edusammudest» räägitud, tõusnud skandaal: Freiberg jt. vihanud «kommunistide klatši» üle, kes tahtvat Kruusi kompromiteerida. Kruusist tehti suur küsimus, kuid peagi

selgus, et Kruus mitte ainult poliitikast ei loobu, vaid et valitsuse poolt olid lõpetatud isegi kohtuprotsessid, mis Kruusi ja Joonase vastu olid tõstetud Asutava Kogu ja Riigikogu päevil. Kuid EISTP salgas selle maha. Veel 10. detsembril 1921. aastal kirjutab EISTP juhtiv grupp meie partei Poliitbüroole kirja, milles katsub protesteerida nende «põhjendamata süüdistuste vastu», mis sm. Vakmann ja samuti ka sm. Pöögelmann Moskvas olevat oktoobrikuus esitanud. Vakmann ja Pöögelmann seletanud Moskvas, et neil olevat «otsekohesed teated EISTP Keskkomiteest», et Kruus on läinud kodanluse poole üle ja et Joonas leidnud kodanluse silmis armu. EISTP Poliitbüroo pahandab, kust võisid Vakmann ja Pöögelmann niisuguseid teateid saada ja kuidas tuleb nüüd mõista Pöögelmanni teist ütlust Kominterni erikomisjonis, et EKP on valmis EISTP-ga koos töötama, kuna nad teisel päeval EISTP-le kallale kipuvad. Piiskar küsib, kuidas sarnast teguviisi tuleb nimetada.

Meie vastused olid «Kommunistis» ja lendlehtedes. Koostöötamine klassivõitluses selle parteiga just tähendas nende teravat arvustamist Kommunistliku Partei poolt. Meie ei keelanud isesotsidele Kommunistliku Partei tegevuse arvustamist. Koostöötamine ja oma vigade vastastikune mahasalgamine — selle poole pole meie kunagi püüdnud, ja kes koostöötamisest niiviisi aru saab, see eksib raskesti. Meie pidasime arvustust, pealegi avalikku arvustust, esimeseks koostöötamise tingimuseks. Kes bolševistliku arvustuse välja kannatab, ainult see kõlbab revolutsioonilise tööraha peresse.

Kuid nii ei saanud asjast aru iseseisvad sotsialistid. iseseisev sotsialistide partei, kus valmisid suured deklaratsioonid EKP-le ja revolutsioonilisele töölisklassile. EISTP ja EKP vahekorid võeti EISTP organisatsioonides arutlusele.

Millest see üldse tuli, et EISTP pärast kolmandat Kominterni kongressi uuesti EKP ja EISTP vahekordi arutama hakkas? Kommunistliku Internatsionaali III kongressi otsuste põhjal võib igal maal olla ainult üks Kommunistlik Partei, kes Kominterni kuulub. Täheandab, iseseisvad sotsialistid pidid meie parteiga ühinema või ütleva, mida nad kongressi otsustest arvavad. Alljärgnev deklaratsioon oli selleks vastuseks. See vastus sai tulevase uue EISTP platvormiks ja sillaks sotside juurde.¹⁰⁷ EKP nõudis oma väljaannetes Hans Kruusi ärakutsumist riigi-

kogurühmast ja teiste poolsotside tagandamist partei juhtivatelt kohtadelt. Esimesena võttis sõna Tartu EISTP organisatsioon. See oli Kruusi, Freibergi jt. peakants. Toome Tartu organisatsiooni deklaratsiooni peapunktid sõna-sõnalt ära, sest nendes avaldub kõigi aegade oportunistide maskitu nägu. Deklaratsioon on vastu võetud 16. detsembril 1921. aastal Tartu organisatsiooni üldkoosolekul. Seal kirjutatakse:

«1) EISTP-l praegusel kujul on suur väärtus meie töölisliikumises, tema täielikku ideelist ja organisatsioonilist iseseisvust ja rippumatust tuleb igal viisil kaitsta. Partei organisatsiooniline ja sisuline ühtesulamine EKP-ga oleks raskeks hoobiks töölisliikumisele üldse ja selle revolutsioonilisele tiivale eriti.

2) Partei suuremaks väärtuseks on ta legaalsus. Kommunistidega sisuliselt ühtesulamine tähendaks aga paratamatult põranda alla minekut ka sel korral, kui partei vormiliselt jääks iseseisvaks.

3) EISTP tähtsamaks väärtuseks on veel see asjaolu, et ta iseseisvalt suudab käsitleda ja otsustada nii teoreetilisi kui ka taktikalisi küsimusi, ka harilikust šabloonist (see peab tähendama: kommunistidest. — O. R.) erinevalt.

4) Tuleb konstateerida tõsiasi, et otsustava revolutsioonilise võitluse laine on sedapuhku raugemas. Reaktsioon on igal pool pead tõstmas. Ka töölisühkade hingeelus on revolutsiooniline tõus seismas ja tagurpidimine täies hoos. Arvatavasti ei kesta niisugune seisukord küll kaua, kõige rohkem aastakümneid, kuni kodanluse ilmas sisemised vastuolud jälle vapustavaid liikumisi sünnitavad, mis ka masse jälle revolutsioneerib. Võimata on revolutsiooni Eestis enne teostada, kui Läänes veel liikumise tunnused puuduvad.

5) Peab konstateerima, et Venemaa uus majanduspoliitika kõigi oma tagajärgedega ei ole midagi muud kui kommunistliku majapidamise katse kokkulangemine, kommunismi taganemine kogu liinil kapitalistliku maailmakorra ees. See kokkulangemine ei järgnenud mitte kommunistide süüst, vaid Venemaa majanduselu objektiivsetest tingimustest. Oleks idiootsus selles mitte kommunismi taganemist, vaid koguni võitu näha. Raske on ette kujutada narrimat enesepiitsutamist ja eesti tööliste tüsamist, kui seda tehakse kommunistlikus «Töö» nr. 5 ilmunud artiklis «Majanduslikust seisukorrast Venemaal»,

kus ülistatakse uut majanduspoliitikat. Venemaa tõelist olukorda ei tohi mingil viisil eesti tööliste eest varjata, nagu seda eesti kommunistid tegelikult tahavad teha. See oleks kuritegu ja väga hädaohtlik mäng.

6) Meie partei on kõik teinud, et head vahekorda alal hoida kommunistidega. Kuid kommunistid on sellest hoolimata oma sihilikku kallaletungimist täie hooga jätkanud. Sõimatakse pahatahtlikult, arendatakse kohvitantade kombel kõige vastikumat poliitilist klatši, valetatakse sihilikult ja teadlikult... meie partei vastutavatest tegelastest kõneldes, kes endid kodanlusele ära müüvat... Ühtlasi ei saa ka märkimata jätta, et EKP kaugeltki mitte ei ole ainus õige Kominterni ideoloogia ja taktikaliste seisukohtade avaldaja. EKP võiks vahest ainult selle pahempoolse tiiva edustaja olla. Tuletame ka meelde leppimatut vaenu EKP ja Venemaal asuvate eesti kommunistide vahel. «Vöölmanni mees» on kohalikkude kommunistide juures sõimunimeks saanud, millega mõnikord meidki austatakse. Ja ometi on ainult «Vöölmanni mehed» VKP seisukohtade väljendajad, mitte aga Anvelt-Kingissepa mehed.

7) Kõik üleval öeldu käib peasjalikult kommunistide juhtide, mitte aga tööliste-kommunistide kohta. Tuleb kindlasti vahet teha tööliste-kommunistide ja põrandaluste juhtide-kommunistide vahel. Kommunistid pumpavad iga lendlehe ja kihutuskoosoleku kaudu töölistele pähe, et meie partei kuhugi ei kõlba, ja kui meil kangekaelselt vaikitakse, siis võib küll arvata, missugune lugupidamine tööliste hulkades meie vastu võib olla.»

Nendele punktidele pole vaja seletust juurde lisada. Küsimus on küllalt selge.¹⁰⁸ Need Tartu organisatsiooni seisukohad võttis omaks EISTP riigikogurühm, välja arvatud Keerdo ja Hansen, kes selle kontrrevolutsioonilise programmiga ühineda ei tahtnud ja vastasrinna poole üle läksid. Opositsioon parteis suurenes. Tartu organisatsiooni ja teiste EISTP liidrite revolutsiooni äraandmise programm (revolutsiooniline liikumine on maha surutud aastakümneteks), Nõukogude Venemaa laimamine ja isesotside klassivaenlaste leeri üleminek avasid tööliste silmad. Kruus kirjutab ühes kirjas oma riigikogurühmale: «Olen teinud, mis võisin, et parteid päästa, aga ometi on Keskkomitee mind siiski välja visanud. Küll lasevad partei kinni panna, aga mis mina võin parata, kui keegi enam aru pähe ei võta.»

Tõesti, keegi «ei võtnud aru pähe», kruuslased kihutati 1922. aasta kevadel parteist välja, partei nimetati Eestimaa Tööraha Parteiks. See partei muutus Eesti oludes massiliseks organisatsiooniks, tõeliseks revolutsiooniliseks tööliste parteiks. Iseseisvatest sotsialistidest ei jäänud sellesse parteisse midagi järele. Võitlus isesotsidega oli võitlus sotsiaaldemokraatia pahempoolse tiiva vastu, nende vastu, kes revolutsiooniliste sõnakõlksudega tahtsid proletariaati valele teele, sotside mõju alla tagasi viia. Nende pahempoolsete sotside ümber koondusid ka mitmesugused parempoolsed ollused Kommunistlikust Parteist, kes meie taktikat liiga karedaks pidasid, kes püüdsid töötada politsei ja seaduse poolt lubatud piirides. Ühine väerinne kruuslaste ja kommunist Palvadre vahel EKP vastu ja Kommunistliku Partei asemel korduv isesotside esiplaanile seadmine Palvadre poolt ei võinud samuti jääda tähele panemata ja tagajärjeta. Niiviisi loodi parempoolsetele ollustele töötamistingimused, eelised selleks, et oma paendlikku taktikat õigustada.

Kommunistlik Partei andis isesotside seisukohtadele täieliku hinnangu. Me paljastasime halastamatu valjusega nende sotslikku nägu ja näitasime nende teooria ning taktika sotslikku iseloomu. Meid sõimati, paljud kommunistidki arvasid, et «liiga teeme» Kruusile, Gustavsonile ja Freibergile. Peab ütleva, et Gustavson oli isegi peale parteist väljaheitmist kaua aega isesotside «pahemas tiivas». Nüüd sotside parteis olles seisab ta samuti «pahemas tiivas». Kuid selles «pahempoolsuses» just ongi gustavsonide hädaohtlikkus. Kodanlus kasutab neid «pahempoolseid» sotse tööliste petmiseks, tööraha ninapidi vedamiseks, tööliste eemalehoidmiseks revolutsioonilisest liikumisest. Kodanlusele on gustavsonid, martnad ja noorsotsid just niisuguste «revolutsiooniliste sõnakõlksutajatena» tarvilikud. Sellele «pahempoolsete sotside» osale juhtis Kingissepp alati nii Kommunistliku Partei kui ka revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide tegelaste tähelepanu. Ta õpetas, kuidas tuleb sotse purustada ja «pahempoolseid sotse» paljastada. «Esimesi paljasta kui kodanluse avalikke, neile end äramüünud teenreid, teisi aga kui salajasi kurnajate agente.»

Peale selle pidas meie partei võitlust nende «pahempoolsete» vastu, kes Kommunistlikus Parteis olid või revolutsioonilisse töölisliikumisse kuulusid. Need «pahempool-

sed» ei tahtnud, esiteks, mingisugust tööd teha sotslikes ametiühingutes ja isesotside organisatsioonides. Nad lugesid revolutsionäärile alandavaks ja lubamatuks sotsidega ühes töötada või reformistide seas viibida. Teiseks, «pahempoolsed» olid osaliste nõudmiste vastu. Tööliste majanduslikku streiki pidasid nad osalise võitlusena asjatuks jõukulutuseks. Nad tunnistasid ainult ühte võitlusviisi: püss käes, kui partei kutsub püssi alla, siis tuleme välja! Niisuguseid «kangeid» mehi oli iseäranis palju maal, kus klassiteadvus madalam, ühise võitluse õppetunnid võõrad.

Sääraste «pahempoolsete» meeolude vastu tuli ägedat võitlust pidada kollektiivides, iseäranis maa parteiorganisatsioonides. Siin oli meil tegemist inimestega, kes oma sotsiaalse päritolu, maailmavaate ja seisukoha tõttu olid töölisklassi liikmed, aga kelle kontide vahele oli pugenud reformismi pisielukas ja kes sellepärast olid alaliselt «haiged». Oli tarvis kehtvat selgitustööd, et seda haigust arstida, tema mõju vähendada.

Kui saime kuulda, et avantürist ja kodanluse agent Bleimann Nõukogude Venemaal sm. Ikmelti soovitusel Kommunistlikku Parteisse tahab astuda, saatsime Venemaa Büroole protesti selle kohta, et oleme kategooriliselt Bleimanni-taoliste «sotsialistide» Kommunistlikku Parteisse üleviimise vastu. Ma ei tea, kas Bleimann puges sellele vaatamata ikkagi Kommunistlikku Parteisse või töötab ta parteituna.* Veel 1923. aastal kirjutas Bleimann Tallinna kirju, milles ta korraldas oma majadesse puutuvaid asju, pani majade valitsejale ette üüri kõrgendada ja temale järjekindlalt raha saata.

Võitlus sotsiaaldemokraatia pahema tiiva, tema kaksikvendade parempoolsuse ja «pahempoolsusega» oli sel ajal meie partei taktika üheks põhiülesandeks. Legaalsete võimaluste kasutamise juures andis see võitlus meie parteiorganisatsioonile suure õppetunni, kasvatas kaadreid, karastas neid revolutsioonilise teooria ja praktikaga, õpetas neid tarvitama leninlikku sõjariista. Selles võitluses kasvas tõeline tööliste legaalne partei — Eestimaa Tööraha Partei — hulgaliseks revolutsiooniliseks parteiks Eestis.¹⁰⁹

* Komparteisse teda ei võetud.

LEGAALSETE VÕIMALUSTE KASUTAMINE JA VÕITLUS SOTSIDE VASTU

Võitlus sotsidega — sotsiaaldemokraatiaga kui kodanluse agentuuriga — on lahutamatu osa töölisliikumisest. Kuid sotsidevastane võitlus oleks poolik, ta ei viiks kunagi eesmärgile, s. o. sotslike äraandjate mõju hävitamisele töölisklassi ridades, kui samal ajal ei peetaks võitlust sotsiaaldemokraatia nn. pahempoolse tiivaga. Iseseisvad sotsialistid olid sotside parteist ärakaranud pahempoolne osa, kuid peale «isede» jäi sotside parteisse oma «pahempoolne» tiib. Võitlus selle «pahempoolse» tiiva vastu oli eriti tarvilik, ilma «pahempoolse» sotsiaaldemokraatia purustamiseta ei oleks üldse võimalik olnud sotsfašistide mõju töörahva hulkades murda. «Pahempoolsed» mängivad «revolutsiooniliste» sõnadega, hooplevad marksismi tundmisega ja püüavad oma äraandlikke tegusid «marksistlikult» põhjendada. Eesti sotsiaaldemokraatias on algusest peale kuni tänapäevani pesitsenud «pahempoolne tiib». Selle tiiva kandjateks on olnud ja on praegugi Mihkel Martna, L. Johanson¹¹⁰ ja noorsotsid, kes oma «pahempoolsusega» hooplevad¹¹¹, seda «loomulikuks ja tarvilikuks» peavad, ilma selleta muutuvat «töölise partei» «bürokratide organisatsiooniks». Sellepärast tuleb nende «pahempoolsete» sotside sulest ja suust kui küllusesarvest «marksistlikke» targutusi, mille ainsaks eesmärgiks on töörahva petmine, marksismi kui revolutsioonilise õpetuse võltsimine, tema kohandamine sotside poliitikale. Nii on läbi viidud sotside parteis tööjaotus: ühed istuvad kodanlikus valitsuses, ettevõtetes, ärides, koguvad kapitali, teised parlamendis, ametiühingute juhatustes ja mujal ühiskondlikul alal, pettes ja pimestades seal töörahvast, et ta kodanluse kurnamiskorra vastu üles ei tõuseks.

Viktor Kingissepp pidas sotsidevastases võitluses üheks tähtsamaks ülesandeks «pahempoolsete» sotside marksismi võltsimise ja töörahva eksiteele viimise paljastamist. Ta näitas oma töödes, et ilma nende variseride päevavalgele toomiseta ei ole sotsiaaldemokraatia vastu peetav võitlus täielik. Kui sots Rei marksismi «teadmise» hooberdes püüdis 1919. aastal näidata, et eesti «demokraatia» peab klassisõda langesveeriga, mitte aga punase Venemaaga ja töölisklassiga, siis paljastas Viktor selle võltskaardimängija oma raamatus «Iseseisvuse ikke all», andes

seal marksistliku ja leninliku iseloomustuse kodu- ning klassisõjale. Martna marksismiga mängimist paljastas Kingissepp «Kommunistis» ja teistes parteilistes väljaannetes. Kogu sotsidevastane võitlus oli meil sihitud sotside partei ninameeste, mitte aga sotslike tööliste vastu. Viimaste seas tegime selgitustööd ja näitasime neile hädaohtu, kuhu tööliklassi viib sotside poliitika. Nii purustasime sotside mõju tööliste hulgas, võitsime nad EKP poole. Kui sotside parteil mõnes töölisorganisatsioonis läks lugu räbalaks ja nad olid oma mõju kaotamas, siis saatis nende Keskkomitee tööliste juurde Mihkel Martna, L. Johanson või mõne teise «kompromiteerimatu» sotsi, kes oskas pahempoolseid sõnu teha. Kuid kuni 1924. aastani ei olnud ka nende mõju kuigi suur. Koosolekutel kisti neil «pahempoolsetel» maskid eest ja näidati nende tõelist sotslikku nägu.

Legaalsete võimaluste kasutamisel seisab võitlus sotsidega esikohal, sest ei ole ühtegi ala, kus ei tuleks nendega kokku puutuda, kus ei peaks neid kui kurnajate agente paljastama. Kodanliku demokraatia tingimustes, kus kommunistlik liikumine on põranda alla aetud, sotside partei aga tööliste püüdmiseks ning võrgutamiseks ette upitatud, on sotsidevastane võitlus ühtlasi võitlus kodanliku kurnamiskorra vastu. Sotsiaaldemokraatia ei ole enam vool või grupp töölisliikumises, vaid kodanluse agentuur, kontrrevolutsiooniline rühm — «kodanlik tööliste partei». Eesti Sotsialistlik Tööliste Partei on eesti kodanluse «tööliste partei». Selle partei teooria ja praktika on rajatud kahele põhivalele: demokraatia ja iseseisvus. Mis oli ja mis on praegu eesti demokraatia? Fašiseeruva kodanluse varjunimi. Kes ülistab ja propageerib «täielikku demokraatiat» kodanlikus Eestis, see varjab kodanluse vägivallavalitsuse tõelist nägu. Kes kutsub iseseisvuse kaitsele, see kutsub rahvusvahelise imperialismi toetamisele, see varjab töörahvahulkade eest seda tõde, et Eesti iseseisvus tähendab rahvusvahelise kontrrevolutsiooni teenimist, Nõukogude Liidu vastase sõjakäigu organiseerimise hälli alalhoidmist. Nii oli ja on tänapäevani Eestis tehtud. Mis oli algusest peale Eesti sotside pärispatt? Kodanliku demokraatia ülistamine, demokraatia kui sotsialismitee taevani tõstmine, selle demokraatia organiseerimine ja sõjariistus kaitsmine tööliklassi vastu. Oma paariminekut kodanlusega kinnitasid sotsid töörahva

verega, nad muutusid kodanliku riigi lahutamatuks osaks, kasvasid aastate jooksul täiesti ühte kapitalistliku süsteemiga.

«Kommunist» paljastas 1918. aastast alates sotside äraandlikku mängu ja nende sahkerdamist iseseisvusega. Eesti radikaal-sotsialistid (Jüri Vilmsi mehed, pärastised tööerakondlased) ja sotsiaaldemokraadid võtsid 1917. aasta suvel osa Kiievis peetavast väikerahvaste esindajate nõupidamisest. Radikaal-sotsialistid ja sotsiaaldemokraadid ei tõstnud siis veel «iseseisvuse» küsimust üles, vaid jäid rahule autonoomiaga, mida vene kodanlik valitsus Eestile armulikult lubas. Eesti esindajad suhtusid väga skeptiliselt Poola ja Leedu esindajate seisukohtadesse, kes nõudsid täielikku iseseisvust. Pärast Oktoobrirevolutsiooni aga «kasvasid» ka eesti sotsid täisverd iseseisvuslasteks.

Mihkel Martna, sotside vaimne isa, oli üks tulisematest vandersellidest, kes Eesti Ajutise Valitsuse ülesandel ja volitusel pool Euroopat läbi käis, kerjates Eestile iseseisvust. Esimese reisi tegi Martna Berliini, nurudes seal saksa sotsiaaldemokraatia kaudu, et Saksa võimud Eestist okupatsioonivägesid enne ära ei kutsuks, kui Eesti oma kodanlusel on jalad all, sest okupatsioonijõudude lahkumine tähendaks bolševike võimule tulekut. Meie teame, et saksa sotsid selle eesti sotside soovi täitsid.

Berliinist rändas Martna Belgiasse, kõneles seal iseseisvuse asjus II Internatsionaali sekretäri Huysmansiga. Viimane arvas, et kuivõrd praeguse Venemaaga ühes minna ei saa, on «iseseisvuse mõte arusaadav. Kui aga tuleb uus Venemaa, siis ei või majanduslikke sidemeid ja nende vajadust eitada.» Martna on sellega täiesti nõus ja lisab omalt poolt veel juurde, et «meie (Eesti) kõige põnevam küsimus on nüüd abisaamine, et võitlust tagajärjekalt pidada». Huysmans lubas abiks olla ka selles asjas.

Saanud Huysmansi õnnistuse, matkas Martna Londoni. «17. novembril», kirjutas Martna, «käisime lord R. Cecili¹¹² juures. Seal olid ka admiral Fremantle¹¹³ ja kolonel Kisch¹¹⁴. Kõneldi meie maale abi saatmisest.» Inglise imperialistide juurest läks Martna «sotsialist» Hendersoni juurde, et Cecili lubatud abi igast küljest kindlustada. Ainult Prantsuse sotsiaal-isamaalase Albert Thomas'iga juttu ajades saab Martna eitava või kõrvalepüikleva vastuse. Thomas arvab, et igasugune abiandmine väljaspool Prantsusmaad poolehoidu ei leiaks ja et valitsus selle-

pärast ei saa sõjamehi Eestisse saata. Selleaegse rahvusvahelise seisukorra juures oli Prantsuse valitsuse seisukoht arusaadav: sakslastega oli tarvis lõpparve teha ja see tarvitas palju jõudu. Pealegi olid Prantsusmaal teistes Venemaa osades palju suuremad huvid, kuhu «sõjamehi saata võis», näiteks Musta mere rajoonid.

Lõpuks kinnitas Martna kõik need imperialistide juures käimised II Internatsionaali Berni konverentsi otsusega, milles öeldakse: «Konverents soovib omalt poolt Pariisi rahukonverentsile teatada ja paluda, et kõik riigid eesti rahva iseseisvaks kuulutaksid ja Eesti vabariiki iseseisvana maksvaks tunnistaksid» (Martna mälestused).

Miks usaldas eesti tõusik selle ülesande sotside hooleks? Sellepärast, et rahvusvaheline kodanlus tundis ainult vene kodanlust ja oli kindel, et mõne kuu pärast tuleb vene kodanlus uuesti võimule. Sotsid aga olid sellepoolest kõigist teistest paremad, et nad enda järele viisid teatud hulka töörahvast, keda kodanlus võis oma eesmärkide kättesaamiseks kasutada. Sotsid rakendasid end tervelt ja täielikult kodanluse vankri ette.

Teine sotside liider August Rei ei ole vähemate «teenetega» Eesti iseseisvuse eest võitlemises. Olles 1918. aastal sõtside partei tüür ja kompass, avaldas Rei «Sotsialdemokraadis» kirjelduse Soome verekoera Mannerheimi hirmutegudest tööliste kallal, kuid mõni kuu hiljem läks sama Rei Helsingisse sama Mannerheimi juurde lihunikke appi paluma. Rei oli see, kes muretses soome lihunikud eesti tõusikuid tööliste käest päästma. Sots Rei pärsine tegevus on järjekindel kodanluse teenimine. Rei oli see, kes demokraatlikku riigikorda «marksistlikult» sotsialismiks lubas kasvada ja seda nii teha, et kõik töölised leia- vad end paari aasta pärast sotsialistlikus ühiskonnas. Samuti seletas Rei «marksistlikult» sel ajal möllavat klassisõda, öeldes, et see sõda on «vabadussõda» Eesti iseseisvuse eest, kuna landesveeri ja eesti kodanluse vahelist sõda nimetas Rei «puhtal kujul» klassisõjaks. Sots Rei toetas ja propageeris Judenitši sõjakäiku Peterburi ning võttis sellest osa. Sots Rei on olnud peaaegu kõigis Eesti kodanlikes valitsustes, kas riigivanema või mõne muu vastutava koha peal — näiteks vabrikute hooldaja jne. Rei valitsuste ajal on töörahvast risti löödud ja töölisklassi halastamatult rüüstatud, sotsid ei ole kunagi selle vastu protesteerinud.

Kolmanda «tähtsa mehena» esineb Karl Ast. Ta teeb kodanlikku poliitikat Riigikogus, väljaspool Riigikogu ja ilukirjanduses. Astil on suuri kogemusi tööliklassi äraandmise ja revolutsiooni kägistamise alal. Kingissepp ise loomustab Asti järgmiselt: «Ta mõistab juba poole sõna pealt, mis kuldvasika ülempreestrid ja riigivanemad temalt ootavad. Ta on alati seal, kus on «kõnetool.» Ja sellelt kõnetoolilt voolab siis sõnajõgi, Ast seisab tööliste huvide kaitsel — ainult «riiklikult seisupaigalt» muidugi. Ast süüdistab valitsust ja kodanlikke erakondi «demokraatlike vabaduste» rikkumises ja tööliste üle «irvitamises». Kuid see on ainult silmakirjalik urisemine, suitsukate, et oma müüdavust ja saherdamist tööliste eest varjata. Asti ja kompanii arvustust ei võta kodanlus kunagi tõsiselt, sest ta pikk keel ei ole sihitud kodanluse vastu, vaid revolutsiooniliste tööliste hävitamisele. Peale 1924. aasta ülestõusu nõudis Ast oma partei koosolekul kommunistlike tööliste füüsilist hävitamist, et «natuke rahu majasse saada». See Asti soov täideti täiel määral.¹¹⁵

See oli 1919. aastal, kodusõja raskematel päevadel, kui kodanluse valgekaart naabermaade lihunikude abil vähestest punase sõjaväe osadest jagu sai ja rinne Võru—Petseri piirile tõmbus. Siis kasvas soomusevõtjate kättemaksuiha ja soomusetegemise himu. Niinimetatud komandant-komissaride võim muutus maal väljakannatamatuks. Terved delegatsioonid tulid maalt sotside ja tööerakondlaste juurde. Sotsidele tehti maakonnakonverentsidel kassikontserte, nõuti valge terrori ohjeldamist. Valge terror, pöörane veristamine, mille esilekutsujateks olid sotsid ise, pööras oma hambad sotside endi vastu. Sotsid esinesid maapäeval arupärimisega. Maapäeva koosolekul tegi Ast «skandaali», süüdistas sõjaväevõimuseid «liig karmis ümberkäimises» elanikkudega. Vastusega esinesid Päts ja Strandmann. Konstantin Päts tõendas, et sotsid on alati kõige rängemat karistust nõudnud revolutsioonilistele töölistele. Teine samasugune verekoer Strandmann teatas maapäeval, et «siinemaani valitses Ajutises Valitsuses otsuste tegemisel alati täielik üksmeel. Kõik otsused tehti harilikult ilma hääletamiseta: üksikute rühmade vahekord oli täiesti leplik, mingisuguseid kokkupõrkamisi ei olnud.» See tähendab, et sotsid ka valitsuses ühegi veretöö vastu häält ei tõstnud, vaid vastupidi, teiste verekoertega üheskoos nad heaks kiitsid. Sotsid võtsid Ajutisest Valitsusest

osa, sotsid olid komandantide määrajad ja kõigi otsuste kinnitajad, mis need komandandid tegid. Pätsi poolt esitatud avalik paljastus oli sotsidele ootamatu hoop näkku. Kuid nad ei lükanud ei Pätsi ega Strandmanni paljastusi ümber. Seega tõendasid nad ise ametlikult, et neil tööliste kaagitamise alal kodanlike rühmadega mingisuguseid hõorumisi ega lahkuminekuid ei ole olnud.

Vanematest sotside liidritest on avalikult kodanluse teenistusse läinud O. Sternbeck — 1918. aastal oli ta «Sotsialdemokraadi» peatoimetaja, klassisõjas vahetas sule mõõga ja püssi vastu ning tarvitas neid mitte sotsialismi, vaid kodanluse huvides, mille eest ta polgukomandöriks ülendati. Teine niisugune oli Nikolai Köstner, üks sotside teoreetikuid, nüüd kodanluse majandusteadlane. «Enne — elas peost suhu. Nüüd ammutab elujõudu tšekkidega pangast ja usub kindlasti, et Eesti töölisklass iseseisvusest eluliselt huvitatud on» (V. Kingissepp). Kolmas on kõigile tuntud A. Hellat — sotslik siseminister, 1919. aastal Izborski veretöö organiseerija, eesti Noske, kaitsepolitsei vaimne isa, nuhkide aparaadi asutaja, nüüd diplomaat. Neid mehi ei ole enam sotside parteis. Sotsid ei heitnud neid välja, nad läksid ise, sest nende parteis olemine oleks võinud kodanlusele kahjulikuks saada, töölisi sotside partei mõju alt ära viia.

Sotsid on eluliselt huvitatud kodanliku korra alalisest püsimisest. Eesti tõusikkodanluse sise- ja välispoliitika toetub sotside parteile, viimase mõju ja kindlus oleneb «iseseisvuse» kindlustest ja imperialismi alustugede püsimisest. Selle tõenduseks paar näidet. 1919. aastal, Judenitši bandede Peterburi peale tungimisel sotsid mitte ainult ei toetanud ja võtnud sellest sõjakäigust osa, vaid neil oli ka «oma» interventsioonipoliitika, mis seisis selles, et nad andsid Judenitšile sõjakäiguks oma nõusoleku ja lubasid teda toetada tingimusel, et Jamburgi kreis ja nn. Ingerimaa osad liidetakse Eesti külge. Kuidas Judenitši staap selle peale vaatas, seda võib järeldada kodanlaste endi mälestustest, milledes öeldakse, et Peterburi peale tungimise kava arutamisel valitses üldiselt üksmeel ja vaimustus, kuid juba Jamburgi äravõtmisel muutus vene valgekaartlaste käitumine eestlaste suhtes: viimastest ei tahetud enam palju teada. Gatšina alla jõudes oli seisukord juba hoopis hull. Judenitš ise määras Petrogradi jaoks komandandi, kubernerit jne., jne., kuna Eesti

sõjaväeülemusele anti mõista, et nendega varsti teisel keelel räägitakse. Ühel Eesti väeosal võeti isegi sõjariistad ära. Kuid kõige peale vaatamata ei ütelnud kodanlikud ega sotslikud erakonnad Judenitši toetamisest lahti.

1919. aasta oli julm terroriaasta. Ametiühingute kongress aeti laiali, 25 paremat tegelast tapeti, 76 saadeti saatanliku plaaniga üle piiri, lootuses, et punased sõjaväelased neid ööpimeduses vaenlasteks peavad ja maha niidavad enne, kui asjast aru saavad. Kuid läks teisiti. Punavägi tundis ööpimeduses väljailmuvates inimestes oma klassivendi ja nad võeti seltsimehelikult vastu, päästeti timukate küüsis. Izborskile järgnesid teised veretööd Raadi mõisa kruusaaugus, Narva Pimeaias ja Seamäe rabas.

Kõigi nende veretööde järel tuli Alma Ostra — üks sotside liidritest — Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu koosolekule ja küsis: «Kas tunnistate ikka veel neid otsuseid, mille eest esimene ametiühingute kongress laiali aeti?» — «Jah, tunnistame,» vastasid töölised Kesknõukogus.

Sotsidel ei läinud korda Tallinna tööliste revolutsioonilist vastupanu murda. 1919. aasta lõpul ja 1920. aasta algul oli sotside pealetung kõige ägedam. Pealetungi objektideks olid ametiühingud ja Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogus käisid Alma Ostra, Tulp, Neumann ja Normann — need olid sotside peajõud ametiühingutes, teised aitasid kaasa, tegid väikest sisemist kihutustööd. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu koosolekutel muutus olukord vahel keeruliseks; sotsid olid aktiivsed, võtsid iga küsimuse kohta sõna, tegid ettepanekuid, püüdsid töölisi oma mõju alla saada. Meil puudusid Kesknõukogus tugevamad seltsimehed, kes oleksid osanud sotside suitsukatet laiali puhuda ja nende tõsist nägu esile tuua. Seltsimeeste kogemused olid veel väikesed. Kui aga ettepanekud tulid sotside poolt, siis ei usaldanud keegi neid ettepanekuid sel lihtsal põhjusel, et ettepaneku tegijad olid sotsid, kuigi teinekord nende ettepanek oli täiesti süütu ja vastuvõetav. Sellepärast juhtus tihti nii, et kui kommunistlikel töölistel mõnes küsimuses täielik selgus puudus, siis jäeti küsimus otsustamata, ei võetud vastu ühtegi ettepanekut, ja alles pärast seda, kui seltsimehed meile asjast teatasid ja küsisid, mida on vaja teha, läksid nad teisele koosolekule julgemalt ja kukutasid sotside ettepaneku lõplikult läbi. See

pinev võitlus kasvatas meie seltsimehi sotsidega võitlema. Juba 1920. aasta sügisel libises sotsidel pind ikka enam ja enam jalge alt. Esiteks kadusid Kesknõukogust Tulp, siis Normann jt., Ostra pidas kõige kauem vastu ja jäi Kesknõukogust alles siis eemale, kui ta mitu öhtut järjemööda nutma pandi — nuttes lahkuski koosolekult ega tulnud enam.

Sotsidevastane võitlus oli kõigi töölisorganisatsioonide selleaegse töö keskpunktiks. Muidugi ei tähendanud see, et ametiühingud sotside vastu «üldse» võitlesid. Sotsidevastast võitlust seoti tööliste igapäevaste eluliste nõudmistega ja nende põlevate päevaküsimustega, mis sel silmapilgul töölisklassi ees seisid ja mis revolutsioonilist lahendamist nõudsid. Sotside paljastamiseks oli sel ajajärgul rikkalikult materjali. Sest olgu see tööliste palgavõitlus, sõna- või trükivabadus, tööliste tagakiusamine, ametiühingute organiseerimine, tööliste revolutsiooniline võitlus Saksamaal, Poolas, tööliste streigivõitlus Inglismaal jne., jne., iga küsimuse juures leidis niipalju paljastavat materjali, mis sotsid alasti kiskus, nende petliku ja äraandliku kokkumängu kodanlusega päevavalgele tõi. Igas meie väljaandes, alates Kommunistliku Partei põrandaalustest lendlehtedest ja lõpetades revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide väljaannetega, iga sõnum, iga rida tööliste lehes ja üleskutses pidi nii või teisiti sotside juudanaägu paljastama, töölistes nende vennatapjate vastu viha ja põlgust äratama. Järjekindel, revolutsioonilisele teooriale põhinev klassivaenlase agentide paljastamine kasvatas ka meie aktiivi revolutsioonilises vaimus, tõstis nende tegutsemisvõimet ning oskust orienteeruda igas küsimuses ja õpetas võitlema järeleandmatult revolutsioonilise joone eest töölisliikumises.

«Sa oled reformist ja sotsi kandidaat,» seesugust ütlust pidas iga tööline enda kohta alandavaks ja häbistavaks. Meile anti põranda alla edasi legaalsete tegelaste omavahelisi vaidlusi ja arvustusi ühe või teise seltsimehe tegevuse kohta. Nendest vaidlustest käis punase niidina läbi see mõte, et ükski tegelane ei tohi olla reformist, ei tohi anda sotsidele mingis asjas järele. Üldist lugupidamist teenisid need seltsimehed, kes oskasid õigesti ja tabavalt sotse arvustada, nende juudanaäo eest maskid maha kiskuda, olgugi et see arvustaja seltsimees mõnikord teistes küsimustes vigu tegi.

Sm. Kingissepa tugevaks küljeks oli oskus anda hulka-
dele teravaid, üleskutsuvaid ja elustavaid hüüdlauseid.
Eriti lõikavad ja tabavad olid tema loosungid sotside
ja kõigi reformistide kohta. Iseseisvad sotsialistid vingusid
ning sotsid karjusid «demagoogiast» ja kommunistide
«lööksõnadest», mida ajakirjanduses või koosolekutel ette
kantavat. Nõuti meilt «viisakamat arvustust», ilusaid üm-
margusi ja siledaid sõnu, millest kellelgi valus ei oleks...
Kuid see teebki bolševiku tõeliseks bolševikuks ja ta
arvustuse tabavaks, kui selle arvustuse toon on lõikav ja
lööksõnad teravad — see mobiliseerib hulki ja teeb võit-
luse kaasakiskuvaks. «Rõhutute Hääle» numbreid lehitse-
des leiad igas numbris pealkirju, mis tähelepanu köida-
vad, ja iga pealkiri ütleb, et artikli sisu on terav, paljas-
tav, kodanliku demokraatia vastane. «Tehkem põrgut!» —
niisugune on ühe artikli pealkiri. Seal on juttu sotside te-
gudest Judenitši toetamisel, Izborski veresaunast jne.
Lühikese artikli mõte seisab selles, et töölised peavad
murdma kodanluse ja sotside vägivalla, mis töörahvale
ehitab põrgut, aga kodanlusele paradiisi. «Tehkem põrgut
kodanlusele ja sotsidele!»

Klassivaenlase vastuväited olid armetud ja nõrgad. Sot-
side demagoogia enam-vähem osavaks meistriks oli Ast.

Revutsiooniliste ametiühingute vastu olid sotsid iga-
sugused väited ära tarvitanud, kuid ükski nende võte ei
suutnud töölisi ametiühingutest eemale tõugata. Kõnelda
seda, et need on kommunistlikud ühingud, oli niisama hea
kui ühinguid töölistele soovitada. Kommunistlike ühin-
gutega ei hirmuta ei Tallinna töölisi ega kogu eesti töölis-
klassi. Oma viimase argumendina tõid sotsid väite, et
pahempoolsed ametiühingud olevat «väikesteks kapitalist-
likeks ühisusteks muutunud». Tööliste ajaleht kirjutas
selle kohta: igal töörahva koosolekul, igal Riigikogu vali-
miste eelsel miitingul paljastagu iga ametiühingutegelane
sotside demagoogiat, kes tembeldavad Tallinna metalli-
tööliste, puutööliste, ehitustööliste, trükitööliste jne., jne.
ametiühingud väikesteks kapitalistlikeks ühinguteks.
Ainult sellepärast, et nad on väikesed kapitalistlikud ühin-
gud, nad sammuvatki III Internatsionaali lipu all ega
tahtvat sotside II Internatsionaalist ja kollasest ameti-
ühingute Internatsionaalist vähematki teada. See sotside
järjekordne lori ja provokatsioon saagu teatavaks igale
eesti proletaarlasele.

Sotside trump oli löödud. Pahempoolsed ametiühingud arendasid laiaulatuslikku agitatsiooni nii sotside kui ka kodanluse vastu. Löödi korruga kahte vaenlast: pärisperemeest, kes tööliste kurnamist ja kägistamist juhtis, ja ta agent, kes neid otsuseid ja äraandlikke tegusid tööliste meelepäraseks püüdis teha. Raudteelaste ja side ning telegraafi tööliste-teenistujate streigi sahkerdasid sotsid 1920. aastal kodanlusele maha. Sotsid võitlesid iga streigi vastu. Segakomisjonides, kus arutati maatöölise palga ja tööaja küsimusi, andsid sotsid kõik tööliste seisukohad hallparunitele ja viimaks (1923. aastal) matsid sotsid need segakomisjonid täiesti maha. Kuid segakomisjonide valimised, tööliste nõupidamised, palga ja tööaja normide väljatöötamine andis palju materjali pahempoolsetele ametiühingutele ja Kommunistlikule Parteile, sel teel sai võimalikuks maatöölisele rääkida palgavõitlusest, selle meetoditest, kuidas ja millal streikida jne. Kodanlusele ei olnud see kasulik, kuigi alguses loodeti, et sotsid segakomisjonide abil maatöölise klassiteadvust alla kisuvad, neid klassivõitlusest eemaldavad. Kui see aga korda ei läinud, siis oli tarvis segakomisjonid üldse ära kaotada. Kuid Kommunistlik Partei oli selle aja kestel, kui komisjonid tegutsesid, korda saatnud suure töö maatöölise mobiliseerimisel, õhutanud klassivõitluse tuld hulkades. Ja kui siis segakomisjonid hävitati, tuli minna uute vormide juurde, mille loomiseks oli pind juba soodus.

Missuguse organisatsioonilise näo võttis sotside partei juba 1920. aastal, seda otsustagu igaüks põhikirja järgi. Aprillis 1920. aastal saatis sotside partei Keskkomitee oma osakondadele juhtnööriks järgmise ringkirja:

«Eesti Sotsialistliku Tööliste Partei põhikiri on 16. märtsil 1920. aastal Tallinna—Haapsalu Rahukogu poolt kinnitatud ja partei ise sama rahukogu juures seltside ja ühingute registrisse nr. 101 alla kantud.» — «Partei liikmeks võib olla iga aus kodanik, kes vähemalt 17 aastat vana.» Partei eesmärkide kohta öeldakse: «Virgutada ja äratada töötavaid rahvahulki, et nad oma klassikasusid õieti tundma ja ühel meelel kaitsma õpiksid... niiviisi ette valmistada sotsialistlikku revolutsiooni, tööliste seas laiali laotades arusaamist selle revolutsiooni paratamatuse üle.»

Eesti tööliklassil on selja taga pikk võitluse ajalugu. Sotsidevastane võitlus, eriti aga võitlus sotside «pahem-

poolse» tiivaga, oli ja peab jääma töölisliikumises üheks tähtsamaks alaks. Mida raskemaks muutub kapitalistliku majanduse olukord, mida kõvemini pigistavad kriisitangid, seda äraandlikumaks ja petlikumaks muutub sotsiaaldemokraatia, seda ägedam ja järjekindlam peab olema ka võitlus tema vastu. «Tehkem põrgut kodanlusele ja sotsidele!»¹¹⁶

VII. 1. MAI SÜNDMUSED 1922. AASTAL

SISSEKUKKUMISE PÕHJUSED

1922. aasta kevad. Töölisliikumises oli tõusuajajärk. Juba 1921. aasta novembris pööras Riigikogu kommunistlik töölisfraktsioon Tallinna vabrikuvanemate nõukogu poole ettepanekuga toetada rühma poolt Riigikogule esitatud seaduseelnõusid tööliste kindlustamise, tööliste korterite ehitamiseks linnavalitsustele krediidi andmise, palga alam-määra ja arreteeritud tööliste vabastamise kohta. Töölisvanemate nõukogu võttis ettepaneku ühel häälel vastu ja pööras kõigi tööliste poole soovitusena rühma samme Riigikogus toetada. Tallinna, Pärnu, Viljandi ja Narva tööliised reageerisid kohe sellele ettepanekule ja võtsid oma koosolekul vastu vastavad otsused, nõudes valitsuselt kommunistlike tööliste riigikogurühma ettepanekute teostamist. Nii tekkis esimene konkreetne nõudmiste kava, mille eest tööliised ühises väerindes võitlema hakkasid. Jaanuaris avaldas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu 12 nõudmist vabariigi valitsejatele ja kutsus töölisi nende nõudmiste eest võitlema. Need 12 nõudmist said Tööraha Ühise Väerinde platvormiks. Kõik ametiühingud, töölisorganisatsioonid ja teised tööraha seltsid võtsid oma koosolekul need nõudmised omaks ja tegid otsuseks neid nõudmisi laiades hulkades selgitada. Isegi Tartu Ametiühingute Kesknõukogu, kus sotsid etendasid suurt osa ja olid enamuses, ei julgenud nende nõudmiste vastu minna, püüdes ainult omalt poolt «täiendusi» teha. Nii sai Tööraha Ühise Väerinde platvorm võimsaks tööraha poliitilise mobiliseerimise sõjariistaks. Et sotside ja tööerakonna töölistevastast nägu lõplikult paljastada, pöördusid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja kommunistlik

rühm avalikult sotside poole ettepanekuga, et sotsid avaldaksid oma seisukoha 12 nõudmise suhtes ja asuksid Tööraha Ühises Väerindes võitlema nende nõudmiste elluviimise eest. Algul sotsid vaikisid. Kui aga vaikimine enam ei aidanud, siis püüdsid nad ühise väerinde nõudmisi ja kogu hoogtööd kommunistide «manöövriks» tembeldada. Kuid sellega sotsid paljastasid end ja näitasid täielikult oma töölistevaenulikku nägu. Nimetada kommunistide «manöövriks» töölistele inimväärilise ülalpidamise kindlustamist, nõudmist, mille sotsid 1919. aastal ometi ise esitasid ja oma põhiseadusse kirjutasid, oli ränk enesepaljastus, mis sotse näitas kui petiseid. Nii muutusid kõik need 12 nõudmist sotside ja kodanluse vastu seisvaiks, kuid sisuliselt nende vastu vaielda ei saanud. See ühise väerinde hoogtöö oli esimene laiaulatuslikum poliitiline hoogtöö, mille meie partei korraldas Kommunistliku Internatsionaali kongressi otsusest lähtudes. Kommunistlik Partei asus töörahva konkreetsete eluliste nõudmiste alusel laiade hulkade enda poole võitmisele. Proletariaadi võidu organiseerimist, tema võitlusriidade koondamist selleks, et osaliselt võitluselt üle minna viimasele otsustavale lahingule — seda pidas meie partei silmas kui oma peasihti.

Juba esimestel kuudel oli ühise väerinde hoogtööl määratu suur edu. Ühise väerinde platvorm sai hulkade võitlusprogrammiks ja sotside äraandlike tegude paljastamise abinõuks. Ühise väerinde häälkandjana hakkab Tallinnas 1. veebruaril ilmuma «Tallinna Tööline», algul kaks korda nädalas, peagi aga sagedamini. See oli esimene legaalne kommunistlik ajaleht kodanlikus Eestis ja tal oli väga suur mõju laiades töörahva hulkades. Ajaleht ilmus tööliste poolt kogutud rahaga, mis vabrikutes kopikate viisi kokku korjati, kuid üldsummas tuhandeteks markadeks kujunes. Töö kees igal alal, kõik olid vaimustusega tegevuses. Aprillikuu esimestel päevadel pidasid iseseisvad sotsialistid oma järjekordset kongressi. Seekord tegid neile Tallinna revolutsioonilised tööliselised «aprillinalja», löid kongressil tugeva vastasrinna, kippusid ägedalt kallale endisele Keskkomiteele, eriti aga «üldiselt tunnustatud» liidriale Kruusile, ja võtsid Keskkomitee terava bolševistliku arvustuse alla. Kongressi delegaatide meeoleolu oli niisugune, mis laskis oletada, et kruuslased saavad sel kongressil lõplikult lüüa. Parempoolsed isesotsid ajasid avali-

kult kahepaikset poliitikat: ühelt poolt püüdsid nad minna koos revolutsiooniliste töölistega ühise väerinde nõudmiste alusel, teiselt poolt nad aga venitasid ja ajasid tegelikult sotslikku poliitikat. Tallinnas oli sellepärast palju põlevat poliitilist materjali, mis tegi töö huvitavaks ja kaasakiskuvaks. Revolutsioonilise liikumise arenemise protsess töötas lähemate kuude jooksul võtta laia ulatuse.

Niisuguste väljavaadetega läks Tallinna ja kogu Eesti-maa proletariaat 1. mai demonstratsioonide korraldamisele. 1. mai tööliste meelevaldus kujunes Tööraha Ühise Väerinde võimsaks demonstratsiooniks ja proletariaadi jõudude ülevaatuse päevaks. 1. mai kajastas tõesti seda revolutsioonilise meelevõlgu tõusu, mis valitses laiaulatuses tööraha hulkades.

1922. aastal läks revolutsiooniliste tööliste mairongkäik mööda Narva maanteed Kadriorgu, sealt Russalka aasamba juurde ja linna tagasi.

Põranda all töötasid sel ajal peale Kingissepa veel Anvelt, Kreuks¹¹⁷, Malm-Linkhorst, Org¹¹⁸, O. Rästas jt. Tundsiime üksteist üle kümne aasta, paljudega olime põranda all töötanud 1918. aastast alates, elanud läbi kõige rängemad katsumisteaastad 1919—1920, kannatanud ühiseid raskusi, võidelnud õlg õla kõrval ühiste hädaohtudega. See lähendas üksteisele, ja kes on olnud põranda all, see teab, missugune tähtsus on vastastikuse usalduse kasvamisel. Põrandaalune töö toimub alati väeliinil, see tähendab alalist hädaohu olemist ja sellepärast näed iga seltsimeest kõigi ta nõrkade ja tugevate külgedega ning õpid tundma igapäev eitavaid ja jaatavaid iseloomujooni. Meie põrandaaluste vahel valitses üksteise vastu kõige suurem usaldus. Igapäev tegevus oli meil vastastikku täpselt teada, mingit kahtlust kellegi vastu ei olnud. Organisatsioon oli tugev, konspiratsioon kindel, salakorterid ja sised hästi varjatud.

Legaalsed töölisorganisatsioonid valmistusid 1. mai demonstratsiooniks. Põrandaaluste töö oli mai eeltööde osas juba lõpul, kogu tegevus läks põranda «alt» põranda «peale».

Meil oli see juba põrandaaluse elu traditsiooniks, et koosolekute ja meelevalduste ettevalmistustööst võtame osa, kuid meelevaldustest ja koosolekuteest endist osa võtta ei ole põrandaalusel mingil tingimusel lubatud. See

oli meie konspiratsiooni algreegel. Isegi sel juhul, kui seltsimeest ei tuntud, kuid ta oli põrandaalune, oli tal keelatud demonstratsioonidest osa võtta. Me seadsime oma sised korda, et juba hommikul ja edasi öhtul saada informatsiooni selle üle, kuidas rongkäik areneb, mis tehakse jne.

Kuid 1922. aasta 1. mail rikuti konspiratsiooni algreegleid. Põrandaalustest läksid meie otsustest hoolimata demonstratsiooni «isiklikult vaatama» sm-d Kreuks ja Malm-Linkhorst. See konspiratsiooni rikkumine, pealtnäha süütu lõbu, julge «trikk», tõi endaga kaasa määratu raske kaotuse. Sm. Kreuks kirjutas pärast ise selle kohta järgmist:

«1. mai hommikul läksime kõrvalisi teid mööda rongkäiku vaatama. Seisime tüki maad Russalkast eemal ja olime huvitatud rongkäigust osavõtjate rohkusest. Peale lühiajalist peatamist läksime edasi, sammusime Narva maantee poole. Seal jalutas hirmsal kombel buržuisid. Töölised olid rongkäigus. Märkasime Riesenkampfi uulitsa nurgal Varfolomejevit ühes paari teise nuhiga. Olime arvamisel, et ta meid ära ei tundnud, tegime katset jälgi segada. Vaatlesime teda salaja uulitsanurgal, kuid mees läks rahulikult edasi ega teinud ümbrusest väljagi. Sellest järeldasime, et ta ei näinud meid Riesenkampfi uulitsa nurgal. Tahtsime turu ääres vaadata rongkäigu vägevust. Väikesi ringe tehes jõudsime Narva maantee nurka ja tahtsime üle uulitsa Lootuse aia* poole sammuda, kui Malm korruga teatab: «Varfolomejev nurgal!» Vaatasin, ta seisab tõesti hulga erariides isikute ja politseinikkude kõrval. Käskisin Malmi tagasi pöörata. Selle järel kõlasid revolvripaugud, kisa ja jooksmine. Enam ma Malmi ei näinud. Oli justkui lahingus tormijooksu ajal. Ma jooksin mööda Narva maanteed Jaama uulitsa** poole. Järele jooksis 5—6 nuhki. Otsustasin elusalt ennast mitte vangiks anda. Iga buržuike luges oma pühaks kohuseks mulle jalga ette panna, kinni haarata jne., aga revolver hoidis nad aupaklikus kauguses. Lindeni kohvimaja palikonil lasksid ohvitserid revolvrimest. Jooksin Jaama uulitsale, nuhid kannul. Nad lasksid 3—4 sammu kaugusel revolverid tühjaks ja putkasid lõpuks tagasi. Uulitsanur-

* See asus Tartu maantee alguses.

** Praegu Hobujaama.

gal lasksid ainult ratsavõmmid * püssidest. Vaesed inimesed, kes seal uulitsal juhtusid olema, aelesid surmahirmus kõhuli «rentslis». Mul läks korda ära putkata. Malm rappis mööda Narva maanteed, kaotas külmaveresuse ja jooksis kuskile maja hoovi, enne laskis hoovivärvavas rajooniülem Tuhermile kuuli makku. Hoovis pugese segase peaga pühkmekasti, selle asemel et üle plangu hüpata ja uuesti uulitsale rahvamurdu minna, või lasta revolver lõpuni tühjaks ja viimane kuul endale pähe. Ta võeti pärast kui hauduv kana pühkmekastist välja ja sai kloppida. Öhtul astus väljakohus kokku, tegi surmaotsuse. Hauakaldal seistes otsustas poiss enese päästa, lõhkudes kõike seda, mida ta ise ja teised kolme ja poole aasta jooksul ehitanud.»

Nii kõlab 3. mai sündmuse eelkäik seltsimehe kirja järgi, kes sellest osa võttis. Pilt on selge. Igast kirjareast vahib välja hoolimatu konspiratsiooni rikkumine.

Meie saime pöranda all juhtumist Narva maanteel teada sama päeva öhtul. Malm-Linkhorsti kohta ei olnud veel kindel, kas ta nuhkide kätte sattus, maha lasti või ära jooksis. Rääkimist oli palju, igaüks jutustas oma-moodi. Oletasime aga esimest võimalust, s. o., et ta nuhkide kätte sattus, mida järgmisel hommikul ka ajalehed kinnitasid. Nüüd oli asi selge.

Raske on praegu selle peale mõelda. 2. mail sai Kreuks kokku Anveldiga, samuti oli ta koos ka Kingissepaga. Nagu pärast selgus, olid kõik pörandaalused arvamisel, et Malm ei saa äraandjaks. Nende arvamuse aluseks olid tundmused, mis olid tekkinud mitmeaastase koosvõitlemise mõjul ja mis ütlesid, et «ega see mees ikka ei väärata», peab vastu kui malm! Mõistus aga sundis ettevaatusele.

2. mai öhtul sain kokku Viktori kulleriga. See oli umbes kolm tundi enne tema kinnivõtmist. Saatsin talle kirjakese, milles kirjutasin, et ettevaatuse pärast on tarvis korter maha jätta ja ajutiselt sealt lahkuda — vähemalt isiklikult. Samasuguse hoiatuse saatis ka sm. Anvelt. Kuid Kreuks kirjutab samas kirjas, millest tõime ülalpool väljavõtte:

«Ma olin 2 tundi enne Viktori kinnivõtmist temaga koos. Väljakohtust veel ei teadnud (s. o. Linkhorsti üle. —

* Ratsapolitseinikud.

O. R.). Jõudsime otsusele: see poiss surma ei karda, ja Viktor jäi rahulikult sinna kohta, mida Malm teadis.»¹¹⁹

Kümne aasta pärast neid kirju vaadates ja kogu seda sündmustikku — laskmisest Narva maanteel kuni Viktori surmamiseni — uuesti läbi elades ei saa maha suruda protestihüüet selle meeletu konspiratsioonireeglite rikkumise vastu, mis põhjustas töölisliikumisele raske kaotuse. Partei peab halastamatult vali ja karm olema iga konspiratsioonirikkumise vastu, iseäranis aga sel juhtumil, kui see rikkumine tugineb ainult mingisugustele uudishimu tungidele, et «näha rongkäigu vägevust Vene turu ääres». Kuid nagu igas sõjas, nii on ka klassisõjas oma episoodid, julged ettevõtted ja väljapugemised, millel on sõja seisukohalt vaadates teatud mõte, kuid põrandaalusest tööst lähtudes on need hoopis mõttetud. Klassivõitluses on oma reeglid, seadused. Kui me ütlesime, et põrandaaluses tegevuses saab absoluutselt ära hoida igasuguseid «korrarikkumisi», siis petaksime iseend ja teisi. Põrandaalust tegevust, nagu klassivõitlustki, ei saa raamidesse suruda, ei saa lahutada ümbrusest ja neist mõjudest, mida avaldab ümbrus. Sellepärast tulid ja tulevad edaspidigi ette konspiratsiooni algnõuete rikkumised. Asi ei seisa sugugi selles, et neid rikkumisi täiesti ära hoida, vaid selles, et igal konspiratsioonirikkumise juhtumil tuleb vastavad kaitseabinõud tarvitusele võtta. Revolutsionäär, põrandaalune tegelane ei või oma paremate tundmuste järgi talitada, vaid peab ettetulnud fakte analüüsima, neist vastavad järeldused tegema. Mitmeaastase koostöötamise tagajärjel tekkinud tundmustele põhjenevat usaldust tuleb kontrollida faktidega, külmalt iga juhtumit uurida ja kaaluda. Inimese vastu tekib ühes olukorras täielik usaldus, kuid teises olukorras võib see inimene usalduse täiesti kaotada. Sellepärast peab põrandaalune alati mõistuse järgi talitama ja konspiratsiooni määrustest kinni pidama. Mitte ainult Kingissepp, vaid meie kõik rikkusime teatud mõttes konspiratsioonimäärusi, et ei võtnud kohe tarvitusele otsustavaid abinõusid, kui sündmustest teada saime. Mõned seltsimehed, kes põrandaalust elu ei tunne, seavad sagedasti küsimuse nii üles: kas sissekukkumine ei tulnud mitte väsimusest, ületöötamisest, kaua aega põranda all olemisest. Küsimuse niisugune ülesseadmine ei ole õige. Sissekukkumised ei sünni ilma põhjusea. «Seaduspäraseid» sissekukkumisi

ei ole. Seltsimehed püüavad *a priori* otsustada: väsimus, alaliste hädaohtudega hariumine teeb inimese ettevaatamatuks! Tegelikult oli põranda all asi sagedasti nii, et «väsinud» inimesed olid mitu korda ettevaatlikumad kui «terved». Hädaohtudega «harjumine» tähendab põranda all seda, et põrandaalune iga pöösast, tänavat, inimest ja maja tunneb, sellepärast on ta «ettevaatamatu», sest ta teab, kus hädaoht teda võib varitseda. Viktor ei olnud «väsinud» ega «ükskõikne». Ta oli täis energiat, töö ootas teda ja ta ise asus ahnelt töö kallale. Jutt tema «väsimusest» ja «ükskõiksusest» oli lihtsalt laim. Viktor tegi ainult ühe vea, ka tema rikkus konspiratsiooni peanõudmist — korter tuleb kohe maha jätta, kui keegi sisse kukub, kes korteri asukohta teab! Viktor ise seadis selle reegli üles, nõudis selle täitmist ja täitis seda senini ka ise. 2. mail uskus ta aga rohkem oma tundmusi kui külma mõistust, mis alati seaduspäraselt töötas.

Kui palju oleme neid õppetunde oma töös arvesse võtnud?

Vähe, liialt vähe oleme sellest karmist õppetunnist põrandaaluses töös õppinud. Viimaste aastate sissekukkumised Eestis kõnelevad seda selgel keelel. Küsime, mis oli viimase, 1931. aasta ja eelmiste aastate põrandaaluste ja suure osa parteiliste organisatsioonide sissekukkumise põhjuseks? Vastuse selle peale leiame nende nähtuste üksikasjalisest juurdlusest, mis sissekukkumistega kaasas käisid. Kui me Kingissepa surmamiseni ja kuni 1924. aasta lõpuni võime kinnitada partei kõrget poliitilist ja konspiratsioonilist taset, siis viimastel aastatel (1926—1931) veeres see allamäge, hakkas kerkima alles 1931. aastal. Kuid nüüd juhtus katastroof. Miks? Sellepärast, et ei talitatud nii, nagu seda nõudis konspiratsioon ja kommunisti külm mõistus. 1928.—1930. aastal parteiorganisatsioonis aset võtnud parempoolne kallak, mõnede vastutavate tegelaste oportunistlik teooria ja praktika ei võinud oma mõju avaldamata jätta ka konspiratsioonile. Konspiratsioon langes, provokaatorid, salanuhid pugesis parteiorganisatsiooni lähedale ja parteisse endasse. Et neist verekaanidest lahti saada, oli tarvis tervendada parteiorganisatsiooni mitte ainult poliitiliselt, vaid ka konspiratsiooni poolest. See tähendab, oli vaja piinliku hoolega konspiratsioonimäärusi täita ja kõik seniajani saadud õppetunnid arvesse võtta. Seda aga ei tehtud. Me teame nüüd, et

1931. aasta sissekukkumiste eel või sissekukkumiste ajal oli vabadel pörandaalustel teada, et osa seltsimehi, kes nendega läbi käisid, on sisse kukkunud, kuid ometi ei jäetud maha neid kortereid, mida vangistatud tegelased teadsid. Teiseks, pörandaalused sidusid salakorteritega liialt laia ringkonna, mis tegi võimatuks hädaohu korral korterite isoleerimise, nad said lihtsalt kõlbmatuteks. See viimane asjaolu viibki parteitegelasi tihti konspiratsiooni rikkumisele. Nad kõnelevad harilikult: «Kuhu ma lähen, uusi kortereid ei ole, pean seni vanu tarvitama.» Seda ei tohi aga mingil tingimusel lasta sündida. Kingissepa kinnikukkumisel kaotasime oma korterid, sest Linkhorst teadis neid peaaegu kõiki. Anvelt ja Kreuks pidasid veel 3. mail koosolekut ruumis, mis oli Linkhorstile teada ja mis hiljem läbi otsiti, aga 3. mail nuhid vist ei jõudnud veel kõiki kortereid haarata. Ka need seltsimehed oleksid võinud kergesti sisse kukkuda. See oli riskeerimine või lihtsalt arvamine, et Malm-Linkhorst «kõike ära ei anna». Kompromiteeritud korteris peatuda ei tohi, parem tänaval elada, nagu me kõik peale 3. maid ka tegime. Kahtlaste korteritega riskeerimine võib alati suurtele kaotustele viia ja sellepärast ei või selles küsimuses mingisuguseid järeleandmisi teha.

Sissekukkumiste õppetunnid tulevad erilise uurimise alla võtta ja neist uurimistest peavad tegelased oma töö jaoks vastavad praktilised järeldused tegema.

VIKTOR KINGISSEPA MÕRTSUKAD

Kes nad on? Eesti tõusikkodanlus, tema valitsus, kindralid, kes tapmise käsule alla kirjutasid ja kes otsuse täide viisid. Kingissepa timukad ei olnud lihtsõdurid, kellele üldse ei või niisuguseid ülesandeid usaldada. Need olid kodanluse pojad, «valge kont». Me toome töörahvale meelespidamiseks tolleaegse valitsuse koosseisu nimekirja, kes Kingissepa surmamisotsusele alla kirjutasid ja kes seda tapmist organiseerisid. Eesti «demokraatliku vabariigi» valitsuse riigivanem ja peaminister — Konstantin Päts, sise- minister — Karl Einbund, välisminister — Ants Piip, sõja- minister — Jaan Soots, kohtuminister — Jaak Reichmann, põllutööminister — Bernhard Rostfeldt, rahaminister — Georg Vestel, teede- ja tööstusminister — Karl Ipsberg,

haridusminister — Heinrich Bauer, töö- ja hoolekandeminister — Chr. Kaarna.

Jaan Soots kirjutas Kingissepa kohtu alla andmise päevakäsule alla. Toome selle kodanluse verejanu ja valget terrorit paljastava huvitava päevakäsu § 2 tervelt ära. Lugege, mida Soots kirjutab:

«Ajutise Valitsuse määruse 25-st märtsist 1919. a., Vabariigi valitsuse otsuse 1-st detsembrist 1920. a. ja siseministri resolutsiooni põhjal 3-st maist 1922. a., millega Viktor Eduardi poeg Kingissepa süüdistuse-asi minule üle kantud on, annan selle päevakäsu § 1 nimetatud sõjaväljakohtu alla Viktor Eduardi poeg Kingissepa, sünd. 1888. a. pärit Saaremaalt Kaarma Suure-vallast; teda süüdistatakse selles:

1) Et tema 1918. aastal sõja ajal Venemaaga oli korraldanud sõjaväeliste teadete kogumist ja salakuulamist vaenlase kasuks Eesti Vabariigi piirides;

2) Et tema 1918. aastast saadik kuni siiaajani on Eesti Vabariigi piirides rahvast mässule õhutanud, Eesti Vabariigis maksva riikliku ja kogukondliku korra kukutamiseks, selleks otstarbeks pörandaaluseid organisatsioonid luues ja vastava kirjanduse laialilaotamist organiseerinud;

3) Et tema öösel vastu 3-at maid 1922. aastal eesmärgiga Vabariigi kaitsepolitsei ametnikku, Juulius Palmi, kes oma teenistuskohuste täitmisel oli, surmata tahtis, temale revolvriga varustatud olles vastu hakkas, kuna tema lasta ei saanud temast mitteolenevatel põhjustel, sest et revolver ära võeti ja teda ennast vahi alla toimetati.

Ülevalnimetatud süüteod on ette nähtud Ajutise Valitsuse määruses 25-st märtsist 1919. a. § 19 p. 1., 2. ja 8.

Allkiri: sõjaminister kindralstaabi kindral-major Soots.»

Sõjaväljakohtu koosseisu määratakse: eesistujaks Tallinna vahipataljoni ülema kt. kapten Schmidt, liikmeteks kapten Baumann, alamkapten Pavlovski, alamkapten Ratas, leitnant Puusild, kohtuasjaajajaks sõjaväeametnik Luik. Ühed «kaptenid» mõistsid Kingissepa üle kohut, teised «kaptenid» valvasid selle järele, et otsus täide viidaks. Niisuguste kaptenite hulka kuuluvad: alamkapten Pööring, Tallinna linna komandandi adjutant, leitnant Pauling, Tallinna linna komandandi adjutant, leitnant Kittvell, leitnant Eiland, sõjaväeametnik Niggol ja veltveebel Tamm, kes oli otsuse tegelikuks täidesaatjaks.

Pöörake tähelepanu «süüdistusaktile» ja kohtu koosel-
sule. Peab ütlema, et niihästi esimene kui ka teine vasta-
vad täiesti «demokraatia» vaimule. Verine kättemaks töö-
lisklassi juhile paljude aastate jooksul sünnitatud peavalu
eest — see oli Sootsi päevakäsu sisu. Mingit kohut King-
gissepa üle ei olnudki. Tehti kohtukometit ja irvitati
revolutsionääri üle enne tema tapmist. Sootsi päevakäsu-
süüdistusakti esimene punkt ütleb, et Kingissepp korral-
danud 1918. aastal «salakuulamist vaenlase kasuks». Kuid
1920. aasta rahulepinguga lõpetati kõik need «süüteod»
ära. Nii ei olnud kodanlusel mingit õigust seda süüdistust
üles seada. Kingissepp aga pole kunagi nn. «salakuulamist
korraldanud», kuid nüüd on kodanlusele iga kommunist
«salakuulaja», sest et ta kodanluse ja sotside verise demo-
kraatia vastu võitleb mitte üksi kodusõja ajal, vaid ka
«rahuajal». Teine süüdistuspunkt lausub, et Kingissepp
olla «rahvast mässule õhutanud». Selle peale avaldas
Kingissepp «kohtus» ainult kahetsust, et ta ei suutnud
tööraha organiseerimist lõpule viia ja kodanluse vägi-
vallavalitsuse kukutamisest osa võtta. Kolmas ja viimane
süüdistus — Kingissepp tahtnud Palmi, nuhkide ametnikku,
surmata, «temale revolvriga varustatud olles vastu hak-
kas». See on armetu vale, Eesti nuhid on «vastuhakkamise»
ettekäände all seljatagant tapnud Kreuksi, Jürna¹²⁰ ja
palju teisi kommuniste. Kingissepp ei teinud katsetki
vastuhakkamiseks sel lihtsal põhjusel, et ta ei tahtnud
samas toas elavaid inimesi nuhkide kuulide alla saata.
Viktor oleks võinud iga esimese ja teise nuhi teise
ilma saata, kui ta revolvril oleks tarvitanud. Kodan-
lusele oli ka seda süüdistust selleks tarvis, et oma
mõrtsukatööl varjukululist «seaduslikku õigustust»
anda.

Avalikum oli kodanluse ajakirjandus. Ta ei otsinud
mingit «paragrahvi» Kingissepa tapmiseks, vaid ütles
«Päevalehes» ja «Vabas Maas» varjamatult, et «ta oli
ühiskonnale kardetav ja sellepärast pidi ta surema». Ja
kas leidis eesti kodanlikus ja sotslikus ajakirjandu-
ses 1922. aastal ühtegi inimest, kes oleks ütelnud, et King-
gissepa tapmine ei olnud õige! Mis tegid sotsid Kingis-
sepa tapmise puhul? Martna kirjutas: väljakohus oli ko-
met, see annab õigust ütelda, et meil valitseb terror. Sea-
duslik kohus oleks pidanud otsuse tegema. «Tulevik» —
sotside häälekandja — läks Kingissepa tapmisest vaikides

mööda, ainult ühe korra kirjutas paar rida, aga tegi seda nii, et enne haukus Nõukogude Venemaa peale, kus punane terror valitsevat, siis lausus lõpuks Kingissepa tapmise kohta sõna-sõnalt: «Viktor Kingissepa hukkamise puhul ütleme jällegi hukkamõistva sõna.» Seega oli Kingissepa tapmine ka sotside poolt tarvilikuks tunnistatud, ainult Martna arvas, et see tapmine oleks pidanud sündima «seaduslikumalt».

Kingissepa mõrtsukate nimekirja täiendamise seega veel sotside partei ninameestega, kes sel ajal küll valitsuses ei istunud, kuid kes samuti oma verised käed Kingissepa tapmise aktile alla vajutasid. Malm-Linkhorsti kohta on töörahvas oma otsuse teinud. Tõusikkodanlus ja sotsid võivad seda väljaimetud äraandjat veel oma põues soendada, kuid revolutsiooniline tööliklass ei unusta neist ühtegi ja proletariaat teeb revolutsioonis nendega oma lõpparve.

VIKTOR KINGISSEPA OSA EESTI TÖÖLISLIIKUMISES

Viktor on vana bolševik, kes vahetpidamata võitles tööliikumise ausas revolutsioonilises parteis.

1906. aastal hakkab ta 18-aastase üliõpilasena Peterburis aktiivselt parteitegevusest osa võtma ja see aktiivne osavõtmine kestab ta surmamise päevani. Kogu selle aja jooksul ei ole Viktor mitte lühemat aegagi revolutsioonilisest liikumisest eemal seisnud, vaid on alati bolševike partei poliitilise, organisatsioonilise ja taktikalise liini eest võidelnud. Maailmasõja aastatel, kui mõned «kah 1905. aasta enamlased» vaimustusid sotsiaal-isamaalusest ja kirjutasid eesti kodanlikus ajakirjanduses artikleid Saksa militarismi purustamise vajadusest, saadeti Kingissepp sõjavastase tegevuse eest administratiivses korras kaheks aastaks asumisele. Asumisel olles kasutas Viktor vaba aega selleks, et Marxi ja Engelsi töödega põhjalikumalt tutvuda, ja ilmus 1916. aastal tagasi Peterburi veel kindlamana, karastatud bolševikuna, kui oli olnud enne väljasaatmist.

Eesti tööliikumisest võtab Viktor osa 1906. aastast alates. Ta kuulus selle seltsimeeste grupi hulka, kes Peterburis Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei bolševistliku organisatsiooni juhatusel eesti bolševike

organisatsiooni kujundasid. Tsarismi reaktsiooni aastatel, kuni uue revolutsioonilise tõusu aastani (1912. aastani), töötab Viktor Tallinnas, Piiteris ja Helsingis eesti bolševistlike organisatsioonide korraldamise alal. 1912. aastal, tööliste ajalehe «Kiir»¹²¹ ilmuma hakates, asub Viktor talle omase energiaga ajalehetöö juurde, muutes selle avaliku revolutsioonilise töö koondamise ja juhtimise keskuseks. «Kiir» sai peagi eesti revolutsioonilise tööliklassi ja bolševistliku organisatsiooni tunnustatud häälekanaljaks, mille kaudu peeti võitlust reformistlike olluste ja bolševistlikule parteile võõraste taktikaliste ja organisatsiooniliste põhimõtete vastu. Viktor oli üks neist, kes Tallinna bolševike organisatsiooni kindlustamisest 1910.—1912. aastal osa võttis ja võitlust pidas parteipitsatit hoidvate «komiteelaste» vastu. Nende «komiteelaste» hulka kuulus ka Kastra rühm, kuna Kastra ise «Tallinna Teataja» toimetuses töötades selles kodanlikus ajalehes oma «marksistlikku» maailmavaadet arendas Pätsile meelepärases suunas. «Tallinna Teatajas» ilmuv «tööliste elu» osakond pidi Kastra arvates asendama tööliste ajalehte ja kasvatama töölistes «klassiteadvust». Viktori osa nende vahekordade selgitamises Soome ja Ameerika eestlaste-parteilaste ees seisis eeskätt revolutsiooniliste kihtide koondamises, et üheskoos võitluse astuda peadtõstva menševismi ja marksismi võltsiva Kastra rühma vastu. Viktori eriala «Kiires» oli tööliste kindlustamine, sel ajal ainuke ala, kus marksistidel-bolševikel oli võimalik legaalselt töötada (nn. haigekassad).

Veebruarirevolutsiooni võtab Kingissepp vastu sõjaväes, Kaukaasias, kus ta oli diviisi sanitaarosakonna juhataja. Varsti demobiliseerib teda revolutsioon ja ta ruttab Eestimaale. Lühikest aega peatub Narvas, sealt asub elama Tallinna. Tallinnas on ta parim agitaator ja sotsialistide-revolutsionäärade ning sotside paljastaja, sest esseerid mängisid 1917. aastal esialgu suurt osa revolutsioonilises liikumises Eestis. Ta oli hea kõnemees ja ei ole Tallinnas ega Narvas ühtegi vabrikut, kus Viktor ei oleks kõnelnud. Teda kuulasid heameelega mitte ainult tööliised, kes olid temast vaimustatud, vaid ka klassivaenlased, kes lootsid Viktori suust kuulda endi saatust. Üks Viktor Kingissepa ligematest kaasvõitlejatest kirjeldab ajalehes «Spartakus», mis ilmus pärast Viktori hukkamist, kuid kohe ära korjati, järgmist:

«Oktoobrirevolutsiooni ajal oli ta südim organisaaator ja kihutuskõneleja. Mäletan, kuidas Sõja-revolutsioonikomitee otsustas teda sel ajal, kui Krasnov Gatšinas seisis ja Tallinn oli Peterburist ära lõinatud, Tapale luurekäigule saata. Ta pidi selsamal või hiljemalt järgmisel päeval tagasi tulema. Läks aga kaks-kolm päeva, vist ligi nädal, kuid teda ei tulnud. Arvati kõige pahemat. Sõja-revolutsioonikomitee saatis salga mædruseid tagaotsimisele. Ja siis ilmus ta nälginult, väsinult. Tapal, kuhu Viktor raudteestreigi pärast sõitis veduriga, oli jaamakomandant ta vangistanud. Sealt saadeti ta salaja ja vargsi Rakveresse, et 49. korpuse väeosad, kes seisis linnas ja selle ümbruskonnas, vangist mitte midagi ei kuuleks. Lubati maha lasta, üles puua. Kuid lepiti ainult vangistusega üksikus kongis, sest kontrrevolutsioon kartis sel ajal 24 tunni jooksul väljakohut teha. Tallinnast saadetud mædrused leidsid vangi juba vabastatult, vangivahtide süda oli revolutsiooni võitude tagajärjel saapasäärde langedud.»

Nõukogude võimu ajal 1917.—1918. aastal oli Kingissepp Eestimaa Nõukogude Täidesaatva Komitee liige, juhtis siseasjandust, rahandust ja Punakaardi organiseerimist. Ta võttis osa kõikidest konverentsidest, nõupidamistest ja koosolekutest, esines aruannetega, kirjutas resolutsioone, seaduseelnõusid, seadis kokku teese, — Kingisseppa oli tunda igal pool. Viktor oli kõnes kunstnik, kes oskas meisterlikult ka kõige igavamast küsimusest huvitavalt, kaasakiskuvalt kõnelda, suutis sellele revolutsioonilise sisu anda.

Niisama meisterlikult valitses ta sulge. Ta tundis töölisklassi elu ja majanduslikku olukorda, mõistis neid nõudmisi, mis töölistel oli majanduslikul ja kultuurilisel alal. See igakülgne tööliste elu tundmine võimaldas tal kõiki tööliste soove väljendada lendlehtedes ja artiklites. Kingissepa kirjutatud lendlehed olid täis revolutsioonilist tuld, ta oskas tabavalt iseloomustada olukorda ja hävitavalt arvustada vastast, see teõi lendlehed huvitavaks, tõstis võrreldamatult nende poliitilist väärtust ja mõju töörahvahulkade mobiliseerimisel. Viktoril ei olnud väljämõeldud fakte, need olid elust võetud, elavalt formuleeritud ja igale töölisele arusaadavad. Viktor oli inimene rahva seast, ta tahtis hulkades liikuda, vaielda, vastase üle sarkastiliselt naerda, teda kimbatusse vedada.

Viktor Kingissepp on Eestimaa Kommunistliku Partei bolševiseerimise alusepanija. Ta jättis rikkaliku pärandi selle kohta, kuidas saab kõige raskemates tingimustes luua tugevat parteiorganisatsiooni, mis on seotud laiade töölishulkadega, kuidas peab rajama bolševistlikku konspiratsiooni ja pidama raudset proletaarse partei distsipliini.

Kingissepp ei olnud teoreetik selles mõttes, et ta oleks jätnud järele suuri teoreetilisi teoseid marksismi uurimise alalt. Kingissepp oli teoreetik-praktik, kes oskas teooriat siduda praktikaga, ta tööde tähtsus seisab selles, et neist leiame praktilisi juhendeid, kuidas marksismi-leninismi teostada «demokraatia» pööraselt rasketes tingimustes, kus Kommunistlik Partei on sügavale pöranda alla aetud, aga kodanluse majandus hingitseb sügava kriisi ja lagunemise ajajärgus. Meie partei väljaanded («Kommunist», «Kommunisti» lendlehed, üleskutsed jne.) on suurel määral ainuüksi Kingissepa kirjutatud. Neil artiklitel on sügav teoreetiline tähtsus Eestimaa Kommunistlikule Parteile, partei praktilisele võitlusele fašistliku diktatuuri kukutamiseks. Meie peame uues olukorras kasutama Viktori töökogemusi ja õpetust selleks, et eesti töölisliikumises bolševiseerumise protsessi süvendada, et parteis halastamatut bolševistlikku võitlust pidada oportunisti, leppemeeleolu ja nn. «pahempoolsuse» vastu, et paljastada sotside ja teiste reformistlike intelligentide tegusid, kes oma petlike, variserlike sõnadega püüavad töölisliikumisse pügeda. Ka selleaegsed üksikud taktikalised vead tulevad bolševistlikust enesekriitikatulest läbi lasta ja õppida, kuidas sõjakaid revolutsioonilisi meetodeid tarvitada pörandaaluses töös, kuidas siduda pörandaalust tööd pöranda-pealse tööga. Seda Viktori teoreetilist pärandust peame kasutama täies ulatuses.

Pörandaaluses töös oli Viktor kogu tegevuse hing. Ta oli kare iseenda vastu, samuti väga nõudlik ka teiste suhtes. Ta oskas õpetada, kuid oli alati vali, bolševistlikult leppimatu igäühe vastu, kes teadlikult vea tegi ja seda viga püüdis õigustada.

Pöranda all töötades näitas ta oma määratu suurt organiseerimisannet. Ei olnud ühtegi tööala, mida Viktor ei oleks teadnud või mille kohta ta ei võinud öelda, kuidas tuleb seda teha, missugused puudused on töös. Viktori eestvõttel, tema pealekäimise ja näpunäidete mõjul alga-

sid paljud seltsimehed organiseerimistööd seal, kus nende arvates «midagi teha ei saa», kuid tööle asudes tekkis mõne aja pärast organisatsioon, arenes tegevus ja töö kasvas suurejooneliselt. Organiseerimistöös etendab väga suurt osa juhtiva tegelase algatus, püsivus, visadus ja konkreetsete ülesannete käppenäitamine.

Igavene mälestus vanale bolševikule, proletariaadi võitluse organiseerijale Eestis, leppimatule võitlejale leninliku liini eest proletariaadi parteis, väsimatule marksismi-leninismi ideede propagandistile!

Needus timukatele!

Elagu Eestimaa Kommunistlik Partei!

Elagu rahvusvaheline proletaarne revolutsioon!

OTTO RÄSTAS

(1890 – 1937)

Otto Jüri p. RÄSTAS sündis 5. märtsil 1890 Kehtna vallas Harjumaal (praegu Rapla rajoon, Kehtna külanõukogu), kus ta vanaisal oli väike maalapike. Lapsepõlves käis O. Rästas suviti karjas, veidi vanemaks saades aga põllu- ja metsatöödel. Talvel õppis ta valla- ja hiljem ministeeriumikoolis.

17-aastase noorukina siirdus O. Rästas Tallinna, töötas vagunitehases «Dvigatel» ja teistes tehastes algul lihttöölisena, siis maalrina ja viimaks masinistina. Töö kõrval püüdis ta kõigiti oma teadmisi täiendada, õppides õhtukursustel.

Juba maal oli O. Rästas puutunud kokku revolutsioonilise tegevusega. 1907. aastal võttis ta osa illegaalsetest koosolekutest, kus esinesid Tallinna tööline sotsiaaldemokraat J. Kiiman ja üks üliõpilane Tartust.

Teadlikult hakkas O. Rästas töölisliikumisest osa võtma 1910. aastal, pärast tutvumist vagunitehase «Dvigatel» töölise, vana bolševiku A. Lessneriga. Viimane varustas marksistliku kirjanduse ja sotsiaaldemokraatide lendlehtedega noortööliste ringi, kuhu peale O. Rästase kuulusid K. Grünbach ja F. Pilt (mõlemad langesid 1924. aasta 1. detsembri ülestõusu päevil), H. Tederov-Sommer jt. Ringi liikmed käisid perioodiliselt koos, lugesid põrandaalust kirjandust ja aitasid levitada lendlehti tööliste seas.

1912. aasta aprillis võeti O. Rästas ja teised selle ringi liikmed VSDT Partei ridadesse. Need noored bolševikud tõid uut hoogu partei kohaliku organisatsiooni töösse. Peagi tekkis neil aga kokkupõrge toleaege VSDTP Tallinna Komiteega, mille koosseisu olid pugenud leplased, kes sallisid seda, et end sotsiaaldemokraadiks nimetav A. Kastrat töötas kodanliku ajalehe «Tallinna Teataja» toimetuse liikmena ja juhtis selle «Tööliste elu nurka».

O. Rästase bolševistlik tegevus ei jäänud tsaari nuhkidele teadmatuks. 1912. aasta aprillis O. Rästas arreteeriti. Teda süüdistati

streigi organiseerimises Leena sündmuste ja 1. mai tähistamise puhul. Kuid sandarmid ei suutnud O. Rästase vastu mingisugust konkreetset süüdistusmaterjali leida ja olid sunnitud ta vabastama. Kui 1912. aasta juunis hakkas Narvas ilmuma bolševistlik ajaleht «Kiir», olid O. Rästas ja tema kaaslased Tallinnas «Kiire» aktiivsemateks toetajateks ja levitajateks.

Eesti bolševikel oli kujunenud tavaks iga aasta tähistada protestistreikide, koosolekute ja päevakohaste lendlehtedega Tallinnas Vene turul 16. oktoobril 1905 tsaaritimukate käe läbi langenute mälestust. Ühenduses sellega arreteerisid sandarmid oktoobrikuus 1912 taas O. Rästase. Kuid ka seekord ei saanud nad O. Rästasele midagi konkreetset inkrimineerida ja olid sunnitud ta peale mõnenädalast kinnipidamist vabastama.

1913. aastal arreteeriti O. Rästas jällegi ja vaatamata sellele, et nuhid ka seekord ei suutnud mingisugust süüdistusmaterjali tema kohta hankida, otsustas siseminister Eestimaa kuberneri ettekande alusel O. Rästase «politsei järelevalve alla anda tema enda poolt valitud kohas, välja arvatud pealinnad, Eestimaa, Liivimaa ja Pihkva kubermangud». Kuid O. Rästas ei täitnud seda tsaariministri käsku. Tal õnnestus parteiseltsimeeste kaudu hankida valepass ja partei korraldusel asus ta elama Narva, kus hakkas tööle ajalehe «Kiir» toimetuses. Peatselt läks nuhkidel korda O. Rästase jälile saada ja ta oli sunnitud 1914. aasta algul Narvast lahkuma. Ta sõitis Jekaterinoslavi (praegu Dnepropetrovsk) ja töötas seal väikestes töökodades (suurtesse tehastesse teda kui poliitilist väljasaadetut tööle ei võetud). Peagi jäi O. Rästas Jekaterinoslavis tööta ja sõitis sealsete parteiseltsimeeste soovitusel Harkovi, kus ta hakkas täitma kohaliku parteiorganisatsiooni ülesandeid.

1914. aasta lõpul arreteeriti Harkovis O. Rästas ja palju teisi seltsimehi. Neid hoiti mõni kuu vanglas üksikkongides ja saadeti siis eri kohtadesse asumisele. O. Rästas saadeti Tsaritsõni (praegune Volgograd), kus tal kohaliku politseiülema korralduste ignoreerimise eest tuli jällegi mõni nädal vangis olla. Vanglast vabamenud, töötas O. Rästas Tsaritsõni linnas suvel maalrina ja talvel jahuveski masinistina.

Tsaritsõnis asus tollal hulk väljasaadetud bolševikke. O. Rästas astus nendega ühendusse ja lülitus energiliselt parteitöösse. Ta võttis aktiivselt osa Veebruarirevolutsioonist Tsaritsõnis, oli üks Tsaritsõni bolševike parteikomitee organisaatoreid ja Tsaritsõni Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogu loojaid. O. Rästas valiti Tsaritsõni Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogu Täitevkomitee liikmeks.

1917. aasta maikuu tuli O. Rästas Eesti bolševike organisatsiooni kutsel Tallinna ja määrati partei agitaatoriks-propagandistiks. Ta esines maal ja linnades arvukatel töörahva koosolekutel bolševistlike selgituskõnedega. Augustikuu määras partei Tallinna Komitee O. Rästase Punakaardi organisaatoriks. Punakaardi staabi liikmena võttis ta vahetult osa Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamisest ja läbiviimisest Eestis. O. Rästase juhtimisel võeti Tallinnas üle kodanliku Ajutise Valitsuse ajal moodustatud miilits ja hakati organiseerima nõukogulikku tööliste ja talurahva miilitsat. O. Rästas tegi kaastööd bolševistlikule ajakirjandusele. Tema sulest ilmus «Kiires», «Töölises» ja «Maatamehes» hulk poliitilisi artikleid.

Seoses Saksa okupatsiooniga evakueerus O. Rästas 1918. aasta veebruaris Helsingi kaudu Petrogradi ja sealt edasi Moskvasse. Moskvast suunati O. Rästas Uraali, kus ta asus ametiühingulisele tööle. Sel ajal puhkenud kodusõjas võitles O. Rästas, relv käes, valgekaartlaste vastu.

Pärast 1918. aasta novembris Saksamaal toimunud revolutsiooni võttis ka O. Rästas osa võitlusest Eesti vabastamiseks Saksa okupantidest ja eesti valgekaartlastest. Eesti idarajoonide vabastamise järel töötas O. Rästas Eesti Tööraha Kommuuni valitsuse liikmena nõukogude asutuste taastamisel ja hiljem Võrus Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee esimehena.

Pärast Tartu rahulepingu sõlmimist tuli O. Rästas 1920. aastal illegaalselt Eestisse ja hakkas siin koos V. Kingissepa, J. Anveldi ja R. Vakmaniga juhtima Kommunistliku Partei tegevust. Äärmiselt rasketes valge terrori tingimustes, kus iga aktiivset kommunisti varitses alata arreteerimise ja sõjaväljakohtu otsusel hukkamise või kaitsepolitsei agentide poolt tänaval nurga tagant mahatapmise oht, töötas O. Rästas neli aastat Eestis põranda all ja täitis vastutusrikkaid parteilisi ülesandeid. Tema õlgadel lasus vastutus partei organisatsioonilise töö eest. O. Rästase juhtimisel loodi partei maakondade ja linnade komiteed. O. Rästas abistas neid partei-algorganisatsioonide organiseerimisel ja omavaheliste sidemete pidamisel ning legaalsete töölisorganisatsioonide suunamisel.

O. Rästas võttis vahetult osa illegaalsete Eestimaa Kommunistliku Partei kongresside organiseerimisest 1920. aasta novembris, 1921. aasta oktoobris ja 1922. aasta septembris. O. Rästas oli nende kongresside saadik ning esines seal ka aruandjana ja kongressi juhatajana. Alates EKP I kongressist kuni oma elu lõpuni oli O. Rästas Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee liige.

1924. aastal suunas EKP Keskkomitee O. Rästase Nõukogude

Liitu. Aastatel 1925—1929 töötas ta Moskvas ÜK(b)P Keskkomitee Eesti seksioonide vastutava sekretärina ja hiljem Kominterni Eesti seksiooni sekretärina. Aastatel 1932—1936 oli ta administratiiv- ja parteitööl Moskvas ja õppis ühtlasi Punase Professori Instituudis.

1936—1937 tegutses O. Rästas Leningradis ilmuva eestikeelse ajalehe «Edasi» toimetajana.

O. Rästas tegutses endiselt aktiivselt ka parteilise ajakirjanikuna ja publitsistina. Ta kirjutas hulga artikleid põrandaaluses «Kommunistis». Samuti ilmus tema sulest artikleid Leningradis ilmuvas ajakirjas «Klassivõitlus» ja ajalehes «Edasi». Eri raamatutena on välja antud O. Rästase töödest «Põrandaalused» (1932) ning «Lühike ülevaade ametiühingulisest liikumisest ja ülesannetest klassivõitluse väerinnal» (1933).

Veerand aastasada võitles Otto Rästas väsimatult Eesti töörahva eelväe, Eestimaa Kommunistliku Partei esiridades. Ta oli suurepärase bolševik, väga tagasihoidlik ja vastutulelik seltsimees, kommunismi üritusele piiritult ustav võitleja.

MÄRKUSED

¹ Olemasolevate andmete järgi saabus V. Kingissepp illegaalselt Eestisse 1918. aastal 18. novembril.

² Et «Põrandaalused» on kirjutatud 1932. aastal, siis kajastuvad siin tolle aja aktuaalsed küsimused ja seisukohad. Teose lugemisel tuleb seda silmas pida.

³ Käesolevaks ajaks on tekkinud soodsamad tingimused sotsialismi võiduks. Üksikutes maades võib tänapäeval töölisklass võimule tulla rahulikul teel, ilma relvastatud ülestõusuta, kodusõjata.

Nüüd on mitme kapitalistliku maa töölisklassil, kes on ühendanud enda ümber töötava talurahva, intelligentsi ning kõik patriootlikud jõud ja loonud ühisrinde, võimalus saavutada parlamendis kindel enamus ning muuta see rahva tahte tööriistaks, kindlustades parlamendi kaudu põhiliste tootmisvahendite ülemineku rahva kätte ning põhjalike sotsiaalsete ümberkujunduste teostamise.

Põhiliseks ja otsustavaks selle juures on, et poliitilist juhtimist teostab töölisklass, keda juhib tema avangard, annab otsustava vastulöögi oportunistlikele elementidele, isoleerib nad. Ainult sel juhul võib jagu saada reaktsioonilistest jõududest ning minna parlamendi kaudu sotsialismile.

Neis maades aga, kus kodanluse käsutuses on tugev sõjaväe- ja politseiaparaat, surub ta proletariaadile kindlasti peale relvastatud võitluse ning siis toimub üleminek sotsialismile eriti terava revolutsioonilise võitluse tingimustes.

⁴ Üksnes aastail 1918—1920 langes valge terrori ohvriks Eestis üle 2000 kommunisti ja parteitu töölise, talupoja ning haritlase.

⁵ Sotsideks hüüti Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei liikmeid, kes ajasid tegelikult töölisklassi lõhestamise poliitikat. Nende partei kujunes 1917. a. juunis eesti menševikest. Partei peamiseks sotsiaalseks baasiks oli väikekodanlus ja «töölisaris-tokraatia», liidriteks kodanlikud haritlased, nagu A. Rei, K. Ast, M. Martna, A. Hellat, A. Ostra-Oinas jt., kes hooplesid marksismi tundmisega, aga tegelikult võltsisid ja moonutasid marksismi ning eitasid proletariaadi diktatuuri.

Kodanlikus valitsuses olles aitasid nad kodusõja ajal värvata Soome ja Skandinaavia valgekaartlasi Eesti töörahva mahatap-

miseks. 1918. a. novembris ähvardasid nad töölisi otseselt Inglise karistussalkade kutsumisega.

⁶ Radikaal-sotsialistide rühmituse nime all asutas J. Vilms selle partei 1917. a. suvel väikekodanlikest haritlastest, kes kunagi varem ise end sotsialistideks nimetasid.

Hiljem võtsid nad ametlikuks nimetuseks Eesti Tööerakond. Koosnes «demokraatlikest» haritlastest, poolharitlastest ja väikekodanlusest ning oli olemuselt väikekodanlik tagurluspartei. Sise- ja välispoliitilistes küsimustes jäi põhiliselt samadele seisukohtadele kui teised kodanlikud parteid. Partei liidreiks olid O. Strandmann, J. Seljamaa, H. Piip, J. Kukk, A. Veiler, A. Anderkopp jt.

⁷ Julius Schütz, «Dvigateli» tehase tööline, kommunist. Tapeti valgete poolt 1919. aasta jaanuaris.

⁸ Johannes Kuppar, «Dvigateli» tehase tööline, kommunist. Tapeti valgete poolt 1919. aasta jaanuaris.

⁹ Leopold Linder (1896—1919), bolševike partei liige 1917. aastast. Tapeti kodanliku Eesti valitsuse poolt 2. jaanuaril 1919.

¹⁰ Mihkel Peterkopp. Esimese maailmasõja ajal tegi parteitööd Tallinnas. Võttis aktiivselt osa Oktoobrirevolutsioonist Eestis, kuulus Punakaardi ridadesse. Tapeti kodanliku Eesti valitsuse poolt 1919. aasta lõpul.

¹¹ Pauline Sakh, EKP illegaalse trükikoja tööline. Tapeti kodanliku Eesti valitsuse poolt 9. septembril 1920.

¹² Ludvig Töldsepp, bolševik. Hukati kodanliku Eesti valitsuse poolt 1919. aastal.

¹³ Lihuniku nimetuse pälvisid Soomest värvatud «vabatahtlikud», kes kodusõjas eesti töörahva kallal eriti palju raskeid kuritegusid toime panid.

¹⁴ 2. Viljandi Kommunistlik Kütipolk formeeriti 1918. aasta septembris Petrogradis ja Jamburgis (praegune Kingissepp Lenigradi oblastis) peamiselt eestlastest-vabatahtlikest.

¹⁵ Johannes Klaamann, Kundast pärit kommunist, kes 1919. aasta algul kodanluse poolt maha lasti.

¹⁶ Nimetatud Rakvere kooliõpilased lasti maha sellepärast, et nad olid püüdnud relvi kasutades Rakvere Täitevkomiteed üle võtta ja sealviibijaid vangistada.

¹⁷ Mart (Martin) Likemets (1883—1935) sündis Raikküla vallas Harjumaal kehviktalupoja perekonnas. Asus tööle varajasesst lapsepõlvest peale. 1912. aastast alates oli lukussepp vagunitehases «Dvigatel». 1913. a. astus bolševike parteisse. Oli VSDT(b)P Tallinna Komitee liige. 1915. a. kevadel M. Likemets arreteriti ja saadeti asumisele Jenisseiski kubermangu.

Võttis punakaartlasena aktiivselt osa Oktoobrirevolutsioonist Eestis. Valiti 1918. aasta lõpul Kommunistliku Partei Eestimaa kollektiivide-organisatsioonide konverentsil ja 1920. aasta novembris EKP I kongressil Keskkomitee liikmeks. Töötas rasketes illegaalsetes tingimustes Eestis kuni 1922. a. alguseni. Aastatel 1922—1925 töötas Leningradis. Suri 1935. aastal.

¹⁸ Richard Vennikas (1897—1949), bolševike partei liige 1917. aastast. Oli Tallinna Punakaardi üks asutajaid. 1918. aasta novembris valiti Tallinna Töörahva Saadikute Nõukogu esimeheks. Samal kuul toimunud Kommunistliku Partei Eestimaa kollektiiv-

vide-organisatsioonide konverentsil valiti ta ka Keskkomitee koosseisu.

¹⁹ Maarahva Liit (Maaliit) loodi 1917. aastal. Pärast seda kui see kulakute poliitiline koondis oli Asutava Kogu valimistel täielikult pankrotti jäänud, organiseeriti tema baasil põllumeestekogud. Need olid Eesti kodanluse peajõuks, kõige reaktsioonilisemaks poliitiliseks organisatsiooniks.

²⁰ «Sotsialdemokraat» ilmus aastatel 1917—1921. Oli sotside häälekandja.

²¹ Noske — üks Saksa sotsiaaldemokraatia parempoolseid liidreid.

²² Sotsid olid kodanlikus valitsuses 1920. aasta suveni. Edaspidi, sel perioodil, mida käsitleb oma töös O. Rästas, sotsid kodanliku valitsuse koosseisu ei kuulunud. Nad püsisid sõnades opositsioonis, tegelikult aga toetasid täielikult kodanluse poliitikat.

²³ See on seletatav Eesti töörahva aktiivse võitlusega Nõukogude võimu taaskehtestamise eest. 29. novembril vabastati Narva ja kuulutati välja Eesti Töörahva Kommuun. Punaarmee väeosad liikusid kiiresti Tallinna poole.

²⁴ Et 12. detsembril 1918 tuli Ajutise Valitsuse palvel Tallinna reidile Inglise eskaader, ei saadud Tallinnas ette võtta relvastatud ülestõusu, mida oli kavatsatud alustada Punaarmee lähenemisel linnale.

²⁵ 17. detsembril 1918 toimus Tallinnas töörahva demonstratsioon. See viidi läbi 15. detsembril «Estonias» peetud töötajate massiivse otsuse kohaselt. Nõuti Ajutise Valitsuse tagandamist, interventide viivitamatut väljaviimist ja kogu võimu andmist Tööliste Saadikute Nõukogudele.

²⁶ Eesti kodanlus, samuti sotside ja esseeride liidrid, esinesid selles võitluses Saksa okupantide käsilastena. Ajaloolised faktid kinnitavad, et eesti kodanlus reetis oma rahva rahvuslikud huvid. Kodanlike natsionalistide liider K. Päts teatas 1. märtsil 1918 Seckendorfile: «Meie oleme rõõmsad, et ülesanne, mille teie ekstsellents enesele seadnud olete... meie püüetele täielikult vastab, mispärast nende rahvakihtide nimel, keda esitame, selles suhtes igal võimalikul viisil sõjaväe valitsusele abiks olla tahame.» 1918. aasta mais sanktsioneeris «Maaliidu» kongress selle koostöö «mõlemapoolsete kasude kaitsmise huvides».

Pärast 1918. aasta novembrirevolutsiooni Saksamaal orienteerusid eesti kodanlikud natsionalistid Inglise-Ameerika-Prantsuse imperialistidele.

²⁷ Wilhelm Veriseks hüüti Saksamaa keisrit Wilhelm II (oli keisriks 1888—1918).

²⁸ Sotsfašistideks hüüti sotsiaaldemokraatia liidreid sellepärast, et nad aitasid kaasa oma tegevusega fašistliku diktatuuri kehtestamisele Eestis.

²⁹ Otto Strandmann, tööerakondlane, oli Ajutise Valitsuse Maa-nõukogu liige ning valiti 11. X 1917 selle esimeheks.

³⁰ Jaan Sihver (1879—1918) sündis Viljandimaal Vana-Tänas-silma vallas keskmiku pojana. Töötas kooliõpetajana Võrumaal ja hiljem Mõisakülas. Astus 1905. aastal bolševike parteisse. Revolutsioonilise tegevuse pärast arreteeriti J. Sihver 1905. a. lõpul

ning mõisteti 5 aastaks kindlustusvangistusse, hiljem muudeti see otsus 15-aastaseks sunnitööks.

Veebruarirevolutsiooni järel töötas J. Sihver algul Moskvast, hiljem Tallinnas bolševistlike ajalehtede «Tööline» ja «Maatamees» toimetuses. Ta valiti Eesti Maatameeste Keskbüroo juhatajaks. Ühtlasi oli ta kubermangu Maanõukogu bolševike fraktsioonis. J. Sihver võttis aktiivselt osa Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamisest ja läbiviimisest. Nõukogude võimu ajal valiti ta Viljandimaa Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee esimeheks. Seoses Saksa okupatsiooniga evakueerus J. Sihver Petrogradis. Seal valiti ta Eesti Kütipolkude Revolutsioonilise Sõjanõukogu liikmeks. J. Sihver võttis 1918. a. novembris osa Narva vabastamise lahingutest II Viljandi Eesti Kütipolgu esimestes ridades, kus ta langes kangelasena.

³¹ Jüri Vilms oli radikaalsotsialistide partei ninamees, Maanõukogu liige.

³² Johann Kukk, samast parteist kui Vilms, oli Maanõukogu ja Toitluskomitee liige.

³³ Jaan Tõnisson, Lõuna-Eesti kodanluse juht, nn. «Eesti Rahvameelse Eduerakonna» asutaja ja liider.

³⁴ Ivan Poska oli üks Eesti kodanliku Ajutise Valitsuse juhte.

³⁵ Riia maapäeva nime all on tuntud nn. Balti hertsogiriiki kokku klopsivate parunite ja kodanlaste poolt organiseeritud kokkutulek.

³⁶ A. Seckendorff oli Eestis viibivate Saksa okupatsioonivägede kindral.

³⁷ Ajaleht «Kommunist» hakkas Tallinna Komitee väljaandel 16. novembril 1918 poollegaalselt ilmuma. Juba esimest «Kommunisti» numbrit püüdis kodanlik valitsus konfiskeerida. Selle protestiks toimus Tallinna töötajate massiivne koosolek, kus võeti vastu otsus, milles kinnitati, et töörahvas «usaldab ainult omaenda valitsust, kelleks võib olla ainult Eesti Tööraha Saadikute Nõukogu».

³⁸ G. Kalla trükikoda asus Tallinnas Müürivahe tänavas. 1918. aasta novembri lõpust alates ilmus «Kommunist» illegaalselt.

³⁹ Eesti sotsialistide-revolutsionääride (esseeride) partei asutati pärast 1917. aasta Veebruarirevolutsiooni H. Kruusi, J. Piiskari, M. Bleimanni ja teiste väikekodanlike haritlaste poolt.

⁴⁰ Jüri Rästas (1885—1938), revolutsioonilise töölisliikumise tegevlane, töötas Eestis põranda all ajavahemikul 1918—1921, EKP Keskkomitee liige 1918—1921.

⁴¹ Villem Maasik, menševike partei liige, tapeti Hellati käsul 1919. aastal Irboskas.

⁴² Teisel istungil valiti 7-liikmeline Nõukogu Täidesaatev Komitee proportsionaalse valimisprintsipi alusel. Nõukogu istungil kuulati ära aruanded streigiliikumisest ning vabrikute ja tehaste vanemate nõukogude, ametiühingute jt. massiorganisatsioonide tegevusest, samuti nõukogu kontrollkomisjoni ja palganorme välja-töötava komisjoni ettekanded.

⁴³ Rudolf Vakmann (1894—1937) sündis kehviktalupoja pere-

konnas Harjumaal. 1913. a. suvel võeti R. Vakmann bolševike parteisse. Ta valiti VSĐT(b)P Tallinna Komitee liikmeks. Võttis aktiivselt osa Oktoobrirevolutsioonist. Peale Oktoobrirevolutsiooni võitu töötas R. Vakmann Eestimaa Töörahma ja Sõjaväelaste Saadikute Täitevkomitees. Veebruaris 1918. a. evakueerus R. Vakmann Soome kaudu Petrogradi, kus ta pärast suurtükiväe komandöride kursuste lõpetamist määrati Eesti Punase Suurtükiväe Divisjoni komissariiks. 1918. a. novembris tuli ta Eestisse põrandaalusele parteile ning valiti Keskkomitee liikmeks. 1921. aasta lõpul asus ta õppima Petrogradi ülikooli, töötades samal ajal Kominterni Eesti seksioonis. Oli aastail 1921—1925 EKP Välismaa Büroo sekretär. R. Vakmann võttis aktiivselt osa 1924. aasta 1. detsembri ülestõusu ettevalmistamisest. 1925. aastal määrati ta Lääne Rahvuste Ülikooli Leningradi osakonna Eesti sektori juhatajaks ja poliitökonoomia õppejõuks. 1930. aastal suunati R. Vakmann Punase Professuuri Instituuti, mille ta lõpetas 1935. aastal. Talle omistati majandusteaduste kandidaadi teaduslik kraad. Tema sulest on ilmunud palju artikleid.

⁴⁴ Mihkel Koolmeister (1890—1919). VSĐT(b)P liige, Tallinna Nõukogu saadik, Tallinna Ehitustöölise Ametiühingu juhataja ja Tööliskontrolli Ajutise Täitevkomitee liige. Okupatsiooniajal töötas Petrogradis Rahvasasjade Rahvakomissariaadis Eesti osakonna juhatajana. Tapeti Hellati käsul 1919. aastal Irboskas.

⁴⁵ Maata ja vähese maaga talupoegi nimetati tol ajal tavaliselt «maatameesteks».

⁴⁶ 1940. a. juunis kujunesid Eestis soodsad objektiivsed tingimused, mille tulemusena proletariaadi diktatuur kehtestati rahulikul teel.

⁴⁷ August Koni (sünd. 1889. aastal), partei liige aastast 1912. Töötas «Kiire» toimetuses, 1913. aasta lõpust alates aga Peterburi eesti bolševistlikus organisatsioonis. A. Koni võttis osa Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist ja kodusõjast. Praegu elab ta personaal pensionärina Tallinnas.

⁴⁸ Kaitsepolitsei asutati 1920. aasta aprillis, ajal, kui siseministriks oli sots A. Hellat. Kaitsepolitsei pidas koos teiste kodanliku riigi sunniorganitega süstemaatilist jahti EKP liikmetele, töölisorganisatsioonidele, töölisajakirjandusele ja töölisliikumise tegelestele.

⁴⁹ Kindralmajor E. Pödder nimetati 1918. aasta detsembri algul kodanliku Ajutise Valitsuse poolt sisekaitse ülemaks ning talle anti suured võimupiirid.

⁵⁰ Jaan Kärner oli esseeride Keskkomitee liige. 1917. aasta novembris 1918. aasta jaanuarini, bolševike ja pahempoolsete esseeride koalitsiooni ajal, töötas J. Kärner Eesti Töörahma ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitees. 1918. aasta jaanuaris oli ta pahempoolsete esseeride häälekandja «Võitlus» toimetajaks. 1919. a. 24. veebruarist kuni 26. märtsini oli J. Kärner Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu häälekandja «Töö Hääl» tegevtoimetaja.

⁵¹ G. J. Zinovjev (Radomõlski) esines Stolõpini reaktsiooni ajal leplaseks. Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise perioodil astus ta korduvalt välja relvastatud ülestõusu vastu. Lõpuks pani ta koos Kameneviga toime avaliku reetmise, teatades menševistlikus ajalehes «Novaja Žizn» ülestõusu otsusest ja sellest, et nemad on

selle vastu. V. I. Lenin häbimärgistas seda Zinovjev ja Kamenevi tegu kui streigimurdmist, nõudes nende väljaheitmist parteist. Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu pooldas Zinovjev menševike, eseeride ja «rahvasotsialistide» esindajatega koalitsioonivalitsuse moodustamist. 1925. aastal kujunes välja nn. «uus opositsioon» eesotsas Zinovjeviga. «Uus opositsioon» eitas meie maal sotsialismi ülesehitamise võimalikkust. Nad astusid Trotskiga blokki. 1927. aastal heideti Zinovjev fraktsioonilise tegevuse pärast parteist välja. Hiljem võeti ta parteisse tagasi, kuid et ta ikkagi jätkas partei- ja nõukogudevastast tegevust, siis heideti ta parteist uuesti välja.

⁵² A. B. Kamenev (Rosenfeld) esines Stolõpini reaktsiooni ajal leplasena. Pärast Veebruarirevolutsiooni esines Ajutise Valitsuse ja kaitsesõja poliitika toetajana. Astus välja partei joone vastu kodanlik-demokraatliku revolutsiooni sotsialistlikuks revolutsiooniks ümberkasvamise küsimuses. Lõpuks pani ta koos Zinovjeviga toime partei saladuse avaliku reetmise (vt. märkus 51). Pärast Oktoobrirevolutsiooni pooldas koalitsioonivalitsuse moodustamist. 1925. aastal organiseeris koos Zinovjeviga nn. «uue opositsiooni», kes astus blokki Trotskiga. 1927. aastal heideti ka Kamenev parteivastase fraktsioonilise tegevuse pärast parteist välja. Hiljem võeti ta tagasi, kuid et ta ikkagi jätkas partei- ja nõukogudevastast tegevust, siis heideti ta parteist uuesti välja.

⁵³ L. D. Trotski (Bronstein). 1903. aastast alates menševik, juhtis tsentristlikku suunda («trotskismi») vene sotsiaaldemokraatlikus liikumises. Võitluseks bolševismi vastu organiseeris 1912. aastal likvidatorliku «augustibloki». Sõja ajal oli ta tsentristlikul seisukohal. Pärast Veebruarirevolutsiooni toetas Trotski oma vana loosungit «ilma tsaarita», aga «töölisvalitsus», mis oleks lõhkunud tööliste ja talupoegade liidu. 1917. aasta suvel võeti «vaherühmlased» eesotsas Trotskiga bolševike parteisse. Mõnedest «vaherühmlastest», nagu Volodarskist, Uritskist ja teistest said tõepoolest bolševikud. Mis aga puutub Trotskisse ja tema väikesesse rühma, siis katkestasid nad ainult ajutiselt bolševike vastu võitlemise ja astusid parteisse selleks, et leninismi vastu võidelda ja parteile oma sotsialismivastast oportunistlikku poliitikat peale sundida. Alates 1920. aastast pidas Trotski ägedat fraktsioonilist võitlust partei leninliku joone vastu. 1926. aastal seisis «opositsioonilise bloki» eesotsas, kes oli VK(b)P ja Kominterni juhtiva osa vastu. 1927. aastal heideti ta parteivastase ja kontrrevolutsioonilise tegevuse pärast parteist välja. 1929. aastal pagendati Trotski välismaale, kus ta jätkas võitlust Nõukogude Liidu ja kommunistlike parteide vastu.

⁵⁴ G. V. Plehhanov oli vene- ja rahvusvahelise sotsialistliku liikumise silmapaistev tegelane, väljapaistev vene filosoof ja marksismi propagandist, suur marksismi teoreetik. Kritiseerides G. Plehhanovi menševistlikke teoreetilisi ja poliitilisi vigu, õpib nõukogude rahvas tundma tema paremaid teoseid, mis on lülitatud marksismi ajaloo programmi.

⁵⁵ F. J. Dan — üks menševike-likvidatorite liidreid.

⁵⁶ Johan Pitka kuulus algul Eesti Rahvaerakonda. 1922. aastal organiseeris ta nn. Rahvusliku Vabameelse Partei, mis oli oma iseloomult marurahvuslik.

⁵⁷ Kodanlik Eesti sattus finantssõltuvusse juba kodusõja esimestest päevadest alates. Eesti kodanlus vajas oma võimu alalhoidmiseks välist toetust. Seda saadigi imperialistlikelt riikidelt kaupade, sõjalaenude ja varustuse näol, mida kasutati proletaarse revolutsiooni vastu võitlemiseks. 1920. aastal moodustas välisvõlgade summa juba vähemalt 6¹/₂ miljardit marka. Aasta-aastalt voolas väliskapitali Eestisse ikka suuremal määral — 1924. aastal kuulus juba üle 60% tööstusettevõttest ja 80% Eestis olevate pankade põhikapitalist välismaisele finantskapitalile.

⁵⁸ Lloyd George oli tol ajal Inglismaal võimul oléva valitsuse juht.

⁵⁹ Hans Kruus oli 1917. aasta suvel asutatud Eesti Sotsialistide-Revolutionääride Partei esimeheks.

⁶⁰ Rahuleping Nõukogude Venemaa ja Eesti vahel kirjutati alla Tartus 2. veebruaril 1920. aastal. Lenini hinnangu järgi oli Tartu rahu maailmaajaloolise tähtsusega võit, sest ta lõi esimese lõhe nõukogudevastase sõja rindesse.

⁶¹ Béla Kun oli 1919. aastal Nõukogude Ungari Rahvakomissaride Nõukogu esimees ja välisasjade rahvakomissar.

⁶² Aleksander Annus (1872—1919). Aktiivne töolisliikumise tege-lane. 1905. aastal Tallinna Töölise Saadikute Nõukogu büroo liige. 1906. a. Tallinna Töötatöölise Nõukogu sekretär. 1906. a. lõpul saatis tsaarivalitsus ta koos teiste selle nõukogu juhtivate tege-lastega asumisele. 1909. a. tuli Tallinna tagasi. 1917. a. augustis valiti A. Annus bolševike esindajana Tallinna linnavolikogu liikmeks.

⁶³ O. Strandmann moodustas 1919. aasta mais töö- ja rahva-erakonnast ning sotsiaaldemokraatidest valitsuse, milles ta ise oli pea- ja sõjaministriks. Novembris oli aga see valitsus sunnitud lahkuma.

⁶⁴ Sel ajal, kui V. Kingissepp sellest kirjutas, arvati, et Irboskas tapeti 26 seltsimeest. Hiljem selgus, et tapetute arv oli 25.

⁶⁵ VK(b)P Keskkomitee Eesti Osakondade Büroo asus Moskvas Büroo Petrogradis Fontanka tänavas asuva kirjastuskeskuse asu-koha järgi kutsuti tema liikmeid fontannikuteks.

⁶⁶ Ungari Nõukogude Vabariigi valitsuse ettepanekule sõjatege-vuse lõpetamise kohta Eesti kodanlik valitsus ei vastanud, sest ta valmistas välisimperialistide toetusel koos vene valgekaartlastega ette sõjakäiku Petrogradile.

⁶⁷ VK(b)P Eesti osakonnad (seksioonid) asutati 1918. aasta märtsis. Neid asutati peaaegu iga kubermangu, kreisi ja valla par-teikomitee juurde, kus elas rohkem eestlasi. Osakondade tööd juh-tis VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee, kuhu kuulusid algul J. Anvelt, H. Pöögelmann, J. Heintuk ja A. Jea. VK(b)P Eesti Osa-kondade Keskkomitee juhtimisel tehti suurt poliitilist ja organi-satsioonilist tööd Nõukogude Venemaale evakueerunud ja seal va-rem asunud eestlaste hulgas. Neid tõmmati kaasa sotsialistlikule ülesehitustööle ja valmistati ette Eesti territooriumi vabastamis-lahinguks.

1918. aasta oktoobris toimus Moskvas okupeeritud piirkondade kommunistlike organisatsioonide I konverents. Seal vastuvõetud otsuse alusel eraldus VK(b)P Eesti ala organisatsioon Vene SFNV territooriumil VK(b)P Keskkomitee juures tegutsevast Eesti osa-konnast. See organisatsioon hakkas töötama Kommunistliku Partei

Eestimaa organisatsiooni nime all. Sama aasta novembris toimus Tallinnas Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni konverents, kus valiti Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee. Sinna kuulusid V. Kingissepp, M. Likemets, J. Rästas, R. Vakmann ja R. Vennikas.

Seoses Eesti Tööraha Kommuuni väljakuulutamisega Narvas 29. novembril 1918 tuli Petrogradist Narva üle VK(b)P Eesti Osakondade Büroo. Et Tallinnas illegaalselt tegutseval Kommunistliku Partei Eesti Keskkomiteel ei olnud võimalik vahetult juhtida parteitöö ümberkorraldamist ja nõukogude võimu taastamist vabastatud Eesti territooriumil, siis täitis ajutiselt neid funktsioone VK(b)P Eesti Osakondade Büroo. Viimane tegutses vabastatud Eesti territooriumil Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee ühe osana. Eestimaa parteiorganisatsioon, nagu kõik teised rahvuslike piirkondade parteiorganisatsioonid, kuulus tol ajal Venemaa Kommunistlikku (bolševike) Parteisse. VK(b)P VIII kongressi otsuse kohaselt olid rahvuslike nõukogude vabariikide kommunistlike parteide keskkomiteedel piirkonnakomiteede õigused ja nad allusid VK(b)P Keskkomiteele.

Seoses 1920. aasta veebruaris sõlmitud Tartu rahuga muutus Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni olukord ja tema töötingimused. Organisatsioonil tuli hakata tegutsema proletariaadi parteina kodanlikus riigis. Kommunistidel tuli Eestis jätkata võitlust kodanluse vastu proletariaadi diktatuuri kättevõitmiseks valge terrori tingimustes. Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsioon seadis sisse ideelised ja organisatsioonilised sidemed III Kommunistliku Internatsionaaliga, mis oli asutatud 1919. aasta märtsis. Sama aasta mais moodustati Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee Välismaa Büroo, asukohaga Petrogradis. Büroo ülesandeks oli anda välismaale informatsiooni parteitööst ja klassivõitlusest Eestis, pidada sidet III Internatsionaali Täitevkomiteega ja VK(b)P Keskkomiteega ning anda välja neid trükiseid, mida ei saadud pörandaalustes tingimustes Eestis teha. Välismaa Büroosse (nimetati ka Venemaa Bürooks) kuulusid 1919.—1920. aastal J. Anvelt, H. Pöögelmann ja O. Rästas. Lääne-Euroopa informeerimiseks parteiorganisatsiooni tööst ja klassivõitlusest Eestis tegutses 1919. aasta lõpul ka Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee Öhtu-Euroopa osakond.

⁶⁸ Jutt on neist VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee liikmeist, eesotsas J. Palvadrega, kellel puudusid sidemed töötavate hulkadega Eestis ning kes seetõttu ei suutnud aru saada uutest konkreetsetest ajaloolistest tingimustest.

⁶⁹ Leningradis Moika tänaval asus Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee Välismaa ehk Venemaa Büroo.

⁷⁰ 7. juunil 1920. a. saatis Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee VK(b)P Keskkomiteele kirja, milles tehti ettepanek anda Eestimaa parteiorganisatsioonile õigus kokku kutsuda oma kongress, valida oma Keskkomitee, omada oma programmi, nimetada end Eestimaa Kommunistlikuks Parteiks ja kuuluda III Kommunistliku Internatsionaali. Kirjas avaldati lootust, et proletaarne revolutsioon jällegi ühendab Eestimaa parteiorganisatsiooni VK(b) Parteiga. Seda kirja arutas VK(b)P Keskkomitee poliitbüroo 22. juunil 1920. a. ja kiitis need seisukohad heaks.

⁷¹ Võitlus, mida fontannikud eesotsas Palvadrega pidasid EKP Keskkomitee vastu, oli intrigantlik «vägipulgavedamine oma isiku kasuks».

⁷² Arhiivimaterjalidest selgub, et 1920. aasta suvel oli Eestis kokku 41 põrandaalust parteiorganisatsiooni. Kõige suuremaks oli Tallinna parteiorganisatsioon, kus 1920. aasta juunis parteiorganisatsioonide arv oli tõusnud 12-ni. Illegaalsed parteiorganisatsioonid töötasid Tartus, Pärnus, Valgas, Viljandis, Rakveres, Paines, Tapal, Raplas, Raikkülas, Juurus, Aseris, Kundas, Kosel, Türil, Kohilas, Mõisakülas, Sindis, Järvakandis, Puiatus ja Suure-Kõpus; Alavere, Anija, Pikva ja Raasiku mõisate põllutööliste hulgas tegutsesid parteikollektiivid. Paljudes valdades, nagu Arukülas, Jägalas, Keilas, Sauel, Tarvastus, Öisus, Hallistes, Auveres, Jõgeval ja mujal tegutsesid üksikud kommunistid.

⁷³ Saaremaa töörahva ülestõus 1919. aasta veebruaris oli otsustavaks tõukeks, mis sundis valitsevat kodanlust juba samal kuul vastu võtma otsuse rüütlimõisate võõrandamise kohta ning oktoobris Maaseaduse.

⁷⁴ Maatameeste konverentsil vastuvõetud resolutsioonist selgub, et mõisate baasil loodavate sotsialistlike suurmajandite kõrval tunnistati ka teisi maakasutamise vorme. Sisuliselt aga selle resolutsiooni lõpuosa elluviimisele, s. t. mõisasüdametest eemalseivate maade väljajagamisele individuaalmajapidamisteks nõukogude võimu kehtimise esimesel perioodil ei asutud. Küll aga viidi läbi suur töö, nimelt mõisate ülevõtmine, ning moodustati mõisatööliste nõukogud või komiteed.

⁷⁵ Eesti Töörahva Kommuun tunnistas kehtivaks kõik 1917.—1918. aastal nõukogude võimu poolt väljaantud maaseadused ning hakkas organiseerima ka põllutöökommuune talumajandite ühendamise teel.

⁷⁶ Samasuguse hinnangu andis 1932. aastal EKP Keskkomitee Eesti bolševike poolt aastatel 1918—1919 agraarküsimuses tehtud vigadele.

⁷⁷ Voldemar Hammer elab praegu Leningradis.

⁷⁸ Leonhard Tiitsen, sündinud 1901. aastal, partei liige 1918. aastast, elab praegu personaalpensionärina Tallinnas.

⁷⁹ August Riismann (1890—1926) sündis 27. veebruaril 1890 Harjumaal Juuru vallas Purila mõisas teomehe pojana.

1918. aasta sügisest kuni 1921. aasta kevadeni töötas kooliõpetajana, olles ühtlasi Rapla vallavolikogu liige ja koolivanem, Harjumaal Õpetajate Liidu esimees ja Üle-Eestimaalise Õpetajate Liidu juhatuse liige. Tegi ulatuslikku poliitilist ja kasvatuslikku tööd ning oli rahva hulgas väga populaarne. 1920. aastal astus A. Riismann kommunistlikku parteisse.

Pääsenud 1921. aastal arreteerimisest, siirdus põranda alla ning sõitis samal aastal Leningradi, kus ta õppis Riiklikus Ülikoolis.

1925. aastal koopteeriti A. Riismann EKP Keskkomitee liikmeks. 1926. aasta jaanuaris tuli ta Eestisse põrandaalusele tööle. A. Riismanni juhtimisel taastati EKP Tallinna organisatsioon ja arendati töölisliikumise legaalseid vorme. 20. aprillil 1926. a. ta arreteeriti kaitsepolitsei nuhkide poolt ning tapeti ööl vastu 23. aprilli.

⁸⁰ Karl Einbund oli kodanliku Eesti siseministriks juulist ok-

toobrini 1920 J. Tõnissoni valitsuses ja jaanuarist 1921 novembrini 1922 K. Pätsi valitsuses.

⁸¹ Georg Kreuks sündis 1896. aastal Krookla mõisas mõisamoonaka perekonnas. 1918. aasta algul astus ta bolševike parteisse ja töötas Tallinnas illegaalselt. Sissekukkumine, millest kirjutab O. Rästas, toimus 1920. aasta 27. aprilli õhtul. Kodanluse käsikutel läks reetmise tõttu korda tabada Israeli tänavas nr. 20 Puki korteris illegaalsel koosolekul, kus arutati 1920. aasta 1. mai demonstratsiooni läbiviimist, Georg Kreuks, Vladimir Bogdanov, Aleksander Sarnet, Rudolf Lees ja Aleksander Végner. Pärast nende tabamist toimetas kodanlus kogu maikuu jooksul massilisi läbiotsimisi ja arreteerimisi tööliste seas. Kaitsepolitsei nuhkide «tunnistuste» põhjal koostati süüdistusakt, mille alusel 35 aktiivsemat töölisliikumise tegelast anti kohtu alla. «Peasüüdlas-teks» olid selles protsessis Georg Kreuks ja Vladimir Bogdanov.

See kodanluse jõhker arveteõidendamine kutsus Tallinna proletariaadi seas esile suure vihalaine. Töölised tõusid kui üks mees üles oma klassivendade kaitseks. Streigist võttis osa ligi 7000 töolist. Streik kestis 30. juunist 2. juulini. Streikijad nõudsid: kaotada sõjaseadus, amnestia poliitilistele vangidele, kohtualused õigeks mõista. Rahvahulkade surve oli kodanlus sunnitud G. Kreuksile ja V. Bogdanovile langetatud surmaotsuse muutma. Neile määrati 10 aastat sunnitööd.

1921. a. detsembris vahetati nad Nõukogude Venemaale. Seal õppis G. Kreuks Petrogradi Ülikoolis. Peagi aga suunati ta Eestisse illegaalsele parteitööle. Ta võttis aktiivselt osa 1924. a. 1. detsembri ülestõusu ettevalmistamisest ja ülestõusust. 6. detsembri õhtul langes G. Kreuks tulevahetuses politseiga.

⁸² Vladimir Bogdanov sündis 1898. aastal Permi linnas töölisperekonnas. Kodusõja aastail võitles ta Punase Eesti Ratsaeskadroni koosseisus. 1920. aastal kuulus EKP Tallinna linnakomitee koosseisu ja oli ühtlasi ka partei vastutavaks organisaatoriks Sadamatehastes. «35 kommunisti» protsessil mõisteti ta kodanliku kohtu poolt koos G. Kreuksiga surma. 1921. aasta detsembris vahetati ta välja Nõukogude Venemaale.

Kui 1924. aastal hakati ette valmistama relvastatud ülestõusu, tuli V. Bogdanov EKP Keskkomitee kutsel illegaalselt tagasi Eestisse. 1. detsembril oli ta võitlusgrupis, kes pidi hõivama politsei ratsareservi kasarmud.

6. detsembri õhtul langes ta koos G. Kreuksi ja R. Pälsoniga tulevahetuses politseiga.

⁸³ Kr-s — vana revolutsionäär-trükitööline A. Kraiss.

Tal õnnestus tõepoolest Nõukogude Venemaale siirduda. Nõukogudemaal edutati sm. A. Kraiss juhtivale tööle.

⁸⁴ Varfolomejev oli ametiühingu tegelane, kes müüs end maha kodanlikule kaitsepolitseile.

⁸⁵ 28. märtsil 1923 tapsid politseinikud Jaan Kreuksi Tallinnas tänaval revolvrilasuga selga.

⁸⁶ EKP II kongress toimus illegaalselt 5.—6. oktoobril 1921 Tallinna lähedal Saue vallas Jõgisoo külas Uku talus. Kongressil oli esindatud 700 partei liiget. Delefaatideks olid Virumaa, Viljandi-
maa, Harjumaa, Pärnumaa, Tallinna ja põrandaaluse Noorproletaarlaste Ühingu esindajad. Kongressi avas V. Kingissepp. Juha-

tajaiks valiti J. Anvelt ja O. Rästas, sekretärideks V. Kingissepp ja J. Kreuks. EKP II kongress pidas vajalikuks luua legaalne massiline töölispartei, mis oleks oma sisult kommunistlik. Selle loomiseks tuli kasutada EISTP-d.

Tööraha ühisrindede loomise seisukohalt on suur tähtsus V. Kingissepa ettekande «Poliitiline olukord ja EKP lähemad ülesanded» põhjal vastuvõetud resolutsioonil, mis andis suuna tööraha ühisrindede loomisele Eestis.

Kongress pööras suurt tähelepanu kommunistide tööle ametiühingutes, maatöölise seas, töö organiseerimisele sõjaväes, noorsoo ja naisproletaarlaste seas ning ühistegelikus liikumises.

EKP II kongress valis 9-liikmelise keskkomitee ja 5-liikmelise revisjonikomisjoni, avaldas manifesti Eesti töörahvale ning saatis tervitustelegrammid Kominterni Täitevkomiteele ning VK(b)P Keskkomiteele.

⁸⁷ Kodusõja ajal esines Eestimaa parteiorganisatsiooni juhtivate tegelaste seas algul illegaalsete ja legaalsete töövormide ühendamise küsimuses lahkarvamisi. Mõned seltsimehed, nagu M. Like-mets, J. Rästas jt. olid selle vastu, et partei liikmed võtaksid osa ametiühingute ja mõnede teiste legaalsete töölisorganisatsioonide tööst. Nende «pahempoolsete» seisukohtade vastu oli algusest peale V. Kingissepp. Tema initsiatiivil muutiski Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee 1919. aasta suvel oma ebaõiget otsust ametiühingute küsimuses.

⁸⁸ Johannes Vares (kirjanikunimega Barbarus) sulest ilmus 1918. aastal luuletuskogu «Fata Morgana». Järgnesid «Inimene ja sfinks» (1919), «Katastroofid» (1920), valimik kolmest nimetatud kogust pealkirja all «Kolmnurk» (1927), luulekogu «Vahekorrad» (1922), «Geomeetiline inimene» (1924), «Multiplitseeritud inimene» (1927), mis samm-sammult peegeldasid kirjaniku enda arenemist. 1928. a. sügisel viibis J. Vares Eesti Kirjanike Liidu esindajana Nõukogude Liidus L. Tolstoi 100. sünni-aastapäevale pühendatud pidustustel. Samal aastal ilmus ajakirjas «Looming» J. Vares-Barbaruse artikkel «Märkmeid S.S.S.R-i luulest ja kirjanduslikust tänapäevast», milles ta andis üldiselt õige hinnangu Nõukogude kultuurisaavutustele.

Tähtis osa J. Vares elust kuulub võitlusele fašismi vastu. 1935. aastal käib J. Vares teistkordselt Nõukogude Liidus. Sellest kasvas välja kirjutis «Matkavisandeid & mõtisklusi».

1940. a. 21. juuni riigipöörde järele saab uue valitsuse peaministriks J. Vares. 1940. a. juulis võeti J. Vares EKP ridadesse. Sama aasta augustis valiti J. Vares Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimeheks. Oma kirjanikuloomingus asus ta nüüd otsustavalt sotsialistliku realismi positsioonidele. Sõjajärgsel perioodil ilmunud luuletuskogudes «Relvastatud värvid» (1943) ja «Rinde-teedel» (1944) kutsus ta kirglikule võitlusele kodumaa vabastamiseks väenlastest. Peale Eesti vabastamist jätkas J. Vares riigi- ja ühiskonnategelasena ning kirjanikuna oma tööd rahvamajanduse taastamisel ja eesti sotsialistliku kultuuri arendamisel. 1945. a. anti J. Varesele Eesti NSV teenelise kirjaniku aunimetus. 1946. aastal autasustati teda Lenini ordeniga. 29. novembril 1946. aastal J. Vares suri.

⁸⁹ Siseministri otsusega 25. aprillist 1921 keelati peale raudtee

streigid veel sideasutustes, elektri- ja gaasivabrikutes, riigi trüki-kojas ja leivatööstustes.

⁹⁰ Profintern, Punaste Ametiühingute Internatsionaal. Järjekindla klassivõitluse alusel seisvate revolutsiooniliste ametiühingute koondis. Eksisteeris aastatel 1921—1937.

⁹¹ EKP I kongress lähtus Kominterni II kongressi otsustest ja otsustas I Riigikogu valimistest 27.—29. novembril 1920 osa võtta, kuid mitte esineda oma parteilise nimekirjaga, sest valge terrorismi olukord tegi parteile selle võimatuks. Kongress kutsus töötavat rahvast üles Riigikogu valimistel hääletama Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirja poolt.

Riigikogu valimistel oli loodud 10 valimisringkonda. Kõikides ringkondades ei saanud töölisklassi esindajad kandidaatide nimekirju esitada, sest kodanlus oli sügiskuudel teostanud rüüstamisi ja arreteerimisi partei- ja töölisorganisatsioonides. Nii ei saadud nimekirju esitada Võru, Petseri ja Valga ringkonnas, kus sõjategevus oli kestnud kaua, ja Saaremaal, kus revolutsioonilisi kaadreid oli palju hävitatud 1919. aastal toimunud ülestõusu ajal. Virumaal ja Läänemaal aga tühistati nimekirjad. Neis maakondades, kus nimekirjaga ei saadud esineda, soovitati töörahval lasta valimiskasti sedelid mõne revolutsioonilise loosungiga, nagu «Maha Eesti här-rasriik», «Elagu töörahva revolutsioon», «Elagu Eesti Töörahva Nõukogude Vabariik!» jne.

⁹² Jaan Reinbergi asemel asus alates 5. aprillist 1921 Riigikogus tööle Jaan Kurgemaa.

⁹³ Sõjaseisukorra küsimuse ümber arenes kodanlike parteidega terav võitlus. Kodanlus oli lõpuks kommunistlike saadikute aktiivsel nõudmisel ja töörahvahulkade revolutsioonilise võitluse surve all sunnitud sõjaseisukorda 1921. aasta märtsist alates piirama. Esiteks kaotati sõjaseisukord Lääne- ja Pärnumaal ning Haapsalus. Alates 1922. aasta septembrist jäi sõjaseisukord kehtima Tallinnas, Nõmmel, Nõukogude Venemaa piiräärsel maaribal (sealjuures kogu Petserimaal), raudteede sõlmpunktides ning reas Harjumaa valdades, mis asusid mere ääres, ja Tallinna ümbruses. Pärast 1924. aasta 1. detsembri relvastatud ülestõusu mahasurumist kehtestati kogu maal jälle sõjaseisukord.

⁹⁴ 26. ja 27. veebruaril 1921 toimunud Tallinna linnavolikogu valimistel, kus EKP esines Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirja kaudu, said esikoha kommunistid, kes said ligi 27% antud häälest. Tallinna linnavolikogu 101 kohast sai kommunistlik tööliserühm 28 kohta. Teiste linnade volikogudesse valiti kommuniste protsentuaalselt vähem, kusjuures valimiste tulemusena loodi kommunistlikud fraktsioonid mitmes volikogus.

⁹⁵ Eesti ametiühingute II kongress kavatseti kokku kutsuda 1921. aasta kevadel ja eeltööd olid selleks juba tehtud.

⁹⁶ Alles 1921. aasta lõpupoole suutsid sotsid välismaalt saadud rahadega oma häälekandja käima panna, seekord «Tuleviku» nime all, aga selle tiraaž oli väike.

⁹⁷ Ameerikast saabusid Eestisse mitmed USA Kommunistliku Partei Eesti Liidu liikmed. Nende hulgas olid peale P. Raudsepa ja A. Truumanni J. Niinemann, A. Subi, K. Vainomets jt.

⁹⁸ Üle-Eestimaaline Noorproletaarlaste Ühing organiseeriti 1920. aasta lõpul. Ühingu avamiskoosolekul 5. detsembril valiti tema

esimeheks A. Sommerling, aseesimeheks H. Allik ja sekretäriks R. Mering (Mirring).

⁹⁹ Richard Mering (Mirring) (1900—1937) sündis Tallinnas metallitöölise perekonnas. 1920. aastal võeti ta bolševike parteisse. Koos A. Sommerlingi ja V. Tuberkuga organiseeris legaalse noorproletaarlaste ühingu, mille sekretäriks ta valiti. Kui kodanlus rüüstas ja sulges ühingu, õnnestus R. Meringul põranda alla minna ning illegaalselt parteitööd jätkata. 1921. aasta juunis aga ta arreteeriti. Sama aasta detsembris vahetati R. Mering Nõukogude Venemaale. Peagi saabus ta tagasi Eestisse illegaalsele tööle. J. Kreuks, R. Mering ja teised aktiivsed noorkommunistid kutsusid kokku ja viisid läbi 1922. aasta septembris illegaalse Eesti-maa Kommunistlike Noorte Ühingu I Kongressi. Kongress valis R. Meringu EKNÜ Keskkomitee liikmeks. EKP III kongressil valiti ta EKP Revisjonikomisjoni liikmeks. Ta võttis osa EKNÜ esindajana Baltimaade kommunistlike noorte konverentsist Riias ning siirdus siis Nõukogude Liitu, töötades Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali Täitevkomitee juures Eestimaa Komnoorte Ühingu esindajana. 1924. aastal võttis R. Mering osa Kominterni V kongressist. Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali IV kongressil valiti R. Mering selle Täitevkomitee liikmeks. Ajavahemikul 1927—1930 R. Mering õppis Moskvas Kõrgematel Marksismi-Leninismi kursustel ning pärast selle lõpetamist määrati tööle Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee Inglis-Ameerika maade sekretariaadi juhataja asetäitjana. 1930. aastal koopteeriti R. Mering EKP Keskkomitee liikmeks ja valiti tema Poliitbüroosse. R. Mering oli EKP alaliseks esindajaks Kominternis ning võttis osa Kominterni VII kongressist.

¹⁰⁰ Arnold Sommerling (1898—1924) sündis Tallinnas. 1920. aasta algul võeti ta bolševike parteisse. Sama aasta suvel töötas A. Sommerling Tallinna sadamas laadijate ühingu sekretärina ning valiti sügisel Tallinna Ametiühingute Kesknõukogusse. 5. detsembril 1920. a. valiti Üle-Eestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu esimeheks. 15. aprillil 1921 kodanlus rüüstas ja sulges ühingu ning arreteeris tema aktiivsemad tegelased. 9. mail arreteeriti ka A. Sommerling. 19. mail 1922 algas 115 revolutsionääri kohtuprotsess, kus üheks «peasüüdlaseks» oli A. Sommerling. Ta mõisteti 10 aastaks sunnitööle. Järjekordse vangide vahetamisega pääses A. Sommerling Nõukogudemaale. Peagi tuli ta aga jälle tagasi Eestisse, asudes raskele põrandaalusele tööle. Kui 1924. aastal EKP asus relvastatud ülestõusu ettevalmistamisele, oli A. Sommerling selle esimestes ridades. Relvastatud ülestõusu lahinguis Sõjaministeriumi haaramisel sai ta haavata. Pärast 1. detsembri ülestõusu mahasurumist Tallinnas saabus ta 4. detsembri õhtul O. Piiri ja E. Ambosega Tallinna lähedale Irusse Tupsi tallu. Nuhid said aga sellest haisu ninna ning Tupsi talu piirati politseinike poolt sisse. Verises ja ebavõrdses võitluses politseinikega langes A. Sommerling.

¹⁰¹ Lagedi Juhaniks kutsuti põranda all Juhan Promanni, kes oli EKP illegaalse trükikoja varjaja.

¹⁰² Üheski EISTP dokumentis ei ole kirjutatud midagi töörahva nõukogudest ega Eesti Nõukogude Vabariigist.

¹⁰³ Peeter Peterson oli J. Palvadre rühma aktiivsemaid tegelasi.

¹⁰⁴ Sellest koosolekust võtsid osa peale autori poolt nimetatute J. Anvelt, H. Pöögelmann ja P. Lepp.

¹⁰⁵ Hans Pöögelmann (1875—1938) sündis Viljandimaal Aidu val-
las keskmiku pojana. 1905. aasta oktoobris astus H. Pöögelmann
VSDTP-sse ning võttis aktiivselt osa 1905. aasta revolutsioonist.
1907. aasta veebruaris Eestimaa sotsiaaldemokraatlike organisat-
sioonide Terijõe konverentsil viidi H. Pöögelmanni juhtimisel läbi
bolševistlikud seisukohad. 1911. aastal kutsuti ta New Yorgis il-
muva eestikeelse sotsialistliku ajalehe «Uus Ilm» toimetajaks.
Pärast tsarismi kukutamist tuli H. Pöögelmann partei kutsel tagasi
ja kuulus «Kiire» (hiljem «Tööline») toimetusse ning oli ajalehe
«Maatamees» toimetajaks. Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu valiti
ta Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täidesaatva Komitee
liikmeks ja maosakonna juhatajaks. Eesti Tööraha Kommuuni
ajal juhtis H. Pöögelmann Rahvamajanduse Valitsust. Hiljem oli
ta vastutaval partei- ja nõukogude tööl NSV Liidus. Alates EKP I
kongressist valiti H. Pöögelmann pidevalt Keskkomitee liikmeks.
Ta võttis osa ka kõigest Kominterni kongressidest.

¹⁰⁶ Jaan Anvelt (1884—1937) sündis Viljandimaal Võisiku val-
las Oorgu külas keskmiktalupidaja perekonnas. 1907. aastal
J. Anvelt astus Peterburi ülikooli õigusteaduskonda. Ülikoolis
olles tutvus ta ka V. Kingissepaga. 1907. aasta oktoobris J. Anvelt
astus VSDTP üliõpilaste organisatsiooni. Pärast Peterburi ülikooli
lõpetamist tuli ta 1912. aasta alguses elama Narva, kus ta koos
J. Käsperti ja teistega organiseeris töölisajalehe «Kiir». «Kiire»
tegelikuks toimetajaks oli J. Anvelt. Esimese maailmasõja ajal
jätkas ta parteitööd Narvas, olles tihedas ühenduses Peterburi
bolševikega. Veebruarirevolutsiooni ajal valiti J. Anvelt Narva
Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogu esimeheks. 16.—17. april-
lil viidi J. Anveldi juhtimisel läbi VSDT(b)P Põhja-Balti organi-
satsioonide I konverents. Konverents rajas ühtse üle-eestimaalise
bolševike organisatsiooni. 13.—16. augustini toimus VSDT(b)P
Põhja-Balti organisatsioonide II konverents. Konverents valis
5-liikmelise büroo, mille üheks liikmeks oli J. Anvelt. Ta võttis
aktiivselt osa Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamisest ja läbivi-
imisest Eestis Sõja-revolutsioonikomitee liikmena ja Eestimaa Nõu-
kogude Täitevkomitee esimehena. Seoses Saksa okupantide Eestisse
tungimisega oli J. Anvelt koos teiste aktiivsemate nõukogude tege-
lastega sunnitud evakueeruma. Alguses siirdus ta Soome ja sealt
Petrogradi, kus töötas Põhja Kommuuni rahvasajade rahvakomis-
sarina ja Petrogradi rinde sõjanõukogu liikmena. 1918. a. sügisel
võttis J. Anvelt osa suurtükiväeüksuse komandörina võitlustest
kontrevolutsiooniliste vägede vastu Idarindel. 1918. aasta novemb-
ris kutsuti ta Idarindelt ära ja pandi täitma vastutavaid ülesandeid
Eesti vabastamisel. J. Anvelt määrati Eesti Tööraha Kommuuni
esimeheks ja Sõjaväevalitsuse juhatajaks. Pärast Eesti Tööraha
Kommuuni likvideerimist töötas J. Anvelt Petrogradis Punaarmee
komissarina. 1920. aastal määrati ta Petrogradi Kaitse Nõukogu
liikmeks ja hiljem Petrogradi kindlustatud rajooni ülemaks.

1921. aastal siirdus ta illegaalsele parteitööle Eestis, kus töötas
kolm ja pool aastat. Pärast V. Kingissepa mõrvamist lasus kogu
parteitöö pearaskus J. Anveldi õlgadel. J. Anveldi vahetul juhti-
misel toimus 1924. a. 1. detsembri relvastatud ülestõus. Pärast seda
seadis ta jällegi korda partei ridu ning alles 1925. aastal lahkus

partei otsusel Eestist. 1925. aastast alates töötas J. Anvelt Komin-ternis. 1926. aastal määrati ta NSV Liidu N. Žukovski nim. Sõja-õhulaevastiku Akadeemia komissariks. Aastail 1929—1935 oli J. Anvelt NSV Liidu Tsiiviil-Õhulaevastiku ülema asetäitja. 1934. aastal autasustati teda Lenini ordeniga. 1935. aastast kuni 1937. aasta lõpuni töötas J. Anvelt Kominterni Internatsionaalse Kontrollkomisjoni liikmena ja vastutava sekretärina, olles ÜK(b)P Moskva Komitee liikmeks. Kõrvuti suure praktilise tööga tegeles J. Anvelt ilukirjanduse alal ning tema sulest on ilmunud mitmesugustes ajalehtedes ja ajakirjades palju ühiskondlik-poliitilisi artikleid, suuremaid teoreetilisi töid ja eriraamatuid.

¹⁰⁷ Võitluse käigus isoleeriti EISTP-st endised oportunistlikud juhid. 1922. aasta 23. juulil asutasid need oma konverentsil uue partei nimega Iseseisev Sotsialistlik Töölise Partei (ISTP). Revolutsioonilised töölised nimetasid neid pilkavalt metssoosideks. Et metssoosidel ei õnnestunud töörahvast petta, siis ühinesid nad 1925. a. pärissoosidega. Soosid olid sellest ühinemisest ka ise huvitatud, sest selleks ajaks nende partei, samuti kui ISTP oli jäänud väikesearvuliseks liidrite parteiks. Üheks esimeseks sammuks nende parteide lähenemisel oli ühise nimekirjaga esinemine 1923. aasta omavalitsuste valimistel ja ühise ajalehe «Ühendus» väljaandmine. Ametlik ühinemine toimus 1925. aasta aprillis asetleidnud mõlema partei kongressidel. Ühinenud partei uueks nimeks võeti Eesti Sotsialistlik Töölise Partei (ESTP).

¹⁰⁸ Nagu näeme, on see resolutsioon sisuliselt revolutsiooni äraandmise programm ja avalik laim. Temas mustatakse EKP-d ning esitatakse vales valguses Nõukogude Venemaa majanduslikku olukorda.

¹⁰⁹ Eestimaa Tööraha Parteis kasvas järjekindlalt osakondade ja liikmete arv. Sellel parteil oli kohtadel üle 100 osakonna. Seega oli Eestis loodud esimene laiem legaalselt tegutsev töölispartei võrk.

¹¹⁰ L. Johanson koos teise sooside tegelase A. Reiga astus 1. novembril 1932 K. Pätsi valitsuse koosseisu, toetades kodanlikule valitsusele erakorraliste volituste andmist.

¹¹¹ Kõik noorsoosid ei läinud sooslikku teed mööda. Mitmed neist veendusid, et noorsooside juhid ei võitle tegelikult sotsialismi eest. See viis neid kontakti otsimisele EKP-ga. Näiteks 1931. aastal asutas noorsooside ühingu liige O. Cher revolutsioonilise ühingu «Karl Marx», kuhu koondus 21 noort. Peagi lahkus O. Cher noorsooside seast, asudes aktiivsesse tegevusse pahempoolses töölisliikumises.

Tartu opositsioonilised noorsoosid E. Lepik, A. Hint, E. Hint, I. Kruus jt. asutasid «Tartu Töölise Esperanto- ja Kultuuriühingu». Noorsooside ühingu juhatus heitis nad Liidust välja.

Samuti lahkus 1932. aasta novembris sooside seast Rakvere noorsooside esimees ja selle liidu vabariikliku juhatuse liige V. Soo, asudes tööle pahempoolsetes ametiühingutes. Temaga tuli kaasa suur osa selle ühingu liikmeid.

Paljust neist noorsoosidest lahkulöönud noortest said tublid kommunistid.

¹¹² Lord R. Cecil oli tol ajal Inglise välisministri abi.

¹¹³ S. R. Freemantle, admiral, Briti admiraliteedi tollaegne staabiülem.

¹¹⁴ Kisch, kolonel, tol ajal Briti kindralstaabi ohvitser.

¹¹⁵ Pärast 1. detsembri ülestõusu mahasurumist arreteeriti tuhandeid töölisi ja talupoegi, keda kahtlustati vaenulikus suhtumises kodanlikku valitsusse. Ööd kui päevad töötasid 16 sõjaväljakohut. Üle 500 inimese lasti maha või mõisteti vangi.

¹¹⁶ 1932. aastal ilmnesisid sotside partei organisatsioonides selgesti lagunemistendentsid. See kriis süvenes eriti pärast Eesti Sotsialistliku Töölispartei VII kongressi, mis toimus 1932. aasta detsembris. 1934. aasta veebruaris toimunud VIII kongressil puhkes äge ja terav võitlus parempoolsete sotside ja opositsiooni vahel. Sama aasta kevadel heideti opositsiooni juhid N. Andresen jt. sotside parteist välja. Väljaheidetud moodustasid uue pahempoolse rühmituse Marksistliku Tööraha Ühenduse nime all. 1935. aasta juulis sõlmiti EKP ja Marksistliku Tööraha Ühenduse vahel ühisrinde leping. Marksistliku Tööraha Ühenduse esindajad tunnistasid õigeks EKP seisukohad tööliklassi võitlusülesannete kohta. Sellega ühines umbes $\frac{1}{3}$ endise sotside partei liikmeist. 1935. aasta märtsis saatis K. Päts laiali ka Eesti Sotsialistliku Töölispartei.

¹¹⁷ Jaan Kreuks sündis 17. detsembril 1891 Harjumaal mõisamoonaka pojana. 1918. aastal võeti J. Kreuks bolševike parteisse. J. Kreuks hakkas silma paistma kui tööliklassi andekas organisaator. 1918. aasta veebruaris siirdub ta Nõukogude Venemaale. Tulles 1919. aasta algul tagasi Tallinna, asub ta tööle Tallinna Raudteetehastes. J. Kreuks oli Eestimaa ametiühingute I kongressi delegaadiks ning valiti selle kesknõukogu juhatuse liikmeks. 1920. aastal toimunud EKP I kongress valis J. Kreuksi Keskkomitee liikmeks. Ta töötas partei Tallinna organisatsioonis ja juhtis partei sõjaväelist organisatsiooni.

Aktiivselt võttis J. Kreuks osa noorsooliikumise organiseerimisest. Ta kuulus 1921. aastal loodud illegaalse Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu Keskkomiteesse. 1922. aasta novembris võttis J. Kreuks EKP esindajana osa Moskvas toimunud Kommunistliku Internatsionaali IV kongressist ja Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali III kongressist.

1923. aastal seadsid Tallinna töölisorganisatsioonid J. Kreuksi Tööraha Ühise Väerinde kandidaadina üles II Riigikogu valimistel. 28. märtsil 1923 tappis kaitsepolitsei agent J. Kreuksi Tallinnas Tatari ja Liivalaia (nüüdne Kingissepa) tänava nurgal.

¹¹⁸ Org (Anton Vedru) oli 1920. aastal EKP vastutavaks organisaatoriks Tallinnas.

¹¹⁹ Viktor Kingissepa viimaseks illegaalseks korteriks oli Jelisaveta Telmani korter Karu tänaval. Korterit perenaine arreteeriti ja mõisteti V. Kingissepa varjamise pärast 10 aastaks sunnitööle. Samuti arreteeriti tema tütre Julia ja Salomonija Telmanid ja mõisteti revolutsioonilise tegevuse ning V. Kingissepa varjamise pärast eluajaks sunnitööle.

¹²⁰ Johannes Jürna sündis 30. juunil 1895 Rapla vallas Valtu mõisatöölise perekonnas. 1917. a. detsembris võeti J. Jürna vastu bolševike parteisse. 1918. aastal astus ta Punakaarti.

Saksa okupatsiooni ajal J. Jürna vangistati. Kodusõja ajal (1919—1920) oli mobiliseeritud kodanliku Eesti sõjaväkke ja tegi seal revolutsioonilist tööd.

Pärast sõjaväest vabanemist töötas J. Jürna Rapla Maatöölise

Ametiühingu esimehena ja Üle-Eestimaalise Töölisühingute Kesknõukogu liikmena, 1924. aastal selle esimehena, 1923.—1924. aastal EKP Rapla Komitee ja Eestimaa Tööraha Partei Rapla Komitee liikmena.

J. Jürna oli Tööraha Ühise Väerinde rühma esimeheks 1924. aastal II Riigikogus. Ta võttis aktiivselt osa 1924. a. 1. detsembri relvastatud ülestõusu ettevalmistamisest ja läbiviimisest. 1925. a. läks ta NSV Liitu, kus 1929. aastal lõpetas Leningradi Lääne Vähemusrahvuste Kommunistliku Ülikooli.

1930. aasta jaanuaris suunati J. Jürna Eestisse põrandaalusele tööle. Ta oli EKP Keskkomitee liige. 13. märtsil 1930 said kaitsepolitsei agendid J. Jürna jälile ja mõrvasid ta tänaval.

¹²¹ «Kiire» esimene number ilmus 15. juunil 1912. aastal Narvas. «Kiir» oli töölisklassi ideeliseks kasvatajaks ja organiseerijaks Eestis. Peale J. Anveldi ja V. Kingissepa olid «Kiire» lähemateks kaastöolisteks H. Pöögelmann, O. Rästas, A. Suuder, V. Buk, N. Janson, A. Koni jt. aktiivsed töölisliikumise tegelased. VSDT(b)P Keskkomitee Vene Büroo ja Riigiduumi bolševistlik fraktsioon tunnistasid «Kiire» bolševistlikuks häälekandjaks ja osutasid eesti töölislehele igakülgset abi. «Kiir» tegi ära suure töö eesti kodanluse reaktsioonilise olemuse paljastamisel, menševike väljatõrjumisel kohalikest sotsiaaldemokraatlikest organisatsioonidest ning eesti töölisklassi kasvatamisel vennaliku solidaarsuse vaimus vene proletariaadiga. «Kiir» paljastas tsaari isevalitsust ja balti mõisnike ning kodanluse rõhumispoliitikat, valmistas töölisklassi ja töötavat talurahvast ette otsustavaks võitluseks tsarismi ja kapitalismi vastu. V. I. Lenin andis «Kiirele» kõrge hinnangu, nimetades teda pravdistlikuks ajaleheks (vt. Teosed, 20. kd., lk. 353).

Revolutsioonilise suuna pärast langes «Kiir» sagedasti poliitsete repressioonide alla. «Kiirt» trahviti, konfiskeeriti ja suleti korduvalt. Kuid ta ilmus jällegi, kuigi leht pidi mitu korda vahetama oma nime. Ta sai ilmuda tänu eesti bolševike visadusele, VSDT(b)P Keskkomitee ning Peterburi, Helsingi ja Riia bolševistlike organisatsioonide seltsimehelikule kaasabile ning tööraha aktiivsele toetusele. «Kiire» suure ideelise ja organisatsioonilise töö tulemusena läks eesti bolševikel korda kokku kutsuda Narvas 1914. aasta suvel bolševike partei kõigi tähtsamate eesti linnaorganisatsioonide konverents, kus määrati kindlaks parteitöö ülesanded ja otsustati moodustada Eestimaa Keskkomitee. Esimese maailmasõja eel, 13. juulil 1914 suleti «Kiir» tsaarivõimude poolt. «Kiir» sai jälle ilmuma hakata alles pärast Veebruarirevolutsiooni võitu. 12. märtsil 1917 toimus Tallinnas üle-eestimaaline bolševike partei organisatsioonide nõupidamine, kus võeti vastu otsus jätkata bolševistliku häälekandja «Kiire» väljaandmist. 18. märtsil 1917 ilmus taas «Kiire» 1. number. «Kiir» oli jällegi partei kindlaks ideeliseks relvaks ja organiseerivaks jõuks tööraha võitmisel bolševike poole. Seoses kontrerevolutsiooni pealetungiga suleti Ajutise Valitsuse poolt 13. juulil ka «Kiir» ja arreteeriti tema toimetaja Jaan Anvelt. Kuid rahvahulkade survele oli Ajutine Valitsus sunnitud J. Anveldi vabastama, kes hakkas toimetama «Kiire» järglast bolševistlikku ajalehte «Tööline».

SISUKORD

Eessõna	5
Saateks	17
I. 1918.—1919. AASTA	
Klassisõja päevilt	19
II. NÕUKOGUD TALLINNAS 1918. AASTA LÕPUL	
9. ja 18. november Tallinnas	32
12. november	39
Tallinna Töölise Nõukogu valimised	42
17. detsember	48
III. PARTEI KODUSÕJAS	
Tallinna organisatsioon	54
Klassisõda ja võitlus interventsiooni vastu	67
Eestimaa Kommunistliku Partei loomine	78
IV. MAAKÜSIMUS	
V. KONSPIRATSIOON	
Üldmärkused	96
Side	99
Transporteerimine, kokkusaamised	102
Korterid ja sissekukkumised	112
Trükikoda, selle organiseerimine ja hoidmine	115
Võitlus nuhkide ja provokatsiooniga	121
VI. LEGAALSETE VÕIMALUSTE KASUTAMINE	
Põranda alt — põranda peale	126
Võitlus iseseisvate sotsialistidega	140
Legaalsete võimaluste kasutamine ja võitlus sotside vastu	158
VII. 1. MAI SÜNDMUSED 1922. AASTAL	
Sissekukkumise põhjused	169
Viktor Kingissepa mõrtsukad	176
Viktor Kingissepa osa eesti töölisliikumises	179
O. Rästase elulugu	185
Märkused	189

Рястас Отто Юревич

ПОДПОЛЬЩИКИ

На эстонском языке

Оформление Х. Аррак

Эстонское Государственное Издательство

Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

•

Toimetaja T. Tender

Kunstiline toimetaja R. Tungla

Tehniline toimetaja A. Sepp

Korrektorid A. Nurmoja ja

M. Teemägi

Ladumisele antud 6. X 1961. Trükkimisele antud 11. XI 1961. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 13 + 1 lisa. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 10,71. Arvutuspoognaid 11,51. Trükiarv 5000. MB-06382. Tellimise nr. 3197. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk tn. 40/42.

Hind 41 kop.

1-9

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00367508 1

Hind 41 kop.

A-24223